Kulturmiljöer i Hjo stad

Kulturmiljöer i Hjo stad
Hjo kommun
Västra Götalands län
2017-05-26

Erik Holmström & Ulf Larsson
Västarvet Kulturmiljö

VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN
VÄSTARVET

Text: Erik Holmström & Ulf Larsson

Foto: Erik Holmström & Ulf Larsson

Omslagsbild: I hjärtat av trästaden Hjo möts Sjögatan och Långgatan vid kv. Tullporten. Foto: Erik Holmström.

Västarvet Kulturmiljö

Malmgatan 36

532 32 Skara

www.vastarvet.se

Kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 97.0082

Innehåll

Inledning 4

Bebyggelsehistorisk översikt 14

Former för säkerställande 33

Källförteckning 37

Kulturmiljöer 40

Kulturhistoriskt värdefulla byggnadsobjekt utanför större kulturmiljöer 330

Inledning

Under 2016 och vintern 2017 har arbetet pågått med framtagande av ett nytt strategiskt kulturmiljöunderlag för Hjo stad. Detta görs för att få en bättre överblick över kulturmiljön i Hjo stad och förankra de värden som är viktiga att slå vakt om inför framtiden. Hjo kommun har därför uppdragit åt Västarvet, Västra Götalandsregionens Natur- och Kulturarvsförvaltning att utföra det fysiska kulturmiljöarbetet. Utförare är 1:e antikvarierna Erik Holmström och Ulf Larsson vid Kulturmiljöenheten, Västarvet. Vid fotografering av byggnadsobjekt utanför de större kulturmiljöerna har antikvarie Hedvig Zillén, Västarvet, medverkat.

Kulturmiljöarbetet görs i samverkan med stadsarkitekt Aila Hirvonen, samt t.f. stadsarkitekt Anna de Laval och med benäget bistånd av Samhällsbyggnadskontorets övriga medarbetare. I förlängningen är det viktigt för arbetets genomförande att en fortlöpande förankring sker av resultatet hos politiker och tjänstemän. En övergripande referensgrupp omfattar politiker samt tjänstemän från kommunens närmast berörda förvaltningar. Insatser, där allmänhetens och föreningars med fleras synpunkter på kulturmiljön inhämtas, utförs genom Hjo kommuns försorg våren 2017.

En första avstämning gjordes i oktober 2016 med en förhandskopia/koncept till en lägesrapport som redovisade var det pågående arbetet då befann sig. Under senhösten 2016 och vintern 2017 har sedan själva rapporten färdigställts. I sammanställningsfasen har även ett samtal förts med Hjokännaren och förre stadsarkitekten P-G Ylander.

Resultatet från Hjo kulturmiljöinventering levereras i mars 2017. Den enkelt utformade rapporten överlämnas dels som pappersexemplar (antal efter överenskommelse), dels på DVD-skiva. Kulturmiljöfoton från inventeringen levereras också på USB.

Upplägg

Rapporten inleds med en kort beskrivning av projektet och kulturmiljöprogramsarbetet. Där ges även en kort introduktion i vad ett kulturmiljöprogram kan vara. Vidare presenteras översiktligt viktigare underlagsmaterial.

Därefter följer en kort introduktion i begreppen kulturmiljö och kulturhistoriskt värde. Här ges även principer för urvalsförfarande och inriktning. Sedan följer en genomgång av hur redovisningen av värdefulla kulturmiljöer och objekt är upplagd, med en kort kommentar till de förhållningssätt som präglar upplägget. Sist i inledningen presenteras en kortfattad översikt av lagar och förordningar som är förknippade med kulturmiljövården. DVD-skiva.

Kulturmiljöprogram/kulturmiljöunderlag – vad är det?

Kulturmiljöprogrammen (KMP) har ytterst sin bakgrund i 1970-talets Fysiska riksplanering som i stort kom att ge riktlinjer för kulturmiljövårdens utveckling och relation till samhällsplaneringen under flera decennier. En stor mängd kommunala kulturmiljöprogram såg dagens ljus under 1980-talet och 1990-talets början. Detta ska ses mot bakgrunden av Plan- och Bygglagens tillkomst 1987-1988, och PBL:s tydliga behov av aktuella underlag för översiktsplaneringen.

De kommunala kulturmiljöprogrammen kunde se lite olika ut och ha ett växlande innehåll. I stora drag var utgångspunkten densamma då som idag, det vill säga att man vill ge:

- *en bebyggelsehistorisk översikt av den fysiska miljön*.

- *en helhetsbild av kulturmiljön* och då ta ett samlat grepp på bebyggelsen men även få med ett bredare kulturhistoriskt perspektiv exempelvis med fornlämningar, maritima och industriella anläggningar, och kommunikationshistoriska objekt såsom vägar och broar m.fl. Ett KMP har också som uppgift att synliggöra både Plan- och bygglagens och Kulturmiljölagens ansvarsområden tillsammans. Detta är inte alltid varken tydligt eller helt självklart i den vardagliga samhällsplaneringen, där gränsen mellan statligt och kommunalt ansvar ofta kan vara påtaglig.

- *ett aktuellt kunskapsunderlag* som kan ge god vägledning i kommunal planering för beslut som berör kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Särskilt viktigt är att ge ett bra stöd till handläggare i plan- och bygglovsärenden, och i samma perspektiv ge ett underlag för rådgivning/dialog.

- *ett samlat och uppdaterat kulturmiljödokument där kulturmiljön och dess speciella värden står i fokus*. Generellt i vår tids samhällsplanering är kulturmiljövård ett allmänintresse bland många andra. I ett strategiskt KMP står däremot kulturmiljövården i centrum. Det är kulturmiljön som bildar utgångspunkten för strategiska ställningstaganden, bedömningar och värderingar. Med KMP som plattform underlättas på så vis dialogen med andra aktörer och verksamhetsområden inom samhällsplaneringen.

- *ett översiktligt måldokument för hur kommunen vill ta till vara kulturvärdena i den fysiska miljön.* Under 2000-talet har intresset för kulturmiljöprogrammet återkommit. Idag fokuseras däremot oftare på *ett KMP som även fungerar som ett mer strategiskt kunskapsunderlag*. Detta oavsett var i Sverige kommunen befinner sig geografiskt och oavsett de specifika behov och förutsättningar som råder för varje kommun.

Sammantaget bildar ovanstående i stort bakgrunden också för arbetet med Hjo kulturmiljöunderlag.

Kulturmiljöunderlaget – en sammanfattning av arbetets gång

- Urval och beskrivning/karaktärisering av större kulturmiljöer

- Översyn och revidering av 1980-talets kulturhistoriska värdering av byggnadsobjekt samt komplettering med nya objekt från framför allt tidsperioden 1950-1990.

- Översiktlig sammanfattning av befintlig bebyggelsehistorisk översikt samt komplettering av denna från 1950 till idag.

- Utformning av rekommendationer och åtgärdsförslag för de större kulturmiljöerna

- Kortfattad listning av kulturhistoriskt värdefulla byggnadsobjekt som ligger utanför de större kulturmiljöerna.

- Avstämning i referensgrupp under resans gång.

- Överlämning av rapport i mars 2017 till Hjo kommun

- Remissförfarande våren 2017 genom Hjo kommun

- Sammanställning av inkomna synpunkter samt komplettering och färdigställande av slutrapport efter remissförfarandet 2017.

Syfte och inriktning

Syftet med att ta fram ett övergripande kulturmiljöunderlag är således att identifiera och beskriva större sammanhängande kulturmiljöer i Hjo stad. Mot bakgrund av kommunens önskemål fokuseras arbetet på bebyggelsehistoriska värden i ett större sammanhang, i form av kulturmiljöer. Enskilda byggnadsobjekt har givetvis sitt kulturhistoriska egenvärde men här blir de i första hand belysta som delar av en större helhet.

Den bebyggelsehistoriska bakgrund som ska finnas för att ge belysning och förankring av det kulturhistoriska urvalet är en viktig post i arbetet. 1986 utfördes en mycket bra genomgång av bebyggelsehistoria inklusive stadsplaneutveckling. Mot den bakgrunden sammanfattas befintlig historik och kompletteras med en översiktlig bebyggelseutveckling fram till idag.

Metodiskt har kulturmiljöarbetet varit uppdelat i fältarbete och rapportarbete. Fältarbetet innefattar urval och kulturmiljökaraktärisering i text och foto. Under sommarhalvåret 2016 genomfördes huvudsakligt fältarbete, med mindre kompletteringar på senhösten. Rapportarbetet har sedan pågått under hösten 2016 och vintern 2017. I rapportarbetet utförs beskrivning och karaktärisering av varje kulturmiljö med avseende på kulturvärden. Värdefulla objekt inom varje kulturmiljö förtecknas översiktligt. Vidare sammanställs förslag till rekommendationer och åtgärder för att bibehålla kulturmiljöns huvudkaraktär och värden i ett samhälle som förändras och utvecklas över tiden. Objekt som ligger utanför större kulturmiljöer listas helt kort på en separat lista.

Hos kommuninvånarna finns stor kunskap om vad som är viktigt i den egna hembygden. Insatser där allmänhetens synpunkter på kulturmiljön inhämtas kommer att finnas med i en kommande fas. Detta organiseras genom kommunens försorg i remissförfarandet under våren 2017.

Värdefulla kulturmiljöer – vad är det?

Urval och värdekriterier

Begreppet *kulturmiljö* har sedan ett par decennier varit ett ledord när man arbetar med den fysiska omgivningen med alla de spår och lämningar som mänsklig aktivitet skapat. Det kan vara olika företeelser som byggnader, gravlämningar, vägar, ortnamn och ägostrukturer men man har också betonat helhetsmiljöer som på olika sätt speglar vår historia. Tidigare arbetade man mer med begreppet *kulturminnesvård* med betoning på enstaka monument och minnesmärken. Idag används gärna begreppet *kulturarv* istället för att visa att minnen och berättelser, ett mer immateriellt kulturarv, också är viktigt att slå vakt om. Man kan säga att vårt kulturarv är de historier vi omger oss med och det är därför viktigt att fundera kring vilka perspektiv som får utrymme och vilka historier vi skall berätta. Omsatt i materiell kultur så berättar ju också våra byggnader, ortsnamn, dansbanor, kommunikationer, industrier o.s.v. historier och utgör därmed en väsentlig del av vårt kulturarv. En viktig fråga vi

människor måsta ställa oss är vad vårt kulturarv betyder och vad vi vill föra vidare till kommande generationer.

Det övergripande målet för samhällsplaneringen är *hållbar utveckling*, såväl miljömässigt som socialt och ekonomiskt. Vårt kulturarv har stor betydelse för framtidens miljö och för social sammanhållning, välfärd och trygghet. Kulturarvet utgör en grundläggande resurs i samhällsutvecklingen.

Kort kan man säga att kulturarvet/kulturmiljön har två mycket viktiga funktioner:

- Som *livsmiljöskapare*
- Som *identitetsbyggare*

Man kan säga att kulturarvet är en viktig del av infrastrukturen i kommunen som det gäller att ta hand om på bästa sätt! Egentligen skulle man inte behöva peka ut särskilda kulturmiljöer. Kulturarvet finns ju överallt och borde ligga som en självklar grund i all planering och verksamhet. Det finns alltid kulturhistoriska kvaliteter att ta tillvara som förstärker vår identitet och ger en rikare livsmiljö. Vad gäller Hjo är ju detta till och med en del av stadens identitet och individuella profil. I vissa områden är historien och kulturarvet extra närvarande och där behövs en tydlig signal om detta. Därför finns behov av att lyfta fram de mest värdefulla kulturmiljöerna.

Som en grundläggande bebyggelsehistorisk utgångspunkt för översyn och urval har framför allt använts *Hjo – stadens historia och byggnader*, Hjo kommun 1986, med en del mindre senare utförda utredningar som komplement. Fältarbetet har sedan inneburit att alla delar av den byggda miljön i stadsområdet har översiktligt besiktigats. Ett stort antal relevanta miljöer valdes ut i ett grovmaskigare urval. Från detta grundmaterial sovrades sedan de aktuella kulturmiljöerna fram.

I nu befintlig sammanställning har förslag till 24 kulturmiljöer redovisats. De speglar på olika sätt kommunens fysiska kulturarv i stadsområdet. Flera områden är sedan tidigare uppmärksammade i olika sammanhang som en självklar del av den levande historiska stadsmiljö som Hjos centrala delar är. Andra, framför allt de som är förknippade med Hjos stadsutveckling efter 1950, uppfattas nog inte alltid på samma sätt som lika självklara.

De uppmärksammade kulturmiljöerna är med något enstaka undantag helt stadspräglade. Främst är det den småskaliga industrimiljön i Hjoåns dalgång som delvis ligger utanför stadsområdet.

I förteckningen över värdefulla enstaka byggnadsobjekt har samtliga objekt tagits med som är skyddade enligt Kulturmiljölagens (KML) 4:e kapitel. Det motsvarar svenska kyrkans kyrkobyggnader byggda t.o.m. 1939, samt de som är yngre och besitter särskilda kulturvärden. Här innefattas även andra delar av det kyrkliga kulturarvet såsom kyrkogårdar.

Generellt brukar man tala om flera bakomliggande värdekriterier för urval av värdefulla kulturmiljöer. I flertalet miljöer samspelar dessutom olika kriterier. I Hjo stad har miljön framför allt valts ut för att den *på olika sätt återspeglar Hjo stads historia.* Detta är ett tungt vägande kriterium som bildar en utgångspunkt för inventeringen.

Stadsparken från 1870-talet, Villa Svea.

Nolgatans egnahemsmiljö fr. 1900-1920-tal.

Kulturmiljöerna:

- *speglar viktiga historiska fenomen eller skeenden i stadsutvecklingen*, och som även står i tydligt samband med *utvecklingen på regional och/eller nationell nivå*. Här finns framför allt Hjos tydliga expansion som sammanfaller med den stora industrialiseringsepoken i Sverige på 1870-talet. Utbyggnad av hamn, järnväg och tillkomst av kurorten har påverkat en stor mängd miljöer från sent 1800-tal, inte minst Stadsparken och i stort sett hela stadskärnan. Ett annat exempel är Hjos intensiva tillväxt under det tidiga 1900-talets fortsatta industrialism, då en stor del av staden kom till. Här kan särskilt nämnas kulturmiljön Nolgatan-Skövdevägen från ca 1900-1920-tal med dess förankring i bl.a. metallindustrin och framväxten av egnahemsstaden NV om stadskärnan där många av stadens industriarbetare bodde.

- *innehåller ett kontinuerligt format stadslandskap* med många spår från olika tidsperioder. Det främsta exemplet på detta är stadskärnans kulturmiljö med stadens centrum som innehåller lämningar från medeltid fram till idag, och är starkt förankrat i den medeltida stadsplanen längs Vättern, en traditionell svensk trästadsbebyggelse med stark betoning på 1800- och tidigt 1900-tal. Här passar även Jönköpingsvägens bebyggelsemiljö in med dess framväxt ur fiskarbefolkningens stugor och egnahemsbebyggelsen från tidigt 1900-tal med inslag av stora sommarvillor från samma tid och enstaka yngre mer exklusiva villor.

Kv. Långan, Hamngatan, Gamla staden.

Jönköpingsvägen, vid Fiskaregränd.

Kvarteret Räven från 1970-talet

Källängen från 1970-talet.

- *är ett särskilt gott exempel på hur traditioner, tankar och ideal om t.ex. planering, arbete, byggande och boende växlat* under olika tider. Inte minst gäller detta efterkrigstidens bebyggelse när Hjo återigen växer till. Här ska särskilt nämnas flerbostadsmiljöer såsom Brandmannen från 1960-talet och Källängen från 1970-talet. Bland villaområden framträder inte minst kvarteret Räven m.fl. från 1970-talet.

- *återspeglar näringar och verksamheter som varit av särskild betydelse för stadens utveckling*. Här märks bl.a. stadskärnans många hantverksgårdar från 1800-talet, Hjo hamn med fyrar och pirar, Stadsparken och Hjo industriområde. Industrimiljön i Hjoåns dalgång med kvarnarna kan bl.a. också nämnas här.

- *återspeglar hur samhällslivet varit uppbyggt och organiserat under olika tider*. T.ex. vad gäller infrastruktur med kommunikation och samhällsservice, samt religion, utbildning, men även ordens- och föreningsliv, rättsväsende med mera. Bland annat kan nämnas Hjo hamn, Hjo Folkhögskola och kulturmiljön Skolgatan - Falköpingsvägen med ordenshus, kyrkogård och skolmiljö etc. - *miljöer för rekreation och social samvaro*, t.ex. parker, fritid, idrott, nöjesliv med mera. Här kan särskilt nämnas Stadsparken och den levande kulturmiljön Guldkroksvallen med ett av länets finaste exempel på äldre idrottsplatser.

Kv. Rättvisans hantverksmiljöer, Gamla staden och Hjo industriområde, 1920-talsverkstäder, Svarvaren.

Nuvarande två fyrar i hamnen är från 1934. Guldkroksvallens entrébyggnad från 1935.

- *innehåller välbevarade miljöer som är en särskild resurs ur kulturmiljösynpunkt*. Det innefattar även kulturmiljöer som *har stor betydelse som samlingspunkt kring kulturarvet* för människor som bor och verkar i Hjo kommun, men som också är en resurs för utifrån kommande som vill lära sig mer om staden/bygden. Här innefattas stora delar av centrala Hjo med stadskärna, stadspark, hamnmiljö m.fl.

- *har tydliga pedagogiska kvaliteter.* Det vill säga, att det dels är lätt att visa på värdena i kulturmiljön, dels att de är lätta att uppfatta och ta till sig. Vid sidan av stadskärnan märks bl.a. Hjoåns dalgång och de många villa- och egnahemsmiljöerna såsom delar av Nya staden och Jönköpingsvägen samt 1960- och 1970-talets bostadsmiljöer.

Sammanfattningsvis ger ovannämnda urvalskriterier uttryck för kulturvärden som handlar om kunskapsvärden, pedagogiska värden och värden som handlar om representativitet. *Kunskapsvärden* förmedlar kunskap om t.ex. olika tiders byggnadssätt, estetiska uppfattningar, stilepoker, sociala förhållanden, näringsliv etc. *Representativitet* innebär att bebyggelsen är kännetecknande för t.ex. olika näringsgrenar, samhällsfunktioner, samhällsklasser, arkitekturstilar med mera. *Sällsynthet* står ofta för t.ex. byggnadsskick som det idag finns mycket få kvar av. Exempelvis gäller det så gott som all bebyggelse äldre än från 1850, eller t.ex. hantverk som handhyvlade paneler eller kvarvarande äldre fönster etc.

Kunskapsvärden om bebyggelse kan se olika ut och t.ex. handla om en helt ursprunglig detaljnivå som tillför kulturmiljön mycket stora värden: Handhyvlade paneler och listverk från 1800-talets mitt i Gamla staden på Långan 3 och Kaplanen 4, Stadshusets magnifika 1930-talsentré och en entréfasad i original från 1961 på Tärnan 3, Nya staden.

*Ursprunglighe*t är också ett viktigt kriterium. Bebyggelsens ursprunglighet är givetvis av stor betydelse eftersom detta förmedlar viktiga kunskapsvärden om den tid då husen byggdes. Sedan genomgår byggnader vissa förändringar under sin livslängd i takt med att användarnas behov och önskemål växlar. En förändring kan då i sig i vissa fall ha ett värde genom att återspegla de förhållanden som rådde vid tiden när förändringen gjordes. Den ska då helst underordna sig byggnadens eller bebyggelsemiljöns helhet. Exempelvis stora förändringar av industrimiljöer vittnar ofta om produktionsförändringar som haft stor påverkan på liv och näringar på en ort eller i en hel trakt.

De utpekade miljöerna har ett brett och varierat innehåll som tillsammans återspeglar den mångsidiga variation som finns Hjo stad. Meningen är inte att tiden förväntas stå still i de utpekade miljöerna. Men de innehåller på olika sätt värden som det är viktigt att slå vakt om i den kommande planeringen. Kulturmiljöerna har kulturhistoriska kvaliteter och sammanhang som på olika sätt kräver varsamhet. Att de pekats ut är en statusmarkering.

Rapportens innehåll

Nu har en remissupplaga av den färdiga rapporten färdigställts. Efter remissförfarande våren 2017 kompletteras rapporten till slutgiltigt färdigställande.

Rapporten innehåller

- Inledning med kulturmiljöprojekt- och arbetsbeskrivning

- En bebyggelsehistorisk översikt

- Rapporten innehåller totalt 24 utpekade värdefulla större kulturmiljöer i Hjo stad. Först presenteras Hjo stadskärna, d.v.s. Gamla staden. Sedan presenteras de andra kulturmiljöerna löpande i bokstavsordning. De aktuella kulturmiljöerna redovisas översiktligt på karta med avgränsning. Värdefulla objekt som ingår i kulturmiljöerna listas och ges en kortfattad presentation. Till varje kulturmiljö finns motiv för urval, en karaktärisering/beskrivning samt rekommendationer och åtgärdsförslag som syftar till att bevara karaktärer och tillvarata de kulturhistoriska värdena. Oftast har åtgärdsförslagen en övergripande karaktär.

Hjo stadskärna, det vill säga Gamla staden, redovisas som en enda kulturmiljö. Den är dock betydligt större och mer innehållsrik än någon av de övriga kulturmiljöerna. Därför får stadskärnan en mer egenpräglad redovisning: Av praktiska skäl har den delats upp i tre delområden. Det är endast ett sätt att förenkla presentationen och att förtydliga kulturmiljöns innehåll. Stadskärnan ska ses som en enda kulturmiljö och det är så man ska förhålla sig till den. De olika kvarter som ingår karaktäriseras översiktligt och de gatumiljöer och platsbildningar som är viktiga ur kulturmiljösynpunkt lyfts fram.

-Därefter följer en kortfattad lista med närmare 200 värdefulla enskilda byggnadsobjekt som ligger utanför de utpekade kulturmiljöerna. Dessa listas endast utan beskrivning i text och bild. (För fornlämningar som ligger utanför de utpekade kulturmiljöerna hänvisas till Fornminnesregistret på Riksantikvarieämbetet (http://www.raa.se/cms/fornsok/start.html).

- Sist i den inledande delen följer en översikt av lagar och förordningar som primärt är förknippade med kulturmiljövården. Därefter avslutas inledningen med en källförteckning.

Bakgrund till kulturmiljöarbetet

Någon samlande kulturmiljööversyn i vår tids mening hade före 2016 ännu inte gjorts för Hjo stad.

Tidigare kulturhistoriskt underlag för Hjo stad är utfört 1982- 1983 och 1985-1986 som en byggnadsinventering. I boken *HJO – stadens historia och byggnader* 1986 lyftes stadens historiska och arkitekturhistoriska karaktärsdrag fram och betonades. Urval och presentation låg långt i framkant för sin tid. Ca 275 kulturhistoriskt värdefulla byggnadsobjekt uppmärksammades. Inventeringen fick genom boken ett mycket stort genomslag i Hjo och har legat till grund för planer och beslut under lång tid. Däremot utvärderades inte några sammanhängande kulturmiljöer.

Exempel på utredningar som gjorts efter 1986 och som berör olika områden i staden är bl.a. *Hjoåns dalgång* (1987, 2007), *Vårdprogram för Hjo stadspark och dess byggnader* (2008), *Hjo – trästaden vid* Vättern (1993) och inventeringen *Handhyvlad panel i Hjo* (2004). Därutöver har en del monografier över byggnadsobjekt utförts, såsom exempelvis *Hjo stadshus* (2005) och Hjo stadspark (2009).

Behovet av ett samlat kulturmiljöunderlag aktualiserades allt mer, med fokus på sammanhängande kulturmiljöer i staden, som även skulle innefatta komplettering och revidering av 1980-talets ställningstaganden om de enskilda byggnadsobjekten.

Samhällsperspektiv, omvärld och lagstiftning har förändrats mycket på 30 år som gått sedan 1986. Inte minst har synen på kulturvärden och begrepp som kulturarv och kulturmiljö utvidgats och genomgått stora förändringar. Värdesynen av idag har generellt siktet inställt på att även lyfta fram såväl monumenten och den äldre trästadsbebyggelsen likväl som mer vardagliga stadsmiljöer, parkanläggningar, det kyrkliga kulturarvet, industrier, kommunikationsmiljöer, samt inte minst kulturmiljöer från det moderna samhällets utveckling efter 1945.

Hjo stad – en kort karaktäriserande överblick

Hjo stad med sin varierade småstadsbebyggelse är i sig en berättelse om en stad och dess förhållande till omvärlden alltsedan medeltiden. Staden har ytterst formats av sina topografiska gränser och förutsättningar såsom Vättern, Hjoån och Hökensås sluttning. Klassiska stadsnäringar som sjöfart, handel och hantverk har varit starka och danande profiler för stadens liv och utformning genom tiderna, under 1900-talet även med kurortsliv, rekreation, småindustri och kommunikationernas utveckling som drivkrafter. Allt som allt är det många faktorer som starkt bidrar till stadens karaktär och livsmiljö samt hjobornas identitet.

Hjo är en liten men i hög grad levande stadsmiljö som präglas av ett stort antal välbevarade kulturmiljöer. Stadskärnan karaktäriseras av en medeltida organiskt framvuxen stadsplan med kvartersbunden bebyggelse, i kärnan med slutet byggnadssätt, främst från 1700-, 1800- och tidigt 1900-tal. I direkt anslutning vid Vättern finns Stadsparken med kurortsmiljön från 1870-tal-1900. Både stadskärna och stadspark är välkända stora samlade, rikt differentierade kulturmiljöer, som även är av riksintresse för kulturmiljövården.

Karaktäristiskt för stadsdelarna utanför stadskärnan är att de präglas mer av småskalig kontinuitet än av enhetliga årsringar, t.ex. vad gäller husens ålder eller utformning. Utmärkande karaktärsdrag som förenar kulturmiljöerna här är t.ex. att de små stadsdelarna ofta präglas av en väl avvägd blandning av småskaliga egnahem och villor som är fina representanter för olika tiders ideal främst vid sekelskiftet 1900, under mellankrigstid 1918-1939 och i efterkrigstidens småhusbyggande 1945-1965. I bl.a. Nya staden, Veka, Madtorpet och Söder spelar t.ex. öppet byggnadssätt, typisk tomtindelning, trädgårdar och karaktäristiska stadsplaner stor roll som inramande kulturmiljöfaktorer kring ofta välbevarade egnahem och villor från tiden 1900-1950. På t.ex. Väster sätter inslag av tidstypiska egnahem och små villor från 1930-1960-tal en stark prägel. Både större och mindre villor, med flera mer exklusiva inslag, kännetecknar södra infarten längs Vättern, ett samlande karaktärsdrag, där husen återspeglar villaideal från en stor del av 1900-talet.

Modernismens villaområden bekransar staden i nordost, nordväst och sydväst men är även i hög grad integrerade med den något äldre villa- och egnahemsbebyggelsen längre in i staden. Intressanta inslag av ganska sen villabebyggelse finns bl.a. i nordväst, sydväst och nordost. Flerbostadshusen från 1945-2000 är småskaliga och inte påtagligt många och ligger mer som förtätningar bland äldre bebyggelse. Samma gäller de enstaka exemplen på radhusområden från ca 1960-talet.

Hjoåns djupa kulliga ravin både avgränsar och binder samman stadens olika delar. Karaktäristiskt för stadens ytterkant är den ofta mjuka övergången mellan stad och landsbygd, där en och annan bondgård fortfarande ligger nära stadsområdet, innanför ringleden. En större enhet utgörs av Åsens gård och Herrängen som tillsammans bildar en välbevarad agrar kulturmiljö med omgivande fält i direkt anslutning till stadsbebyggelsen. Dessa ingår dock inte i stadsinventeringen. Det gör däremot den agrara bebyggelsen vid Knäpplan och Borrbäck där stadsområdet planeras att växa ut.

Kvarnplatserna uppströms Hjoån samt en del äldre f.d. industrier är uppmärksammade som byggnadsobjekt 1986, men de ingår också i större kulturmiljösammanhang, inklusive industriella lämningar längs ån. Nuvarande industriområde i norr och gamla Hjo Mekaniska vid Hjoån är däremot inte uppmärksammade tidigare i kulturmiljösynpunkt. Institutioner som skolmiljöer och kommunalteknisk bebyggelse från 1900-talet är också endast uppmärksammade i begränsad omfattning. Samma gäller inte minst den modernistiska klenoden Hotell Bellevue från 1970 i Stadsparken.

Det är uppenbart att Hjo stad i förhållande till sin storlek, ca 6000 invånare, har ovanligt många välbevarade större kulturmiljöer, totalt 24 kulturmiljöer 2017 och en stor mängd välbevarade byggnadsobjekt från olika tider. De allra flesta av de ca 275 byggnadsobjekt som uppmärksammades 1986 uppmärksammas även nu, framför allt då som delar av större sammanhängande kulturmiljöer. Kompletteringar har nu också skett av bebyggelse från ca 1950-1990. Detta medför att uppdateringen av Hjo stad och dess rikt sammansatta kulturmiljöer nu är genomförd.

Bebyggelsehistorisk översikt

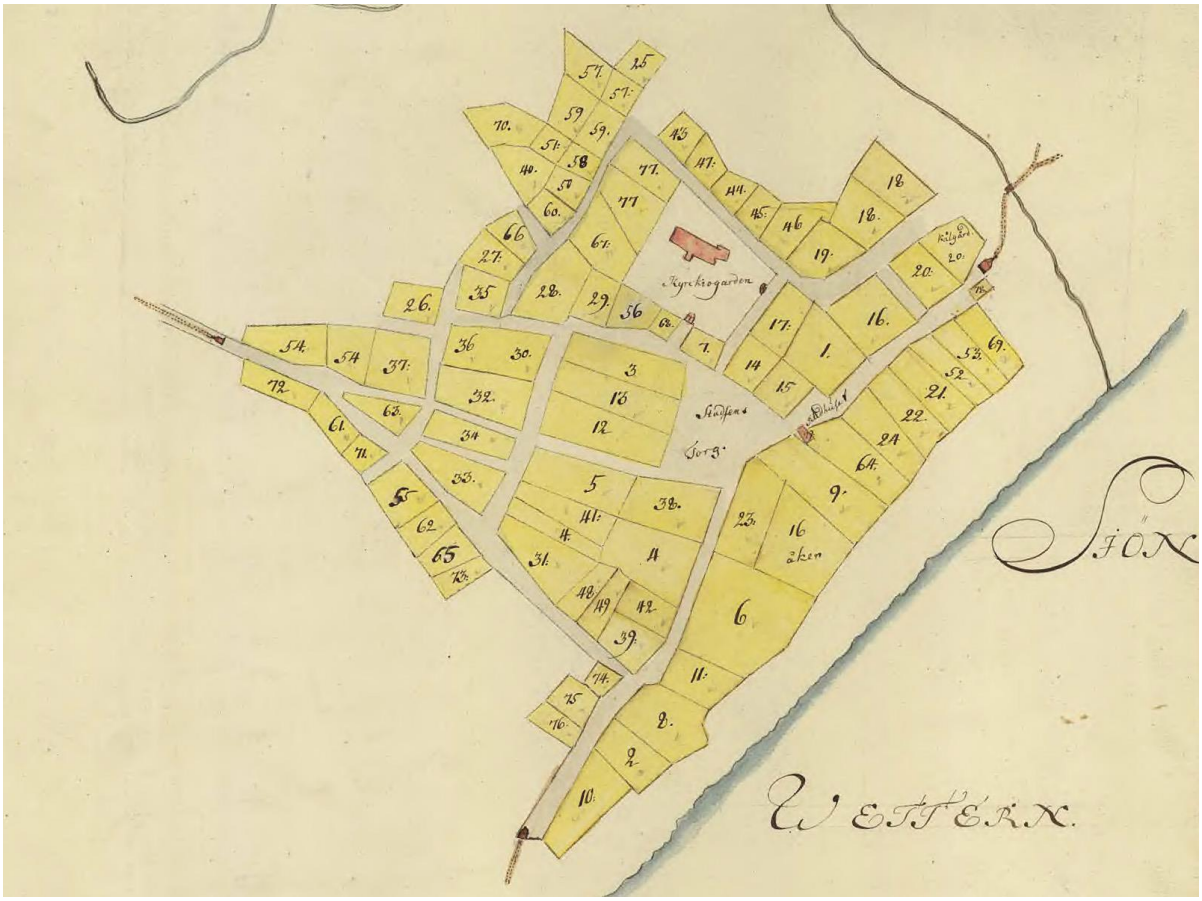

1750 års stadskarta över Hjo, av J. Elf, visar tydligt Hjos medeltida gatunät. Bebyggelse-mönstret är i allt väsentligt de samma även 2017, endast kyrkobranden 1794 medförde några justeringar i kvarteren runt kyrkan. Längst upp i NO står Tullstugan en bit ut i gatan precis som den gör idag på Hamngatan. I Ö ligger kvarteret Långan med sin karaktäristiska långsmala medeltida tomtstruktur. Källa: Lantmäteriverket, Lantmäteristyrelsens arkiv.

Den agrara köpstaden

Hjo, den enda västgötastaden vid Vättern, är en av Skaraborgs fem medeltida städer, och nämns första gången som stad 1413. Ortnamnets bakgrund är okänd, men eventuellt kan namnet syfta på Hjoån. Ån är den största av de många bäckar som rinner ner till Vättern från Hökensås högland. Hjoåns kuperade dalgång har varit en livsnerv för Hjoborna i passagen över Hökensås in mot Västergötland.

Hjos uppkomst och utveckling är helt förknippad med Vättern och Hjoåns mynning. Hjoåns mynning gav en skyddande naturlig vätterhamn och tilläggsplats. Med all sannolikhet utvecklades Hjo som en förbindelsepunkt och överskeppningsort mellan de medeltida cistercienserklostren i Alvastra på östgötasidan och Varnhem i Västergötland. Först var den medeltida staden Hästholmen i Östergötland målpunkt för Hjobornas sjöfart. Under 1300-talets sista del tog Vadstena med nyanlagt birgittinerkloster och en framväxande stad över och blev huvudmål. Vadstena kloster hade liksom Alvastra stora jordinnehav på västgötasidan, och Hjo var mer orienterat mot Östergötland än mot den västgötska

centralbygden. Tankar har framförts om att hela den västgötska Vätterstranden långt in på medeltiden var mer en östgötsk domän än en faktisk del av Västergötland. Hökensås innebar en landfast och ganska svårforcerad barriär medan Vättern mer förenade än skilde de båda sidorna åt.

Som flertalet medeltida svenska städer är Hjo med all sannolikhet en spontant, organiskt framvuxen stadsbildning. Samspelet mellan åmynningen, platån där staden ligger och huvudvägarna som möts i det vägskäl som blev stadens torg ger stadens bebyggelsemönster dess grundförutsättningar även idag. Gatunätet i Hjo stadskärna har med all sannolikhet medeltida ursprung.

Den äldsta kända kartan över Hjo från 1696 uppvisar det karaktäristiska medeltida stadsplanemönster med marknadstorg, kyrka och rådstuga i centrum och vägar som strålar ut från stadskärnan. Den medeltida staden, vars gatunät i alla väsentliga delar finns kvar än idag, bebyggdes med träbyggnader på långsmala eller nästan kvadratiska tomter i kvarter runt torget. Medeltida byggnader i denna del av landet uppfördes i regel i liggtimmer eller skiftesverk, med uthus och bodar som vette ut mot gatorna och bostadshusen inne på gårdarna, troligen så även i Hjo. På 1696 års karta syns hur stadsbebyggelsen omgavs av kålgårdar, åkrar och ängar. Staden hade under lång tid bara ett par hundra invånare, så sent som år 1800 endast drygt 400 mantalsskrivna invånare.

Reformationen på 1500-talet förändrade det religiösa och ekonomiska livet och stängde klostren och hämmade sjöfarten svårt. Vid 1600-talets början hörde Hjo till hertigdömet Östergötland. Hertig Johan som var son till Johan III lät bygga en stor hamnbrygga söder om åmynningen. Sjöfarten blommade upp inom hertigdömet men bara till 1618. Därefter förekom regelbunden sjöfart över Vättern men Hjo hade hård konkurrens av landsbygdens sjöfart.

Svenska städer var uppbyggda kring handel och hantverk, som var stadsnäringar och i förekommande fall även sjöfart. Från 1600-talets början fram till 1800-talets början styrdes handeln målmedvetet till städerna. Torg- och marknadshandel fick i stort sett bara förekomma i staden. Stat och kungamakt skulle ha tull på handelns inkomster och reglerade därför införseln av varor till städerna hårt. Sjöfarten bevakades också noga så att inte varor bjöds ut på olagliga marknader. En stad som fick bedriva handel på omlandet, såsom Hjo, kallades för köpstad. Trots att viss handel förekom och även vätterfiske, verkar Hjo under 1600- och 1700-talen ha fört något av en tynande tillvaro. Staden omgärdades av ett staket och hade tre tullportar, en vid varje infart, där tull skulle betalas för varor som fördes in till staden vid marknaderna som hölls vår och höst. Tullstuga fanns bara vid den viktiga Norrtull.

Handeln spelade roll men framför allt utvecklades Hjo till en förnämlig hantverksstad, där man på 1830-talet hade fler hantverksmästare än de jämnstora småstäderna Skövde och Falköping. Garvare, kopparslagare och hattmakare var i tidigt 1800-tal tre särskilt viktiga hantverk i Hjo. Tillgången på vatten gynnade både garverier och färgerier.

Stora Torget är stadens hjärta sedan medeltiden. Här möts Långgatan, huvudvägen från söder och Torggatan, huvudvägen från V. Kring torget byggdes de förnämsta hantverks-gårdarna och även några större handelsgårdar. Duvan 2 har kvar sin 1700-talskaraktär med det höga valmade taket.

Efter medeltiden förändrades stadsbilden i landets städer, då man övergick till att bygga bostadshusen utmed gatorna och uthusen flyttades in på gårdarna. Med tiden klädde man in de timrade husen med panel. Efter hand rödfärgades husen och från 1700-talet började även linoljefärg användas. Äldre handhyvlad fasadpanel finns i många fall ännu bevarad i Hjo, vilket särskilt uppmärksammats under 2000-talet som en del av stadens karaktär. Tegel och plåt ersatte torv som taktäckningsmaterial. Med undantag för branden 1794, då den medeltida kyrkan och några omgivande kvarter brann ned, har Hjo varit förskonad från större stadsbränder vad man vet. Det har bidragit till att det medeltida stadsplanemönstret i centrum bevarats, eftersom det inte givits något tillfälle till genomgripande nyplanering av stadskärnan.

Medeltidskyrkan var till sin äldsta del av trä och kan ha varit en stavkyrka från tidig medeltid. Den hade en hög fristående stapel av trä. Efter branden 1794 uppfördes den nuvarande kyrkan, som stod färdig fem år senare. Kyrkan var länge stadens enda byggnad som var av sten och hade en mer representativ karaktär. De förnämsta kvarteren närmast torget inrymde utöver kyrkan även rådhus, flera hantverksgårdar och enstaka handelsgårdar, varav flertalet bostadshus var uppförda i två våningar. Vid sidan av stadsnäringarna handel, hantverk och sjöfart var jordbruket huvudnäring för stadens invånare fram till 1800-talets mitt. Karaktäristiskt för hantverks- och handelsgårdar i de flesta svenska trästäder i det agrarsamhälle som fortfarande rådde till var att gårdens inre omgavs av längor för t.ex. verkstad, bodar samt för fähus, stall, lada, magasin, brygghus och bagarstuga. I små städer i jordbruksbygderna levde djurhållningen kvar tills det generellt blev förbjudet i svenska städer 1864. Stallar för vagnshästar förekom ända fram till bilismens genombrott på 1940-talet. Skillnaderna mellan en stor by på landet och en liten stad som Hjo var vid 1800-talets början ganska marginella.

Långan 8 Kihlbergsgårdens handelsmagasin och Kopparslagaren 7 Kakelugnsmakaregården.

I takt med den befolkningsökning som präglade hela landet ökade även invånarantalet i Hjo kraftigt under 1800-talets första hälft, när landsbygdsbor flyttade in till staden. Åren 1846 och 1864 avskaffades städernas monopol på handel. Det starkt reglerade stadslivet med skråbundna hantverksnäringar luckrades upp. Industrinäringar började etableras även på mindre orter där jordbruk dominerade.

När Göta kanal öppnades (västgötadelen 1822 och östgötadelen 1832) ökade sjöfarten på Vättern starkt. Hjo saknade en funktionell och modern hamnanläggning, eftersom Hertig Johans brygga inte fått någon efterföljare. Bryggan Krabben utanför Sjögatans mynning var otillräcklig för sjöfartens behov. Den nya hamnen norr om Hjoåns mynning anlades 1851-1855 för både fraktfart och persontrafik, och kom att kallas för Vätterns bästa hamn. Den anlades med stenpirar och strax därutanför en fristående vågbrytare i sten med två träfyrar på vardera pirarmen. Från 1860 fanns linjetrafik mot både Stockholm och Göteborg. År 1875 öppnades reguljär båtförbindelse med Hästholmen med ångbåten ”Trafik” som förnyades 1892 och sedan dess har Hjo som hemmahamn. År 1873 invigdes Hjo – Stenstorps järnväg, vilket ytterligare kom att bidra till ett uppsving för Hjo, genom den anknytning som man fick med Västra stambanan. Efter att Hjo - Stenstorps järnväg öppnats löpte ett järnvägsspår ut på lastkajen, vilket fortfarande finns kvar. Några år efter järnvägens anläggande grundades Hjo Vattenkuranstalt, vilket i än högre grad gynnade staden. Hjo kuranstalts blomstring var i hög grad beroende av persontrafiken på sjön och via järnväg.

Staden växer under industrialismen

För att förhindra stadsbränder och åstadkomma en mer stadsmässig prägel började man under 1800-talet utarbeta byggnadsordningar i landets städer, så även i Hjo. År 1830 fastställde Kungl. Maj:t en brand- och byggnadsordning för Hjo. I byggnadsordningen stadgades bl.a. att boningshus av trä inte fick uppföras i mer än två våningar, att taken inte fick täckas med brännbart material och att verksamheter som kunde förorsaka brand helst skulle bedrivas utanför stadens staket eller på glest bebyggt område i staden. En stadsmässig karaktär fordrade att fasader och plank skulle strykas med rödfärg eller ljusa färger.

I 1857 och 1875 års byggnadsordningar skärptes de estetiska kraven ytterligare. Alla byggnader som uppfördes vid torg eller gator skulle inom fem år putsas eller kläs med panel och målas med ljus färg. Den enklare rödfärgen fick bara användas på gårdsfasader och på

uthus. Vidare stadgades att magasin och uthus inte fick placeras utmed gator och torg samt att lador och logar inte fick uppföras närmare än 200 alnar (ca 120 meter) från staden. 1875 års byggnadsstadga sammanföll med att Hjo inrättade en byggnadsnämnd, något som stadgats i 1874 års byggnadsstadga för rikets städer.

Byggnadsordningarna 1857/1875 sätter stark prägel på Långgatan.

1800-talets befolkningsökning och det uppsving som hamnen, järnvägen och kuranstalten gav upphov till, ledde till ett ökat byggande i Hjo. Den gamla staden var helt bebyggd och tätt befolkad, och utanför den gamla stadskärnan hade tomter börjat styckas av utmed tillfartsvägarna, dock utan någon uppgjord plan. Med hänvisning till de krav på brandsäkerhet och prydlighet som formulerats i byggnadsstadgor och byggnadsordningar var man tvungen att utöka stadsplanen för Hjo. I samband med att stadens ägor genomgick laga skifte utarbetades 1846 ett förslag till ny stadsplan norr om Hjoån. Planen förverkligades dock inte, kanske p.g.a. att man koncentrerade sig på det stora hamnbygget. År 1854 presenterades ett nytt förslag till stadsplan, som omfattade såväl området norr om Hjoån närmast den nybyggda hamnen som den gamla stadskärnan. Likt många andra planer som upprättades runt om i landets städer vid denna tid lades en rutnätsplan ut över den gamla stadskärnan, utan hänsyn till det medeltida gatunätet. Planen stadfästes 1855, och den nya stadsdelen norr om Hjoån började bebyggas, bl.a. med skolbyggnaden åt pedagogien 1862. I likhet med många andra gamla stadskärnor med oregelbundet gatunät kunde dock inte planen genomföras i Hjo gamla stadskärna. Då 1854 års plan dessutom inte ansågs tillräckligt omfattande efter det att Hjo – Stenstorps järnväg invigts 1873, övergavs den.

Ett nytt förslag till stadsplan upprättades 1874, utformad med utgångspunkt i de fordringar på prydlighet, brandsäkerhet, utrymme och sundhet som ställdes i 1874 års byggnadsstadga för rikets städer. Planen omfattade ett tjugotal kvadratiska kvarter om vardera fyra tomter i en regelbunden rutnätsplan, som i norr och öster avgränsades av den nyanlagda, bågformiga järnvägssträckningen. Kvarteren i planen omgavs av träd och gatorna var raka och breda. En kvartersrad mitt i området var inte avsedd att bebyggas, utan avsattes som brandgata. 1874

års plan reviderade något ett par år senare, för att därefter fastställas 1877. Det skulle emellertid dröja ända fram till sekelskiftet 1900 innan den nya stadsdelen, Nya staden, började bebyggas på allvar. Först bebyggdes Floragatan och de delar av Vasagatan och Sturegatan som vände sig mot brandgatan i stadsdelens mitt. Bebyggelsen bestod av flerfamiljshus, påkostade villor och egna hem, huvudsakligen i panelarkitektur men även med putsade fasader, varav några i jugendstil. Nya staden kom att bebyggas under lång tid, och uppvisar därför flera av 1900-talets arkitekturstilar. Utöver större och mindre bostadshus i panelarkitektur och villor i jugendstil, finns exempel på 20-talsklassicism, funktionalism och efterkrigstidens modernism.

Nya staden med raka gator, alléer och stora påkostade villor bebyggs främst ca 1890-1910, Staren 7.

Stadsparken – ursprunget till sommarstaden Hjo

År 1873 invigdes Hjo – Stenstorps järnväg, och i kombination med ångbåtstrafik till hamnen innebar de förbättrade kommunikationerna ett uppsving för Hjo, vilket man drog nytta av när Hjo Vattenkuranstalt grundades 1876 strax norr om hamnen på rådman Goldkuhls lantegendom. Många goda förutsättningar samverkade i Hjos stora expansion som kurort: De goda förbindelserna med övriga delar av landet, det vackra läget vid Vätterns strand, den pittoreska miljön med anlagd park för rekreation och flanerande, den tilltalande bebyggelsen för olika bad, behandlingar och boende – allt detta lockade välbeställda besökare från när och fjärran till vattenkuranstalten. Varmbadhus med societetssalong, schweizeri samt kallbadhus vid norra hamnpiren utgjorde den första tiden grunden i anläggningen, som inom några år kompletterades genom förvärv av det sedan tidigare uppförda järnvägshotellet och ett par befintliga bostadshus. Fler bostadshus för kurortens gäster uppfördes under 1880- och 1890-talen, och placerades på rad mellan varmbadhuset och hotellet. Under denna expansiva period utvidgades även parken söderut. Utöver de byggnader som uppfördes i kurortens regi fanns annan bebyggelse i kurortens omedelbara närhet, som delvis hade koppling till den närbelägna järnvägen.

Stadsparken med badhytterna, vy från hamnen.

Kurortens guldålder varade ungefär 1880-1920. Under 1920-talet minskade intresset för kurortsvistelse i inlandet. År 1932 brann det f.d. järnvägshotellet, sedermera Hotell Bellevue, ned och tre år senare avvecklades kurortsverksamheten. Efter nedläggningen av verksamheten övergick området till att bli stadspark för Hjo stad och byggnaderna fick olika nya funktioner. Några byggnader försvann från området och andra byggdes om. Dessutom uppfördes nya byggnader, som t.ex. det nya varmbadhuset 1940. Efter det att Hjo – Stenstorps järnväg lagts ned 1967 revs stationshuset och en ny busstation byggdes strax intill stadsparken. Strandbadet levde vidare efter kurortstiden och 1969 anlades Guldkroksbadet med simbassäng. År 1971 uppfördes det nya Hotel Bellevue, en modernistisk skapelse i skarp kontrast till villorna i parken, som utvidgades till nuvarande storlek fem år senare. I mitten av 1980-talet byggdes en utomhusscen i parkens norra del, och det har även uppförts mindre byggnader för wc mm.

Industrier i Hjo

De tidigaste industrianläggningarna i Hjo var beroende av vattenkraft och lokaliserades därför utefter Hjoån. Fallhöjden på 45 meter från Mullsjön ned mot Hjo medförde att Hjoåns forsar och fall har använts för kvarndrift sedan medeltiden och även för ett stort antal andra industriella anläggningar. Klostren i Alvastra och Vadstena på östgötasidan drev flera kvarnar kring Vättern. Både Grebbans kvarn och Hammarns kvarn är kända sedan medeltiden och Stadskvarn sedan 1586. Stampens kvarn finns omtalad 1725 och även Herrekvarn har gamla anor. Även flera andra industriella anläggningar har funnits, såsom stampar, hammare och textilindustri. Mellan Herrekvarn och Grebbans kvarn anlades 1896 ett slakteri som redan året därpå blev Andersfors Snickerifabrik, vilken kom att ha stor betydelse i utvecklingen av 1900-talets Hjo. Platsens gamla namn såsom Smedjefallen, Hjohammaren eller Hammarnsmedjan tyder på tidigare verksamheter där.

Hjoån vid Grebbans kvarn fr. 1902.

Idag finns tre kvarnplatser i behåll i Hjoåns nedre lopp – Grebban, Herrekvarn och Stampen. Stadskvarn, som var Hjo stads kvarn, inköptes 1896 av Strömsholms Yllefabrik som låg i närheten och gjordes om för malning av lump. Idag finns sporadiska synliga lämningar. Väster om Stadskvarn låg på 1800-talet en barkstamp och nedströms Stadskvarn bedrev Alingsås Manufaktur ett kamgarnsspinneri redan på 1700-talet. Där fanns troligen redan på 1600-talet en vadmalsstamp. År 1887 bildades och byggdes där Strömsholms Yllefabrik. Strömsholmsindustrin var i verksamhet till 1922 då fabriken brann ner. På 1920-talet drev Hjo - Stenstorps järnväg ett litet kraftverk på platsen under några år. År 1916 hade Strömsholm låtit anlägga Strömsholmsdammen som lade både Stadskvarn och barkstampen under vatten. Dammen torrlades i sent 1960-tal.

År 1867 startade Hjo Mekaniska Verkstad sin verksamhet vid Hjoån, väster om den senare (år 1901) anlagda Strömsdalsdammen eller Hammarsdammen. Verksamheten benämndes omkring 1880 som ”Strömsdal gjuteri & mekanisk verkst.” Efter några ägarbyten förvärvades företaget 1899 av bröderna Karl och Viktor Smedberg, som utvecklade och utvidgade verksamheten. De lät bl.a. anlägga Strömsdalsdammen 1901 och åren 1902-05 byggdes en ståtlig villa, Villa Strömsdal, strax väster om den numera raserade dammen. Efter en brand 1916 byggdes Hjo Mekaniska Verkstads nya industrianläggning upp söder om Strömsdalsdammen, där den fortfarande ligger. Under 1900-talet utvidgades verksamheten ytterligare, så att den ursprungliga verkstadsbebyggelsen tillbyggdes åt norr och en ny stor byggnadsvolym uppfördes i söder. Hjo Mekaniska Verkstad har bl.a. tillverkat vagnsaxlar och radiatorer, och hade sin storhetstid under 1960-talet med över 300 anställda. Sedan 1989 är Hjo Mekaniska Verkstad nedlagt, och anläggningen används som industrihotell med olika verksamheter.

De tidiga industrierna var beroende av vattenkraft och förlades i området kring Hjoån, men i takt med att ångmaskiner och elektrisk ström introducerades som kraftkälla under 1800- och 1900-talen förändrades detta. Närmare staden anlades under 1800-talet annan industriell verksamhet såsom bryggeri, mejeri, spritfabrik och tegelbruk. Under 1800-talets senare del och kring sekelskiftet 1900 uppstod de industrigrenar som skulle komma att bli tongivande i Hjos näringsliv under 1900-talet, nämligen metallindustrier och snickeriindustrier, exempelvis Hjo Mekaniska Verkstad, Josef Kihlberg AB, Andersfors Snickerifabrik och Hjo Snickerifabrik. Några fabriksanläggningar låg fortfarande vid Hjoån, medan andra byggdes

upp närmare stadskärnan. Hjo – Stenstorps järnväg invigdes 1873, och innebar ett uppsving för stadens industri och handel genom förbättrade transporter. Det är därför naturligt att industrietablering skedde i denna del av staden, och alldeles söder om järnvägssträckningen uppfördes i början av 1900-talet industribyggnader.

Eldaren 3, F.d. Josef Kihlbergs vagnsfjäderfabrik fr. 1908-1909.

Redan på 1940-talet anlade Josef Kihlberg AB ett nytt gjuteri och olika verkstäder norr om banvallen, vilket skulle komma att utvecklas till Hjo industriområde. Flera av industrierna låg emellertid långt fram i tiden i relativt centrala lägen i staden, exempelvis Hjo Spritfabrik och Hjo Bryggeri. Under 1950- och 60-talen blev det allt mer angeläget att samla stadens industrier till ett gemensamt område, skilt från bostäder och annan verksamhet. Industrier med relativt central lokalisering flyttades till stadens norra del, varvid central tomtmark blev ledig för annan bebyggelse, vilket fick stor betydelse för efterkrigstidens bostadsbyggande i Hjo. Mindre industrier levde emellertid vidare även söder om banvallen och gör så ända fram i våra dagar. Ett särdrag för Hjo är att det finns gott om småskalig äldre industri- och verkstadsbyggnader kvar på olika ställen i stadens centrala delar, ofta i karaktäristisk tegelarkitektur. Exempelvis kan nämnas Johanssons vagnsfjäderfabrik från 1913 i kv. Vallgården. Järnvägen lades ned 1967, och transporter övertogs av lastbil. Järnvägsrälsen togs bort, men banvallen är ännu tydlig och används delvis som gång- och cykelbana. Som en rest från järnvägsepoken finns även en banvaktsstuga från 1870-talet kvar där banvallen korsar Skövdevägen i stadens västra del. Strax intill står en milsten från tidigt 1700-tal utefter Skövdevägen, som ett kommunikationshistoriskt minnesmärke.

Stadsutvecklingen under 1900-talet

Bostadsbyggandet

I slutet av 1800-talet förändrades Hjo stadskärna från att ha varit en agrar köpstad med stort beroende av jordbruksmark till att mer få karaktär av en industrialismens handelsstad och kurort. Handeln, som i de gamla handelsgårdarna hade varit koncentrerad till gårdarnas inre, blev nu en marknadsbaserad detaljhandel och började i de allt mer specialiserade butikerna vända sig mot sina kunder genom skyltfönster mot gatorna. Affärsgatorna blev därmed ett nytt inslag i stadslivet, i Hjo särskilt kring Stora Torget. Nya yrken och verksamheter uppstod, vilket resulterade i särskilda byggnader för banker, hotell mm. Utbyggnaden av infrastruktur

i form av telegraf och vattenledningar påbörjades, och innebar en utveckling mot ett modernare samhälle. Ett nytt inslag i stadsbilden var även de folkrörelselokaler som började uppföras under 1800-talets senare del, varav flera frikyrkor i Hjo. Hantverket spelade fortfarande en viktig roll i stadslivet flera decennier in på 1900-talet, med en mängd olika hantverksyrken.

Vid sekelskiftet 1900 var den gamla stadskärnan i Hjo i princip fullbebyggd och bebyggelse började breda ut sig i den nya rutnätsstaden norrut. Det faktum att Hjo redan i slutet av 1800-talet börjat växa ut mer över sina gamla gränser medförde att områden utanför stadskärnan behövde planläggas. Sedan tidigare hade utfartsvägarna mot landsbygden kantats av bostadshus och nyttobyggnader, men den stora befolkningstillväxten i Hjo under 1900-talets första årtionde medförde en febril byggnadsverksamhet.

Söder om stadskärnan hade det redan tidigare funnits viss bebyggelse, delvis med anknytning till fisket i Vättern, utmed Jönköpingsvägen. På Söder var tomter kring Skolgatan och Jönköpingsvägen bland de som först blev bebyggda. 1876 års stadsplan styrde endast mer begränsat stadens expansion åt detta håll. 1931 års stadsplan reglerade sedan den fortsatta utbyggnaden av Söder. Läget vid den gamla södra huvudinfarten, invid de vida vyerna över Vättern, bidrog till att området under 1900-talets lopp kommit att få en betydligt mer exklusiv karaktär. Bland fiskarstugor och egnahem uppfördes redan i tidigt 1900-tal enstaka villor både för permanent- och sommarboende samt i några fall även för pensionatsrörelse. År 1910 byggdes den nya folkskolan som en monumental institutionsbyggnad i sten vid Skolgatan, som tillsammans med den utflyttade nya kyrkogården kom att utgöra en väl sammanhållen offentlig miljö inramad av egnahem och representativa villor.

Kring 1900 uppstod de industrigrenar som under 1900-talet bildat stommen i Hjo näringsliv: metallindustri, gjuteri och snickeri. Verksamheterna kom bl.a. att koncentreras till områden kring Skövdevägen och järnvägen, väster om Nya staden. Invånarna i den nya egnahemsstaden, kring Sveavägen, Fabriksgatan och Nolgatan, arbetade ofta i de närliggande industrierna såsom Kihlbergs vagnsfjäderfabrik, Hjo Spritfabrik eller Hjo Snickerifabrik. Några egnahem uppfördes även av anställda vid Hjo - Stenstorps järnväg. Flertalet invånare i det nya området var industriarbetare, men det förekom även småföretagare. Egnahemsområdet kan ha bebyggts med hjälp av lån från Statens egnahemslånefond som inrättades 1904. Området låg utanför stadsplansplanelagt område (1877 års stadsplan), vilket var en förutsättning för att Statens egnahemslånefond skulle bevilja lån. Marken ägdes av privatpersoner som avyttrade tomterna till den enskilde egnahemsbyggaren.

Karaktäristiskt för egnahemmen är de relativt stora tomterna som skulle ge utrymme för hönshus och egna odlingar av rotfrukter och grönsaker samt fruktträd och bärbuskar. I egnahemstanken ingick att man skulle vara självförsörjande i flera avseenden om tiderna blev knappa, vilket första världskriget 1914 -1918 i hög grad kom att medföra. De lite större egnahemmen omfattade i regel två bostadslägenheter, så att man kunde hyra ut en bostad och därmed minska sina kostnader. Egnahem och mindre villor kom att dominera men även enstaka mer utpräglade villor kom att byggas på 1920-talet.

Tallen 2 vid Granvägen.

Mellan Falköpingsvägen och Strömsdalsvägen växte från sekelskiftet 1900 ett område fram med villor och egnahem fram på tidigare jordbruksmark under Madtorpet. På de rejält tilltagna tomterna fanns utöver bostadshus vanligen ett eller flera uthus samt grönsaksland, fruktträd och bärbuskar. De äldsta husen fick under 1920- och 30-talen sällskap av villor med brutet tak i typisk 20-talsklassicism. Den västra delen av Granvägen drogs fram under 1950-talet, varvid äldre, stora tomter styckades av i mindre och på sikt möjliggjorde att nya villor med tiden kom att byggas.

Veken var namnet på en av Hjo stads donationsgårdar, och Vekagärdet nordväst om stadskärnan började bebyggas under tidigt 1900-tal. De första egnahemmen i området byggdes närmast stadskärnan åren 1912-14, och från 1918 finns ett planförslag över området som omfattade ett sextiotal tomter på ett tiotal kvarter. Tomterna avyttrades till privatpersoner som här uppförde egnahem med hjälp av byggmästare eller snickare. De tidiga egnahemmen var i regel ganska anspråkslöst utformade bostadshus i 1 ½ våning med T- eller L-formad plan, fasader klädda med liggande fasspontpanel och måttfull snickarglädje. På de rejält tilltagna tomterna fanns vanligen ett uthus samt grönsaksland, fruktträd och bärbuskar. Med tiden uppfördes något större villor i olika stilar och fasadmaterial, allt från panelklädda villor i 20-talsklassicism till 50- och 60-talsvillor i gult och rött tegel, men även ett av staden få radhusområden.

Ett område som tidigt började bebyggas med egnahem utanför den gamla stadskärnan i Hjo var det så kallade Bygärdet, som låg en bit väster om stadskärnan, söder om Falköpingsvägen. Redan 1920 upprättades ett planförslag för en del av Bygärdet, ungefär motsvarande de nuvarande kvarteren Vitsippan, Backsippan, Gulsippan och Mosippan. Vid 1920-talets senare del och 1930-talets början påbörjades byggnationen, och den kom att omfatta ett tiotal hus i det område som skulle komma att kallas för Västermalm. Det nya området kom inte att omfattas av 1931 års stadsplan på grund av det då perifera läget. Den tidigast bebyggda delen av Västermalm utvidgades successivt under de följande decennierna på tidigare åkermark åt söder och öster, och karaktäriseras i hög grad av enplansvillor med fasader i gult och rött tegel samt vit kalksandsten.

Redan i början av 1900-talet uppmärksammades i stora delar av landet bostadsbristen och trångboddheten som överhängande problem, som man efter hand tvingades vidta allt större ansträngningar för att bekämpa. Den nya socialdemokratiska regeringen i Sverige på 1930-talet hade som ett av sina mål att skapa likvärdiga bostäder åt alla. Detta dröjde dock, inte minst p.g.a. andra världskrigets utbrott 1939, och det var först efter andra världskriget som

bostadsproduktionen tog verklig fart. De höga ambitionerna med en demokratisk bostadsproduktion kulminerade i det s.k. miljonprogrammet som sjösattes 1965 med målet att under en tioårsperiod producera en miljon bostäder i Sverige, i såväl flerbostadshus som egna hem.

Briggen 5 vid Vallgatan byggdes 1946.

Hjo kom inte att omfattas av efterkrigstidens stora samhällsexpansion på 1940- och 1950-talen. Frånsett några mindre utbyggnader av flerbostads- och villabyggande på 1940-talet, t.ex. kring Vallgatan på Söder, blev utvecklingen här ganska blygsam. Däremot blev det i Hjo under 1950- och 1960-talen allt mer angeläget att samla stadens industrier till ett gemensamt område, skilt från bostäder och annan verksamhet. Industrier med relativt central lokalisering flyttades till stadens norra del, varvid centralt belägen tomtmark blev ledig för annan bebyggelse. Som ett led i denna utveckling byggdes med start i slutet av 1960-talet ett av stadens största och mest tidstypiska områden med rätvinkligt placerade flerbostadshus i rött och gult tegel på den mark söder om Skövdevägen där Hjo Snickerifabrik tidigare legat. Ett annat tydligt exempel är bostadsområdet Källängen, som byggdes på 1970-talet på mark alldeles väster om stadskärnan där Hjo Bryggeri legat under hundra års tid. Även i Nya staden byggdes flerbostadshus i centrala lägen, vid Fredsgatan redan på 1940-talet i funktionalistisk stil, följt under 1960-talet av modernistisk bebyggelse i bl.a. kvarteren Norrskenet, Regnbågen, Morkullan och Viktoria.

Utöver nya bostadsområden på äldre industrimark i relativt centrala lägen, uppfördes under efterkrigstiden ett stort antal småhus på tidigare obebyggd jordbruksmark i stadens utkant. Åkermark väster om staden hade redan tidigare tagits i anspråk för bostadsbyggande under 1900-talet, först området mellan Strömsdalsvägen och Falköpingsvägen, senare även söder om Falköpingsvägen på det som kom att kallas Västermalm.

Åren runt 1970 planlades flera områden med småhus norr och väster om gården Lundby vid Falköpingsvägen, och vid Lundbyskogen anlades vid samma tid Skara Stifts folkhögskola i Lundbyskogen. Området norr om Lundby gård bebyggdes med ett par olika typer av grupphus från slutet av 1960-talet och stod färdigt några år in på 1970-talet. I anslutning till Lundbyskogen fanns sedan tidigare några bostadshus, som fick ligga kvar även efter det att grupphusområdet anlagts.

Kv. Norrskenet, Nya staden, 1965.

Ända fram till mitten av 1900-talet sträckte sig åkrar och betesmark norr om Hjo stad ända fram till Hjo – Stenstorps bågformade sträckning i stadens norra del. I takt med stadens utvidgning norrut fick tidigare jordbruksmark ge plats för bostäder, industrier och annan verksamhet. På äldre åker- och betesmark strax norr om Almedal planerades och byggdes i slutet av 1970-talet ett grupphusområde med småhus på nordvästra sidan om landsvägen mot Karlsborg. Området kallas ibland Almedalsområdet. Strax söderut byggdes omkring 1980 i kvarteret Grepen ett litet flerbostadshusområde. Trädgårdsmästaren Norberg har fått ge namn åt bostadsområdet, som ibland kallas för Norbergsjord eller Norbergs Trädgård. Att bostadshusen huvudsakligen är uppförda i två våningar är mycket karaktäristiskt för tiden, och speglar bestämmelser om krav på hiss för bostadshus med mer än två våningar som infördes 1977. Hisskravet medförde att flerbostadshus i två våningar blev ett ekonomiskt fördelaktigt alternativ till de tidigare så vanliga trevåningshusen.

Från ca 1980 är kv. Grepens lilla flerbostadshusområde.

1970-talet kom att medföra ett ökat fokus på småhusbyggande i Sverige. I Skaraborg innebar bl.a. kärnsjukhuset KSS tillkomst 1973 ett kraftfullt intresse för ökad tillgång till småhus-byggande i kommunerna kring Skövde. I Hjo var man snabbt inställd på att möta den växande efterfrågan på småhus. Norr om Veka planlades och bebyggdes på Hammarsjorden vid 1970-talets mitt ett stort sammanhållet småhusområde, som bygger på nya stadsplane-idéer med flera olika hustyper i mindre grupper, som nås via ett par svängda huvudgator och flera mindre rundkörningsgator. De strikta idéerna om trafikseparering från 1960-1970-talen

med garage och parkeringsplatser i småhusområdets yttre del hade övergivits till förmån för garage i anslutning till bostadshusen och mindre parkeringsytor på flera ställen i områdets inre. Småhusområdets bostadskvarter omsluter en stor grönyta i områdets centrala del.

Vid Borrbäck i södra delen av staden anlades ungefär vid samma tid ett småhusområde där bostadshusen nås via antingen rundkörningsgator eller säckgator av olika längd, även det typiskt för tidens stadsplaneideal. Efter den intensiva nybyggnadsperioden under 1960-, 70- och 80-talen har småhusproduktionen varit mer blygsam och mer i form av enstaka objekt. Under senare tid märks en viss koncentration till det nyanlagda området vid Sigghusberg i väster.

Offentligt byggande på 1900-talet

Parallellt med ett omfattande bostadsbyggande under 1900-talet var även byggnationen betydande för stadens och den växande offentliga sektorns behov, liksom för handel, nöje och rekreation. Behovet av en ny stadsplan, som skulle ersätta 1877 års stadsplan, blev under 1900-talets första decennier allt mer angelägen. Gustaf Linden, chef för Byggnadsstyrelsens stadsplanebyrå och ansvarig för flera liknande planer runt om i landet, anlitades för uppdraget. Linden presenterade ett förslag till generalplan 1928, som därefter arbetades om till en stadsplan. Den nya stadsplanen antogs 1931, och skulle komma att bli den sista övergripande stadsplanen för Hjo. 1931 års plan omfattade nya stadsdelar söder och väster om den gamla stadskärnan samt väster om Nya staden, och stod i starkt kontrast till 1877 års strikta rutnätsplan, som legat till grund för byggandet i Nya staden. Den nya stadsplanen präglades istället av det tidiga 1900-talets stadsplaneidéer med terränganpassning samt varierade och estetiskt tilltalande gaturum. Gatorna anpassades i planen efter befintliga vägar och vattendrag, och en oregelbunden, rektangulär kvartersform med öppet byggnadssätt dominerar i de nya stadsdelarna som omger den gamla stadskärnan och Nya staden.

Till skillnad från de stadsplaneideal som rådde under de föregående seklen betraktades den gamla stadskärnan nu snarare som en tillgång än en belastning i staden. Samtidigt var man inte främmande för att gå mer hårdhänt fram i Nya staden, som enligt Linden borde omgestaltas genom att ny kvartersbebyggelse i slutet byggnadssätt ersatte den befintliga bebyggelsen, vilket emellertid inte kom till utförande. Inte heller Lindens förslag att stadens allmänna byggnader skulle förläggas till Nya staden kom att förverkligas. Däremot breddades Hertig Magnusgatan till ett huvudstråk i stadsdelen i enlighet med Lindens plan, dock utan att den tänkta byggnaden för allmänt ändamål som skulle utgöra fondmotiv i gatans norra ända kom till utförande. Även i andra delar av staden finns konkreta avtryck efter Lindens ambitioner att skapa variation och rumsbildningar i stadsbilden, såsom Vallgatans refug och trädraden i Vekagatans mitt. Bortsett från några få ställen i stadskärnan, bl.a. i kvarteret Fyrkanten, fick 1931 års plan inte särskilt stor effekt i vare sig den gamla staden eller Nya staden. Däremot genomfördes gatusträckningar och utformning av nya kvarter till stor del enligt planen.

Hjo hamn byggdes om på 1930-talet.

På 1930-talet byggdes Hjo hamn om, då vågbrytaren ersattes med en ny i betong och även de två äldre fyrarna ersattes med då moderna gasdrivna AGA-fyrar av betong. Efter andra världskrigets slut klingade vättersjöfarten av och Göta kanals fraktfart upphörde 1972. År 1967 lades Hjo – Stenstorps järnväg ned och den gamla järnvägsstationen ersattes 1971 med en busstation, byggd efter ritningar av Boustedt och Heineman Arkitekter AB, Skövde, i tidstypisk arkitektur med vitslammade tegelfasader, brunmålad fjällpanel och platt tak. Hamnen har i allt högre grad kommit att präglas av fritidssjöfart och av att vara social aktivitetsyta för nöje och rekreation. Förändringar fr.o.m. 1990-talet är stora och omfattar dels moderniseringar av pirar och träbryggor, dels anläggandet av bodar och byggnader för fiske, försäljning, service och näringsverksamhet såsom restauranger och caféer. Det stora hamnmagasinet från 1930-talet i kvarteret Vågen revs på 1990-talet och ersattes med en bostads- och restaurangbyggnad. Åren 2015-2016 har pirarna renoverats och kompletterats.

Vid Stora Torget skedde stora förändringar under 1930-talet. Hjo Sparbank lät 1931 uppföra ett nytt bankhus i tre våningar i kvarteret Fyrkantens norra del. Sparbankshuset gestaltades i en lågmäld modernism med ljusa, slätputsade fasader och ett relativt flackt, tegeltäckt sadeltak. Några år senare, 1936-38, uppfördes Hjo stadshus i ett centralt läge vid torget intill sparbankshuset. Såväl stadshuset som sparbankshuset har arkitekt Birger Jonson från Stockholm som upphovsman, och de två byggnaderna uppvisar flera gemensamma drag i den exteriöra gestaltningen. Detta även om sparbankshuset efter senare tiders fasadrenovering fått en grövre och mörkare fasadputs. Det vid torget centralt placerade stadshuset gavs en relativt påkostad utformning med bl.a. monumental portal med stadsvapen, fönster- och dörromfattningar samt horisontella band i röd kalksten. Invändigt inreddes flera konstnärligt utsmyckade rum, såsom vestibul, trapphus och sessionssal, interiörer som än idag är bevarade. År 1953 byggdes stadshuset till mot Torggatan i söder med en byggnadsvolym i anslutande stil efter ritningar av FA Neuendorf & Son Arkitektkontor, Skövde, för att inrymma postlokal, arbetsrum till stadshuset samt bostäder. Där stadens brandstation tidigare legat byggdes fastigheten omkring 1980 ut mot väster med en ny byggnadskropp.

Fyrkanten 6 vid Stora Torget med Stadshuset från 1936-1938 av arkitekt Birger Jonson, till vänster tillbyggnad från 1953.

Vid sidan av förändringarna i kvarteret Fyrkanten vid Stora torget, uppfördes under 1930-talet några större och stadsmässigt utformade affärshus i stadens centrala delar, gestaltade i den nya funkisstilen, i några fall med drag av kvardröjande 1920-talsklassicism. Köpmannen Bernhard Bohlin lät 1934 arkitekten Birger Jonson, Stockholm, rita ett tre vånings bostads- och affärshus på Hamngatan i kvarteret Vågen. Huset uppfördes året därpå, och är ett av Skaraborgs tidigaste exempel på stadsmässigt bostads- och affärshus i funktionalistisk stil. På fastighetens inre del uppfördes ett vidbyggt magasin i trä, som revs 1994.

Längre söderut på Hamngatan byggdes 1936 i kvarteret Anden ett bostads- och affärshus med slätputsade fasader, ritat av arkitekt Iwan Wennerlund, Örebro, som bl.a. inrymde apotek i bottenvåningen. Ett annat exempel på samma typ av byggnad finns i kvarteret Duvan på Långgatan, nämligen ett affärs- och bostadshus i två våningar med slätputsade fasader från 1935, ritat av arkitekt Vilhelm Andersson, Skövde. I kvarteret Köpmannen revs 1938 den s.k. Elfströmsgården för att lämna plats åt ett nytt affärs- och bostadshus i tidstypisk dräkt med fasader av genomfärgad terrasitputs i korsningen Trädgårdsgatan/ Torggatan. Ritningar till den nya byggnaden upprättades av Sveriges Köpmannaförbunds Arkitektkontor i Stockholm och planerades bl.a. för en livsmedelsbutik i bottenvåningen. Samtidigt uppfördes på gården uthusbyggnader som garage, lager, stall och vedförråd mm. Vid denna tid omgestaltades även äldre hus i den nya funkisstilen, där affärs- och bostadshuset på fastigheten Långan 14 vid Långgatan är ett tydligt exempel.

Under 1950-talet var byggnadsverksamheten i Hjo mer dämpad, för att återhämta sig under 1960-talet. Vid sidan av Domusvaruhuset i kvarteret Åran är det centralt belägna affärs-, kontors- och bostadshuset från 1965 i kvarteret Källaren vid Stora torget ett tydligt exempel på den nya tidens byggande för handelns behov, som genomfördes i de allra flesta svenska stadskärnor under denna tid. Utöver butikslokaler planerades huset för kontorslokaler, bl.a. Folktandvårdens tandpoliklinik, samt bostadslägenheter. Utformningen med vitslammade

tegelfasader, platta tak med bred plåtklädd takfotssarg, bottenvåningens klinkersbeklädnad under det utskjutande skärmtaket samt butiksfönster av rostfritt stål är mycket karaktäristisk för hur affärshus byggdes i samband med de centrumsaneringar som genomfördes under efterkrigstiden.

Vågen 1 av Birger Jonson 1935.

Anden 1 av Ivan Wennerlund 1936.

Bland byggnader och anläggningar som uppfördes för nöje och rekreation bör bl.a. medborgarhuset Park, Hotel Bellevue, Guldkroksvallen och Guldkroksbadet särskilt nämnas. I samband med att Söder byggdes ut på 1920- och 1930-talen anlades även Hjo IFK:s idrottsplats, Guldkroksvallen. Idrottsplatsen kom att placeras på Söder utanför dåvarande stadsgräns som då nått strax söder om Gärdhem. År 1935 uppfördes entrébyggnaden, ritad av Walter Kutschbach och samma år invigdes anläggningen. Läktarbyggnaden uppfördes 1940. Det modernistiska Park byggdes 1954 som ett modernt medborgarhus med flera lokalbehov samlade i en och samma anläggning. Park ligger som en fondbyggnad inne i Samskoleparken och omfattar flera byggnadskroppar, där salong för teater/biograf samt entrébyggnaden är i centrum, omgiven av bl.a. serveringslokal och dansrotunda. Guldkroksbadet anlades 1966 och blev en del av strandbadet vid stadsparken. Några år senare, 1971 byggdes i stadsparken den första etappen av det modernistiskt gestaltade Hotel Bellevue, ritat av arkitekt Hans-Erland Heineman, som fem år senare byggdes till med en andra etapp. Utöver dessa anläggningar byggdes under 1900-talet flera kiosker, varav glasskiosken vid Norrbro från 1933 av Birger Jonson och Hjo-Grillen vid Prärien är två exempel från olika tider. Som exempel på folkrörelsebyggnader kan Baptistkyrkan från 1922 vid Västergränd och Pingstkyrkan vid Sveavägen från 1926 tjäna.

Under den senare delen av 1800-talet och det tidiga 1900-talet introducerades elkraften som viktig energikälla, såväl för industrin, lantbruken och hushållen. Elproduktionen i Hjo hade under 1900-talets början skett i Hjo Mekaniska Verkstads regi, men 1945 bildades Hjo Elverk som fick ansvaret för eldistributionen i staden. Efter tio år i enkla lokaler på Regeringsgatan uppfördes 1955 ett nytt elverkshus med mottagningsstation, kontor och personalutrymmen. 1950-talsanläggningen kompletterades i mitten av 1980-talet med en förråds- och garagebyggnad. I åsluttningen bakom Park uppförde televerket 1957 en långsträckt huskropp i en våning, tillbyggd med en tegellänga tio år senare. Andra kommunaltekniska verk som uppfördes utgörs bl.a. av transformatorstationer och pump-

stationer för avloppsvatten, och visar på den offentliga sektorns ökande betydelse under 1900-talets andra halva.

Guldkroksbadet från 1966 i Stadsparken

Hjo Folkhögskola, personalbostäder, 1970.

År 1862 uppfördes ett skolhus för Hjo pedagogi, vilket motsvarade de allmänna läroverkens lägre klasser, senare ersatt av Hjo samskola i samma byggnad. På 1950-talet ombildades skolan till samrealskola och byggdes till, men avvecklades 1964. Stadens folkskola inrymdes på ett par olika platser under 1800-talet, men fick ett nytt monumentalt skolhus på Söder 1910, senare kompletterat vid 1900-talets mitt med bl.a. en tidstypisk centralskola i gult tegel, numera kallad Guldkroksskolan och utbyggd med ytterligare skolbyggnader. I norr ligger sedan 1980-talets början även Hammarnskolan.

Redan på 1930-talet väcktes inom Skara stift frågan att starta en folkhögskola, och 1958 bildades Stiftelsen Skara stifts folkhögskola. Man hade beslutat sig för Hjo som lokaliseringsort för folkhögskolan, och i september samma år startade man undervisningen i Villa Svea i Hjo stadspark. År 1964 träffade man avtal med Hjo stad om ett markområde i Lundbyskogen, ett skogsområde väster om staden som tidigare omgavs av jordbruksmark och som vid samma tid togs i anspråk för ny villabebyggelse. Sex år senare invigdes den nybyggda folkhögskolan, som utöver undervisnings- och ekonomibyggnader även omfattade elev- och personalbostäder i låga paviljongbyggnader. Åren 1986-87 utökades folkhögskolan med kapell och musikavdelning.

Hotel Bellevue, ritat av Hans-Erland Heineman 1971.

Alldeles norr om den park som Hjo Vattenkuranstalt anlagt i slutet av 1800-talet lät greve Göran Posse åren 1915-17 uppföra en representativ villa med tillhörande parkanläggning. Posse gick bort samma år som villan stod färdig, och efter änkans död 1926 omvandlades villan till sjukhem för kroniker. Villan övertogs senare av landstinget, och på platsen växte under 1900-talet en vårdmiljö, Sjöryd, fram mellan Karlsborgsvägen i väster och Vättern i öster. Två sjukhemsbyggnader i två våningar uppfördes norr om Posses villa, en 1931 och en 1942. Strax söder om villan kompletterades vårdhemsbebyggelsen 1953 med en kontors- och hälsovårdsbyggnad i två våningar. De tre byggnaderna från 1930-, 40- och 50-talen var samtliga utformade i en stram funktionalistisk stil. I slutet av 1960-talet utvecklades området med två H-formade envånings sjukhemspaviljonger för ”lättskötta psykiskt sjuka” i parkområdet mot Vättern. Åren 1964-65 uppfördes den nuvarande vårdcentralen som sjukhem och läkarstation och på 1970-talet revs den villa som Posse låtit bygga och där vårdverksamheten tagit sin början. I samband med att vårdcentralen omkring 1990 byggdes till mot områdets centrala del revs de två norra sjukhemsbyggnaderna från 1931 och 1942.

Under 1980-talet nybyggdes delar av kvarteret Rödingen i Nya staden för bl.a. servicehus, butikslokaler och lägenheter. Byggnadskomplexet som kom att bli Hjos mest uttalade exempel på postmodernistisk arkitektur utformades i tre våningar av Atrio Arkitekter i Jönköping. Byggnaderna uppfördes av J Wennergren Byggnads AB på platsen för f.d. Hjo mejeri och Hjo spritfabrik. Här byggdes flera byggnadsvolymer med röda tegelfasader, mer eller mindre sammanlänkade till en enhet runt en gemensam gård med medveten variation i tidstypiska fasaduttryck.

Former för säkerställande

Det finns ingen enskild lag i Sverige som täcker alla delar av kulturmiljön i kommunen. Det är istället flera lagar med olika bestämmelser som gör det möjligt att lagskydda (säkerställa), värdefulla miljöer. De lagar som kommunen i första hand kan använda för att bevara bebyggelse, mark- och vattenområden är Plan- och bygglagen och i viss utsträckning även Miljöbalken. Andra lagar med betydelse för kulturmiljön i kommunen, men där andra myndigheter har det största inflytandet, är Kulturmiljölagen, Skogsvårdslagen samt för infrastrukturen Väglagen och Lagen om byggande av järnväg. Utöver dessa ”kulturmiljölagar” har också andra regler om miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) och miljökvalitetsmål betydelse för kulturmiljön i kommunen.

Plan- och bygglagen, PBL (2010:900)

I Sverige råder i princip kommunalt planmonopol. Detta innebär att det är kommunen som har det i särklass största inflytandet över när, var och hur enskilda och andra får lov att utföra byggnation. I PBL finns både allmänna och särskilda hänsynsregler för kulturmiljön, t.ex. att vid all planläggning skall hänsyn tas till kulturvärden eller att ändring av befintliga byggnader skall göras varsamt så att de kulturhistoriska värdena bevaras. De viktigaste instrumenten i PBL för kommunen att kunna styra exploatering och bevarande är översiktsplanen, detaljplaner och områdesbestämmelser.

Översiktsplanen

Översiktsplanen (öp) är en vägledande, men inte bindande, plan för beslut om användningen av mark- och vattenområden samt om hur den byggda miljön skall utvecklas och bevaras. I de delar av kommunen som saknar detaljplan eller områdesbestämmelse har öp:n en stor betydelse för lovgivningen. Översiktsplanen skall hållas aktuell och den måste därför ses över minst en gång under varje mandatperiod. Det måste finnas en översiktsplan som täcker hela kommunen, men ibland kan kommunen välja att göra en mer detaljerad plan för en mindre del. En sådan brukar kallas för en fördjupad översiktsplan (föp). En översiktsplan kan bestå av många olika separata dokument, men det skall vara möjligt att få en överblick över vilka dessa är. Kulturmiljöunderlaget för Hjo stad kan användas som en del av kommunens samlade översiktsplan.

Detaljplaner och områdesbestämmelser

Nybyggnation och bevarande av befintlig samlad bebyggelse inom ett avgränsat område skall normalt sett regleras genom en detaljplan eller områdesbestämmelser. Den vanligaste formen är detaljplanen (dp) eftersom det instrumentet är bäst lämpat vid nyexploatering av samlad bebyggelse. Begreppet samlad bebyggelse är en tolkningsfråga, men vanligtvis avses 10-20 byggnader på tomter som gränsar till varandra eller till ett gemensamt område, väg, park etc. I detaljplanen eller områdesbestämmelsen fastställs rätten att bygga och skyldigheten att bevara något. Genom plankartan och planbestämmelserna går det att utläsa t.ex. att en byggnad eller ett markområde skall bevaras och inte får förstöras. Det kan finnas detaljerade bestämmelser om att vissa färgkulörer och byggnadsmaterial skall användas vid underhåll. Dessa brukar anges med ett litet ”q” på plankartan. En detaljplan har en bestämd genomförandetid, vanligtvis mellan 5 och 15 år. Efter denna tid har planen fortfarande rättsverkan, men kommunen kan välja att upphäva hela eller delar av planen. I områden som

inte omfattas av en detaljplan kan kommunen upprätta områdesbestämmelser. Målet med dessa är idag att förtydliga översiktsplanen eller att säkerställa områden som är av riksintresse, se Miljöbalken. Områdesbestämmelserna kan vara lika detaljerade som i en detaljplan, men instrumentet passar bäst vid bevarande av byggnader, mark- och vattenområden. En områdesbestämmelse har ingen särskild genomförandetid.

Miljöbalken (1998:808)

Miljöbalken (MB) som började gälla år 1999 är en sammanslagning av hela 15 miljölagar. Det övergripande syftet med MB är att samhället skall utvecklas på ett långsiktigt hållbart sätt. I likhet med PBL innehåller den allmänna hänsynsregler om att värdefulla natur- och kulturmiljöer skall skyddas och vårdas. Kulturmiljön i kommunen berörs i första hand genom reglerna om riksintressen, reservatsbildningar, biotopskydd, strandskydd och landskapsbildsskydd.

Riksintressen

Mark- och vattenområden som har så höga värden att de är av nationell betydelse är riksintressen enligt miljöbalkens tredje kapitel. Det finns olika slags riksintressen; kulturmiljöer, natur- och friluftsområden är en typ, anläggningar för industriell produktion, energiproduktion, energidistribution är en annan. Gemensamt för alla riksintressen är att dessa inte påtagligt får skadas genom t ex utbyggnader eller infrastruktursatsningar. Kommunen skall i sin översiktsplan redovisa hur riksintressena säkerställs så att dessa inte påtagligt skadas. I Hjo kommun finns två områden som är av riksintresse för kulturmiljövården, och som även omfattar delar av staden. Här avses främst område av riksintresseområde för kulturmiljövård R32 Hjo stad. Andra områden i kommunen är av riksintresse för naturvården eller för friluftslivet. Det är dock lite missvisande att strikt dela upp värdena i kultur, natur och friluftsliv då det ofta handlar om en kombination av olika förhållanden som gör ett område nationellt betydelsefullt.

Reservatsbildningar

Med stöd av Miljöbalken kan kommunen eller Länsstyrelsen fatta beslut om att bilda naturreservat eller kulturreservat. Det sistnämnda är en ny typ av reservat som infördes med MB. Det finns ännu inga kulturreservat i Hjo kommun, men väl ett naturreservat, Hjoåns dalgång. Målet med reservaten är att naturen bevaras så att den biologiska mångfalden säkerställs samt att människorna får tillgång till friluftsområden. Särskilt den tätortsnära naturen är utsatt för ett hårt exploateringstryck. I ett kulturreservat är det kulturvärdena, t.ex. ett odlingslandskap med många byggnader, som står i förgrunden. Det är det kulturpräglade landskapet som skall bevaras. Även för många av naturreservaten är det den av människan påverkade miljön som är en förutsättning för de växt- och djurarter som man vill bevara. Det finns därför ingen absolut skillnad mellan de båda reservatstyperna. Reservatsbildningar som innebär att markanvändningen försvåras eller förhindras kan innebära att ersättning betalas ut till markägare och andra som påverkas.

Biotopskyddsområden

För vissa mindre mark- och vattenområden med livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter finns möjligheter att förklara dessa som biotopskyddsområde. I kulturlandskap utanför detaljplanelagt område har alléer, åkerholmar, odlingsrösen, småvatten och våtmarker,

öppna diken och stenmurar ett generellt biotopskydd. Länsstyrelsen handlägger biotopskydden i odlingslandskapet, Skogsvårdsstyrelsen skydden i skogslandskapet.

Strandskydd
Enligt miljöbalken finns ett strandskydd vid sjöar och vattendrag för att trygga friluftslivet och för att säkra goda livsvillkor för djur- och växtlivet. Normalt sett handlar detta skydd om 100 meter från strandlinjen inom vilket det t ex är förbjudet att uppföra byggnader eller stänga av allmänhetens tillträde. Inom vissa områden finns också ett utökat strandskydd på upp till 300 meter från strandlinjen. I områden med detaljplan kan strandskyddet upphävas.

Landskapsbildsskydd
Vissa kulturmiljöer omfattas av ett särskilt landskapsbildsskydd. Områdena bildades med stöd av den gamla naturvårdslagen och omfattar anläggande av bebyggelse, vägar och andra större anläggningar som kan ha en negativ effekt på landskapsbilden. För varje område med landskapsbildsskydd finns särskilda bestämmelser. Även om begreppet inte finns med i Miljöbalken gäller de gamla bestämmelserna fram tills nya, som t ex natur- eller kulturreservat, tas fram.

Skogsvårdslagen (1979:429)
Enligt regeringens föreskrifter till Skogsvårdslagen skall skador undvikas på värdefulla kulturmiljöer i skogen. Några exempel på kulturlämningar i skogen är t ex kvarnar, sågar, odlingsrösen och stenmurar. Under senare tid har flera inventeringar gjorts av sådana övriga kulturlämningar i skogen. I vissa fall omfattas dessa av Kulturminneslagen i andra fall av Skogsvårdslagen.

Väglagen (1971:948) och Lagen om byggande av järnväg (1995:1649)
Både Väglagen och Järnvägslagen innehåller allmänna bestämmelser om att vid anläggande av vägar och järnvägar skall hänsyn tas till kulturmiljön, stads- och landskapsbilden.

Miljökonsekvensbeskrivningar (MKB)
En miljökonsekvensbeskrivning är en metod för att beskriva vilken påverkan t.ex. en planerad utbyggnad, en ny vägsträckning eller en ny verksamhet får på miljön. I Miljöbalken finns särskilda regler för sådana beskrivningar som även tillämpas i andra lagar, bl. a. Väglagen och Järnvägslagen. I PBL finns kompletterande bestämmelser för planeringen. I en MKB skall det framgå om kulturmiljön påverkas negativt eller positivt av olika alternativ.

Miljömålen
Riksdagen har fattat beslut om 16 svenska miljömål som är kärnan i arbetet för en långsiktigt hållbar utveckling. Kulturmiljön berörs av flera miljömål, t ex målen om en god bebyggd miljö eller ett rikt odlingslandskap. Målen har brutits ner i regionala och lokala delmål av statliga och kommunala myndigheter. Miljömålen skall vara vägledande för kommunens planering av t ex nya vägar- och bostadsområden.

Kulturmiljölag (1988:950)
Kulturmiljölagen (KML) innehåller i likhet med PBL och Miljöbalken både allmänna och särskilda bestämmelser. I första paragrafen står att ”Det är en nationell angelägenhet att

skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla.” Kulturmiljölagen innehåller särskilda bestämmelser för fornlämningar, fornfynd, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen. Det är Länsstyrelsen som handlägger de flesta typerna av kulturmiljöärenden.

Fornlämningar och fornfynd
Alla fasta fornlämningar, kända som okända, är skyddade genom kulturminneslagen och får inte skadas. I lagen anges vad som är en fast fornlämning och vilken utbredning den har. Den som på något sätt vill ändra en fast fornlämning måste ha länsstyrelsens tillstånd. Fornfynd är föremål som hittats i eller vid en fast fornlämning och som kan antas vara från tiden före 1850.

Byggnadsminnen
En byggnad eller ett bebyggelseområde kan förklaras som byggnadsminne av Länsstyrelsen. Vem som helst får genom ansökan hos Länsstyrelsen väcka fråga om byggnadsminnesförklaring. För att något ska kunna förklaras som byggnadsminne måste flera kriterier vara uppfyllda, byggnaden skall bland annat ha ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde. De skyddsbestämmelser som upprättas i samband med byggnadsminnesförklaringen skall så långt möjligt utformas i samförstånd med fastighetsägaren. Vid byggnadsminnesförklaringen fastställs skyddsbestämmelser som bland annat föreskriver hur byggnaden skall vårdas och hur ändringar får göras. I Hjo kommun finns inget byggnadsminne, men fråga har väckts om byggnadsminnesförklaring av Stadsparken i Hjo stad.

Kyrkliga kulturminnen
Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Skydd enligt KML omfattar kyrkobyggnader som uppförts och kyrkotomter som tillkommit före utgången av 1939. I Hjo kommun finns flera kyrkomiljöer med medeltida ursprung. De är kommunens äldsta byggnader som fortfarande används. I Hjo stad omfattas Hjo kyrka inklusive kyrkotomten samt kyrkogården av KML.

Källförteckning

Litteratur

Agrarhistorisk landskapsöversikt Västergötland och Dalsland. 2002. Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Almevik, G. & Renström, M. 2004. *Handhyvlad panel i Hjo*. En pilotstudie inom programmet Regionala monografier i Västra Götaland i samarbete med Dacapo Hantverksskola, Hjo kommun och Riksantikvarieämbetet

Birgerson, B. & Stiernstedt, J. 1993. *Hjo - en vandring i staden med Birgitta Birgerson och Jarl Stiernstedt*

Förslag till skötselplan för naturreservatet Hjoåns dalgång i Hjo kommun. 2001. Stadsbyggnad och miljö Hjo kommun.

Julihn, E. & Spade, B. 1976. *Industriminnen i Hjo kommun.*

Klackenberg, H. 1981. *Hjo.* Rapport Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Medeltidsstaden 35.

Lagerlöf, E. 1985. *Medeltida träkyrkor 2 Västergötland, Värmland, Närke*. Sveriges kyrkor. Riksantikvarieämbetet.

Lindskog, P. E. 1812-1816. *Försök till en korrt beskrifning om Skara stift. 1812-1816.* Faksimil 1985.

Lundahl, I. 1950. *Ortnamnen i Skaraborgs län. D7: Kåkinds härad. Territoriella namn.*

Sporre, I. & Waern, K. 2009. *Vårdprogram för Hjo stadspark och dess byggnader*

Sporre, I. 2006. *Medborgarhuset Park.* Forsviks industriminne.

Sveriges bebyggelse statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Skaraborgs län, D. 4. 1954.

Ylander, P-G. 1993. *Hjo - trästaden vid Vättern*

Ylander, P-G. & Orebäck Krantz, E. 1986. *Hjo Stadens historia och byggnader.*

Informanter

Ylander, P-G. F.d. stadsarkitekt och Hjokännare.

Arkiv

Hjo kommun Byggnadsnämndens arkiv

Västergötlands museums arkiv, Skara

Internet

Bilder av ett Hjo som försvunnit. Dagmar Gustavsson.
http://kb44.se/hjobilder/hjobild2.htm

Lantmäteriverket, Lantmäteristyrelsens arkiv

https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/search.html?asUrl=https%3A%2F%2Fetjanster.lantmateriet.se%2Farkivsok%2Fs%2Fstartpage.html&arv=false&pul=true&user=public&swedish=true

RAÄ Fornminnesregistret
http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html

RAÄ Bebyggelseregistret
http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa

Kulturmiljöer

1. Hjo stadskärna **42**

2. Brandmannen **118**

3. Bygärdsgatan **123**

4. Drejaren m. fl. **130**

5. Granvägen **137**

6. Grepen **145**

7. Guldkroksvallen **150**

8. Hjo folkhögskola **156**

9. Hjo hamn **162**

10. Hjo industriområde **173**

11. Hjo Mekaniska Verkstad **182**

12. Jönköpingsvägen **188**

13. Kvarnarna längs Hjoån **202**

14. Källängen **211**

15. Nolgatan – Skövdevägen **215**

16. Nya Staden **230**

17. Räven m. fl. **264**

18. Sjöryd **270**

19. Skolgatan och Falköpingsvägen **275**

20. Skruven m. fl. **295**

21. Stadsparken **300**

22. Vallgatan **310**

23. Vega **317**

24. Ådalsvägen m. fl. **321**

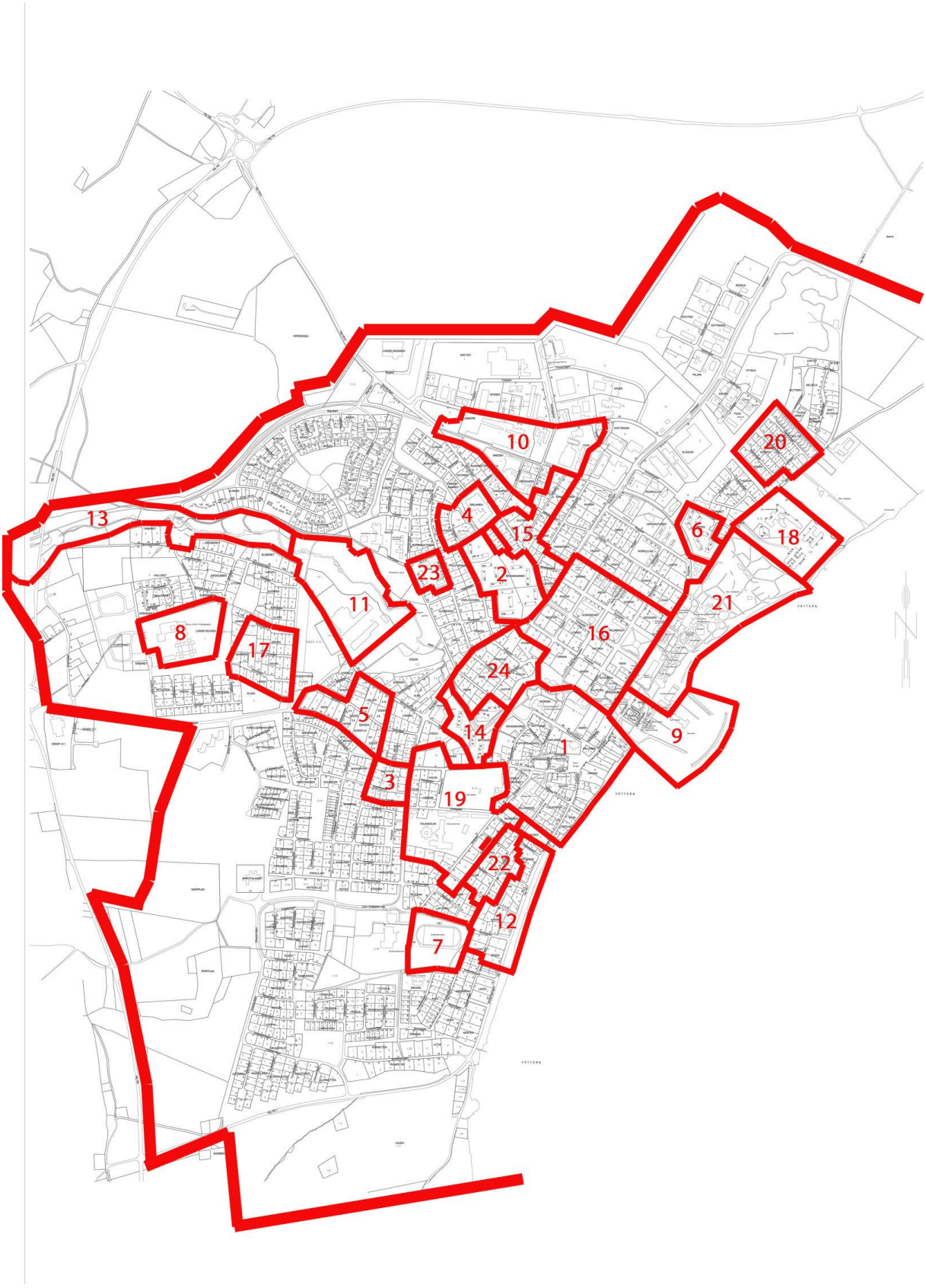

Avgränsning av det område som omfattas av kulturmiljöunderlaget markerad med grov röd linje. De 24 kulturmiljöerna är markerade med tunn röd linje.

Västergränd i den gamla utkantsbebyggelsen från 1800-talet i Gamla stadens västra del.

1. Hjo stadskärna

Inledning

Hela Hjo stadskärna är en enda kulturmiljö av mycket stort kulturhistoriskt värde. Den besitter sådana särskilda värden att den bedömts vara av riksintresse för kulturmiljövården. På grund av kulturmiljöns stora omfång och rikliga innehåll har stadskärnan i KMP delats upp i tre delområden. Detta för att underlätta beskrivningen och för att förtydliga kulturmiljöns olika delar. De tre delområdena 1, 2 och 3 är därför inte uttryck för någon slags inbördes värdering eller rangordning. Hjo stadskärna utgör en enda kulturmiljö. Det är så som man ska uppfatta den och så som man ska förhålla sig till den.

Delområden:

1:1 Stora Torget - Hamngatan - Långgatan

1:2 Sandtorget – Västergränd

1:3 Längs ån i norr

Vart och ett av dessa tre delområden ges en kort bakgrund/historik. Därefter följer beskrivning/karaktärisering av kulturmiljön i varje delområde. Efter detta följer en genomgång av kulturhistoriskt värdefulla objekt: Först listas eventuella fornlämningar enligt Kulturmiljölagen. Därefter följer enskilda byggnadsobjekt av stort/mycket stort

kulturhistoriskt värde. Därefter listas eventuella övriga typer av kulturhistoriskt värdefulla objekt. Sist presenteras en karta med kulturmiljöns avgränsning.

Motiv och värdering

Hjo stadskärna, d.v.s. Gamla staden, är själva hjärtat i den riksintressanta kulturmiljön Hjo stad. Hjo är den enda västgötastaden vid Vättern och en av nio västgötska medeltidsstäder. Staden har stark historisk förankring i vättersjöfart och handel/kommunikation mellan Västergötland-Östergötland, ev. baserad på sambanden mellan de medeltida klostren i Varnhem och Alvastra (sedermera med Vadstena). Stadens oregelbundna stadsplan har en tydlig medeltida, organiskt framvuxen prägel, med torg, vägskäl och huvudvägar som sammanstrålar nära hamnläget vid Hjoåns mynning. Dagens bebyggelsemönster med gatunät, kvarter och även tomtstrukturer har en stark kontinuitet bakåt i tiden och är i allt väsentligt lätt att känna igen från den äldsta stadskartan från 1696. Till den medeltida karaktären bidrar mycket det stora tätbebyggda kvarteret Långan längs Vättern med sina många typiska långsmala tomter. Stadskyrkan från 1700-talet står invid den medeltida kyrkogården.

En länge mycket stillsam stadsutveckling samt att ingen stor stadsbrand härjat, frånsett branden som tog medeltidskyrkan och kvarteren närmast den 1794, medför att Hjo ovanligt väl bevarat karaktären av 1700- och 1800-talets agrara köpstad där stadsnäringarna hantverk, handel och sjöfart dominerade. Detta uttrycks bl.a. i Stora Torgets mycket välbevarade småstadskaraktär med större hantverks- och handelsgårdar i två våningar samt mindre borgargårdar i övriga kvarter bl.a. kring det mindre Sandtorget. Exempelvis stadens största handelsgård Kihlbergsgården bevarar en inre struktur med stora knuttimrade handelsmagasin i typiskt lägesmönster.

Långan 8, Kihlbergsgården, St. Torget. Gamla rådhuset 4, handhyvlad falspanel och 1910-talsfönster.

Hjo gamla stad präglas överlag i mycket stor utsträckning av 1800-talsbebyggelse, samt en och annan kvarstående 1700-talsbyggnar, såsom Duvan 2, Långan 9 och Vallgården 3, i ett småskaligt traditionellt strikt bundet bebyggelsemönster, med bostadshus mot gatan och uthus/gårdshus i inre tomtgräns. Flera hus kan även ha äldre timmerstommar.

Hjo har stark förankring i den svenska trästadens stenimiterande klassicistiska utsmyckning, som dröjer kvar även i den rikliga panelarkitektur, från den tidiga expansionsperioden ca 1850-1870, som sätter stark prägel på stadskärnan. Den stora mängden kvarstående äldre bostadshus och uthus, inklusive ett mycket stort antal kvarvarande handhyvlade panelfasader, foder och listverk från ca 1800-1870, ger idag trästaden Hjo en bebyggelsehistorisk särprägel. Den starka kopplingen till stadens byggnadsordningar från 1857 och 1875, med krav på prydlighet och ljusa putsfasader eller ljusa oljefärgsmålade panelfasader mot gatan, bidrar i högsta grad till detta intryck.

Hjos stora expansion med hamnombyggnad 1850-1853 samt järnvägens och kuranstaltens tillkomst på 1870-talet sammanfaller med industrialismens genombrott överlag i Sverige. Karaktäristisk är den småskaliga utkantsbebyggelse, med koppling till hantverk och industri, som då växte fram i Gamla stadens västra och södra kvarter. Särskilt kan nämnas kvarteren Bryggaren, Rättvisan och Tullporten. Inslag av mindre industribebyggelse i tegel förekommer i de gamla utkantskvarteren, t.ex. den f.d. vagnsfjäderfabriken på Vallgården 6. Förknippad med industrialismen är folkrörelsernas framväxt, i Hjo med etablering av Västergötlands första missionshus 1862, ny missionskyrka 1883 och baptistkyrka 1922. F.d. Lutherska missionshuset från 1862 på Duvan 5 är mycket ursprungligt exteriört. Den lilla f.d. brandstationen i trä från ca 1900 i åravinen på Anden 5 är Hjo ensam om bland Skaraborgs städer.

1900-talets stora svenska samhällsomvandling har i Hjo en återkoppling med mer småskaliga förtecken, som också är av mycket stort intresse. Stadskärnans enda bostads-och affärshus i utpräglad 1920-talsklassicism på Långan 4 ritades av Stockholmsarkitekten Jacob J:son Gate. Framför allt har Hjo stadskärna de flesta och tidigaste uttrycken för 1930-talsmodernism i Skaraborg. Arkitekten Birger Jonson, Stockholm, har avsatt flera avtryck i Hjo under 1930-talet, framför allt det fortfarande mycket ursprungliga Stadshuset från 1936-1938 vid Stora Torget som förenar tidig funkis med klassicism. En tillbyggnad från 1953 står i god samklang med den ursprungliga byggnaden. Ljusputsade bostads- och affärshus från 1930-talet uppfördes på Anden 1 1936 och Köpmannen 1 1938. Trevåningshusen är väl anpassade till omgivande lägre äldre bebyggelse.

Inslagen från svensk stadsförnyelse under 1900-talets senare del är jämförelsevis få i stadskärnan. T.o.m. 1960-talet tycks ha funnits en strävan till viss anpassning av de enstaka modernistiska byggnader som uppfördes, främst i skala och volym mot gatan såsom församlingshemmet från 1954 i kv. Anden. Vissa förändringar gjordes på 1970-1980-tal, främst i några av utkantskvarteren längst i V och S, men i helheten i stadskärnan är dessa dock mycket litet påtagliga. De bostadshus som uppförts i Långans inre på 1990-talet har anpassats i volym och material.

Gamla staden med sin medeltida bakgrund, sin mycket välbevarade, karaktärsfulla och innehållsrika småskaliga trästadsbebyggelse från 1750-1900, industrialismens mindre tillägg, ett av Sveriges bäst bevarade äldre småstadstorg och 1900-talets modesta stadsmässiga 1930-talskompletteringar, är en rikt sammansatt kulturmiljö som är av mycket stort kulturhistoriskt värde och utgör själva hjärtat i den riksintressanta kulturmiljön Hjo stad.

Bakgrund

Se varje delområde.

Beskrivning/Karaktärisering

Se varje delområde.

Anden 1 i tidig funkis från 1936 vid Hamngatan.

Karaktärsdrag

Gamla staden är historiskt sett Hjos kärnmiljö ur kulturhistorisk synpunkt. Här finns åtskilliga grundläggande karaktärsdrag och i hög grad en stor variationsrikedom på uttryck för den rikt sammansatta kulturmiljön. I nuläget eftersträvas att identifiera de främsta sammanhållande och karaktärsbärande egenskaperna i stadskärnan. I samband med framtida fördjupade byggnadsinventeringar kommer kunskapen om karaktärsdragen att fördjupas ytterligare, så som t.ex. inventeringen av handhyvlade paneler m.m. redan har berikat den samlade kunskapen om Gamla staden.

Grundläggande för att bevara Hjos karaktär är att det medeltidspräglade organiskt framvuxna bebyggelsemönstret bevaras ograverat. Här avses gatunät, de två torgen, kvartersindelning och befintliga tomtstrukturer som ju skapat förutsättningarna för trästadens gårdar. Mest belysande är den stora karaktärsfulla Långan vid Stora Torget vars medeltidspräglade avlånga tomter mot Vättern skapat de långsmala gårdarna. Även om några tomter senare delats av består likafullt den långsmala strukturen med de slutna smala gårdarna med portlider mot Hamngatan/Stora Torget och är synnerligen karaktärsskapande.

Stora Torget är Gamla stadens nav sedan flera hundra år och kulturmiljöns hjärtpunkt. Det är även ett av de mest intakta äldre småstadstorgen i Sverige av idag. Gamla stadens i ovanligt hög grad välbevarade karaktär av 1700- och 1800-talets agrara köpstad är till stor del beroende torgmiljöns karaktär som är ytterst viktig att bevara. Kyrkan är anlagd som den dominerande byggnaden och bör så förbli. Det är framför allt kyrka och stadshus som är offentliga institutioner vid torget, i övrigt är det handel och hantverksnäringar som tillsammans med stadens byggnadsordningar format torgets karaktär och bebyggelse. Stora Torget karaktäriseras starkt av Långans hantverks- och handelsgårdar i två våningar samt 1700-och den sena 1800-talstalskaraktären på Duvan 2 och 1. Kihlbergsgårdens ålderdomliga handelsgårdsstruktur på Långan 8 med de stora knuttimrade handelsmagasinen hör till stadens verkliga karaktärsmiljöer idag, liksom Hasselqvistsgårdens kvarvarande 1700-talsbyggnader på Långan 9. Långan 6 med Forsmansgården samt Långan 11 hör till de mest sammanhållna gårdsmiljöerna från 1800-talet vid och nära torget idag. Tullstugan från 1700-talets första del på Långan 1 är ur kulturhistorisk synpunkt en mycket sällsynt typ av byggnad i en västsvensk småstad av idag. Bland hantverksgårdarna i V och S märks särskilt 1700-talshusen på Tullporten 4 samt de enhetliga gårdsmiljöerna från 1800-talet på Kopparslagaren 2 och Kopparslagaren 6, 7 o 19 Kakelugnsmakaregården.

Stadskärnans typiska strikt bundna bebyggelsemönster med bostadshus i gatuliv och uthus/gårdshus i inre tomtgräns ger en huvudkaraktär som är en grundförutsättning att bevara. Bostadshus i två våningar under sadeltak, främst från 1800-talet, dominerar de centrala lägena kring de båda välbevarade torgen, medan bostadshus i 1-11/2 våning präglar sidogator och de gamla utkantskvarteren. T.ex. Duvan 9, 10 och 11 vid Sjögatan hör till stadens äldsta mer småskaliga bebyggelsemiljöer idag. Gatumiljöer såsom Hamngatan, Torggatan, Långgatan, Regeringsgatan, Sjögatan, Hantverksgatan och Kyrkogatan är bland Gamla stadens karaktärsmiljöer vid sidan av de två torgen. En stark särprägel av utkantsbebyggelse från 1850-1910 har Västergränd vars småskalighet och särart också är mycket viktig att bevara, i likhet med kv. Rättvisans små hantverksmiljöer med tätt liggande uthus samt kv. Bryggarens lilla rad av tre låga stugor mot Falköpingsvägen.

Köpmannen 1 från 1830-talet vid Sandtorget.

Det stora antalet kvarvarande äldre bostadshus och uthus och de många ursprungliga exteriörerna med panel- och putsfasader från sent 1700-tal-1900 karaktäriserar särskilt trästaden Hjo. Den inventering som gjorts 2004 har påvisat att Gamla staden har en ovanligt stor mängd handhyvlade panelfasader, foder och listverk från ca 1800-1870, vilket är ett synnerligen påtagligt karaktärsdrag som starkt präglar trästadens rikliga panelarkitektur. (Vilka dessa är primärt framgår av beskrivningarna av de enskilda byggnadsobjekten. Även industrialismens panelarkitektur från ca 1890-1910 med oftast maskinsågade paneler och snickerier har flera nedslag i stadskärnan, t.ex. Duvan 3. Inslag av äldre typer av fönster och dörrar förekommer också och hör i hög grad till stadskärnans viktiga karaktärsdrag.

Långan 6 fr. ca 1850 med klassicistiska detaljer.

Vallgården 11 i panelarkitektur fr. ca 1850-1870.

Ett av Gamla stadens mest utpräglade karaktärsdrag är det stora genomslag som stadens byggnadsordningar från 1857 och 1875 fortfarande har i bebyggelsen. Mönstret med ljusa putsfasader eller ljusa oljefärgsmålade panelfasader mot gatan och med falurött endast inne på gården, alternativt mot gatan i Gamla stadens utkantsmiljöer såsom Västergränd, är en fundamental utgångspunkt för att även fortsättningsvis bevara Gamla stadens bebyggelsekaraktär.

Mycket viktiga för kulturmiljöns karaktär är äldre typer av plank, traditionella typer av trästaket samt häckar, hägnader och äldre trädgårdar vilka också är mycket viktiga att beakta. Starkt karaktärsskapande är äldre typer av markbeläggning såsom t.ex. kullersten och gatsten. Även förekomst av äldre klinkers från 1900-talets första del är betydelsefullt för karaktär och kontinuitet i stadsmiljön såsom t.ex. gården på Köpmannen 1.

Industrialismens bevarade nedslag i stadskärnan i form av små industribyggnader och folkrörelsebyggnader från ca 1860-1920 berättar en tydlig del av stadshistorien och är desto viktigare att bevara. Främst gäller det tegelbyggnaderna kring metallindustrin i Kopparslagaren, Gamla rådhuset och Vallgården samt gamla brandstationens lilla träbyggnad i kv. Anden. Frikyrkorna i kvarteren Duvan och Kopparslagaren är alla mycket påtagliga i kulturmiljön. Detta genom välbevarade tidstypiska exteriörer och den starka ställning som frikyrkan haft i Hjo. Särskilt måste framhållas f.d. Lutherska missionshuset från 1862 med dess höga ålder och utpräglade panelarkitektur från 1860-talet.

Duvan 5 f.d. Lutherska missionshuset fr. 1862.

Vad gäller 1900-talets tillägg i stadskärnan är dessa framför allt kopplade till 1930-talets bostads- och affärshus samt institutionsbebyggelsen vid Stora torget. Gemensamma drag är småskaligheten och den tydliga anpassningen till befintligt äldre bebyggelsemönster samtidigt som tidstypiska individuella uttryck också tillåts få utrymme. Här finns några mycket fina exempel på tidig 1930-talsfunkis som Hjo är ensamt om bland stadskärnorna i Skaraborg såsom Anden 1. Stadshuset vid Stora Torget med dess väl avvägda kombination av tidig funkis och 1920-talsklassicism bär en särprägel bland Skaraborgs offentliga bebyggelse från den tidsperioden. Gemensamma drag är bl.a. den modesta utformningen, ljusa släta putsfasader, med stor omsorg om helhet och ett fåtal noggrant arbetade detaljer samt en hög grad av materialkvalitet.

Samma gäller i stora drag de enstaka yngre byggnader som tillkommit på 1950- och 1960-talen. Där har dock tonvikten mer lagts på en viss anpassning i placering, skala och volym men med mer individuella modernistiska uttryck i fasadutformning och detaljer.

Fyrkanten 6 med Stadshusets äldsta del fr. 1936-1938 till höger.

Gällande skydd enligt KML

-Hjo kyrka och kyrkotomt skyddas och omfattas av KML 4 kap.

• **Fornlämningar**

Fornlämning enligt KML 2 kap. är:

-Hjo 17:1 Kulturlager i stadskärnan och hamnområdet (I Riksantikvarieämbetets Fornsök finns ett stort antal hänvisningar till arkeologiska utredningar/undersökningar som utförts inom fornlämningen Hjo 17:1).

Ingår också i

Hjoåns dalgångs naturreservat (berörs av)

Riksintresseområde för kulturmiljövård R32 Hjo stad

Riksintresseområde för naturvård (Hjoåns dalgång)

Duvan 1, gårdshus och Duvan 3 gårdsfasad, båda fr. ca 1900 och belägna innanför Stora Torget.

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att kulturmiljöns karaktär av småskalig trästad från ca 1750-1900 bevaras. Gatunät, kvartersindelningar och äldre tomtstrukturer samt bebyggelsemönster med äldre gathus och gårdshus ger särskild karaktär och kontinuitet och är mycket viktiga att bevara. Särskilt måste här betonas kvarteret Långans medeltidspräglade långsmala tomter samt Tullstugan med sitt stadshistoriska läge en bit ut i gatan. Den kvarvarande äldre trästadsbebyggelsen från 1700-tal fram till 1900-talets början är av särskilt värde för att bibehålla stadskärnans befintliga karaktär. 1900-talets mer småskaliga tillägg till småstadens bebyggelsekaraktär är också mycket betydelsefulla för att bevara befintlig kontinuitet och karaktär i kulturmiljön, vilket framgår av urvalet av kulturhistoriskt värdefulla objekt i stadskärnan.

Särskild hänsyn bör visas de bebyggelsemiljöer, byggnadsobjekt och anläggningar som har en central betydelse som förmedlare i upplevelsen av kulturmiljöns värden såsom t.ex. Stora Torget, kvarteren Långan, Duvan, Anden, Kopparslagaren, Rättvisan och Tullporten, Köpmannen, Fyrkanten och Kaplanen, vidare Sandtorget, Sjögatan, Hantverksgatan, Västergränd, Hamngatan, Långgatan, Kyrkogatan, Torggatan och Regeringsgatans äldre del samt Ånabacken och äldre delar av kvarteren Bryggaren, Gamla rådhuset, Storskolan,

Vallgården och Borgen samt äldre typer av industrimiljöer. Merparten av värdefulla enskilda byggnadsobjekt i t.ex. Långan, Duvan, Anden, Kopparslagaren, Tullporten, Rättvisan, Köpmannen och Gamla rådhuset är av motsvarande betydelse.

Områdets bebyggelse bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Mycket viktigt är att uppmärksamma byggnaders ursprunglighet vad gäller t.ex. volym och exteriör utformning. Särskilt bör beaktas eventuell förekomst av t.ex. handhyvlade paneler, foder och listverk samt kvarvarande äldre typer av putsfasader, fönster och dörrar samt takmaterial

Tomternas traditionella bebyggelsemönster och gruppering av bebyggelse med bostadshus mot gatan och gårdshus/uthus i inre tomtgräns är särskilt viktigt att uppmärksamma. Äldre typer av plank, traditionella typer av trästaket samt häckar, hägnader och trädgårdar är också mycket viktiga att beakta. Samma gäller äldre typer av markbeläggning såsom t.ex. kullersten och gatsten men även klinkers från 1900-talets första del. Äldre gårdshus/uthus spelar i regel en mycket stor roll i Gamla stadens kulturmiljö och är på så vis särskilt viktiga att beakta.

Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Sandtorget med Gamla rådhuset 1, 2 o 4 och Kopparslagaren 1.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör generellt utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Det finns många goda exempel i Gamla staden som genom sin höga grad av ursprunglighet återberättar viktig kunskap om såväl Hjos byggnadshistoria som om bebyggelseutvecklingen i svenska småstäder i allmänhet mellan ca sent 1700-tal – tidigt 1900-tal. Inom kulturmiljön

har de ofta en nyckelroll som är av mycket stor betydelse för bevarande av Gamla stadens befintliga äldre karaktär. Några av dessa har som enskilda byggnadsobjekt sådana höga byggnads- och samhällshistoriska värden att de skulle kunna bli föremål för ansökan om byggnadsminnesförklaring enligt KML 3 kap. Här syftas främst på Långan 1 Tullstugan, Duvan 5 Lutherska missionshuset f.d. och Fyrkanten 6 Stadshuset (ursprungliga delen från 1936-1938, av Birger Jonson, inklusive ursprungliga delar av 1930-talsinteriören). Vad gäller den äldre trästadsbebyggelsen, som ju bevarats i så hög grad i Hjo gamla stad, är kanske frågan i vilken grad det är meningsfullt att försöka hitta enskilda byggnadsobjekt i denna helhet. Det finns givetvis sådana objekt, t.ex. Tullporten 4 med sin höga ålder, goda ursprunglighet och mycket stora mängd av äldre fönstertyper, handhyvlade paneler och lister etc. Ur en mer antikvarisk synpunkt skulle det kunna vara motiverat. Det är dock framför allt sammantagna, sedda tillsammans, som flera byggnadsobjekt ger uttryck för särskilt höga kulturvärden. Om intresse skulle finnas av att med KML 3 kap. som utgångspunkt lyfta fram en sammanhängande grupp av trästadens byggnadsobjekt i Hjo gamla stad ligger den äldre bebyggelsen i kvarteret Duvan nära till hands. Här finns en samlad essens av flera viktiga aspekter på Gamla stadens bebyggelsehistoriska karaktär och särprägel. Främst avses Duvan 1, 2, 3, 5, 9, 10 och 11.

En mer ingående byggnadsdokumentation bör utföras för att få en fördjupad och mer nyanserad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Gamla rådhuset 16 Hovslagaregårdens fd smedja.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

Hjo 17:1 Kulturlager i stadskärnan och hamnområdet

- **Byggnadsobjekt**

Se varje delområde

- **Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt**

Se varje delområde

Kulturmiljöns avgränsning

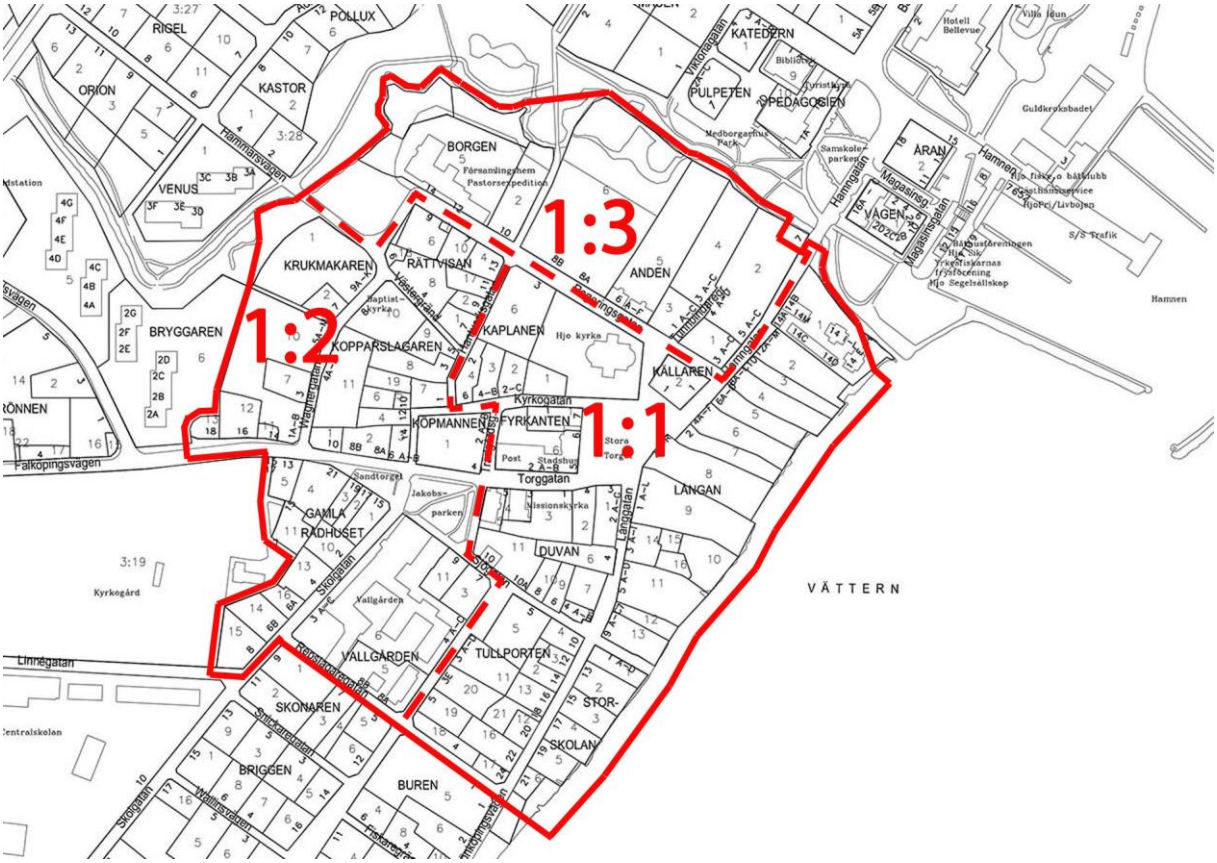

Sjögatan möter Långgatan. Vy mot Tullporten 4 och Vallgården 3.

1:1. Stora Torget, Hamngatan och Långgatan

Bakgrund

Hjo centrala delar fick sin grundstruktur på medeltiden. Söder om Hjoåns mynning möts huvudvägarna från N, S och V i det från början spontant framvuxna torget i vägskälet innanför Vättern. Mycket tyder på att den medeltida hamnen kan ha legat längst upp i nuvarande kvarteret Långan, där spår finns av 1600-talets hamn. Mönstret från medeltidsstaden går igen på 1696 års stadskarta där det allra mesta av dagens bebyggelsemönster är lätt att känna igen.

Kvarteret Långan längs Vättern har en medeltida karaktär som syns tydligt på 1696 års karta med 11 långsmala tomter. På samma karta finns Norrtullen markerad men Långan 1 tycks i övrigt ha varit obebyggd. 1750 finns Tullstugan vid Norrtullen. År 1696 låg Rådstugan i ena kanten av Stora torget. 1750 låg Rådhuset ungefär mitt i kv. Långan och fanns där till 1830-talet. I Långan låg även stadens största och förnämsta borgargårdar som med något undantag främst var hantverksgårdar. I Hjo vid början av 1800-talet dominerades hantverksnäringarna av garvare, kopparslagare och hattmakare. Exempelvis har Forsmansgården på Långan 6 och Hasselqvistska gården på Långan 9 varit garvaregårdar. En av Hjos fåtaliga äldre handelsgårdar var den stora gårdsanläggning som på 1800-talet blev stadens stora köpmansgård, Kihlbergsgården, Långan 8. Några tomter har sedan sent 1800-tal delats upp i två med mindre bostadshus inne på gården.

Kvarteren kring stadens kyrka på Stora torgets norra sida, nuvarande Kaplanen och Källaren, hade en lite annan utformning på 1600- och 1700-talen. Eldsvådan som härjade medeltids-kyrkan 1794 tog även de angränsande kvarteren. Vissa justeringar av tomtgränser i Kaplanen och Källaren gjordes när den nya kyrkan byggdes, placerad något närmare torget än den gamla. 1872 uppfördes prästgården vid stadskyrkan i Kaplanen. I kv. Källaren stod ett av de timmerhus som byggdes efter branden 1794 kvar fram till att kvarteret nybyggdes i sin helhet 1965. Kv. Källaren fick då det enda helt modernistiska bostads- och affärshuset som byggdes i Gamla staden under 1960-talets expansionsår.

Kvarteret Fyrkanten i NV hade 1696 tre tomter. Mot torget stod länge tre putsade tvåvåningshus, som bl.a. inrymde hotell, fram till att sparbankshuset byggdes 1931, följt av det nya stadshuset 1936-1938. Den senare rivna nya brandstationen fanns här från 1920-talet till in på 1970-talets slut.

Kvarteret Duvan i torgets SV hörn hade nio tomter 1696, i stora drag motsvarande de tio som finns idag. På 1700-talet byggdes Storegårdens långa huskropp mot torget. Två missionskyrkor uppfördes vid Torggatan 1862 och 1883, den äldre var det första missionshus som byggdes överhuvudtaget i Västergötland. 1935 byggdes ett nytt litet bostads- och affärshus på Duvan 6 mot Långgatan. 1965 byggdes en länga med flerbostadshus på Duvan 7 mot Långgatan, det enda från den här tiden i Gamla staden.

Mellan kvarteren Långan och Storskolan i S finns Skolbryggan med en liten angöringsplats för båtar. Längre ut i sjön låg Krabben som länge var en tilläggsplats för Vättersjöfarten.

De sydliga kvarteren kring Långgatan har vuxit ut efterhand. Sjögatan markerade gräns i S för det utbyggda stadsområdet 1696. Kvarteret Tullporten S om Sjögatan bestod då endast av åkermark. Kvarteret Storskolan sträckte sig då som nu söderut längs Vättern men inte lika långt som det gör idag. Där kvarteret slutade låg Södertull vid infarten från Jönköping. Först på 1822 års stadskarta har kvarteret Storskolan fått sin nuvarande omfattning i S, samma gäller större delen av kvarteret Tullporten. I kv. Storskolan byggdes 1834 stadens fattigstuga, sedermera folkskola.

Tomterna i Tullporten närmast Repslagaregatan, utanför den äldre stadsgränsen, tillkom dock förmodligen närmare 1800-talets mitt. Tullporten har liksom de västra kvarteren i Gamla staden haft en utpräglad utkantskaraktär med små hantverksgårdar intill stadens gamla gräns. Industrialismen under 1800-talets senare del satte stark prägel på Tullporten, som främst förvandlades till ett bostadskvarter där det främst bara fanns utrymme för mindre platskrävande hantverk. Oftast revs gårdarnas fähus, lador och stallar till förmån för fler bostadshus och nya typer av uthuslängor.

Mer sentida kompletteringar och exploatering av tomter för nya flerbostadshus har skett i Långan på 1990-talet. Något enstaka mer sentida litet bostadshus har uppförts i kv. Tullportens södra del.

Beskrivning/Karaktärisering

Här avses kvarteren Långan, Kaplanen, Källaren, Fyrkanten, Duvan, Tullporten och Storskolan. Gamla stadens centrala del omfattar kvarteren kring Stora Torget och Långgatan.

I S gick stadsgränsen ännu långt in på 1800-talet rakt genom kvarteret Tullporten S om Sjögatan. Under 1800-talet flyttades sedan stadsgränsen ner till Repslagaregatan i S.

Bebyggelsemönstret präglas helt av den oregelbundna stadsplanens medeltida karaktär. Mönstret med torget där de tre gamla huvudvägarna möts innanför Vättern bör i stora drag vara detsamma sedan 1400-talet. Fortfarande ger det Gamla staden dess grundkaraktär. Vägarna motsvarar i stort sett Långgatan, Hamngatan och Torggatan. Huvuddragen i gatusträckningar, torgets omfång, kvartersindelningar och tomtstrukturer i Gamla staden är lätta att känna igen från 1600-och 1700-talets stadskartor.

Likt i övriga Gamla staden ligger bebyggelsen i ett bundet traditionellt bebyggelsemönster med bostadshusen kring Stora Torget, Hamngatan och Långgatan i två våningar i gatuliv med traditionellt utformade plank mot gatan i öppningar mellan husen. Tomternas gårdshus och uthuslängor står i tomtgräns in mot gården. Det är främst i de inre småskaliga kvarteren Duvan och Tullporten mot Sjögatan längst i S och SV, samt i kv. Kaplanen i NV mot Hantverksgatan, som envånings bostadshus förekommer.

Kopplingen till 1857/1875 års byggnadsordning är mycket tydlig med ljusmålade eller ljusputsade fasader och plank mot gatan. Traditionella höga stakettyper av ljusmålat trä förekommer i kvarteren S om torget. Falurött på gårdshus- eller uthusfasader förekommer inne på några gårdar i Långan, väl dolda för Stora Torgets besökare. I övrigt är det ljusa oljefärger eller ljusa putsfasader som gäller. Tegel dominerar på sadeltak och avvalmade tak, även skivtäckt plåt kan förekomma. Uthustak täcks ibland av tegel men lika ofta av papp eller skivtäckt plåt.

Äldre fönstertyper i kvarteren är framför allt de som är vanligt förekommande i Hjo såsom sexspröjsade tvåluftsfönster, korspostfönster och fyrdelade fönster med bred stående mittspröjs.

Norra delen:

<u>Stora Torget</u>

Stora Torget är stadens hjärta och Gamla stadens kärnmiljö ur kulturhistorisk synpunkt. Idag är det ett av Sveriges bäst bevarade småstadstorg: Gatunätet och gamla kyrkogården ger medeltida förankring. Traditionell småskalig trästadsbebyggelse i två våningar, i puts- och panelarkitektur från ca 1750-1900, i äldre bebyggelsemönster, ger kontinuitet och karaktär och präglar helt helhetsintrycket. Den stora ljusa nyklassicistiska 1790-talskyrkan på omgivande lummiga gamla kyrkogård är anlagd som torgets dominerande fondbyggnad.

Stora Torget har haft karaktär av stadens knutpunkt, samlings- och marknadsplats. Förutom stadskyrka har här periodvis funnits rådhus, annars har traditionella hantverks- och handelsgårdar dominerat och gett torget dess huvudkaraktär. Fr.o.m. sent 1800-tal har detaljhandel inrymts i bottenvåningen mot gatan/torget i flertalet bostadshus. 1900-talets fåtaliga nya byggnader har i olika utsträckning anslutits till småstadskaraktären. 1930-talets stadshus och bankhus i tre våningar har volymanpassats och knyter mycket an till äldre putsarkitektur och har ändå ett individuellt uttryck. Även 1960-talets exempel på tidstypiskt affärs- och bostadshus har i viss mån anpassats med en mer modest skala och volym.

Stora Torget, södra delen mot Långgatan, Duvan 1, 2 o 3 samt Fyrkanten 6.

Markbeläggningen av gatsten förstärker och binder samman torgets väl sammanhållna rumslighet.

Till Stora Torget ansluter några av Gamla stadens mest förnämliga kvartersmiljöer, framför allt kvarteren Långan och Duvan samt gatumiljön kring Hamngatan.

Långan som är stadskärnans största och mest tätbebyggda kvarter har en grundläggande betydelse för kulturmiljön Hjo stadskärna. Bebyggelsemönster och byggnaders utformning sammanfattar viktiga egenskaper och skeenden i Hjos historia. De långsmala sjönära tomterna vid torget är karaktäristiska för en gammal svensk småstad och ger kvarteret en tydlig medeltida förankring.

Långan har en utpräglat traditionell trästadsprägel med sitt helt slutna byggnadssätt med tvåvånings bostadshus i rad mot torget med endast portlider in mot gårdarna ovanför Vätterstranden. Raden av portlider, ibland med markerade omfattningar, mot Stora Torget och mot Hamngatan ger en speciell karaktär till gaturummet. Flera av de fint sammanhållna gårdsmiljöerna inne i Långan bevarar en småskalig struktur med förankring i den agrara köpstad som Hjo var fram till 1850-talet. Mest utpräglad är den stora handelsgården Kihlbergsgården på Långan 8 med stora handelsmagasin som kan vara från sent 1700-tidigt 1800-tal. Några andra byggnader i Långan hör också till de äldsta i Hjo idag. Tullstugan på Långan 1 byggdes mellan 1696 och 1750. Från 1700-talet är troligen även gårdshuset och det stora bostadshuset på Långan 9. Från 1830-talet är Färgaregården på Långan 1. På Långan 3, 5 och 6 från ca 1850 domineras gatufasaden av välbevarade exempel på en mer traditionell klassicism. Långan 6 Forsmangården bevarar till stor del en sen 1800-talsprägel bl.a. med ett f.d. stall och garveri. Långan 2 med f.d. Hotell Royal från 1844 bär mer prägel av den tidiga industrialismens rikliga panelarkitektur. Långan 4 är däremot ett av Hjos finaste exempel på helt ursprunglig 1920-talsklassicism.

Långan 4- 7 mot Hamngatan/St. Torget.

Långan 16, 10, 9 och 8, vy från Vättern

Gårds- och bodbyggnader präglas med några äldre och yngre undantag främst av en enkel panelarkitektur från sent 1800-tidigt 1900-tal. Det gäller även i stort sett de bostadshus i en- två våningar som byggts inne på gården på några uppdelade tomter ca 1890-1910 t.ex. Långan 10 och 16. Nyproduktion av flerbostadshus inne på gården har skett på 1990-talet på Långan 1 vid Hamngatan och på Långan 9 Långgatan 1.

Hamngatan är också en av Hjos mest påtagliga kärnmiljöer ur kulturmiljösynpunkt. Den leder från torget ner i den branta Hamngatsbacken mot Norrtull med Tullstugan och Norrbro vid ån. Den mycket väl sammanhållna gatumiljön präglas av Långan 1-7 med flera av Långans mest karaktäristiska och välbevarade byggnader såsom f.d. Hotell Royal, Färgaregården, Forsmansgården och Långan 3, 4 och 5. Den lilla Tullstugans läge en bit ute i gatan markerar var tullbommen fanns från 1600-talet fram till 1810-talet och att här slutade staden då. Gatans andra sida inramas av Anden 1 och 2 med stora ljusputsade bostads- och affärshus från 1880- och 1930-tal samt glasskiosken från 1930-talet nere vid ån. (Se delområde 1:3 Längs ån i norr samt kulturmiljö Nya staden).

Duvan är också en av Hjos stora karaktärsmiljöer ur kulturmiljösynpunkt. Åtta av de tio tomterna har välbevarad äldre bebyggelse med hög ursprunglighet, framför allt från 1800-talet. Det ganska stora kvarteret vänder framsidan mot Stora Torgets södra sida. Mot torget vetter Duvan 2 med den återstående delen av Storegården från 1700-talet som med sitt höga tak hör till stadens mest ålderdomliga byggnader. Den ombyggda delen i putsarkitektur i nyrenässans utgör numera det ståtliga Duvan 1 vid torget. Mot Sjögatan i söder har kvarteret en betydligt småskaligare karaktär. Mot Långgatan är kvartersbebyggelsen från 1900-talet (se nedan, södra delen).

Torggatan är också en karaktärsfull gatumiljö som framför allt får prägel av Duvan 3, 4 och 5. Hörnet mot torget flankeras av hörntornet med smidesbalustrad på det stora bostadshuset Duvan 3, ett av stadens främsta exempel på rik panelarkitektur från ca 1900. De två välbevarade missionshusen från 1800-talet sätter stark prägel och egenart på kulturmiljön längs gatan. Dels står här missionskyrkan i putsarkitektur från 1880-talet på Duvan 4, dels det mycket ursprungligt bevarade Duvan 5 f.d. Lutherska missionshuset i panelarkitektur från 1862. Även den angränsande lummiga Jacobsparken ger karaktär.

Hamngatan med Tullstugan m.fl. i Långan 1-4. Torggatan vid Duvan 1, 2, 3 och 4.

Ett stort antal byggnader i kvarteren Långan och Duvan har inslag av handhyvlade fasadpaneler och/eller foder och andra listverk. De äldsta av dessa är 1700-talshuset på Duvan 2 samt gårdshuset på Långan 9. Från 1800-talets förra del finns en riklig panelarkitektur framför allt på Hörtigska gården på Duvan 11, Färgaregården på Långan 1, Långan 3 med både fals- och locklistpaneler m.m. samt Långan 12 från tidigt 1800-tal. Från 1850-1860-tal finns åtskilliga prov på handhyvlade paneler och listverk på Duvan 5 och Duvan 10. Långan 7 och Långan 8 har nyklassicistiska portaler från 1800-talets mitt. Inslag av äldre fönstertyper med beslag finns bl.a. på Tullstugan Långan 1, från ca 1870-tal på Långan 11 samt på 1830-talshusen på Duvan 11, 1860-talshuset på Duvan 5 samt Duvan 9.

Fyrkanten på torgets nordvästra sida domineras av den putsade 1930-talsbebyggelse som ritades av arkitekten Birger Jonson som stadshus och som sparbank. Särskilt Stadshusets omsorgsfullt utformade gatufasad i funkis och klassicism är mycket välbevarad och ett självklart centralt blickfång vid torget av idag. 1950-talets komplementbyggnad ansluter sig mycket väl till det äldre stadshuset (Fyrkanten 6). Mot Torggatan är en sentida tillbyggnad.

Stadshuset fr. 1938 och den stora stadskyrkan fr. 1700-talet är torgets offentliga byggnader.

Kaplanen 7 på torgets norra sida utgörs av Hjo stadskyrka från 1794-1799 som med sin stora volym, stramt nyklassicistiska fasad och söderplacerade torn utgör både torgets och den lilla stadens centralbyggnad. Kv. Kaplanen i övrigt domineras i övrigt av 1 ½ och tvåvånings bostadshus från 1800-talet mot **Kyrkogatan** och **Hantverksgatan**, båda värdefulla äldre gatumiljöer (Se delområde 1:2 Sandtorget – Västergränd). Där ingår även den i sen tid helt ombyggda Prästgården med äldre uthus.

Trevåningshusen i vitslammat tegel i kv. **Källaren** från 1960-talet skiljer ut sig i volym och material men följer i huvudsak kvarterets form. Affärs- och bostadshusen har bl.a. en omsorgsfull detaljutformning som är typisk för 1960-talets mitt men som annars mer sällan bevarats till vår tid.

Södra delen:

Kvarteren Tullporten och Storskolan samt del av Duvan och del av Långan ramar in Långgatan och Sjögatan som är två av Gamla stadens mest karaktärsfulla och värdefulla äldre gatumiljöer.

Långgatan är stadens infart från Jönköping i söder och är inte bara en av Hjos viktiga gator. Det är även ett begrepp som är en karaktäristisk företeelse i en svensk stad med medeltida ursprung. En långgata (eller en storgata) motsvarar i regel en gammal huvudväg som leder fram till det spontant framvuxna torget där flera vägar möts. Så är även förhållandet i hög grad i Hjo.

Långgatans norra del vid Stora Torget präglas av kvarteren Duvan och Långan. Torgpassagen markeras dels av putsarkitektur i nyrenässans från ca 1880 på flygeln till Duvan 1, dels det stora huset från ca 1790-1810 på Långan 9. Småskaliga bostadshus i 11/2-två våningar från perioden 1810-1860-tal sätter prägel på övriga Långan längs gatan. Framförallt det lilla Hotell Strand, **Långan 11** och det välbevarade **Långan 12** förstärker gatans samlade småstadskaraktär av 1800-tal. I Duvan står 1930-talets slätputsade bostads- och affärshus på Duvan 6 samt 1960-talshusen i 2 1/2 våning på Duvan 7 som trappats ner och putsats som en slags anpassning till omgivande småstadsgata. Däremot bryter längan av mot det annars strikt gatubundna bebyggelsemönstret.

Långgatan omges i södra delen av kvarteren Tullporten och Storskolan. Främst **Tullporten** hör i huvudsak till Gamla stadens mest genuina och välbevarade äldre kvartersmiljöer. Kvarteren är visserligen småskaliga gamla utkantskvarter, men eftersom båda kvarteren vetter mot Långgatan, som är en av stadens huvudgator, har dock bostadshusen fått en mer omsorgsfull och ofta mer påkostad utformning i två våningar. 1857/1875 års byggnadsordningar sätter ännu mycket stark prägel på Långgatan. Mot huvudgatan i 1850-talets Hjo fick bara finnas ljusa oljefärgsmålade panelfasader på bostadshus och plank.

Långgatan vid Tullporten 17 o 16.

Här fick inga öppningar lämnas fria mellan husen mot gatan. Från Långgatan förekommer portlider med genomgång och entréer mot gårdssidan i Tullporten. Fortfarande finns här Bredbergsgården (**Tullporten 11 och 13**) som trots en del senare förändringar ger uttryck för industrialismens stora tätbebyggda hantverksgård. Mot gatan vetter stora ljusmålade panelklädda bostadshus och in mot gården står faluröda mindre bostadshus och bodar som ger stark karaktär åt gårdsmiljön

Enstaka envånings bostadshus med timmerstommar från 1700-talet förekommer i Tullporten (Tullporten 3 och 4). Det är dock perioden 1850-1870-tal som framför allt dominerar och omfattar bostadshus av trä i två våningar med ljus fasspåntpanelad fasad, ibland även inslag av falspanel eller profilerad locklistpanel med bågformad fris. Flera inslag av handhyvlade paneler och listverk etc. förekommer på Storskolan 1-2 och 5 samt Tullporten 2, 3, 4, 13, 16 och 17. Repslagaregården (**Tullporten 17**) är ett av stadens mycket fina prov på en panelarkitektur med stora inslag av handhyvlade paneler och listverk från ca 1850-60.

Kvarteret Storskolan har en något mer blandad bebyggelse än Tullporten. Här finns två friliggande äldre villor i indraget mot Vättern, med häckar och järnstaket mot gatan. Storskolan är på så vis det enda kvarter som bryter något mot den konsekventa regeln om bunden bebyggelse i gatuliv. I övrigt bär dock ljusa plank/trästaket av mot gatan och ramar på så vis in gaturummet och bidrar starkt till enhetlighet och regelbundenhet likt i övriga stadskärnan. Ett villabetonat bostadshus i ljus panelarkitektur fick nuvarande utseende 1918 (**Storskolan 4**). År 1939 byggdes en mer ovanligt utformad villa i tegel med drag av funkis och klassicism (**Storskolan 3**). Timrade små bostadshus i två våningar från ca 1850-talet finns främst i söder, av dessa är **Storskolan 6** det minst förändrade. Kvarterets äldsta och mest ursprungliga bebyggelse idag är **Storskolan 1 och 2** (se nedan).

Goda exempel finns på att renoveringar i sen tid eftersträvat att återge bostadshus en mer ursprunglig exteriör som gått förlorad vid t.ex. en 1960-talsombyggnad, såsom t.ex. Tullporten 2. Äldre trädgårdsmiljöer finns främst på Duvan 11, Tullporten 4 samt delvis på Tullporten 11. Goda exempel på äldre uthus och bodlängor har framför allt Storskolan 1-2 samt Tullporten 4, 3, 11 och 13.

Idag är det främst i kv. Tullportens SV del som det finns enstaka inslag av yngre bostadshus eller i sen tid starkt förändrad 1800-talsbebyggelse. Vad gäller de starkt förändrade 1800-talshusen på Tullporten 12 och Tullporten 18 vid Långgatan och Repslagaregatan bör dessa dock omnämnas. Eventuella framtida varsamma renoveringar som sätter husens ålder och ursprungliga karaktär i fokus skulle där kunna medföra att det kulturhistoriska värdet höjs.

Sjögatan är i likhet med Långgatan en av Gamla stadens främsta karaktärsmiljöer idag: Gatumiljön är i nästan alla delar en mycket väl sammanhållen småstadsgata med 1800-talets prägel. Husfasader, ljusa plank och trästaket sätter prägel. Den löper från Sandtorget i V längs med stadens gamla gräns fram till Skolbryggan nere vid Vättern. Detta är den enda plats där en gata i Gamla staden öppnar sig ut mot Vättern, vilket bör vara kopplat till båtplatsen vid Skolbryggan men också till att stadens enklare tilläggsplats för vättersjöfarten, Krabben, fram till 1850-talet, låg ett stycke utanför Skolbryggan. Gatans nedersta del mot bryggan är stensatt med kullersten och flankeras av den mycket välbevarade 1830-1870-talsbebyggelsen på Storskolan 1-2. Bostadshuset från 1834 som varit både fattigstuga och folkskola representerar samma typ av rikt arbetade panelarkitektur som Tullporten 17.

I västra delen karaktäriseras Sjögatan av en något mer påkostad trästadsbebyggelse. Frånsett 1700-talshuset på Vallgården 3 präglas denna av tvåvånings bostadshus från ca 1800-1870-tal i en ganska rikligt utformad panelarkitektur i kv. Gamla rådhuset och på Vallgårtden 11. (Se delområde Sandtorget – Västergränd). Bebyggelsen i O i Duvan och Tullporten karaktäriseras delvis av en mycket välbevarad äldre och mer småskalig gårdsbebyggelse, från ca 1830-1850-tal på Duvan 9, Duvan 10 och Duvan 11. Hörtigsgården på **Duvan 11** är en väl sammanhållen gårdsmiljö från 1830-talet med en fin gammal småstadsträdgård. Det mycket ursprungliga **Tullporten 4** från 1700- och 1800-talen har idag ett av stadens äldsta bostadshus och är också en av de mest genuina äldre gårdsmiljöerna i stadskärnan.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

RAÄ Hjo 17:1 Medeltida kulturlager i stadskärna, 450x 450 m. Inom området finns också en äldre kyrkogård på den plats där kyrkan nu ligger. Den äldsta gravstenen är från 1566.

Sjögatan vid Skolbryggan och Storskolan 1 o 2. Sjögatan vid Duvan 11 o Vallgården 11.

• **Byggnadsobjekt Stora Torget – Hamngatan – Långgatan**

Duvan 1 o Duvan 2

Duvan 1, Stora Torget 2/Långgatan2

Bostadshus i 2 1/2 våning med vind med timmerstomme från ca 1700-talets mitt, ombyggt till nuvarande utseende ca 1905. Hade dessförinnan samma takutformning som Duvan 2 och var förenat med detta och kallades Storegården. Mot torget rikt artikulerad fasad i vitt och beige från 1905 i sekelskiftets putsarkitektur med rusticeringar, ornament och listverk, tidstypiska fönsterformer, samt utsvängt hörntorn med krysslagd skivplåt och smidesbalustrad. Skyltfönster och mycket fint entréparti från 1940-talet. Stensatt gård med gårdshus i fasspåntpanel med fyrspröjsade fönster. Tvåvånings stor bostads- och affärsflygel från ca 1880 putsad i brutet vitt med ett tidstypiskt ”avskuret” hörn mot gatan samt gatufasad med riklig putsarkitektur i nyrenässans med smidesbalkong, på övervåningen helt ursprunglig fasad, på bottenvåning något förenklad, fin butiksentré ca 1930-1940-tal. Mycket stort kulturhistoriskt värde idag för hela gårdsmiljön och samtliga byggnader. En av både Hjos och Stora Torgets karaktärsmiljöer och av mycket stor betydelse för stadsbilden.

Duvan 2, *Storegården*, Stora Torget 4

Torgmiljöns äldsta bostadshus, fram till 1900 ca en del av Duvan 1, kallad Storegården. Bostadshus från ca 1700-talets mitt i två våningar med högt tak av närmast senkarolinsk typ, men med avvalmade gavelspetsar. Rikt utformad fasad från ca 1850-1870 med falspanel i bottenvåning och på övervåning idag rosa profilerad locklistpanel med bågfris samt ett mycket rikligt listverk. Handhyvlade paneler finns på huvudfasad och västgavel liksom handhyvlade fönsterfoder och friser. Röda sexspröjsade tvåluftsfönster, enkupigt taktegel. Enlufts skyltfönster och mycket tidstypisk butiksdörr från 1950-talet. Två gårdslängor med rosa profilerad locklistpanel och rödmålade kryssade bräddörrar samt tak av skivtäckt plåt och enkupigt tegel. Av mycket stort kulturhistoriskt värde är såväl hela gårdsmiljön som enskilda byggnader. En av både Hjos och Torgets karaktärsmiljöer och av mycket stor betydelse för stadsbilden.

Duvan 3, Torggatan 1, från ca 1900.

Duvan 3, Torggatan 1

I ena hörnet av torget står detta stora bostadshus uppfört ca 1900 i en mycket riklig panelarkitektur med liggande spåntad panel i blekgult samt rikt listverk, konsoler, spetsverk etc. samt tidstypiskt balkongsmide och ett sexkantigt hörntorn med smidesbalustrad. En mycket rikt utformad tvåvånings veranda vetter mot baksidan. Huset har olivgröna hela tvåluftsfönster förutom i torn. Rikt profilerat skorstenskrön i gult tegel. Huset har en liten sidodel i en våning med trappgavel, brandmur i tegel och en hög röd tegelskorsten. Grindstolpar i trä med vit grind. Duvan 3 med sin mycket karaktärsfulla ursprungliga panelarkitektur är av mycket stort kulturhistoriskt värde. Det är även en av Torgets karaktärsmiljöer, av mycket stor betydelse för stadsbilden.

Duvan 4 *Missionskyrkan, Torggatan 3*

Nuvarande missionskyrkan, tidigare kallad Betelkyrkan, uppfördes 1883 på tomten intill den gamla, i en amerikanskt inspirerad frikyrkoarkitektur. Huvudfasad med entrén markeras av ett förhöjt framskjutande mittparti med tempelgavel och strålkors, samt med blyspröjsade rundbågefönster i färgat glas till kyrksalen. Ursprungligen kröntes entréfasaden av ett torn. Exteriören präglas bl.a. av den vitgula rikt artikulerade fasaden i slätputs med pilastrar och listverk samt de stora bågformade fönstren. Gårdsfasaden är betydligt enklare och slätare utformad. På senare år har en ny entré vidbyggts på bakre långsidan. I övrigt är 1880-talsexteriören i mångt och mycket fortfarande ursprunglig. Med sin välbevarade karaktäristiska frikyrkoarkitektur och stora betydelse i stadsbilden i Hjo är Missionskyrkan av mycket stort kulturhistoriskt värde. De två missionshusen (Duvan 4 och 5) från 1800-talet sedda tillsammans representerar också särskilda värden.

Duvan 5 *Lutherska missionshuset f.d., Torggatan 5*

Västergötlands första missionshus är Lutherska missionshuset i Hjo uppfört 1862, namn och årtal står över entrén. Ombyggnad för bostadsändamål påbörjade 2014 och färdigställande pågår. Exteriören är fortfarande helt ursprunglig i en ljusmålad riklig lätt klassicerande panelarkitektur, bl.a. med fasad av halvrund locklistpanel med treklöverfris och takfot med tandsnitt. Handhyvlad panel samt takfot, dörr- och fönsterfoder på alla fasader. Spröjsade fönster av växlande utformning och en liten gavelentré med fyllningsdörr kompletterar bilden av 1800-talsexteriören.

Duvan 4 Missionskyrkan, från 1883.

Duvan 5 Lutherska missionshuset f.d. fr 1862.

Till tomten hör trädgård, ett falurött uthus med handhyvlad falsad panel från 1862 och ett rikt utformat spjälstaket med grind och stolpar i trä med svarvade klot. Det f.d.missionshuset har mycket stort kulturhistoriskt värde vilket gäller såväl enskilda byggnader som hela gårdsmiljön. Detta p.g.a. att det har en mycket hög ursprunglighet, även på detaljnivå, att det är Västergötlands äldsta missionshus, även Hjos äldsta och exteriört mest ursprungliga folkrörelsebyggnad samt ett av stadens främsta exempel på panelarkitektur i sitt slag. De två missionshusen (Duvan 4 o 5) från 1800-talet tillsammans står också för särskilda värden.

Duvan 6, Långgatan 4

Ett av Hjos tidiga exempel på bostads- och affärshus från 1930-talet, byggt 1935, arkitekt var Vilhelm Andersson, Skövde. I bottenvåningen fanns då urmakeri och charkuteri. Ursprunglig volym med två våningar mot gatan och mot gården en tredje våning uppdragen i takfallet. 1930-talsexteriören är främst mot gatan ursprunglig t.ex. med blekgul slätputs, tvåluftsfönster, ev. originalskyltfönster och indragen butiksentré med granitnisch. Portlider till gård med pärlspåntpanelat gårdshus, (äldre än gathuset), och en putsad gårdslänga med höga tegelskorstenar, tillbyggd 1937 för att inrymma charkuteribod.

Duvan 6 uppfört 1935.

Duvan 7 uppfördes 1965.

Duvan 7, Långgatan 6

Flerbostadshus med förskjutna huskroppar mot gatan uppfört med källare, två våningar och vind under höga sadeltak. Uppfört 1965 efter ritningar av arkitekt SAR Sven Löfström,

Stockholm och med Byggnadsfirman Carl Tesdorpf, Skövde, som byggherre. Duvan 7 har grå sockel, fasader i terrasitputs i ljusgrått, beigerosa eller ljust gulgrått samt fyrspröjsade två- och treluftsfönster i mörkt brunbeige. Skorstenar i rött tegel, taktäckning av tvåkupigt tegel, takkupor i svart slät plåt med vita liggande sexspröjsade fönster. Indragna balkonger i bruna bräder. Originalentréer i brun panel med dörrar i ek/glas. Duvan 7 är ett mer ovanligt exempel på att 1960-talsbebyggelse anpassats till en äldre stadskaraktär utan att fördenskull förlora sitt modernistiska uttryck. Snarare har flerbostadshusen en koppling till en mer avancerad radhusarkitektur från svenskt 1950-tal. Den omsorgsfullt utformade exteriören är fortfarande mycket ursprunglig. I Skaraborg i övrigt finns ingen liknande motsvarighet. Mot den bakgrunden är Duvan 7 av stort kulturhistoriskt värde.

Duvan 9, Sjögatan 6

Småskalig gårdsmiljö med bostadshus och uthus i gammal trädgård, samt plank med gråmålad dubbelgrind mot gatan. Timrat bostadshus i en våning med vind, troligen gammal stomme, ena gaveln vilar endast på träpelare. Mycket ursprunglig exteriör från ca 1870, frånsett nutida gröna fasadfärg, med t.ex. profilerad locklistpanel med fris samt korspostfönster i vitt/grått och dekorativa vindsfönster. Litet gårdshus från ca 1870 med gul fasspåntad panel, vitt listverk, sexspröjsade tvåluftsfönster i vitt/grått samt kryssspröjsade dörrar. Duvan 9 med byggnader och trädgård hör till trästaden Hjos karaktärsmiljöer och är i sin helhet av mycket stort kulturhistoriskt värde

Duvan 10, Sjögatan 8

Litet bostadshus i en våning med vind från 1800-talets mitt på slammad stensockel. Fasad med profilerad locklistpanel med fris samt klassicerande profilerande fönsterfoder och vindskivor. Entré med konsolburet överstycke, dekorativt spröjsat överljus samt pardörr med fyllningar och glasrutor. Alla fasader har handhyvlad panel samt att även foder, listverk och vindskivor är handhyvlade. Fönster är sexspröjsade tvåluftsfönster samt vindsfönster med kvadratiska små lufter. Skorsten i rött tegel med profilerat krön. Gårdshus med ljusgul locklistpanel med vitt listverk o fönsterfoder o korspostfönster i engelskt rött. Duvan 9 med byggnader och trädgård hör till trästaden Hjos karaktärsmiljöer och är i sin helhet av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Duvan 9 med exteriör fr. ca 1870.

Duvan 10 fr. ca 1800-talets mitt.

Duvan 11 Hörtigsgården, ombyggd på 1830-talet. Gårdshuset är äldre än stora huset.

Duvan 11 *Hörtigsgården, Sjögatan 10*

Bostadshus med äldre stomme ombyggt på 1830-talet till i huvudsak nuvarande exteriör. Huset är uppfört i en våning med inredd vind och ligger inne i en gammal trädgård med rosor, blomster och fruktträd samt gångar av kalkstensplattor bakom plank med port. Har fasad av benvit profilerad locklistpanel med bågfris. På samtliga fasader är panelen sannolikt handhyvlad, vilket även förekommer på de pärlgrå rikt profilerade fönsterfodren och vindskivorna. Spröjsade tvåluftsfönster i olivgrönt, varav kvadratiska fyrspröjsade på övre våning. Det avvalmade taket är i sen tid omlagt med mörka betongpannor. Gårdshus/mindre bostadshus uppfört före 1837 med ockragul och gulbeige handhyvlad profilerad locklistpanel på alla fasader utom delvis i S. Pardörr samt spröjsade fönster i engelskt rött/gulbeige med varierad utformning från ca 1900-1930. Taktäckning med enkupigt tegel. Duvan 11 med byggnader och trädgård hör till trästaden Hjos karaktärsmiljöer och är i sin helhet av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Fyrkanten 1, *Sparbankshuset*, Kyrkogatan 1, Stora Torget 7

Hjo Sparbank lät 1931 uppföra byggnaden efter ritningar av Birger Jonson, Stockholm. Den dominerande huvudbyggnaden mot Stora Torget är byggd i tre våningar, medan byggnadsvolymen mot Kyrkogatan är en våning lägre. Sparbankshuset gestaltades i en lågmäld modernism med ljusa, slätputsade fasader och ett relativt flackt, tegeltäckt sadeltak. Fasaderna putsades om på 1980-talet med grövre puts i mörkare kulör, varvid den ursprungliga 1930-talskaraktären förändrades. Samtidigt förändrades bottenvåningens fönster och entréparti.

Fyrkanten 6, Stadshuset, Stora Torget 5-6

Hjo stadshus uppfördes 1936-38 intill det då några år gamla sparbankshuset. Stadshuset har liksom sparbankshuset Birger Jonson som upphovsman, och de båda husen har många gemensamma drag i den exteriöra gestaltningen. Det vid torget centralt placerade stadshuset har emellertid en något mer påkostad utformning med bl.a. monumental portal med stadsvapen, fönster- och dörromfattningar samt horisontella band i röd kalksten. Invändigt finns flera välbevarade och konstnärligt utsmyckade rum, såsom vestibul, trapphus och sessionssal, den senare med bevarat ursprungligt möblemang.

Fyrkanten 6 Stadshuset fr. 1936-1938, till v. del fr.1953. Fyrkanten 1 Sparbanken, från 1931.

År 1953 byggdes stadshuset till mot Torggatan i söder med en byggnadsvolym i anslutande stil efter ritningar av FA Neuendorf & Son Arkitektkontor, Skövde. Även denna byggnad, som bl.a. innehöll postlokal, arbetsrum till stadshuset samt bostäder, har slätputsade fasader och tegeltäckt tak. I byggnadens sydöstra hörn är en elegant, indragen entré anordnad innanför en rund granitpelare. Där stadens brandstation tidigare legat byggdes fastigheten i senare tid ut mot väster med en byggnadsvolym som inte uppmärksammas i detta sammanhang.

Kaplanen 2, Kyrkogatan 2

Bostadshus i 2 ½ våningar från 1800-talets andra halva med putsade fasader och skivtäckt, rödmålat plåttak. Äldre fotografier visar att frontespisen mot Kyrkogatan troligen tillkommit under 1900-talets första halva, att gavelröstena tidigare var klädda med träpanel och att den kraftiga takfoten var rikt profilerad. På bottenvåningen var Konditori Svea inrymt, med ingång från den östra gaveln, som numera är ersatt med ett fönster. Bostadshuset har genomgått en hel del förändringar och genom åren. Uthus med fasader av liggande fasspåntpanel och tak täckt med tegelimiterande plåt.

Kaplanen 3, Kyrkogatan 4

Panelklätt bostadshus i 2 ½ våning med skivtäckt plåttak. Byggnaden är ursprungligen uppfört i 1 ½ våning under 1800-talets andra halva, men är senare påbyggd med en våning, troligen kring sekelskiftet 1900. Vid samma tidpunkt gjordes andra stora förändringar, bl.a. vad gäller bottenvåningens fönsterplacering. Huset har idag fasadbeklädnad av liggande fasspåntpanel, men på gårdsfasaden och på den östra gaveln mot Kaplanen 2 är äldre,

Kaplanen 2 och Kaplanen 3, båda från 1800-talets senare del.

sannolikt ursprunglig, panel i form av stående locklistpanel med halvrunda locklister bevarad. På gaveln finns även rester av en profilerad taklist och den rundbågefris som kröner den gamla panelen. På den delvis kullerstensbelagda gården finns ett uthus med samma fasad- och takmaterial som gathuset.

Kaplanen 4, Kyrkogatan 6/Hantverksgatan 2

Hörnfastighet med två bostadshus i 1 ½ våning, båda troligen från 1800-talets andra halva. Bostadshuset mot Kyrkogatan har fasader klädda med ett par olika typer av locklistpanel, delvis iskarvad med träfiberskivor, samt skivtäckt plåttak. Fasaderna är förändrade genom fönsterbyten. Vid hörnet Kyrkogatan/Hantverksgatan står en vägvisarsten (RAÄ Hjo 26:1, övrig kulturhistorisk lämning) alldeles intill husets sockel. Bostadshuset vid Hantverksgatan är betydligt mer oförändrat, och har mycket bred panel i form av locklistpanel på södra gaveln och falsad panel i varierande bredd mot Hantverksgatan av mycket högt kulturhistoriskt värde. Även den kraftiga taklisten är handhyvlad. Taket täcks av tvåkupigt tegel. Det äldre bostadshuset är med sin höga grad av ursprunglighet av mycket stort kulturhistoriskt värde. Mellan bostadshusen ligger en långsträckt panelklädd uthuslänga under tegeltak, som förändrats i ovanligt liten grad.

Kaplanen 6, Regeringsgatan 3

Prästgården, uppförd 1872, men senare kraftigt omgestaltad. Med sina spritputsade fasader, maskintillverkade tegelpannor, entrédörr och tvåluftsfönster utan spröjs förs tankarna till 1900-talets mitt. Uthuset längs Hantverksgatan är något äldre än prästgården, och lär ha

Kaplanen 4, båda bostadshusen från 1800-talets senare del, det större dock delvis förändrat.

Kaplanen 6 Prästgården samt gårdslängan mot Hantverksgatan.

fungerat som komministerbostad. Uthuset har bevarat olika typer av handhyvlad panel, handhyvlade fönsterfoder och gamla, kryssprösjsade fönster med ursprungliga beslag av stort kulturhistoriskt värde. Även den faluröda uthusbyggnaden längre in på gården har inslag av äldre panel, men i huvudsak är de timrade ytterväggarna oinklädda. Uthustaken täcks av tegelpannor, varav den gulbeiga byggnaden vid Hantverksgatan har enkupigt flacktegel. Uthusen är genom ålder och karaktär av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Kaplanen 7, Hjo kyrka, Stora Torget

Hjo kyrka uppfördes 1799, och ersatte den medeltida kyrkan som förstörts av brand några år tidigare. Kyrkan vänder sin huvudfasad med tornet mot Stora Torget och ger ett monumentalt intryck. Tornspiran tillkom vid en restaurering 1901. Långhuset med sina rundade kor och vapenhus är orienterad i öst-västlig riktning, men tornet i söder och sakristian i norr ger kyrkan drag av korskyrka. Fasaderna är slätputsade och vitkalkade med hörnkedjor av kalkstenskvadrar, medan takytor och tornspiran är täckt med kopparplåt. Den omgivande parkliknande lummiga gamla kyrkogården ger stark prägel med enstaka kvarstående äldre gravvårdar i sten och järn. Kyrka och omgivande kyrkotomt skyddas och omfattas av Kulturmiljölagens (KML) 4 kap.

Kaplanen 7*Hjo kyrka fr. 1794-1799.*

Källaren 2 fr. 1965.

Källaren 2, Stora Torget 1/Hamngatan 1

Affärs-, kontors- och bostadshus uppfört 1965 efter ritningar av S. Hallbergs Arkitekt- och konstruktionsfirma, Tibro. Utöver sju butikslokaler planerades huset för fem kontorslokaler, bl.a. Folktandvårdens tandpoliklinik, samt 11 bostadslägenheter. Byggnadskomplexet upptar hela kvarteret Källaren och utgörs av en större L-formad byggnads i tre våningar och en mindre volym i två våningar. Utformningen med vitslammade tegelfasader, platta tak med bred plåtklädd takfotssarg, bottenvåningens klinkersbeklädnad under det utskjutande skärmtaket samt butiksfönster av rostfritt stål är mycket karaktäristisk för hur affärshus byggdes i samband med de centrumsaneringar som genomfördes under efterkrigstiden.

Långan 1, Hamngatan 14

Norrtullen var den viktigaste tullen i Hjo och sannolikt den enda som hade en särskild tullstuga. Den lilla knuttimrade f.d. tullstugan med åstak (byggd före 1750) skjuter ut i gatulivet och markerar genom sitt läge sin gamla funktion vid tullbommen invid stadens norra gräns. Huset har hög slätputsad utskjutande sockel, fasad med ljusbeige locklistpanel, profilerat listverk och foder, gulgrå vindskivor och pardörrar, brunröda sexspröjsade tvåluftsfönster med gammal typ av beslag. Sadeltak med enkupigt tegel.

Belägen mellan Vättern, Hjoån och Hamngatan är den stora f.d. färgaregård som Långan 1 var under 1800-talet. Av denna återstår idag endast bostadshuset från ca 1830, timrat med åstak i två våningar med kvadratiska fyrspröjsade vindsfönster och bruna sexspröjsade tvåluftsfönster. Fasad av ljust grå lätt profilerad locklistpanel som är ny på östra gavelfasaden men i övrigt är en äldre handhyvlad. Minst två stora putsade bostadshus från ca 1900 har på 1990-talet rivits. Tre flerbostadshus i trä har uppförts närmare Vättern och åmynningen. Inför nybyggnationen gjordes 1989 en arkeologisk utgrävning av Långan 1 närmast innanför nuvarande åmynning. Då påträffades betydande delar av den äldre hamnanläggningens stockkonstruktion som kan kopplas till hertig Johans brygga från 1610. Mycket stort kulturhistoriskt värde har tullstugan och färgargårdens gamla huvudbyggnad.

Långan 1 med Tullstugan, uppförd före 1750 o Färgaregården fr. 1830-talet.

Långan 2, Hotell Royal f.d. byggt 1844.

Långan 3 byggt före 1860.

Långan 2 F.d. Hotell Royal, Hamngatan 12

Belägen mellan Vättern och Långgatan. Bostadshus byggt 1844 i två våningar med vind och ombyggt 1974. Till år 1971 var Hotell Royal inrymt här. Skylten i svart/guld sitter fortfarande kvar i yttre takfallet. I huset växte formgivaren Estrid Ericsson upp, som startade Svenskt Tenn 1924 i Stockholm. Hennes far var källarmästare på hotellet. Gatufasaden är ett gott exempel på stadsmässig panelarkitektur med karaktär av ca 1850-1870. Fasaden har återfått en tidsmässigt ursprunglig färgsättning med blekgul liggande fasspåntpanel och ett rikt artikulerat grått listverk, samt rödbruna fönster, av vilka bottenvåningens är äldre. Stensatt portgång med portal samt port med fyllningar. Interiört har portlidret till stor del fasspåntpanel i gult och vitt. Rester av handhyvlad panel, ett återanvänt golv troligen, finns dock på portlidrets södra vägg som en slätpanel. Huset har en stark förankring både i Hjos stadshistoria och i stadsbilden mot Hamngatan. Idag mycket stort kulturhistoriskt värde för f.d. Hotell Royal (gäller volym, gatufasad och portlider). Gårdsfasaden är helt förändrad efter 1974. Ett i senare tid uppfört falurött flerbostadshus står som flygel inne på gården.

Långan 3, Hamngatan 10

Belägen mellan Vättern och Hamngatan. Bostadshus uppfört före 1860 i två våningar med vind, slätputsad grå sockel med liggande falspanel bottenvåning och på övervåning profilerad locklistpanel med treklöverfris under takfot och fönster. Hela tvåluftsfönster och enlufts skyltfönster. Gammal pardörr med fyllningar och glas samt överljus. Rikt profilerade fönsteromfattningar och listverk. Profilerad röd tegelskorsten. Gamla handtag i järn och trä vid affärsentré. Gårdsfasad med liggande fasspåntpanel, mer förändrad bl.a. med nya fönster. Portlider och gårdsinteriör gemensam med Långan 2. Idag mycket stort kulturhistoriskt värde för bostadshuset.

Långan 4. Bostadshuset fr. 1923 och uthuset på gården från sent 1800-tal.

Långan 4, Hamngatan 8

Belägen mellan Vättern och Hamngatan. Bostadshus, med affärslokaler i bottenvåningen, uppfört 1923 efter ritningar av stockholmsarkitekten Jacob J:son Gate, bördig från Hjobygden. Huset som har en mycket ursprunglig exteriör är uppfört i 2 1/2 våning med vind med en klassicistisk fasad under lätt svängt sadeltak med enkupigt tegel. Bottenvåning har rusticering i granit. Fasaden på övre våningar har blekgul puts och delas in av ljusa släta lisener, på våning två med svängda fönsteröverstycken och längs takfot tandsnitt. På våning två även ursprungliga sexspröjsade tvåluftsfönster samt kvadratiska fyrspröjsade på våning tre. Lunettformad takkupa i slät plåt. Tidstypisk stor gårdsentré med granitstolpar o ursprunglig pardörr. Portvalv med slät vitgul puts och stensatt portgång. Gårdshus från ca sent 1800-tal i två våningar och vind med ockragul locklistpanel, bruna fönster och brun krysstagad dörr. Panelen på fasader i S och V är handhyvlad. Ursprunglig exteriör bevarad. Har hört hört samman med ett åkeri som fanns på gården. Idag mycket stort kulturhistoriskt värde för hela gårdsmiljön såväl som för de enskilda byggnaderna.

Långan 5, Hamngatan 6

Belägen mellan Vättern och Hamngatan. Handelsgård åtminstone sedan 1900. Bostadshus från ca 1850 i två våningar med vitgul slätputsad bottenvåning och spritputsad övervåning med släta omfattningar, rikt profilerad takfot, portal i slät granit och butiksentré i ek/glas och granitnisch. Olivgröna relativt tidiga korspostfönster. Profilerad överliggare till skyltfönster. Sadeltaket har tvåkupigt taktegel. Port med gjutjärnsgrind, samt vitgul stående fasspåntpanel i stensatt portgång. Spritputsad gårdsfasad med spröjsade originalfönster i trapphus mot gården. Huset har flera ursprungliga exteriördetaljer från 1800-tal, ca 1900 och från ca 1930-1940-tal.

Gårdshus/bostadshus i två våningar med vit fasspåntpanel och korspostfönster i rödbrunt/vitt. Garage från ca 1950-tal i gul puts och pulpettak samt gröna fönster och dörr. Gårdslänga från ca 1900 i gul liggande fasspånt och röda fönster. Idag ett mycket stort kulturhistoriskt värde för gårdsmiljöns helhet samt för bostadshuset, inklusive portlider, som enskild byggnad. Stort kulturhistoriskt värde för enskilda byggnader inne på gården.

Långan 5 från ca 1850 och gårdsfasad med trapphus fr. ca 1900-talets början.

Långan 6 *Forsmansgården*, Hamngatan 4

Belägen mellan Vättern och Hamngatan/Stora Torget. Bostadshus från ca 1850 i två våningar, idag ljust gulmålat med vitt listverk och som har stora inslag av gammal falspanel på både gatu- och gårdsfasader, samt våningsband och stor takfot i riklig nyklassicism med tandsnitt. Stort trapphus med spröjsade fönster mot gård. Tvåluftsfönster med bred mittspröjs. Sadeltak med tvåkupigt taktegel och fint profilmurade tegelskorstenar. Gårdsbyggnad i två våningar inne på gården uppförd ca 1850 som stall med garveri i källaren (verksamt till 1911). Fasaden har till stor del liggande fasspåntpanel, men på bottenvåningen även en handhyvlad locklistpanel, samt gröna spröjsade fönster. Smalt bostadshus i två våningar med karaktär av ca 1900- 1910 med fasad av fasspåntad panel under tegeltäckt sadeltak med skorsten i kalksandsten. Forsmansgården har en mycket stark förankring såväl i Stora torgets stadsbild som i trästaden Hjo som helhet. Mycket stort kulturhistoriskt värde för såväl hela Forsmansgårdens gårdsmiljö som för de enskilda byggnaderna.

Långan 6 med gatuhus fr. ca 1850 och gårdsbyggnader från 1850-1900.

Långan 7 med bostadshus med nyklassicistisk portal från ca 1800-talets mitt.

Långan 7, Hamngatan 2

Bostadshus vid torgets ena hörn med gammal timmerstomme i två våningar med vind. Från ca 1800-talets mitt är också portgångens klassicerande portal med räfflade pilastrar och överliggare, till stor del handhyvlad. Även takfot och del av fasadens ljust grågröna listverk är handhyvlade. Nuvarande lätt klassicerande exteriör tillkom främst vid en ombyggnad på 1930-talet som dock gav huset mer en karaktär av 1910-tal. Fasadens blekgula fasspåntpanel är från 1930-talet inklusive de gröna sexspröjsade tvåluftsfönstren och frontespisen. Det brutna taket täcks av enkupigt tegel och har små välvda takkupor samt mot gården en hög röd tegelskorsten. Portlider helt i spåntad panel. Gårdsfasad med trapphus och ett inslag av gammal falspanel, i övrigt liggande fasspånt och delvis nya fönster. Gårdslängan med vitputsad fasad och gröna spröjsade fönster är troligen från ca 1915-1930. Såväl gårdsmiljön som de enskilda byggnaderna är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Långan 8 *Kihlbergsgården*, Stora Torget 2

Belägen mellan Vättern och Stora Torget. Kihlbergsgården har ett mycket framträdande centralt läge vid torget. Detta var stadens största handelsgård under 1800-talet (inriktning på specerihandel). Från 1870-talet blev inriktningen järnhandel inom familjen Kihlberg.

Långan 8 bevarar en karaktäristisk handelsgårdsstruktur med det stora bostadshuset mot gatan med genomgående portlider till in till gården med magasin, bodar och lite yngre gårdslänga. De faluröda gårdsmagasinen med enkupigt taktegel har tillkommit före 1837 och kan mycket väl ha ursprung från 1700-talet. Det timrade mindre magasinet har åstak. Intill står en faluröd mindre bod eller brygghus från 1800-talet. Längst in står ett stort knuttimrat handelsmagasin i två våningar, bl.a. med små vindsfönster med tjuvgaller. Båda magasinen har inslag av handhyvlade dörr- och fönsterfoder. Bostadshus byggt 1847 i två våningar med vind med fasad av gulbeige locklistpanel (förändrad tilläggsisolerad fasad mot gata o gård). Huset har fasadförändrats minst ett par gånger, alla ytskikt är sentida, ca 1990-tal, men anpassades mer vid senaste renoveringen. I portlidret finns däremot en stor nyklassicistisk räfflad portal i brunt från 1847 vid ingång till trapphus, idag med 1960-talsdörr. I den ljusgula slätputsade norra gårdslängan, från ca 1930-tal, finns restaurang liksom i det stora

Långan 8 Kihlbergsgården med ålderdomliga magasinslängor och nyklassicistisk portal.

magasinet inne på gården. Norra gårdslängan är lite förändrad i sen tid men har bl.a. kvar en ursprunglig funkisinspirerad entré med rundat skärmtak och karosseripanelad dörr.

Magasinen är bland de mycket få kvarvarande gårdsmagasinen från den agrara köpstaden Hjo och har mot den bakgrunden särskilt höga värden, inklusive boden och helheten i gårdsmiljön. Portgång och nyklassicistisk portal är också mycket värdefulla delar av Kihlbergsgårdens kulturmiljö. Stort kulturhistoriskt värde för bostadshuset och 1930-talslängan som enskilda byggnader.

Långan 9 *Hasselqvistska gården*, Långgatan 1

Belägen mellan Stora torget, Vättern och Långgatan. Gammal hantverksgård som var garveri fram till ca 1900 då den blev en industrialismens handelsgård uppbyggd kring detaljhandel. Bostadshuset från ca sent 1700-tal – 1800-talets början är uppfört i två våningar med vind. 1936 förändrades gatufasaden med slätputsfasad, stora skyltfönster i bottenvåningen och ny typ av spröjsade fönster. 1992 återställdes gatufasaden efter förebild från 1800-talets utseende med locklistpanel, nygjorda fönster och portal. Högt avvalmat sadeltak med

Långan 9 Hasselqvistska gården m. bostadshus fr. ca sent 1700-tal o drängstuga 1700-tal.

Långan 9 drängstugan 1800-talsfönster. Långan 10 troligen sent 1800-tal.

enkupigt tegel. På 1990-talet revs handelsgårdens magasin när nya bostadshus uppfördes i gårdens inre. Falurött knuttimrat gårdshus (drängstuga och brygghus) från 1700-talet med fyr- och sexspröjsade tvåluftsfönster och gamla bräddörrar.

Ny lockpanel ena gaveln, i övrigt finns inslag av handhyvlad panel. Alla fönster gamla med äldre typ av beslag. På platsen för det mycket stora magasinet från 1800-talet byggdes på 1990-talet ett stort falurött bostadshus. Intill, ut mot Vättern, står ett gråmålat flerbostadshus som byggdes samtidigt.

Av mycket stort kulturhistoriskt värde är drängstuga/brygghus som är en av Hjo stads äldsta byggnader och ett mycket gott exempel på en på 1700-1800-talet vanligt förekommande typ av stadsgårdsbyggnad, idag dock mycket sällsynt. Bostadshuset är av stort kulturhistoriskt värde genom sin ålder och mycket stora betydelse i stadsbilden/kulturmiljön vid torget.

Långan 10, Långgatan 3C

Bostadshus troligen från sent 1800-tal med grön halvrund locklistpanel, röda fönster vindskivor med lövsågerier, med tak av svart plåt. Entré med snickerier. Mot vattnet tre gavelutsprång samt hög murad stenfot och öppen veranda med snickerier. Grönmålad panelad uthuslänga med krysstagade dörrar och röda betongpannor. Långan 10, 15 och 16 delar gård tillsammans med Långan 14 som bör vara ursprungsfastighet.

Långan 11 Strand med bostadshus ombyggt ca 1870 o bageri f.d. från ca 1900.

Långan 11 *Hotell Strand*, Långgatan 5

Belägen i stadskärnans och kvarterets södra utkant i slänt mot Vättern, mot Långgatan. Är hotell sedan länge. Bostadshuset anses vara från 1870-talet, men kan ha lite äldre ursprung, timrat i två våningar med sockel av huggen sten, gul spritputsfasad med slätputsade fönsteromfattningar, engelskt röda fönster och små spetsbågiga gavelkammarfönster. Handhyvlad panel på takfot och gavelutsprång. Korspostfönstren är relativt gamla med enkla 1800-talsbeslag typ hörnjärn. Sentida takfönster. Gårdslänga i en våning från 1870-talet med gul stående spåntad panel med korspostfönster samt i gavel gamla spetsbågefönster med korslagda dekorativa foder. Huset inrymde läkarmottagning i tidigt 1900-tal. Mot vattnet står ett smalt högrest tvåvåningshus från början av 1900-talet med vitputsad fasad och röda tvåluftsfönster, samt på bottenvåningen småspröjsade tvåluftsfönster, på murad stenfot under sadeltak. Huset har inrymt bageri och bostadsrum. Anläggningen har genomgått vissa sentida förändringar men bevarar fortfarande mycket av ursprunglig utformning och karaktär, vilket i hög grad även gäller det f.d. bagerihuset. Mot den bakgrunden är Långan 11 av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Långan 12, Långgatan 7

Av de två små timrade tvåvåningshusen på Långans sydligaste mycket smala tomter är detta det bäst bevarade, uppfört i början av 1800-talet, senare renoverat vid olika tillfällen. Gatufasaden har grårnålad sockel och ljust blågrå locklistpanel som är handhyvlad på läktbräder med varierande bredd. I portgången innanför den idag ljusblå tvåbladiga porten finns en stående falsad eller spåntad panel, handhyvlad. Sexspröjsade tvåluftsfönster samt sadeltak med enkupigt tegel. Gårdshus i två våningar med gul locklistpanel under sadeltak med tvåkupigt tegel och tegelskorsten med profilerat krön. Är en f.d. bagarstuga som ombyggts till bostadshus på 1900-talet. Ett sekundärt grågult plank täcker öppningar mellan husen mot gatan. I egenskap av ett av stadens äldsta hus idag, samt djup förankring i både Hjos och Långgatans starka prägel av gammal svensk trästad är Långan 11 av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Långan 12 fr. 1800-talets början.

Långan 14 ombyggt 1946-1949.

Långan 14, Långgatan 3A

Huset bör vara ett timmerhus från 1800-talet vilket volymen och den rikt profilerade och dekorerade taklisten avslöjar. Taklisten bör ha monterats ner och satts upp på nytt vid 1940-talets höjning av det tidigare lägre huset. Huset fick nuvarande utseende vid en om- och påbyggnad 1946-1949, efter ritningar av arkitekt Gerhard Pusch, Sveriges Köpmannaförbunds Arkitektkontor, Stockholm. Byggherre till ombyggnaden var Birger Carlsson Konfektion AB vars lokaler fanns i bottenvåningen (inrymmer bl.a. sedan 2002 Österhagens glass), i övervåningen var bostad. Tvåvåningshuset har benvit slätputsfasad och i bottenvåningen bruna skyltfönster. 1940-talsutformningen är i huvudsak oförändrad med hela tvåluftsfönster, samt indragna entrénischer med karosseripanel och två bevarade 1940-talsdörrar i ek/glas. Mot gården balkong och takkupor. Långan 14 som bör vara ursprungsfastighet delar gård tillsammans med Långan 10, 15 och 16.

Långan 15, Långgatan 3B

Gulputsat bostadshus från sent 1800-tal med sadeltak med tvåkupigt tegel, sexspröjsade tvåluftsfönster, pardörr med fyllningar. Mycket original finns kvar i exteriören. Huset är nyligen renoverat med antikvarisk medverkan. Långan 10, 15 och 16 delar gård tillsammans med Långan 14 som bör vara ursprungsfastighet.

Långan 16, Långgatan 3D

Bostadshus från ca 1900 i två våningar med gulmålad liggande fasspåntpanel i bottenvåning och halvrund locklistpanel i övervåningen Spetsbågiga gavelfönster Skorsten i gult tegel med profilmurat krön. Gårdslänga med fasad av gulmålad halvrund locklistpanel samt med krysstagade dörrar i vitt/gult. Långan 10, 15 och 16 delar gård tillsammans med Långan 14 som bör vara ursprungsfastighet.

Långan 15 m. bostadshus fr. ca sent 1800-tal. Långan 16 fr. ca 1900.

Storskolan 1 o 2 m. bostadshus (f.d. fattigstuga) fr. ca 1834-1842 o uthus fr. ca 1850.

Storskolan 1 och 2, Långgatan 11-13/Sjögatan 1

Hörntomt vid mötet Långgatan/Sjögatan vid Skolbryggan, i slänt mot Vättern, delvis inramad av plank med port. Bostadshuset byggdes som fattighus 1834 och påbyggdes med övervåning 1842. Därefter var det folkskola till 1870 då huset renoverades. Byggnaden inrymde även speceriaffär åren 1880-1965, samt glasmästeri med mera 1965-1985. Det renoverades 1940 och ombyggdes till endast bostad 2001-2002. Exteriören präglas nu av panelarkitektur från ca 1870 med fasad i ockrabeige, i bottenvåningen i huvudsak en gammal bred handhyvlad falsad panel och på övervåningen halvrund locklistpanel samt i gavlar stående falsad panel. Profilerat listverk i gråbeige. Mot gården ett rikt spröjsat trapphus

I hörnet mot Sjögatan står stor faluröd uthusbyggnad troligen från 1800-talets mitt på sockel av huggen sten, med bl.a. bräddörrar och småspröjsade fönster. Fasaden har handhyvlad locklistpanel och taksprångenhandhyvlad pärlspånt. I tomtgräns står en tidstypisk uthuslänga från 1870 med grå locklistpanel, kryssade bräddörrar spröjsade fönster och kryssspröjsade småfönster. Handhyvlad panel finns på alla fasader. Enkupigt tegel täcker båda uthusen. Mycket stort kulturhistoriskt värde såväl för de enskilda äldre byggnaderna som för hela gårdsmiljön i stort.

Storskolan 3, Långgatan 15

Ovanför Vätterns strand ligger en tvåvånings villa med tegeltäckt valmat tak, byggd 1939-1940, arkitekt Gunnar Wallman. Den har fasad av skiftningsrikt rött tegel med profilerat listverk och entrépelare. Fönster är främst tvåluftsfönster samt omsorgsfullt utformade småfönster, t.ex. rundfönster. Huset är renoverat på 2000-talet. Sentida järnbalkonger vetter åt sjösidan. Till tomten hör ett sentida uthus. Villan har en mer ovanlig och tidig utformning såsom en funkisvilla i tegel. Mot den bakgrunden är villan av stort kulturhistoriskt värde.

Storskolan 3 fr. 1939-1940.

Storskolan 4 fr. 1896 ombyggd 1918.

Storskolan 4, Långgatan 17

Vinkelbyggd villa i två våningar med läge i vättersluttningen, uppförd 1896 med skövdearkitekten F.A. Wahlström som arkitekt. Ombyggd 1918 efter ritning av A. Werner, Borås.. Fasad av blekgul liggande fasspåntpanel, tvåluftsfönstren har bred stående mittpost, vita. Oljade pardörrar med fyllningar o glasad överdel. Trapphus med spröjsat fönster o skivplåttak. Renoveringar har skett i senare tid men det tidiga 1900-talets villastil består i stort. Mot den bakgrunden är Storskolan 4 av stort kulturhistoriskt värde.

Storskolan 6, Långgatan 21

Ligger längst i söder av Gamla stadens tomter. Omges mot söder av lövhäck och ner över sjösluttningen löper ett vitt spjälstaket. Mot Långgatan plank med port. Bostadshus i en våning uppfört före 1860 och påbyggt 1922 med inredd vind. Huset som vilar på en delvis hög källarvåning mot sjön tillbyggdes mot söder 1972 och är genomgripande renoverat. Det har fasad av blekgul halvrund locklistpanel, vita foder och sexspröjsade tvåluftsfönster i grågrönt. Huset bevarar i småskalig volym och karaktär ett äldre uttryck som är betydelsefullt framför allt i den mycket viktiga prägel av äldre trästad som kännetecknar Långgatan.

Storskolan 6 byggd före 1860, påbyggd 1922. Tullporten 2 från ca 1850.

Tullporten 2, Långgatan 14

Bostadshus från ca 1850 i två våningar med vind och en lite senare påbyggd frontespis med småspröjsat stort fönster. Takfot i pärlspånt, lunettfönster i gavel och lunettformade små takkupor, sadeltak med tvåkupigt tegel. Fasad i ljusgrön profilerad locklistpanel med rundbågefris under fönster och längs takfot. Handhyvlad panel har bevarats i norr och på del av gårdsfasad. Huset som byggts om efter 1900-talets mitt har i sent 1900-tal renoverats och återfått spröjsade tvåluftsfönster. Mot gården vetter ett trapphus som är ombyggt.

Tullporten 3, Långgatan 12

Timrat f.d. bostadshus i en våning uppfört på 1700-talet, men ombyggt 1973 med tilläggsisolerad fasad och ny typ av fönster etc. Fasad i ljusgrå locklistpanel, tvåkupigt taktegel. Handhyvlad panel har dock bevarats på södra gavelfasaden mot Tullporten 2. Huset har bl.a. inrymt hattmakeri och mjölkaffär. Av gårdens två små uthus kan det ena vara från 1700-talet och bevarar en enkel handhyvlad panel i norr och väster. Det är av mycket stort kulturhistoriskt värde. Bostadshuset uppmärksammas idag främst p.g.a. hög ålder som inkluderar husets låga höjd, timmerstomme, gavelpanel, åstak och volym.

Tullporten 4, Långgatan 10

Bostadshus i en våning från 1700-talet, timrat på putsad gammal sockel, tillbyggt och förhöjt med vind vid 1800-talets mitt. Huset har handhyvlad panel på alla fasader, t.ex. ut mot gatan gedigna läktbräder av stor bredd och kraftig dimension. Panelen är ockragul locklistpanel i lite olika varianter t.ex halvrund och karnisformad. Av äldre datum är även profilerat listverk kring fönster m.m. i vitgult, olivgröna spröjsade fönsterbågar i vitgul karm, fönsterbeslag av äldre typ, kvadratiska vindsfönster i original, gammal brädklädd takfot. Enkupigt taktegel (ganska sentida). Timrat uthus inne på gården, också troligen sent 1700-tal, med faluröd locklistpanel, enkupigt tegel och gula fönster (ganska sena). Gammal trädgård bakom plank med halvrund locklistpanel i ockragult. En av stadskärnans mest ursprungliga bostadshus, av mycket stort kulturhistoriskt värde vilket även innefattar uthuset såväl som hela gårdsmiljön.

Tullporten 3 1700-tal men ombyggd 1970-tal. Tullporten 4 fr. 1700-talet, påbyggd 1850 ca.

Tullporten 5 fr. 1870-talet.

Tullporten 13, gårdshus 1800-talets f. del.

Tullporten 5 *Bergagården,* Sjögatan 5

Tullporten 5 har ursprung från en gammal hantverkargård typisk för en utkantsmiljö i den tidiga industrialismens småstad, bl.a. med skräddare, skomakare o fotograf på 1890-talet. Idag finns endast bostadshuset i behåll, det inrymmer redaktion för Hjo Tidning sedan 1900-talets början. Tryckeriet fanns i tillbyggnaden från 1926. Bostadshuset är uppfört i två våningar på 1870-talet och har fasad i fasspåntpanel i ljust gulbeige samt fönster i ljust grågrönt. Sadeltak med tvåkupigt tegel. Huset är renoverat på senare år men bibehåller i stort karaktären av sent 1800-tal-1900-talets början.

Tullporten 11 och 13 *Bredbergsgården*, Långgatan 16 och 18

Stor hantverksgård från 1800-talet som fortfarande bibehåller den stora mängd och det lite oregelbundna myller av hus som minner om den mängd verksamheter som kunde finnas. Är sedan länge uppdelad på två fastigheter. Bredbergsgården bör dock ses som den stora sammanhängande gårdsmiljö som den fortfarande är och däri ligger det främsta kulturhistoriska värdet idag. På 1850-1860-talet var kärnan två spegelvända gårdsanläggningar med vardera en stor ljust oljemålad huvudbyggnad i två våningar och två faluröda lägre flyglar. Idag finns anläggningen på nr 13 i behåll, på nr 11 finns bostadshuset och endast en bostadsflygel. Av gårdens byggnader har de tre faluröda flyglarna samt bodarna bäst bevarat en ursprunglig exteriör. Av de stora ljust gula fasspåntpanelade bostadshusen, är 1850-talshuset ut mot Långgatan på Tullporten 13 det som bäst bibehåller

Tullporten 13 bostadshus ca 1850-1860.

Tullporten 11 bostadsflygel 1800-talets mitt.

Tullporten 13, 1850-tal.

en äldre karaktär. Huset har bl.a. ett stort genomgående portlider med gårdsport med liten gångdörr i ena dörrbladet. I gårdens södra del ligger ett litet timrat falurött tvåvåningshus från 1800-talets första del. Det har i sen tid sammanbyggts med ett nybyggt falurött bostadshus. Ett gulmålat bostadshus från 1932 under brutet tak har renoverats i sen tid. Idag är helhetsmiljön viktigast och som enskilda byggnader gårdsflyglarna på nr 13 o den faluröda bostadsflygeln på nr 11 vilka är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Tullporten 16, Långgatan 22

Bostadshus i två våningar troligen uppfört ca 1870-1880. Den stora frontespisen tillkom först i senare tid. Exteriören är genomgripande renoverad på senare år. Huset har fasad av blekgul profilerad locklistpanel, vita foder och sexspröjsade tvåluftsfönster. Det bevarar i volym och karaktär ett äldre uttryck som är betydelsefullt framför allt i den mycket viktiga prägel av äldre trästad som kännetecknar Långgatan.

Tullporten 17 *Repslagargården, Långgatan 24*

Bostadshus troligen från ca 1830-1850-tal i två våningar och med handhyvlad panel på alla fasader. På nedervåningen finns en bred liggande falspanel avdelad med en våningslist från övervåningens halvrunda locklistpanel med rundbågefris och gavlarnas stående falspanel. Exteriören har återfått en mer ursprunglig färgsättning med ockragulbeige panel, gråbeige listverk (originalfoder i gavlar), spröjsade fönster i rödbrunt. Gamla vindsfönster med beslag.

Tullporten 16 fr. ca 1870-tal.

Tullporten 17 Repslagaregården ca 1830-1850.

Sadeltak med enkupigt tegel. En uthuslänga med grågul panel och enkupigt tegeltak är av senare datum. Hörntomt med lövhäck och rosor samt en rikt arbetad stor pargrind med stolpar med svarvade klot. Repslagargården är av mycket stort kulturhistoriskt värde p.g.a. bostadshusets ålder, utformning och höga grad av ursprunglighet.

Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

- Hjo 48:1 i RAÄ Fornsök Fyndplats för skafthålsyxa. Yxan påträffades i marken under missionshuset vid rörmokeriarbete, omkring 1960. Övrig kulturhistorisk lämning.

- Hjo 26:1 i RAÄ Fornsök. Övrig kulturhistorisk lämning: Vägvisarsten av kalksten mot Hantverksgatan vid husknuten på Kaplanen 4.

Vägvisarsten av kalksten.

- Den f.d. tilläggsplatsen Krabben, använd av Vättersjöfarten åtminstone efter att Hertig Johans brygga från 1610 tjänat ut, fram till att ny hamn byggdes 1851. Krabben låg ca 200 m ut i sjön från Skolbryggan räknat.

Delområdets avgränsning

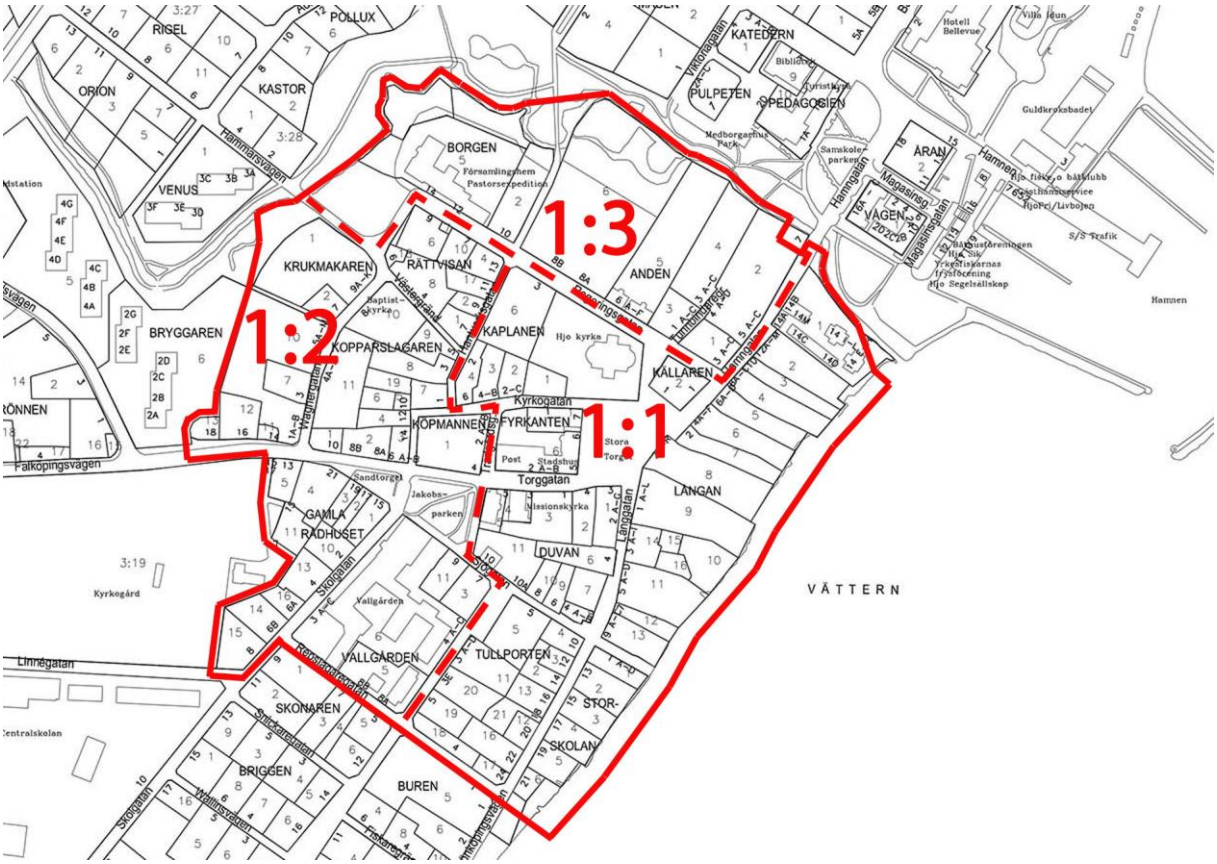

Sandtorget från ostsydost.

1:2 Sandtorget och Västergränd

Bakgrund

Gamla stadens västra del omfattar kvarteren bakom torget bort mot stadsområdets gamla utkant kring Falköpingsvägen i väster och sydväst. Här har den gamla hantverksstaden Hjo sitt kärnområde. Merparten av dagens bebyggelsemönster med kvarter och gator, ibland även tomtindelningen, är lätt att känna igen från stadskartan från 1696. V om Sandtorget låg Västertull vid Falköpingsvägen. Gator som Hantverksgatan, Kyrkogatan, Torggatan och Sjögatan har samma eller nästan samma sträckning som idag. Sannolikt avspeglar 1696 års karta även långt äldre förhållanden, kanske även medeltida mönster. Hantverksgatan med närmast omgivande tomter i kvarteren Kopparslagaren och Rättvisan avslutade stadsbebyggelsen i V år 1696. Endast östra delen av dagens Västergränd var då bebyggd. Utanför bebyggelsen och stadsgränsen tog stadens åkerjord vid fram till åravinen, bl.a. på vad som sedan blev kvarteren Bryggaren och Krukmakaren. 1750 års stadskarta visar att förhållandena länge tycks ha varit ganska likartade i denna del av staden.

Sandtorget, förr även kallat Lilla Torget, var betydligt mindre 1696 än idag. Det var på medeltida vis ett litet torg som bestod av ett lätt utvidgat vägskäl mellan Falköpingsvägen och två gator som motsvarar Sjögatan och Torggatan. Det nuvarande torgets östra del var länge indelad i två tomter. Först på 1822 års karta har Sandtorget fått nuvarande omfång.

I sydväst ligger kvarteren Gamla rådhuset och Vallgården som både 1696 och 1750 bara var bebyggda på tomterna närmast Sandtorget och Sjögatan. I Gamla rådhuskvarteret var endast de två östra tomterna (Gamla rådhuset 1 och 2) bebyggda 1696. Den dåvarande stadsgränsen gick då rakt igenom dagens kvarter som i övrigt bestod av åkerjord. Kvarteren Gamla Rådhusets och Vallgårdens södra delar, kring Skolgatan och längs Repslagaregatan, var länge främst åkermark och låg fortfarande på 1822 års stadskarta utanför den egentliga stadsgränsen. De bebyggdes främst under 1800-talets senare del. I SV anlades kyrkogården i sent 1800-tal mot Gamla rådhuskvarteret. Kvarteret bär namn av att stadens rådhus låg här från ca 1830 fram till att rådhusfunktionen flyttade till Stadsgården i kvarteret Anden i sent 1800-tal. Gästgivargården i Vallgården kom till under 1800-talet när verksamheten flyttades över från 1700-talets gästgivargård vid Norrtull. På 1860-talet uppfördes stadens småskola i kv. Vallgården nära Sandtorget, dock riven under 1900-talets senare del. Den lilla Jacobsparken mellan Sjögatan och Torggatan tillkom i sent 1800-tal. Där var tidigare två tomter som ägaren rådman Jacob Petersson skänkt till staden som parkmark.

1800-talets stora expansion och befolkningsökning i Hjo inträffade främst ca 1850-1900, men redan tidigare hade staden så smått börjat växa ut mot V och SV. Nere i åravinen i V etablerades Hjo bryggeri ca 1870 och industrins närhet bidrog sannolikt, liksom tillgången på byggbar mark, till att utkantsbebyggelsen expanderade åt detta håll. I den tidiga industrialismen befolkades utkantskvarteren till stor del av industriarbetare som ofta flyttat in från omgivande landsbygd där jordbrukets arbetstillfällen inte längre räckte till att föda den växande befolkningen.

Under 1800-talet bebyggdes efterhand kvarvarande delar av kvarteren Kopparslagaren och Rättvisan, samt hela Krukmakaren, med en småskalig och lite oregelbunden tomtstruktur. Detta är en typisk utveckling för ett utkantskvarter i svenska städer i 1800-talets stora övergång från agrarsamhälle till industrialismens samhälle. Samma gäller i högsta grad kvarteret Bryggarens småskaliga rad av envånings bostadshus längs Falköpingsvägen. Längst i V tillkom i sent 1800-tal Wagnergatan som en ny gatusträckning.

I spåren av Hjos industrialisering 1870-1900 anlades småindustrier och verkstadsföretag i stadens utkant såsom den lilla fabriken från 1901-1924 på Kopparslagaren 11 vid Wagnergatan. På Kopparslagaren 9, vid Västergränd, har även funnits en kakelfabrik. År 1913 anlades Johanssons Vagnsfjäderfabrik i kv. Vallgården. Hovslagaregårdens stora smedja byggdes strax efter 1900 i kvarteret Gamla rådhuset. I Vallgården tillkom även Bobäcks snickeri vid 1900-talets början, med faluröda träbyggnader.

Inga stora förändringar av bebyggelsen genomfördes i övrigt under 1900-talets första hälft. Ett undantag var dock rivningen av Elfströmska gården i kv. Köpmannen 1938 när ett då modernt bostads- och affärshus uppfördes (nuvarande E. B. Ohlssons). I kvarteret Krukmakaren, vid Wagnergatan, byggdes på 1980-talet flera småskaliga bostadshus med stark anpassning till den gamla trästadens byggnadstradition. I Vallgården revs gamla småskolan och Bobäcks snickeri i samband med att nu befintliga byggnader för serviceboende uppfördes på 1980-talet.

Kopparslagaren 2 o 3 mot Sandtorget.

Kvarteret Rättvisans inre del.

Beskrivning/karaktärisering

Här avses kvarteren Bryggaren, Gamla rådhuset, Kopparslagaren, Krukmakaren, Köpmannen, Rättvisan och Vallgården. Den gamla stadskärnans västra del inramas i V av Hjoåns starkt sluttande ravin, i N av Regeringsgatan och i Ö delvis av Kyrkogatan. I S gick stadsgränsen ännu långt in på 1800-talet rakt genom kvarteren kring nuvarande Skolgatans norra del. Under 1800-talet försköts sedan stadsgränsen ner till Repslagaregatan.

Bebyggelsemönstret är starkt förankrat i den medeltidspräglade lite oregelbundna stadsplanen. Även den småskaliga tomtstrukturen kan i de inre kvarteren i stora drag kännas igen från de äldsta stadskartorna 1696 och 1750. Likt i övriga Gamla staden ligger bebyggelsen i ett bundet traditionellt bebyggelsemönster med bostadshusen frtämst i två våningar mot gatan, med traditionellt utformade trästaket eller plank mot gatan i öppningar mellan husen, samt med tomternas gårdshus och uthuslängor i tomtgräns in mot gården. Det är främst i utkantskvarteren längst i V som envånings bostadshus förekommer samt att gårdshus/uthus kan stå i gatuliv. Kopplingen till 1857/1875 års byggnadsstadga är tydlig med ljusmålade eller ljusputsade fasader och staket/plank mot gatan samt att falurött i förekommande fall främst vetter in mot gården. Falurött på gårdshus- eller uthusfasad mot gatan förekommer i vissa fall i utkantskvarter som Rättvisan i V. Tegel dominerar på sadeltaken, på uthus även enstaka inslag av papp eller skivtäckt plåt.

Norra delen:

Kvarteren **Kopparslagaren** och **Rättvisan** hör till stadskärnans bäst bevarade äldre kvartersmiljöer. Kvarteren utgjorde länge den lilla köpstadens västra utkant med framför allt hantverksbaserade små gårdar. Den småskaliga tomtstrukturen är lätt att känna igen från de äldsta kartorna 1696 och 1750. Framför allt Rättvisan, men även västra delen av Kopparslagaren, har sedan vuxit ut kring Västergränd och fått nuvarande omfång under industrialismen på 1800-talet.

Kopparslagaren har haft den mest utpräglade karaktären med hantverksgårdar i stadens utkant. Lite större hantverksgårdar har haft den struktur som fanns kvar fram till 1800-talets mitt med bostadshus mot gatan samt gårdslängor för t.ex. verkstad, fähus, stall, lada, magasin, brygghus, bagarstuga och utedass. På större gårdar byggdes under 1800-talet bostadshus i två våningar medan den enklare hantverksbebyggelsen oftast fortsatte ha

envånings bostadshus. Kopparslagaren och Rättvisan har flera bostadshus från 1800-talets förra del och mitt t.ex. på Kakelugnsmakaregården (Kopparslagaren 6, 7 o 19) samt Rättvisan 2 och Kopparslagaren 2. Timrade små envåningshus från ca 1800-1850 finns på Kopparslagaren 4, Kopparslagaren 5 och Rättvisan 2. Några av områdets gårdsmiljöer bevarar fortfarande hantverksgårdens mer agrara småstadskaraktär. Mycket småskalig är den välbevarade Kakelugnsmakaregården på Kopparslagaren 6, 7 o 19 samt delvis även den f.d. kopparslagaregården på Kopparslagaren 2. Den f.d. åkare- och plåtslagaregården på Kopparslagaren 4 bevarar även en gårdslänga som inrymt stall samt bagarstuga och brygghus, senare inredd till plåtslageri Även de fint sammanhållna gårdsmiljöerna på Rättvisan 2 och Rättvisan 1 bevarar en småskalig ålderdomlig struktur med stark förankring i den agrara köpstad som Hjo var fram till 1850-talet.

I Kopparslagaren och Rättvisan finns också flera av de äldsta bevarade ekonomibyggnaderna i staden. Bl.a. finns här ett uthus på Rättvisan 2 som ev. kan vara en av de äldsta byggnaderna i Hjo stad idag, möjligen från 1600-talet. Äldre 1800-talsbyggnader är bl.a. den f.d. gårdslängan på Kopparslagaren 4, den s.k. Målareverkstaden på Kakelugnsmakaregården (Kopparslagaren 6, 7 o 19), en tvåvånings bod med utskjutande knutar på Kopparslagaren 2 samt ett uthus timrat med utskjutande knutar på Rättvisan 1. Uthus och bodar från 1800-talets senare del kännetecknar flertalet gårdsmiljöer i Kopparslagaren och Rättvisan. Flertalet bostadshus är från samma tidsperiod såsom Rättvisan 1, 17 och 18. Kvarteret Rättvisans många faluröda uthus bildar en kulturhistorisk helhet av mycket stort värde

Ett tiotal byggnader i kvarteren har flera inslag av handhyvlade fasadpaneler och/eller foder och andra listverk. Främst gäller detta Kopparslagaren 2, 5 och 10 samt den ålderdomliga Kakelugnsmakaregården (Kopparslagaren 6, 7 o 19). Här finns även inslag av äldre fönsterbeslag av en typ som förekom både på 1700- och 1800-talen. 1800-talsfönster har även det lilla bostadshuset på Kopparslagaren 10. I Rättvisan är det framför allt i de välbevarade gårdsmiljöerna på Rättvisan 1 och 2 som flera inslag av handhyvlade paneler och även foder förekommer. I viss mån finns detta även på bostadshus och gårdshus på Rättvisan 8 och 10.

Under industrialismens genombrott under 1800-talets senare del förtätades ofta gårdarna när hantverks- och utkantskvarter ofta omvandlades till främst bostadskvarter. Hantverksnäringen specialiserades och blev mindre utrymmeskrävande frånsett tyngre verksamheter som åkerier och verkstadsnäringar. Ibland ersattes fähus och stallar med ett mindre bostadshus och nya uthuslängor uppfördes. Flera gårdsmiljöer bevarar det äldre bebyggelsemönstret men med bostadshus och uthus från 1800-talets senare del-ca 1900. Idag är det i stor utsträckning träbebyggelsen från den tidsperioden som sätter prägel på kvarteren men även med flera äldre inslag av byggnader. Under den här tidsperioden tillkom nästan hela kvarteret Bryggaren samt kvarteret Krukmakaren i sin helhet, som idag avslutar Gamla staden i V.

Ett mycket fint exempel på utpräglad utkantsbebyggelse är den låga husraden mot den gamla utfarten Falköpingsvägen med **Bryggaren 11, 12 och 13**. De tre små bostadshusen är uppförda mellan ca 1820-tal och 1870-tal och ger tydligt uttryck för att den mest utpräglade småskaliga utkantsbebyggelsen bara bestod av ett envånings litet bostadshus, ibland med

ett mindre uthus till. Utkantsbebyggelse sätter även prägel på delar av kvarteren Kopparslagaren och Rättvisan. Krukmakaren 2 från 1915-1920 och Rättvisan 17 och 18 från ca 1860-1870-talen är bra exempel den utkantsnära bebyggelse som växte fram. I några fall blev småskaliga bostadshus om- eller nybyggda till större hus i ljusmålad panelarkitektur efter 1900 såsom Rättvisan 8.

Karaktäristiskt för utkantskvarter är också att frikyrkobyggnader, med deras förankring i 1800-talets folkrörelser, ofta blev placerade här. I Hjo byggdes 1922 Baptistkyrkan på Kopparslagaren 10 i hörnet Wagnergatan/Västergränd. Byggnaden är senare tillbyggd men har till stor del fortfarande kvar en tidstypisk enkel panelarkitektur med karaktäristisk fönsterutformning. Mot Wagnergatan står även de två fabriksbyggnaderna i rött tegel på Kopparslagaren 11. De uppfördes för en metallindustri 1901 och 1924 och karaktäriseras av låga husvolymer och bågformade gavelpartier.

I övrigt präglas dock gatumiljön vid Wagnergatan starkt av 1980-talets ljusmålade anpassade småskaliga bostadsbebyggelse i trä i kv. Krukmakaren. Krukmakaren 2 är dock en välbevarad tidstypisk representant för ett mindre bostadshus i en enkel ljusmålad panelarkitektur från ca 1915-1920. Idag är detta det enda kvarvarande helt ursprungliga bostadshuset från den utkantsbebyggelse som i tidigt 1900-tal präglat kvarteret.

Gatumiljöer:

Några gatumiljöer sammanfattar särskilt kulturmiljöns karaktär och hör till de mest välbevarade och genuina i sitt slag i den idag unika småstadsprägel från främst 1800-tal-tidigt 1900-tal som Hjo så väl har bevarat:

Hantverksgatan vid Rättvisan 17.

Hantverksgatan är en av trästaden Hjos mest genuina och opåverkade gatumiljöer. Gatan kallades förr Stomsgatan men lär ha fått sitt namn efter de många hantverkare som var verksamma här såsom t.ex. kakelugnsmakare, snickare, murare, bagare, målare och smed. Hantverksgatan präglas främst av bebyggelse i kvarteren Rättvisan, Kopparslagaren och Kaplanen. (Kaplanen i övrigt redovisas inom området Stora Torget-Hamngatan-Långgatan). Gatan får sin sammanhållna regelbundna karaktär av ljust oljefärgsmålade husfasader, stensättning av kullersten, äldre typer av plank och höga spjälstaket samt även inslag av lövhäckar mot gatan. Vid Hantverksgatan ligger framför allt hantverksgårdar och andra gamla stadsgårdar med rötter i 1600-1700-tal, idag främst med 1800-talsbyggnader i

tidstypisk panelarkitektur. Bostadshusen är i en, 1 1/2 eller två våningar, uthusen framför allt i en våning med vind. Några gårdsmiljöer är mycket ålderdomliga t.ex. Kopparslagaren 6, 7 o 19 Kakelugnsmakaregården samt plåtslagaregården på Kopparslagaren 4 och gårdsmiljöerna på Rättvisan 1 och 2. Dessa fyra gårdsmiljöer hör till kärnmiljöerna i den gamla trästaden Hjo. I kv. Kaplanen är det framför allt Kaplanen 4 som delvis har välbevarad ljusmålad äldre bebyggelse som präglar gaturummet. Några andra bostadshus och gårdsmiljöer längs gatan präglas mer av industrialismens panelarkitektur från sent 1800-tal såsom t.ex. Rättvisan 17. Norra delen av gatan präglas även av lövhäckar och buskage vid Prästgården, Kaplanen 6.

Kyrkogatan är en annan mycket karaktäristisk gatumiljö: Den präglas främst av kvarteren Kopparslagaren, Köpmannen, Kaplanen och Fyrkanten. (Kvarteren Kaplanen och Fyrkanten i övrigt redovisas inom delområdet Stora Torget-Hamngatan-Långgatan). Mellan Kaplanen och Fyrkanten i O är markbeläggningen gatsten. Gatans östliga del präglas endast av gatsten samt kv. Fyrkanten med det putsade bankhuset från 1937, främst dess gårds- och sidofasad. Kaplanen har en äldre bebyggelse med bostadshus i 11/2 - två våningar och uthus i en våning. Kaplanen 2, 3 och 4 har framför allt bostadshus i en enkel panelarkitektur från 1800-talets senare del, Kaplanen 4:s ena bostadshus har dock förändrats delvis under det senare 1900-talet.

I övrigt täcks gatan av kullersten mellan Kopparslagaren, Kaplanen och Köpmannen ner mot Sandtorget, vilket starkt bidrar till upplevelsen av en äldre småstadsgata. Gatan i övrigt får sina mest sammanhållna och regelbundna partier i V och S av ljust oljefärgsmålade eller ljusputsade husfasader, ljusmålade plank och höga spjälstaket samt även inslag av lövhäckar mot gatan. Mot kv. Köpmannen sätter det ljusputsade klassicistiska 1830-talshuset på Köpmannen 1 stark prägel, i övrigt ett panelat garage från 1930-talet samt ljusmålat plank. Mot Kopparslagaren ger det ljusputsade lätt klassicerande bostadshuset på Kopparslagaren 3 stark karaktär vid Sandtorget i S, medan gatans tvära böj präglas av den småskaliga ålderdomliga Kakelugnsmakaregården (Kopparslagaren 6, 7 o 19) med dess 1700- och 1800-talsbyggnader. Gatumiljön har här en förtätad intim karaktär av sammanhållen äldre småstadsgata.

Kyrkogatan mellan kv. Köpmannen o Kaplanen. Västergränd vid Kopparslagaren 9.

Västergränd mellan kvarteren Kopparslagaren och Rättvisan är i sin helhet Hjos mest utpräglade utkantsmiljö. Gatans östra del fanns redan på 1696 års stadskarta men i övrigt har gatan och dess bebyggelse främst tillkommit från 1850 fram till 1900-talets början.

Västergränd är fortfarande grusad vilket mycket förstärker upplevelsen av en gammal utkant. Den mycket smala lilla gatan inramas av lövhäckar, pargrind i trä, traditionella höga spjälstaket, samt både bostadshus och uthus som står med gavelfasad eller långsida mot gränden. De många faluröda låga fasaderna förstärker upplevelsen av en gammal utkantsmiljö, de fåtaliga ljusmålade bostadshusen omfattar dels två större med prägel av villa från tidigt 1900-tal såsom Rättvisan 8. Rättvisan 1 med dess bostadshus i 1860-talets panelarkitektur och ålderdomliga faluröda uthus hör också till gatans kulturhistoriska kärnmiljöer liksom Magnusgården, Kopparslagaregatan 9, från 1800-talets förra del, idag med 1910-talsprägel med brutet takfall, samt de små låga bostadshusen på Kopparslagaren 10 och Rättvisan 18. Som en entré till Västergränd från NV står den tidstypiska ljusmålade Baptistkyrkan från 1922 med sin yngre tillbyggnad.

Regeringsgatan, som berör N delen av kv. Rättvisan, beskrivs i delområdet ”Längs ån i norr”.

Södra delen:

Dominerande i södra delen kring Sandtorget/Torggatan/Sjögatan, d.v.s. kvarteret Köpmannen samt stora delar av kvarteren Gamla rådhuset och Vallgården, är trästadens lite stramare karaktär av flera lite större borgarhus från ca 1800-1870-tal. Berörd del av kv. Kopparslagaren har också motsvarande karaktär. Dessa karaktäriseras av bostadshus i två våningar med ljusa panelade gatufasader, med listverk och traditionella fönstertyper samt främst tegeltäckta sadeltak. Uthus och bodlängor är i regel byggda i en våning. Dessa kvarter präglas helt av 1857 och 1875 års byggnadsordningar med dess starka krav på vårdade fasader med endast stadsmässiga ljusa oljefärger på husfasader, plank och spjälstaket mot gator och torg. Utkantsläget mot dåtidens landsbygd markeras dock genom något inslag av falurött spjälstaket mot gatan. Endast inne på gården förekommer faluröda gårdshus och längor, varav de äldsta är timrade, men ljusmålade uthus och bodar förekommer också.

Sandtorget är en av de äldre gatumiljöer/platsbildningar som är särskilt viktiga för att bevara kulturmiljöns karaktär i stadskärnan. Idag hör det till de mest ursprungliga och genuina beståndsdelarna i den speciella småstadsprägel från främst 1800-tal- tidigt 1900-tal som Hjo så väl har bevarat: Mycket påtagliga och starkt karaktärsbärande är de välbevarade gårdsmiljöerna på **Gamla rådhuset 1, 2 och 4** från 1800-70 som ligger i rad mot Sandtorget och markerar en viktig kontur i stadens äldre bebyggelsemönster.

G. Rådhuset 1-4 mot Sandtorget.

På Sandtorgets norra sida ligger dels Sjöstedtska gårdens välbevarade klassicistiska gulputsade huvudbyggnad, **Köpmannen 1**, från 1830-talet, dels den f.d. kopparslagaregården på **Kopparslagaren 2** med ljusmålade bostadshus i tidstypisk panelarkitektur från ca 1860-1900 samt ålderdomliga timrade gårdslängor. Det yngre bostadshuset från 1901 har en karaktäristisk profil med tornets takbalustrad med smidesräcke. **Kopparslagaren 3** mot Sandtorget har ett ljusputsat tvåvånings bostadshus som fått sin lätt klassicerande fasad först på 1930-talet men som starkt knyter an till omgivande äldre bebyggelse. Själva torgbildningen har säkerligen mycket gamla anor men var länge bara en utvidgning kring Sjögatans och Torggatans vägskäl med Falköpingsvägen. Torgets östra del tillkom först någon gång före 1822 och hade tidigare varit bebyggt. Här hölls kreatursmarknader bl.a. Idag är själva torgytan dels gatumark, dels avskilda p-platser.

Bebyggelsen närmast innanför gamla stadsgränsen i SV, kring Sandtorget/ Sjögatan/ Torggatan, härstammar idag främst från 1800-talet. Något enstaka bostadshus här är dock från 1700-talets senare del såsom det relativt stora bostadshuset **Vallgården 3** med sitt höga avvalmade tak. Flertalet byggnader i dessa kvarter är väl bevarade exteriört. Mycket fina exempel finns på originaldetaljer som ur byggnadshistoriskt hänseende är särskilt viktiga i stadsmiljön, inte minst panelfasader och listverk från 1850-1900 särskilt i kvarteret Gamla rådhuset (1, 2 o 4). Bl.a. kan nämnas **Gamla rådhuset 4** med fasad av en bred gammal falspanel. Även i Vallgården finns detta, såsom den rikligt utsmyckade panelfasaden med falspanel på Gästgivaregården, **Vallgården 11**. Det tidiga 1800-talshuset på **Gamla rådhuset 2** har både en varierad panelfasad med bågfris från ca 1850-1870 och tidstypiska butiksfönster/entré m.m. från tidigt 1900-tal. Inslag finns även av gammaldags stadsträdgårdar bakom staket och plank i Gamla rådhuset, främst **Gamla rådhuset 1** som är en av kvarterens mest kompletta äldre gårdsmiljöer. Bl.a. finns där en faluröd timrad enkelstuga från ca 1800-talets förra del inne på gården. Det större bostadshuset på Gamla rådhuset 1 har även bevarade korspostfönster med 1800-talsbeslag. Gårdslängor från 1800-talets mitt och senare del har Vallgården 3 och 11 samt Gamla rådhuset 4.

På **Köpmannen 1** vid Torggatan finns områdets enda modernistiska inslag. 1938 byggdes ett lätt funkisinspirererat bostads- och affärshus i två våningar med ljusputsad fasad under avvalmat tak (nuvarande E. B. Ohlssons). Samtidigt byggdes ljusmålade uthus- och bodlängor in mot gården. Både gatu- och gårdsmiljön från 1930-talet är mycket väl bibehållen och idag den enda komplett bevarade i sitt slag i Hjo. Här finns även olika inslag av markbeläggning av sten från 1900-talet på gårdsplanen vilket också är av kulturhistoriskt intresse. Intill står Sjöstedtska gårdens bostadshus från 1830-talet.

Bebyggelsemönstret kring Skolgatan/Repslagaregatan utanför det tidiga 1800-talets gamla stadsgräns längst i söder anknyter mer till villamiljön söderut kring Skolgatan. Här står friliggande bostadshus från främst tidigt 1900-tal som är lätt indragna från gatan. Några är senare ombyggda men flertalet är mer välbevarade. Hovslagaregårdens gamla bostadshus från 1800-talet byggdes till i och utformades i en enkel panelarkitektur vid 1900-talets början, **Gamla rådhuset 14.** Även några ljusputsade villor av 1920-talstyp i 11/2 våning med brutna tak byggdes här, omgivna av små trädgårdar. Fina exempel på detta är **Vallgården 6** från 1931 och **Gamla rådhuset 15** från 1927.

Om karaktären av gamla utkantskvarter vittnar i hög grad några f.d. småindustribyggnader i Gamla rådhuset och Vallgården. Vid Skolgatan och Repslagaregatan placerades några eldfarliga byggnader såsom smedja och verkstäder, vilka inte skulle ha tillåtits bland den täta träbebyggelsen på de f.d. hantverksgårdarna innanför gamla stadsgränsen. I Vallgården byggdes 1913 en småskalig fabriksbyggnad till Johanssons vagnsfjäderfabrik, dock i en mer påkostad tidstypisk industriarkitektur i rött tegel och kalksandsten (**Vallgården 5**). Den f.d. fabriken är ett mycket karaktärsfullt inslag i stadsbilden vid Skolgatans norra del. Samma gäller den f.d. smedja i rött tegel som byggdes i tidigt 1900-tal på Hovslagaregården (**Gamla rådhuset 16**).

Den lilla Jacobsparken från sent 1800-tal vid Torggatan har en enkel parkkaraktär med trädgrupper, buskage och gångstråk. ”Melins kiosk” i parken är uppförd 1979 och tillbyggd åt N 1991. Kiosken representerar ett skede då kioskerna blev allt större och kunderna kunde gå in och handla i kiosken/butiken. Den nuvarande kiosken har ersatt åtminstone en föregångare från 1960-talet. Kiosken bör omnämnas eftersom den varit en känd träffpunkt i det senare 1900-talets Hjo. Byggnaden är dock numera ganska förändrad och uppmärksammas därför inte som ett enstaka byggnadsobjekt.

I de södra delarna av kv. Vallgården dominerar idag serviceboende fr. 1980-1990-tal. Den sentida bebyggelsen i puts och gult tegel knyter inte på samma sätt an till den äldre bebyggelsen, endast i hushöjd. Även i mellersta delen av Gamla rådhuset har förändringar av den äldre bebyggelsen skett i sent 1900-tal.

Mot Sandtorget har i sen tid uppförts ett nytt och mycket välanpassat bostadshus på den tidigare obebyggda tomten Gamla rådhuset 3.

Jacobsparken o Mellins kiosk i februari.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

Fornlämning RAÄ Hjo 17:1 omfattar kulturlagret i det gamla stadsområdet

• **Byggnadsobjekt**

Bryggaren 11 fr. 1800-talets senare del.

Bryggaren 12 fr. 1800-talets förra del.

Bryggaren 11, Torggatan 14

Bostadshus från 1800-talets senare hälft i 1 ½ våning med samtida, litet uthus på den sparsamt tilltagna gården. Fasader av locklistpanel av varierande bredd och tak täckt av tvåkupigt tegel. Värdefulla detaljer i form av profilerade takstolstassar och hyvlad profil i nedre delen av vindskivorna. På uthuset finns partier av äldre panel. Träplank och spjälstaket mot Torggatan. Bryggaren 11 är ett bra exempel på bebyggelse i den gamla stadens utkant och mot den bakgrunden av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Bryggaren 12, Torggatan 16

Två låga byggnader från 1800-talets förra hälft, mycket typiska exempel på stadens gamla utkantsbebyggelse. Båda husen har fasader av stående locklistpanel i varierande bredd, och det finns välbevarade partier av handhyvlad panel på den östra byggnaden. Panelen avslutas vid takfot och under fönster med en bågfris. Taken täcks av en- resp. tvåkupigt tegel, där den östra byggnadens enkupiga tegel är av äldre datum. På gården finns ett yngre garage med spritputsade fasader och tegeltak. Bryggaren 12 är av mycket stort kulturhistoriskt värde i egenskap av välbevarad tidstypisk utkantsbebyggelse från 1800-talets förra del.

Bryggaren 13, Torggatan 18

Bostadshus i 1 ½ våning från omkring 1850, benämnt som ”Olle i Backens”. Byggnaden var under 1800-talet sömmerske- och sadelmakarbostad, men fungerar idag som samlingslokal åt Odd Fellow. Fasader av liggande fasspontpanel i brun kulör kontrasteras av listverk i en ljusare ton och rödbruna fönster, varav flertalet är korsportfönster med lösa innerbågar. Pardörr målad i samma kulör som fönstren. Rester av äldre panel finns på den norra fasaden. Bryggaren 13 är av mycket stort kulturhistoriskt värde som exempel på stadens gamla utkantsbebyggelse som i hög grad karaktäriserar denna del av kvarteret utefter den gamla infarten från väster till stadskärnan.

Bryggaren 13 från ca 1850.

Gamla rådhuset 1 fr. 1870-talet.

Gamla rådhuset 1, Sjögatan 15

Belägen längst ut i O av de fyra tomterna mot Sandtorgets södra sida. Bostadshus med ursprunglig exteriör från 1870-talet i tidstypisk ljusmålad panelarkitektur med ganska bred pärlspåntpanel samt en glasveranda. Åtskilliga originaldetaljer bl.a. spröjsade korspostfönster med fina 1800-talsbeslag och enkla bågar. Inne på gården finns en faluröd timrad liten enkelstuga (1800-talets förra del) med ursprunglig exteriör med närmast kvadratiska fönster och stora inslag av handhyvlad panel och listverk. Bodlänga. Hörntomt med genuin äldre trädgård med bl.a. gammaldags rosor och falurött spjälstaket. En av stadens mest välbevarade gårdsmiljöer från 1800-talets senare del. Mycket stort kulturhistoriskt värde, såväl bostadshusen som hela gårdsmiljön.

Gamla rådhuset 2, Sjögatan 17

Mot Sandtorgets södra sida vetter ett tvåvånings timrat litet bostadshus från 1800-1850 med bl.a. gammal till stor del handhyvlad panelfasad idag i ljust blått, nertill med liggande fasspånt och upptill med profilerad locklistpanel med treklöverfris. Sexspröjsade tvåluftsfönster i rött/vitt. F.d. butikslokal med skyltfönster och rödmålad dörr ev. från ca 1910-1930-tal, ovanligt att detta bevarats i vår tid. Sadeltak med enkupigt tegel. Nyare gårdsport efter äldre förebild med fiskbensställd panel. Bostadshuset är av mycket stort kulturhistoriskt värde

Gamla rådhuset 2 fr. 1800-talets första del.

Gamla rådhuset 4 från 1870-talet.

Gamla rådhuset 14 o 16 Hovslagaregården. *Gamla rådhuset 15 fr. 1927.*

Gamla rådhuset 4, Sjögatan 21

Gårdsmiljö mot Sandtorgets södra sida med tvåvånings bostadshus från 1870-talet i tidstypisk riklig panelarkitektur, troligen renoverat kring år 1900. Bland annat märks panelfasaden som i sin nedre del är av bred falspanel med karnisprofil samt upptill profilerad locklistpanel med treklöverfris, allt handhyvlat. Småspröjsade fönster med beslag från tidigt 1900-tal. Faluröd gårdslänga från 1800-talets senare del med småspröjsade fönster och inslag av handhyvlade panelbräder. Den har använts som brygghus och bagarstuga. Bostadshus och gårdslänga är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Gamla rådhuset 14, Hovslagaregården, Skolgatan 6B

Hovslagargårdens tomt bebyggdes under 1800-talet. Dess gamla huvudbyggnad utgörs av ett vinkelbyggt bostadshus med stildrag av det sena 1800-talets panelarkitektur. Den äldsta delen är uppförd före år 1871, vinkeln mot söder tillbyggdes på ca 1890-talet. Huset har fasad av ljusgrön fasspåntpanel på växlande ledd samt fyrdelade fönster i engelskt rött. Den sena 1800-talsexteriören är i stort väl bibehållen. Gårdslänga ev. från ca 1900 med ljusgrön profilerad locklistpanel. Husen omges av en trädgårdstomt med spjälstaket mot gatan.

Gamla rådhuset 15, Skolgatan 8

Villa med lätt klassicerande stildrag uppförd 1927 under ett avvalmat sadeltak. 1920-talsexteriören är fortfarande ursprunglig med spritputsad vitgul fasad med slät profilerad taklist samt spröjsade tvåluftsfönster med bågar i engelskt rött och vita karmar. Öppen veranda med vitmålad tempelgavel samt räcke och gallerverk i trä. Huset omges av en trädgårdstomt, mot gatan med en gjuten kullerstensmur, avtäckt med kalkstenhällar.

Gamla rådhuset 16, Hovslagaregården, Skolgatan 6As

Hovslagargårdens stora smedja uppfördes 1913 i en industriarkitektur i rött tegel. Fasaden är tidstypiskt artikulerad av profilerade listverk samt stickbågiga dörr- och fönsteröppningar samt välvd frontespis med överljus. De småspröjsade fönstren är målade i engelskt rött och det valmade taket är plåtavtäckt. I sen tid har smedjan renoverats och är numera bostad. En om- eller nybyggd del i trä har faluröd panel under tegeltak. Byggnaden är numera en separat fastighet, avsöndrad från bostadshuset på Gamla rådhuset 14.

Kopparslagaren 2 fr. 1850-1860-talet. o 1905. Kopparslagaren 3 ombyggt på 1930-talet.

Kopparslagaren 2, Torggatan 8

Två bostadshus uppförda i två våningar i panelarkitektur, där det östra huset tidigare även fungerat som affärshus. Det östra, större huset är uppfört 1905 och är försett med ett åttkantigt hörntorn som kröns av ett dekorativt smidesräcke. Fasaderna är rikligt dekorerade, särskilt i anslutning till fönstrens överstycken och takfoten, och takytorna är skivtäckta med plåt. Över våningen fick nytillverkade korspostfönster vid renovering 2007.

Det västra, något mindre bostadshuset är uppfört på 1850-1860-talet och dess fasader är till stor del fortfarande klädda med olika typer av ålderdomlig panel. Taket täcks av tvåkupigt tegel. På gården finns en faluröd, liggtimrad byggnad från 1800-talets början samt en gulmålad uthuslänga med ålderdomliga drag i form av knutlådor, vilket antyder utskjutande knutar och därmed hög ålder. Längan har inrymt kopparslageri. Hela gårdsmiljön inklusive de enskilda byggnaderna är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Kopparslagaren 3, Torggatan 6

Spritputsat bostadshus i 2 ½ våning under tegeltak. Byggnaden har en äldre stomme, som byggdes på med en våning och fick sitt nuvarande utseende på 1930-talet. Stilmässigt anknyter huset mer till 20-talsklassicism, bl.a. genom de med slätputs markerade hörnen och taklisten, frontespisen mot Torggatan och de runda, spröjsade fönstren. På norra delen av tomten finns ett gårdshus i en våning med bostad och garage. Gårdshuset har fasader av liggande fasspåntpanel och tegeltäckt tak. Kopparslagaren 3 är av mycket stort kulturhistoriskt värde med välbevarad tidstypisk klassicistisk fasadutformning av stor betydelse för stadsbilden vid Sandtorget.

Kopparslagaren 4, Kyrkogatan 12

På en långsmal tomt ligger ett vitputsat bostadshus från mitten av 1800-talet i två våningar under tegeltak. Övervåningen är inredd 1911. Bostadshuset har en något ovanlig utformning, bl.a. är träfönstrens spröjs tillverkade av plåt. På tomtens inre finns en mycket innehållsrik och kulturhistoriskt värdefull gårdsmiljö med flera faluröda byggnader, som tidigare inrymt stall, bak- och brygghus samt åkeri. Idag finns där plåtslageriverkstad med kulturhistoriskt värdefull interiör och utrustning. Bebyggelsemiljön såväl som enskilda byggnader är i sin helhet av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Kopparslagaren 4 med värdefull gårdsmiljö. *Kopparslagaren 5 fr. 1800-talets förra halva.*

Kopparslagaren 5, Kyrkogatan 10

På en av stadens minsta tomter ligger ett lågt, litet bostadshus från 1800-talets första halva. Fasaderna är klädda med gråmålad locklistpanel av ett par olika typer, som till relativt stor andel utgörs av gammal handhyvlad panel. Dessutom en del fasaddetaljer, såsom spetsbågefris vid panelens övre del och under fönster. Taket täcks av enkupigt tegel. Trots en tillbyggnad och en del förändringar är husets äldre karaktär till stor del bevarad. Genom ålder och karaktär av huset av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Kopparslagaren 6, 7 o 19, *Kakelugnsmakargården*, Hantverksgatan 1

Kakelugnsmakargården utgörs av två bostadshus på fastigheten Kopparslagaren 7, den s.k. Målarverkstaden på fastigheten Kopparslagaren 6 och två sammanbyggda uthus på fastigheten Kopparslagaren 19. Bostadshuset vid Kyrkogatan/Hantverksgatan är uppfört under 1800-talets första halva, medan gårdshuset är byggt under 1800-talets andra halva. Uthusen och målarverkstaden är från 1800-talets senare del. De två bostadshusen har i hög grad bevarad handhyvlad panel, varav gathusets falsade panel av varierande bredd får anses vara särskilt värdefull. Målarverkstaden är uppförd i liggtimmer, som på bottenvåningen är oinklädd. Taket är täckt med stickspån, som lades om senast 1998. Byggnaden har fönster med ålderdomliga hörnbeslag av en typ som brukar förknippas med 1700- och tidigt 1800-tal.

De två uthusen utgörs av en större och en mindre volym, som är sammanbyggda. Uthusen har faluröda fasader och enkupigt tegel på taken, varav den mindre byggnaden har flacktegel. I slutet av 1900-talet var uthusen kraftigt förfallna, men renoverades år 2000. Sammantaget är Kakelugnsmakargården en kulturhistoriskt mycket värdefull miljö, vilket inkluderar såväl bostadshus som verkstad och uthus, som alla är mycket viktiga för gårdsmiljön.

Kopparslagaren 6 o 7 Kakelugnsmakaregårdens bostadshus och Målarverkstaden.

Kopparslagaren 19 Kakelugnsmakaregården. *Kopparslagaren 9 Magnusgården.*

Kopparslagaren 9, *Magnusgården*, Hantverksgatan 5

Bostadshus på den s.k. Magnusgården, som uppfördes under 1800-talets förra halva och är byggt i 2 ½ våning under brutet tak. Av exteriören att döma har huset genomgått förändringar i tidigt 1900-tal. Byggnaden har på senare år genomgått en grundlig renovering, som utförts med pietet men med stor andel nya byggnadsmaterial. På fastigheten har det tidigare funnits kakelfabrik och möbelaffär.

Kopparslagaren 10, Wagnergatan 8

Baptistkyrkan, uppförd 1922 med fasader av liggande och stående fasspontpanel, skivtäckt plåttak och karaktäristiska spetsbågefönster som tydligt signalerar byggnadens funktion. Frikyrkobyggnaden är senare tillbyggd vid SV gaveln med en låg byggnadskropp i gult tegel. På tomten ligger utmed Västergränd ett långsträckt bostadshus från mitten av 1800-talet med delvis bevarad äldre locklistpanel och äldre fönster med 1800-talsbeslag. Baptistkyrkan ger uttryck för en tidstypisk enkel frikyrkoarkitektur från 1900-talets början samt också för den betydelse som frikyrkan haft i Hjo och är mot den bakgrunden av mycket stort kulturhistoriskt värde. Samma gäller det lilla bostadshuset p.g.a. dess karaktär och höga ålder.

Kopparslagaren 10. Baptistkyrkan fr. 1922.

Kopparslagaren 11 fr. 1901 o 1924.

Kopparslagaren 11, Wagnergatan 4

F.d. fabriksbyggnader i karaktäristisk tegelarkitektur som i senare tid byggts om till bostäder. Verksamheten har omfattat metallindustri med lite olika inriktning. Lite längre fram på 1900-talet tillverkades bl.a. pakethållare till cyklar. De två tegelbyggnaderna är byggda 1901 resp. 1924 och vänder sina särpräglade gavlar med välvd överdel mot Wagnergatan. Tidstypiska är även de småspröjsade fönstren med bågformad överdel, varav några av gjutjärn och andra av trä. Utöver de två tegelbyggnaderna finns på fastigheten även ett äldre uthus samt ett par sentida bostadshus. De f.d. verkstadsbyggnaderna är med sin starka förankring i dels tidstypisk enkel industriarkitektur, dels i Hjos industrihistoria, samt p.g.a. exteriörens i huvudsak goda ursprunglighet, av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Krukmakaren 2, Wagnergatan 7

Bostadshus från omkring 1915-1920, byggt i 1 ½ våning. Fasader av liggande fasspontpanel, tegeltäckt tak, glasveranda mot gården och korspostfönster i engelskt rött. Gårdshus med fasader av stående locklistpanel, bandtäckt plåttak och småspröjsade fönster samt mindre uthus. Tidigare har fastigheten inrymt målarverkstad, troligen i gårdshuset. Meterhögt spjälstaket och grindstolpar av granit mot Wagnergatan.

Krukmakaren 2 fr. ca 1915-1920.

Köpmannen 1 Sjöstedtska gården, 1830-talet.

Köpmannen 1, *Sjöstedtska gården*, Trädgårdsgatan 2

Sjöstedtska gården har ett tvåvånings bostadshus i lätt klassicerande stil från 1830-talet. Fasaderna är spritputsade med släta hörnkedjor och dekorativ tandsnittsfris av trä vid

Köpmannen 1 uppfört 1938-1939 med bostads- o affärshus och gårdslängor.

takfoten samt tegeltäckt tak. Den låga bottenvåningen vittnar om husets höga ålder. På fastigheten revs 1938 den s.k. Elfströmsgården för att lämna plats åt ett nytt affärs- och bostadshus i korsningen Trädgårdsgatan/Torggatan. Ritningar till den nya byggnaden upprättades av Sveriges Köpmannaförbunds Arkitektkontor i Stockholm och planerades bl.a. för en livsmedelsbutik, Åkes livs, i bottenvåningen. Den exteriöra utformningen är typisk för byggnadstiden med fasader av genomfärgad terrasitputs. Även de uppglasade butikslokalerna är karaktäristiska och autentiskt bevarade än idag. På gården finns uthusbyggnader, uppförda 1938 som garage, lager, stall och vedförråd m.m. Gården uppvisar en mångfald av material från skilda tider; grus, kullersten, gatsten, kalkstensplattor och klinkers, vilket bidrar till fastighetens kulturhistoriska värde. Gårdsmiljön med sin förankring i både 1830-talets trästad och 1930-talets måttfulla modernisering har en speciell karaktär, som medför att såväl helheten som samtliga av de mycket väl bevarade byggnaderna är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Rättvisan 1, Hantverksgatan 7

Bostadshus från 1860-talet, uppfört i 2 ½ våning utefter Hantverksgatan. Fasader av stående locklistpanel av varierande bredd med bågfriser av ett par olika typer samt handhyvlade fönsterfoder. Huset har under 2000-talet genomgått restaurering, som bl.a. resulterat i en medveten färgsättning och spröjsade fönster, men även en ny veranda med balkong mot gårdssidan. På gården ligger vid tomtgränsen två uthus, varav det norra är av hög ålder, sannolikt åtskilliga årtionden äldre än bostadshuset. Uthuset är timrat med utskjutande knutar och rödfärgat, och genomgick renovering av stommen 2001. Det andra uthuset har återuppförts på 1990-talet på samma plats där det tidigare funnits ett äldre uthus. Uthusen i kvarteret Rättvisan utgör en betydelsefull del av kvarterets karaktär och är viktiga för fastighetens kulturhistoriska värde. Det äldre uthuset är som enskild byggnad av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Rättvisan 2, Hantverksgatan 9

Fastighet med ett oljefärgsmålat bostadshus vid gatan och ett par faluröda uthus på gården. Det lilla bostadshuset är uppfört före 1850 och har en hög andel bevarad handhyvlad locklistpanel av varierande bredd, liksom äldre hyvlade foder och figursågade överstycken vid bottenvåningens fönster. I huset var sockerbagerskan Josefina Holmberg bosatt. Av de tre uthusen på tomten är det som nästan ligger vägg i vägg med bostadshuset av hög ålder.

Rättvisan 1 fr. 1860-talet.

Rättvisan 2 uppfört före 1850.

Enligt uppgift är det uppfört redan på 1600-talet och därmed en av stadens äldsta byggnader. Även om övriga uthus inte är lika gamla är de av stor betydelse för gårdsmiljön och kvarterets karaktär. Hela gårdsmiljön med byggnader är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Rättvisan 4, Hantverksgatan 13

Hörnfastighet som tidigare även omfattat Rättvisan 10. Bostadshus från 1800-talets senare del, som byggts på med en våning 1913. Ytterligare om- och tillbyggnader av bostadshuset har skett under årens lopp. Fasaderna är klädda med locklistpanel och takytorna täcks av tvåkupigt tegel och plåt genom skivtäckning. På tomten har en faluröd uthusbyggnad uppförts under senare tid. Tomten inramas av ett meterhögt spjälstaket.

Rättvisan 6, Regeringsgatan 9

Spritputsat bostadshus, ursprungligen uppfört i slutet av 1800-talet. Byggnaden låg ursprungligen närmare nuvarande gatumark, men flyttades och byggdes om till nuvarande utseende 1956. Mot trädgården skjuter en panelklädd byggnadsdel fram som tillsammans med takets handslagna tegelpannor avslöjar att huset har en högre ålder än vad fönstrens och skorstenens form samt källarvåningens garage antyder.

Rättvisan 4 påbyggt 1913.

Rättvisan 6 fr. 1800- o 1950-tal.

Rättvisan 8 med exteriör fr. ca 1915.

Rättvisan 10 med äldre o yngre uthus.

Rättvisan 8, Västergränd 4

Resligt bostadshus i 2 ½ våning med fasader av ljusmålad liggande fasspontpanel och tegeltäckt tak. Byggnaden fick sitt nuvarande utseende omkring 1915, då en äldre bottenvåning lär ha blivit påbyggd. Trapphus vid nordvästra gaveln och fin glasveranda i två våningar mot sydväst. Uppvuxen trädgård som omges av spjälstaket och häckar. På fastighetens sydöstra del finns ett litet bostadshus och ett falurött uthus. Bostadshuset är uppfört i en våning omkring sekelskiftet 1900 och är försett med en glasveranda. Fasaderna är klädda med locklistpanel, där underbräderna utgörs av återanvända äldre falsade bräder av kulturhistoriskt värde. Hela gårdsmiljön på Rättvisan 8 med välbevarade byggnader och trädgård är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Rättvisan 10, Regeringsgatan 7

En avstyckad del av fastigheten Rättvisan 4. På fastigheten finns två faluröda byggnader under tegeltak; ett gårdshus med uthus och liten bostad i söder och en garagebyggnad vid Regeringsgatan i norr. Den södra uthuslängan torde vara från 1800-talets senare del, men har stympats något vid den norra gaveln. Byggnaden har såväl handhyvlad panel som panel av okantade s.k. bakar. Det andra uthuset är uppfört som garage under senare tid, men är väl anpassat till det äldre uthuset vad gäller karaktär och byggnadsmaterial.

Rättvisan 17 fr. 1860-1870-tal.

Rättvisan 18 fr. 1860-tal.

Rättvisan 17, Hantverksgatan 11

Bostadshus från 1860-1870-talet byggt i 1 ½ våning. Panelarkitektur med fasader av stående och liggande fasspontpanel avdelat genom listverk. Tegeltäckta takytor. Välbevarad trägrind

mellan granitstolpar och frontespis mot Hantverksgatan. På gården ett falurött litet uthus i tomtens inre del, som tillsammans med övriga uthus i kvarteret bildar en kulturhistorisk helhet av mycket stort värde, en värdering som även gäller hela gårdsmiljön på Rättvisan 17.

Rättvisan 18, Västergränd 6

Litet bostadshus på en av stadens minsta tomter, byggt på 1860-talet. Huset är uppfört i 1 ½ våning på en källarvåning med ingång från Regeringsgatan. Fasaderna är klädda med liggande fasspontpanel i ett par olika bredder, där gavlarna helt eller delvis har äldre, bred panel. Taket ät tegeltäckt och takstolstassarna är enkelt profilerade. På tomten finns även ett vinkelbyggt uthus. Både gårdsmiljö och enskilda byggnader i den karaktäristiska utkantsmiljön är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Vallgården 3, Sjögatan 7

Bostadshus i två våningar troligen från 1700-talets senare del, ombyggt på 1840-talet och med trapphus och fasadens fasspåntpanel från ca 1900. Ljust gulbrun liggande fasspåntpanel och gröngrått listverk. Inslag av handhyvlad äldre paneltyp i S och O. På fasad i S finns handhyvlade äldre dörr- och fönsterfoder. Högrest sadeltak med avvalmade gavelspetsar och lätt profilerade skorstenar i rött tegel. 1848 tillbyggdes en faluröd delvis timrad uthuslänga under enkupigt tegeltak. Inslag av handhyvlad karnisformad locklistpanel finns på fasad i O. Ny faluröd bod. De två äldre byggnaderna är genom ålder och välbevarad äldre karaktär av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Vallgården 5, Repslagaregatan 8

F.d. Johanssons vagnsfjäderfabrik byggd 1913 i en våning med mittparti och tvärställda sidopartier med gavelutsprång. Byggnaden är utformad i en småskalig men jämförelsevis påkostad industriarkitektur i rött tegel med rikliga omfattningar och listverk i kalksandsten och tegel. Äldre spröjsade stickbågiga fönster i engelskt rött, de nyare är anpassade till dessa. Litet rosettfönster. Valmat sadeltak med tvåkupigt tegel. Renoverad i sen tid och ansluten till yngre byggnad via entré i glas och stål med skivtäckt plåttak. I övrigt finns här numera vårdcentral m.m. . Den f.d. vagnsfjäderfabriken är starkt förankrad i både Hjos och Skaraborgs industrihistoria och är mot den samlade bakgrunden och p.g.a. exteriörens goda ursprunglighet från 1900-talets början av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Vallgården 3 troligen 1700-talets senare del

Vallgården 5 F.d. Johanssons vagnsfjäderfabrik.

Vallgården 6 från 1931.

Vallgården 11 Gästgivaregården fr. ca 1850-tal.

Vallgården 6, Skolgatan 7

Villa uppförd i 11/2 våning 1931 efter ritningar av Petrus Boman, Andersfors snickerifabrik i Hjo. Har drag av en enkel 1920-talsklassicism med fasad i vitgul spritputs med slätputsat listverk, spröjsade tvåluftsfönster i brunt, samt bruna dörrar som bör vara ursprungliga i sidoentré. Smidesbalkong på släta vita kolonner över entré med yngre dörr. Brutet takfall med tvåkupigt tegel. Garage ca 1920-1930-tal i rosa spritputs och släta listverk samt med ”tempelgavel” i vitt och ljusgrå panelad slagport, allt under papptäckt sadeltak. Gårdslänga med fasad i ljus locklistpanel under pulpettak. Smidesgrind med stolpar i huggen sten. Stort kulturhistoriskt värde för gårdsmiljön med byggnader p.g.a. välbevarad 1920-talsutformning.

Vallgården 11 *Gästgivaregården*, Sjögatan 9

Funktionen som gästgivaregård överflyttades hit 1861 från Norrtull. Bostadshus i två våningar troligen från 1800-talets mitt och präglat av panelarkitektur från ca 1850-1870-tal. Fasaden har på 2000-talet återfått en ursprunglig färgsättning med ljust gulbeige panel, grått listverk och terraröda fönster. Exteriören präglas av fasadens liggande falspanel (handhyvlad på båda långsidorna) i bottenvåningen och i övervåningen profilerad locklistpanel med fris. Rikt profilerat listverk troligen från 1850-talet. Fönster som har bred platt tvärspröjs vilket förekommer i Hjo. Portgång till gårdsplan stensatt med gammal kullersten. Uthuslänga från 1870 med ljust gråmålad locklistpanel och rödbruna krysstagade bräddörrar samt enkupigt tegeltak. Mycket stort kulturhistoriskt värde för gårdens två byggnader p.g.a. ålder och den höga graden av ursprunglighet.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

-

Delområdets avgränsning

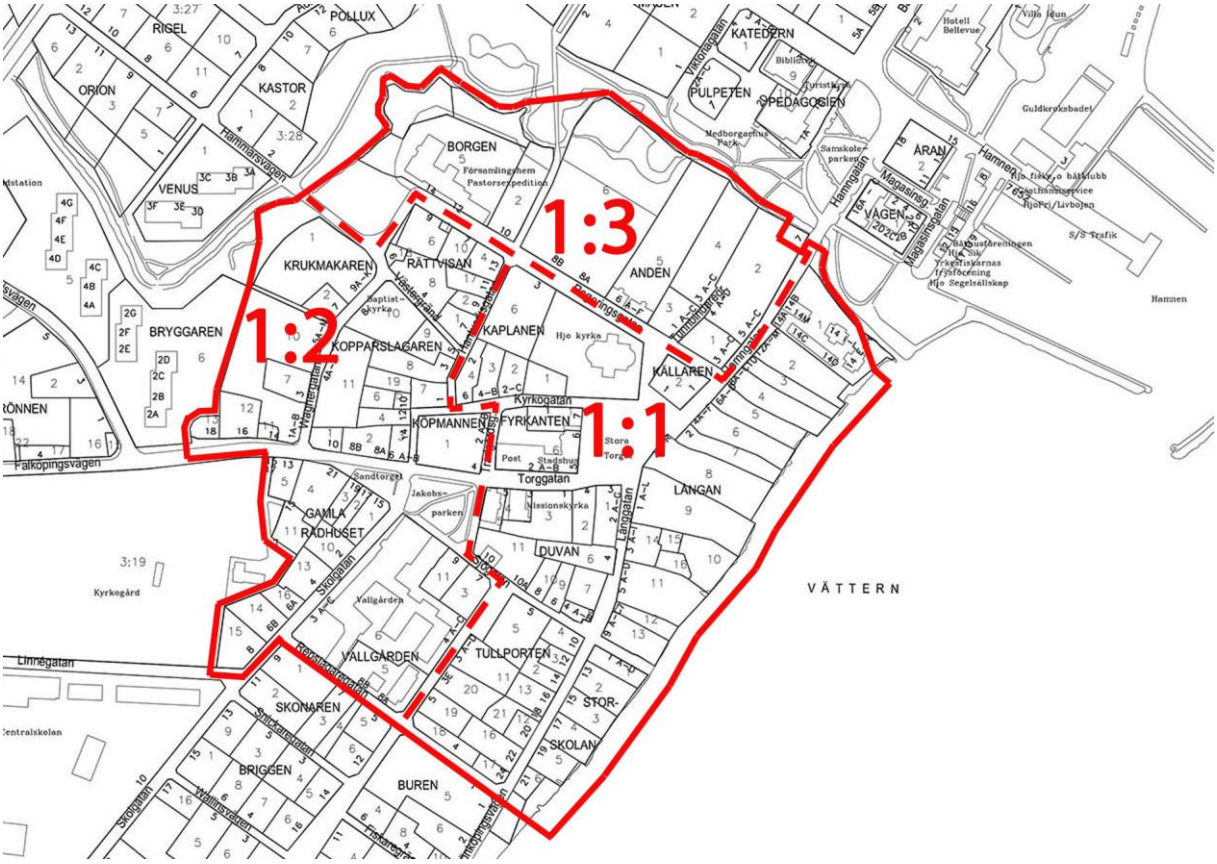

Regeringsgatan vid Borgen 2 och Anden 5 och 3, vy fr O.

1:3. Längs ån i norr

Bakgrund

Kvarteren Anden och Borgen avslutar Gamla staden i N och NV och bildar även det äldre stadsområdets avgränsning här ner mot Hjoåns ravin. På 1696 års stadskarta går inte tomterna ända ner till ån som idag. Åravinen var då stadsbornas gemensamma resurs, bl.a. som åkermark i sluttningens övre del och längre ner som fodermark till boskapen. Benämningen ”staggvall” som fanns närmast ån betecknar att här var våtmark och att gräset kunde vara både väl hårt och segt för att nyttjas som djurfoder. Kvarteren inrymde fler tomter än idag med undantag för i kvarteret Borgen som nog inte var bebyggt längst i NV. Kyrkbranden 1794 som satte eld även på grannkvarteren drabbade en del av tomterna längs Regeringsgatan i kvarteret Anden. En stor skillnad gentemot idag är att Regeringsgatan under århundraden inte gick ut i Hamngatan utan vek av i en tvär sväng i vad som idag är Tunnbindaregatan. En mindre passage fanns även mellan Anden 1 och 2. Först på 1856 års karta hade Regeringsgatan dragits ut till Hamngatan och Tunnbindaregatan förvandlats till en liten sidogata. Vid Fredéns backe nedanför kv. Borgen stod i äldre tid stadens spöpåle.

Från slutet av 1800-talet och in på 1900-talets början fick kvarteren Anden och Borgen sin huvudkaraktär. Dels finns här den gamla agrara köpstadens hantverksgårdar från 1700-1800-talet, dels 1920-talets gårdar för bostad och hantverk/handel. Från att ha varit mer av en utkant skedde dock en tydlig förskjutning av kvarterens sociala betydelse i staden. Anden 6 förvandlades på 1870-talet till en av stadens mer betydelsefulla borgargårdar, när den övertogs av en ny ägare, den nyanlagda vattenkuranstaltens överläkare Wilhelm Baggstedt. I

sent 1800-tal förstärktes dessutom kvarterens centrala roll i stadens samhällsliv när Anden 5 och Borgen 2 kom att präglas av olika stadsfunktioner såsom borgmästargård, rådhusgård och brandstation samt på 1950-talet församlingshem. Ut mot stadens huvudstråk Hamngatan uppfördes några större och då mer mondäna bostads- och affärshus under perioden 1880-1930-tal.

Beskrivning/Karaktärisering

Den gamla stadskärnans nordligaste del omfattar de två kvarteren mellan Regeringsgatan, Hamngatan och Hjoån. De karaktäriseras av läget ovanför åravinen, vilket medför långsträckta tomter som sträcker sig från gatuplanet ner över ravinsluttningen.

Anden och **Borgen** hör till stadskärnans äldsta kvarter som finns markerade på stadskartan från 1696. Båda är väl sammanhållna kvarter med stora inslag av äldre stadsbebyggelse och har tomtstrukturer som i många fall är lätta att känna igen särskilt från 1750 års stadskarta.

Bebyggelsemönstret är starkt förankrat i den medeltidspräglade lite oregelbundna stadsplanen. Särskilt mot Regeringsgatan ligger bebyggelsen i ett bundet traditionellt bebyggelsemönster med bostadshusen mot gatan, med plank/staket mot gatan mellan husen, samt med tomternas gårdshus och uthuslängor i tomtgräns in mot gården. Kopplingen till 1857/1875 års byggnadsstadga är tydlig med ljusmålade fasader och plank mot gatan samt att faluröd fasad med få undantag är till för uthus som vetter in mot gården, med Anden 5 och Borgen 5 som gott prov på detta. Dominerande längs Regeringsgatan är den gamla trästadens bostadshus från 1800-talet i två våningar med ljusa panelade eller putsade gatufasader, med listverk och traditionella fönstertyper samt med tegeltäckta sadeltak. De två bostadshusen på Anden 5 Stadsgården är goda exempel på detta. Enstaka inslag av envånings timmerhus finns i kv. Borgen samt kuskbostaden på Anden 6 Baggstedtsgården som anses ha överlevt 1794 års brand.

Flera hus har inslag av handhyvlade fasadpaneler och/eller foder och andra listverk på Borgen 2, Borgen 5, Anden 5 och Anden 6. Särskilt Stadsgården/Rådhusgården på Anden 5 men delvis även Anden 6 Baggstedtsgården har behållit mycket av ursprungliga karaktärer. Inne på Borgen 5 vittnar den småskaliga faluröda gårdsbebyggelsen, bl.a. med ett litet f.d. posthus, om ett äldre bebyggelsemönster på den f.d. Borgmästargården.

Baggstedtsgårdens övriga äldre bebyggelsen på Anden 6 med ett stort putsat bostadshus och en uthuslänga präglas delvis av 1870-talets tidstypiska panelarkitektur. Nere vid ån står bl.a. ett av de bäst bevarade lusthusen i Skaraborg, byggt 1878. Det var då inkomponerat i en engelsk parkanläggning som man fortfarande idag ser spår av. Baggstedtsgården byggs i nuläget om och kompletteras med flera faluröda tvåvånings flerbostadshus i trä inne på gården. I åravinen nere på Anden 5 står stadens lilla f.d. brandstation från ca 1900-talets början med falurött slangtorn i trä. Den f.d. brandstationen är en karaktärsbyggnad i kulturmiljön. Endast när det är avlövat på höst och vinter kan byggnaden uppfattas mer från gatumiljön, däremot är den väl synlig från åravinen.

Låg anpassad hushöjd kännetecknar det tidstypiska församlingshemmet med stildrag av klassicerande modernism i gult tegel från 1954 på Borgen 5. Det är senare tillbyggt men med samma volym. Där står även den f.d. Borgmästarvillan som dock är helt ombyggd.

Hörnet Regeringsgatan/Tunnbindaregatan, Anden 3, upptas av en liten gårdsmiljö som nybyggdes på 1920-talet för bostadshus, butikslokal, fiskaffär och gårdshus med ekonomifunktioner. Den karaktäriseras av ljusmålade fasspåntade envånings gårdslängor i gatuliv/tomtgräns och ut mot gatan ett ljusputsat tvåvånings bostadshus under brutet tak.

Anden 1 och Anden 2 har en delvis annan karaktär med två större bostads- och affärshus i två våningar med vind ut mot Hamngatan. Här dominerar sent 1800-tal och 1930-tal med fortfarande mycket ursprungliga ljusa fasader i puts med en omsorgsfull detaljutformning som är väl bevarad. Husen har representativt och omsorgsfullt utformade huvudfasader mot Hamngatan och Hjoån. I stark kontrast står de slätputsade, enklare gårdsfasaderna mot gården och bakgatan Tunnbindaregatan. Mot Tunnbindaregatan vetter även ett bostadshus i två våningar som ligger som en stor gårdsflygel till Anden 2. Det har prägel av en enkel 1920-talsklassicism som är mycket ursprunglig med ljus slätputsad fasad. Det stora funkisinspirerade huset på Anden 1 från 1936 hör liksom Röhsska huset från 1880-talet på Anden 2 till karaktärsbyggnaderna i kulturmiljön längs Hamngatan. Anden 2 är ett av relativt få exempel på att ett av stadens borgarhus vänder huvudfasaden mot Hjoån.

Regeringsgatan är en av Hjos karaktärsfulla äldre gatumiljöer som är av stort värde för upplevelsen av kulturmiljön i stort i Gamla staden. Delvis berör den även de centrala kvarter som vetter mot Stora Torget (kv. Källaren och Kaplanen) samt de kvarter som mer hör till den utpräglade hantverksstaden Hjo i V (kv. Rättvisan). Regeringsgatan har trots läget bakom Stora Torget en karaktär av gammal centrumgata, om än mycket småskalig, eftersom här finns flera inslag av stadens gamla mer offentliga och officiella byggnader, blandat med bostadshus. Det är dock i stor utsträckning 1800-talets agrara småstad vid industrialismens början som fortfarande sätter prägel här. Detta eftersom byggnaderna frånsett kyrkan på traditionellt vis har en så småskalig karaktär och relativt enkel utformning. De något yngre offentliga byggnaderna såsom församlingshem m.fl. har anpassats efter denna karaktär.

Endast vid övergången mot Hamngatan i Ö har Regeringsgatan en mer utpräglad 1900-talskaraktär. Dels präglas gatubilden av det stora ljusputsade funkishuset från 1930-talet i två våningar på Anden 1, dels av kv. Källaren och dess stora husvolym av bostads/affärshus från 1965 med fasad i vitslammat tegel.

Stark karaktär ger kv. Kaplanen på gatans södra sida som delvis upptas av den stora putsade stadskyrkan i benvitt med hörnkedjor i sten, uppförd 1794-1799 (Kaplanen 7). Den lummiga omgivande parkliknande gamla kyrkogården ger stark prägel med enstaka gamla gravvårdar. Där finns även stenar som förknippas med medeltidskyrkans läge fram till branden 1794. Denna hade kor och delvis långhus i sten, men resten av långhuset var den troligen äldsta kyrkobyggnaden i en ålderdomlig typ av träkonstruktion. En låg stödmur och en delvis en högvuxen trädkrans avgränsar kyrkplatsen mot gatan. Intill ligger Hjo prästgård med ursprung från 1870-talet. Den idag putsade byggnaden har dock senare ombyggts starkt bl.a.

i mitten av 1900-talet då den fick en villakaraktär. Äldre uthusbyggnader finns (Kaplanen 6). Kyrka och prästgård utgör en egen samlad kyrklig bebyggelsemiljö vid Regeringsgatan.

Regeringsgatan vid Borgen 2.

Ånabacken vid Borgen 2.

Det småskaliga, tätbebyggda kvarteret Rättvisan i hörnet mot Hantverkargatan är ett av de mer ålderdomliga i stadskärnan. Mot Regeringsgatan vetter främst några delvis förändrade bostadshus från 1800-talets senare del samt några äldre timrade gårdshus och bodar. Tomterna avgränsas mot gatan av spjälstaket av traditionell typ. Ett nytt bostadshus är under uppförande mot gatan på Rättvisan 10.

Gatans södra sida i de två berörda kvarteren präglas också av en rad av p-platser samt en sentida rad av lövträd.

Gatans norra sida präglas främst av den småskaliga mestadels tvåvåniga omsorgsfullt fasadutformade 1800-talsbebyggelsen i Anden och Borgen, med dess plank och staket mellan husen som både ramar in och binder samman gaturummet. Församlingshemmet med dess låga volym och gula tegelfasad från 1950-talet är ett lågmält modernistiskt inslag längs gatan

Mellan Anden och Borgen ligger **Ånabacken** som är en av Hjos fåtaliga exempel på de vattugränder som i medeltidsstäderna brukade löpa från en större gata ner till ån. Den stensatta smala gränden inramas av 1800-talets husfasader, spjälstaket och lövhäckar på Borgen 2 och Anden 6. Ånabacken har en småskalig, väl sammanhållen äldre karaktär som är av stor betydelse för kulturmiljöns helhet av gammal svensk trästad.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

Hjo 17:1 Hjo stadslager (kulturlager som innefattar det gamla stads- och hamnområdet)

• **Byggnadsobjekt i *Längs ån i norr***

Anden 1 från 1936

Anden 2 Röhsska huset fr. 1880-tal/1930-tal.

Anden 1, Hamngatan 3A-C

Hjo har några tidiga exempel på centralt belägna ofta stadsmässigt utformade bostads- och affärshus som förenar drag av 1920-talets klassicism med 1930-talets funkis. Detta bostads- och affärshus ritades 1936 av arkitekt Iwan Wennerlund, Örebro och inrymde från början bl.a. apotek i bottenvåningen. 1930-talsexteriören är fortfarande så gott som ursprunglig med bl.a. slätputsad fasad i beigegult och vitt samt brunmålade två- och treluftsfönster, med en för 1930-talsfunkisen karaktäristisk placering som ger intryck av ”glasade hörn”. Detaljer som halvmåneformad vindskupa och gatufasadens välvda nisch finns också i behåll. Balkonger i gulbeige slät plåt. Huset bevarar sina tidstypiska indragna butiksentréer med dörrar i ek/glas, men nischernas panel är sentida. Entrén mot gårdssidan är däremot helt intakt 1930-tal. Mot gården finns en putsad uthuslänga under avvalmat tak. Tomten inrymmer även gårdssidans tuktade lindar och syrenberså samt huggna stenstolpar med smidesgrind. Anden 1 med sin bevarade stadsmässiga 1930-talsfunkis är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Anden 2 *Röhsska huset,* Hamngatan 5/Tunnbindaregatan 4

Röhsska huset ligger centralt vid Hamngatan och inrymmer bostäder och restaurang/café. En stor trädgård med uppbyggd terrass täcker slänten mot ån. (Längst ner vid ån, ut mot Hamngatan står glasskiosken från 1933, se kulturmiljö Nya staden). Stort bostadshus från 1880-talet, renoverat 1933 med klassicerande stildrag. Huvudfasaden är orienterad mot trädgårdssidan i sluttningen mot ån. Det innebär att den även vetter mot Hamngatan. Arkitekt vid 1930-talets ombyggnad var Gunnar Johansson, Ulricehamn. Exteriören domineras av 1880-tal med mindre tillägg från 1930-talet och exteriören har sedan dess inte förändrats. Det stora huset med sadeltak med enkupigt tegel och skivtäckt plåttak har fasad i ljust gul spritputs med fasadfält och ett rikligt utformat listverk i slätputs. Exteriören har bl.a. åtskilliga ursprungliga detaljer såsom t.ex. tidstypiska fönster. Den påkostade huvudfasaden mot trädgården har frontespis och rundfönster med pentagram. Stor delvis öppen glasveranda med rikt spröjsverk, ursprunglig pardörr och balkong samt dubbeltrappa i gråsten med sirligt järnräcke. Intakt butiksentré och källarentré från 1933 mot Hamngatan. Gårdssidans enkla slätputsade fasad domineras av ett stort trapphus med blyspröjsat färgat

glasfönster. Stor bakre slätputsad flygel/gårdshus i två våningar mot Tunnbindaregatan, utförd i en enkel klassicism, 1933 (av Gunnar Johansson) med helt ursprunglig exteriör under tvåkupigt tegeltak. Litet gårdshus med gul spritputs. Genom sin karaktäristiska volym, ursprungliga fasadutformning från 1880-1930-tal, vittnesbörd om stadens utveckling samt det centrala läget är Anden 2 av mycket stor betydelse för stadsbilden/kulturmiljön i Hjo stadskärna. Anden 2 är mot den bakgrunden i sin helhet av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Anden 3, Tunnbindaregatan 1C/Regeringsgatan 4

Tomten nybyggdes i sin helhet 1928-1929 med ett bostadshus mot gatan med butikslokal i bottenvåningen, en gårdslänga i trä med garage, vedbod och tvättstuga samt ett gårdshus för fiskaffär, kontor, bod och lager. Gårdshuset fick troligen även bostadsrum. Samtliga byggnader ritades av Walter Kutschbach. Idag är den småskaliga gårdsbebyggelsen av störst intresse kulturhistoriskt sett. Gårdshuset mot Tunnbindaregatan har fasad i ljusgrå liggande fasspåntpanel, ursprungliga 1920-talsfönster, vitt listverk och papptäckt sadeltak med röd tegelskorsten. Bodlängan har bl.a. fasad i ljusgrå liggande fasspåntpanel och krysstagad brädslagen dörr samt yngre garagedörrar. I Skaraborgs städer under större delen av 1900-talet har detta varit en vanlig typ av bebyggelse. Idag har den blivit sällsynt däremot. Gårdshusen sedda tillsammans har därför idag ett stort kulturhistoriskt värde. Detta eftersom att de är en i stort ursprunglig representant för en tidigare vanlig men idag allt mer sällsynt enklare verksamhets-/bostadsbebyggelse som är mycket viktig bevara i stadsbilden. Det spritputsade tvåvånings bostadshuset under tegeltäckt brutet tak är i sen tid renoverat och något förändrat. Det har idag sin främsta betydelse som en del av den sammanhållna gårdsmiljön i stort.

Anden 3 gårdshus fr 1928.

Anden 5, F.d. brandstationen fr. ca 1900-1910.

Anden 5, de två 1850-talshusen.

Anden 5 *Stadsgården/Rådhusgården,* Regeringsgatan 6A och 6B

Sannolikt brann gården i samband med den stora kyrkbranden 1794. Den fick sitt namn av att stadens rådhusfunktion överflyttades hit från kv. Gamla rådhuset troligen i sent 1800-tal. Stadsgården fungerade därefter som stadens administration fram till att Stadshuset stod klart 1938. Brandstationen från ca 1900 flyttades på 1920-talet till kvarteret Fyrkanten. Ända fram till 2000-talets början fanns delar av kommunal verksamhet inrymd här. Gathusen har sedan restaurerats för att bottenvåningen mot gatan skulle återfå en 1800-talskaraktär.

Bebyggelsen omfattar mot Regeringsgatan två timrade bostadshus i två våningar, in mot gården en gårdslänga i vinkel samt i grönskan nere vid ån den f.d. brandstationen. Stadsgården är sluten ut mot gatan p.g.a. de två tätt liggande gathusen. Utrymmet dem emellan har i sen tid överbyggts så att en smal portgång bildas. Den stora tomten sluts av byggnader på tre sidor men sluttar i övrigt starkt ner mot ån. Regeringsgatan 6A från 1852-1853 har fasad av halvrund locklistpanel i ljust ockrabeige, rikt profilerat listverk och foder i nougat samt korspostfönster i rödbrunt. Mot gården trapphus med rikligt spröjsat fönster. Från 1850 är Regeringsgatan 6B med fasad i varmgul spritputs samt hörnkedjor och listverk i grå slätputs. Handhyvlad välvd ursprunglig taklist m.m. Trapphus med liggande fasspänt samt spröjsverk och dörr från 1900-talets början. Fönster typ tidigt 1900-tal förekommer. Båda hustaken täcks av tvåkupigt tegel. Gårdslänga där de två övre faluröda timrade bodarna är äldst, ca 1800-1850. Har bl.a. delvis handhyvlad panel samt en gammal bräddörr i ockragul falspanel samt småspröjsade fönster. Översta längan är från ca 1920-tal, i beigegul slätputs med småspröjsat överljus. Nere vid ån står den f.d. brandstationen i två våningar med vind från ca 1910 med faluröd fasad av bl.a. förvandringspanel. Det höga slangtornet är oförändrat med fasspänt och brädluckor. (Har ett vårdbehov). Bod intill med faluröd fasspänt (ombyggd 1945).

Stadsgården med sin stadshistoriska betydelse och i allt väsentligt välbevarade bebyggelse från 1800-talet/tidigt 1900-tal är en av Hjos karaktärsmiljöer och är mot den bakgrunden av mycket stort kulturhistoriskt värde. I detta innefattas i hög grad den karaktärsfulla gamla brandstationen med sitt höga slangtorn nere på åbrinken. I de övriga skaraborgska städerna finns inte bevarad någon motsvarande typ av f.d. brandstation som den i Hjo.

Anden 6 Baggstedtska huset o kuskbostaden. Anden 6 Lusthuset från 1878.

Anden 6 *Baggstedtsgården,* Regeringsgatan 8

Gården i sluttningen mot ån bär namn efter den förste överläkaren på Hjo Vattenkuranstalt, Wilhelm Baggstedt, som köpte fastigheten 1877. Trädgården utformades åt honom av trädgårdsarkitekten J.J. Sterneman, som ritade Hjo Stadspark. Den stora tomten omfattar ett stort bostadshus samt två flyglar (uthuslänga och kuskbostad), trädgård med grusgångar och stor rundel etc. samt nere vid ån lusthus. Gullregnsträd, lönn och almhäck vetter mot Regeringsgatan inklusive ljusmålade plank samt ett mer sentida falurött plank. Flera faluröda bostadshus i två våningar med gult listverk är under uppförande på Baggstedtsgården 2016.

Baggstedtska huset har gammal stomme, kanske 1700-tal, men fick nuvarande utseende på 1870-talet och ca tidigt 1900-tal. Huset har skivtäckt plåttak, spritputsad blekgul fasad med slätputsat listverk samt rödbruna spröjsade fönster. Stort utbyggt trapphus och en stor tvåvånings veranda mot gården med fint dekorerade träpelare och själva verandan i benvitt/ockragult. Det sexkantiga trapphuset har ursprungliga glasade pardörrar. Uthuslänga byggd efter 1878 i skiftesverk och stolpverk med fasad inspirerad av den tidstypiska schweizerstilen. Fasaden har ljusgrå slät locklistpanel samt kryssprojsade fönster, dekorativa foder och krysstagade bräddörrar i rödbrunt. Byggnaden är renoverad grundligt i sen tid. Kuskbostaden uppfördes före branden år 1794 men har påbyggts under 1800-talet samt har renoverats på 1930-talet och senast 2014-15, varefter det målades om utvändigt 2016. Timmerhuset har bred sockellist, fasad av rödbrun halvrund locklistpanel samt profilerat listverk och enkel portal i gulvitt. Inslag av handhyvlad panel finns på alla fasader. Sadeltak med enkupigt tegel, skorsten i rött tegel med profilerat krön.

Nere vid ån, helt för sig, står det sexkantiga lusthuset från 1878 med rikliga snickerier i ockragult/ljusbrunt/rödbrunt och krönt av ett papptak. Interiören kännetecknas av brädgolv, samt väggar och innertak i pärlspänt, målat i vitgult/rött/rödbrunt. Mycket stort kulturhistoriskt värde har alla äldre byggnader. Det är viktigt att även fortfarande betrakta Baggstedtsgården som en helhetsmiljö oavsett de nya hus som tillkommit. Lusthuset är ett av de bäst bevarade av det fåtal som finns kvar från sent 1800-tal i Skaraborg och är av särskilt stort kulturhistoriskt värde.

Borgen 2 bostadshus och gårdshus.

Borgen 2 gårdshus, falspanelfasad till vänster.

Borgen 2, Regeringsgatan 10

Borgen 2 var på 1800-talet en garvaregård som förutom bostadshus, uthus och garveri även inrymde vagnslider och ladugård med stall. Tomten ligger i hörnet mot ågränden Ånabacken och sluttar ner mot Hjoån. Timrat bostadshus i två våningar uppfört 1840, renoverat 1870 samt ombyggt och tilläggsisolerat 1978. Den stora frontespisen kan ha tillkommit 1936. Taklist och takfot är dock från 1800-talet och handhyvlade. Mot gården finns även en tvåvånings öppen veranda med rikliga snickerier från 1870-talet, varsamt upprustad i sen tid. Sadeltaket täcks av flacktegel. Ett timrat litet gårdshus/bostadshus med åstak är troligen från 1800-talets förra del och renoverat ca 1870. Den tidigare putsade gavelfasaden mot gatan tilläggsisolerades och panelkläddes 1978. Västra långsidan har dock en handhyvlad gammal bred falspanel. Även inslag av handhyvlad locklistpanel samt rundbågefris i N och O. Enstaka små spröjsade fönster har beslag från ca tidigt 1900-tal. Borgen 2 är fortfarande i stort en väl sammanhållen gårdsmiljö med bostadshus, uthus och trädgård. 1800-talsbyggnaderna bevarar volym och viktiga inslag av äldre detaljer vilket medför att de bedöms ha stort kulturhistoriskt värde. Husen har en stor potential att vid framtida renoveringar kunna återfå en mer ursprunglig fasadutformning, som kan höja den kulturhistoriska värdebedömningen

Borgen 5, Regeringsgatan 12

Tomten ligger längst åt NV i stadskärnan. Ett falurött litet timmerhus, ett f.d. posthus från 1800-talets Hjo står inne i trädgården o berättar om äldre tiders bebyggelsemönster. Huset har bl.a. åstak, grönmålade fyrspröjsade fönster, ett blyspröjsat fönster och en äldre bräddörr. Fönster- och dörrfoder är av gammalt datum och är handhyvlade. Intill står ett falurött timrat magasin också med enkupigt tegeltak. Byggnaderna ger intryck av att i viss mån ha renoverats ca 1940-1950-tal. Sannolikt hör de hemma i tidigt 1800-tal. Borgen 5 var borgmästargård under 1900-talets första del. Gamla borgmästarvillan är tilläggsisolerad och starkt fasadförändrad förutom husets volym, sedan 1950-talet en del av församlingshem/pastorsexpedition. Är förenad med församlingshemmet via sentida entrébyggnad. Ritningar till församlingshem är osignerade, konstruktionsritningar utfördes 1954 av civilingenjör Hugo I. Andreasson, Göteborg. Församlingshemmet är ett gott prov på 1950-talets kyrkliga profana byggnader med välarbetad fasad i gult tegel med profilerat listverk under sadeltak med enkupigt tegel. Mot gatan stora blyinfattade fönster med färgat glas. Entréparti mot gatan i glasbetong med tidstypisk armatur och mer sentida dörr. Mot

trädgårdssidan stora spröjsade fönster, vita. Mot trädgården även ett rundbågigt parti med mönstermurad front samt profilerat fönster i nisch. En putsad yngre tillbyggnad har senare vidbyggts längs gatan i V. Det f.d. posthuset och magasinet är av mycket stort kulturhistoriskt värde. Även församlingshemmets ursprungliga byggnad är värdefull.

Borgen 5 f.d. posthuset fr. tidigt 1800-tal.

Församlingshemmet fr. 1954.

- **Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt**

-

Delområdets avgränsning

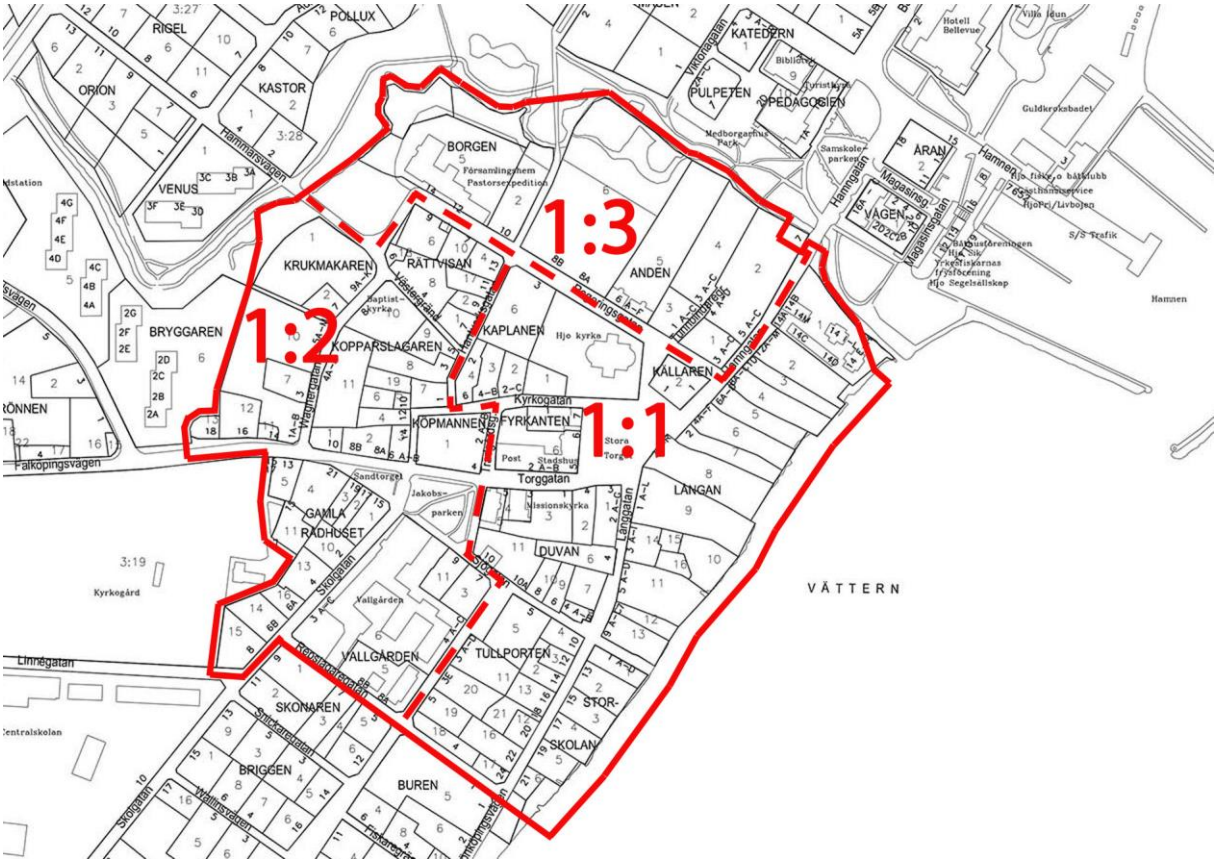

Flerbostadshusen i kvarteret Brandmannen.

2. Brandmannen

Motiv och värdering

Kulturmiljö av mycket stort värde som en god representant för stadsplanering och bostadsbyggande under 1960-och 70-talets miljonprogram. Såväl den rätvinkliga planläggningen som flerbostadshusens utformning är mycket karaktäristisk för tiden då bostadsbrist och trångboddhet skulle avhjälpas genom en allt mer storskalig och industrialiserad byggprocess. De rätvinkligt placerade lamellhusen omges enligt tidens rådande ideal av generösa grönytor med planteringar, lekplatser och asfalterade gångar mm, som utgör skyddande gårdar i en större rumslig helhet. Helheten är mycket väl sammanhållen, vilket bl.a. beror på att området och dess bebyggelse är planerat och uppfört i ett sammanhang. Sammanhållande karaktärsdrag är bl.a. flerfamiljshusens utformning och volymer i tre våningar med röda och gula tegelfasader, relativt flacka sadeltak, balkongfronter och fönstrens placering och utformning. Även anpassningen till terrängen och de väl tilltagna gårdarna mellan husen bidrar till områdets tidstypiska karaktär. Hyreshusområdet speglar tydligt efterkrigstidens olika strävanden att lösa trångboddhet, bostadsbrist och låg bostadsstandard. Av stort värde är att husens fasad- och takmaterial bevaras, liksom balkongernas, fönstrens och entrépartiernas utformning. Det är även viktigt att bostadsområdets utvändiga miljö med gårdar, lekplatser och vegetation mm bibehålls.

Bakgrund

Under 1950- och 60-talen blev det allt mer angeläget att samla stadens industrier till ett gemensamt område, skilt från bostäder och annan verksamhet. Industrier med relativt central lokalisering flyttades till stadens norra del, varvid central tomtmark blev ledig för annan bebyggelse. Samtidigt var bostadsbristen och trångboddheten överhängande problem, som man under efterkrigstiden gjorde stora ansträngningar för att bekämpa. Som ett led i denna utveckling byggdes med start i slutet av 1960-talet ett av stadens största och mest tidstypiska område med flerbostadshus på den mark söder om Skövdevägen där Hjo Snickerifabrik tidigare legat. De röda tegelhusen kompletterades i slutet av 1970-talet med tre flerbostadshus med fasader av gul fasadsten. De äldre hyreshusen i rött tegel uppfördes åren 1968-74 av J Wennergren Byggnads AB efter ritningar av arkitekt Boo D:son Widén, Jönköping. Även de gula hyreshusen ritades 1977 av Widéns Arkitektkontor i Jönköping åt byggherren J Wennergren Byggnads AB, och stod färdiga två år senare.

Beskrivning/Karaktärisering

Den uppmärksammade kulturmiljön utgörs av flerbostadshusområdet från 1960- och 70-talen med trevånings lamellhus med röda och gula tegelfasader mellan Skövdevägen och Villagatan i stadsdelen Veka. Tyngdpunkten i kulturmiljön utgörs av den centrala delen av kvarteret Brandmannen med de något äldre hyreshusen med röda tegelfasader. Kulturmiljön omfattar även området med de tre flerfamiljshusen med gula tegelfasader, men de enskilda byggnaderna där förefaller har genomgått större förändringar och uppmärksammas därför inte. I kvarteret Brandmannen finns dessutom flera villafastigheter, som inte ingår i kulturmiljön.

Området karaktäriseras främst av flerbostadshus med röda tegelfasader och flacka sadeltak från slutet av 1960-talet och början av 1970-talet, på tidstypiskt sätt rätvinkligt grupperade runt flera skyddande gårdar som tillsammans utgör en större helhet på fastigheterna Brandmannen 14, 15, 16 och 21. Flerbostadshusen utgörs av lamellhus i tre våningar med källare, där fasaderna är klädda med rött tegel och de relativt flacka sadeltaken är papptäckta. Att bostadshusen är uppförda i tre våningar är mycket karaktäristiskt för perioden, då det avspeglar rådande bestämmelser där hus med upp till tre våningar fick uppföras utan krav på hiss, och därför blev den dominerande hustypen. Bostadshusens fönster visar på ett tydligt sätt rådande stilideal, och utgörs av enluftsfönster, placerade ett och ett eller i grupp (vid vardagsrum). Typiskt för tiden är även att många fönster försetts med en smalare vädringsruta. Entréer och fasaderna vid trapphusen är något indragna från fasadlivet i övrigt samt klädda med grågrön korrugerad plåt, och avbryter rytmiskt från de röda tegelfasaderna. Samma typ av plåt återfinns på balkongernas fronter samt vid takfot och gavelrösten. Entréerna skyddas av ett utskjutande skärmtak av betong. De ursprungliga entrépartierna har ersatts med modernare ytterdörrar och sidoljus av brun aluminium. Bostadshusen ligger rätvinkligt placerade så att skyddade gårdar bildas mellan huskropparna. Ytorna mellan husen utgörs till stor del av gräsmattor, med ett rikligt inslag av lövträd i olika storlekar och ålder, häckar och planteringar samt lekplatser, piskställningar,

cykelställ och sittgrupper. Bostadshusen är anpassade efter terrängen och nivåskillnader har bl.a. utnyttjats eller förstärkts i from av flacka pulkabackar. Genom området ringlar asfalterade gång- och cykelvägar. Bostadsområdet är på tidstypiskt vis trafikseparerat genom att biltrafik huvudsakligen är hänvisad till parkeringsytor i områdets yttre delar.

Bostadsområdet präglas i mycket hög grad av 1960-talets tankar om planläggning och trafikseparering, och bostadshusen har stark förankring i modernismens arkitektoniska uttryck och materialval. Bostadshusen i området har i ovanligt hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär, och förändringar begränsas huvudsakligen till utbytta entrépartier och plåtinklädnad av fönster. Området som helhet uppvisar dock en väl sammanhållen karaktär, mycket tack vare att ursprungliga fasadmaterial, utformning av fönster och balkonger mm bevarats i sin helhet.

Karaktärsdrag

Bostadsområdet karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med likartade lamellhus i tre våningar. Det sammanhållna intrycket hänger till stor del samman med att flerbostadshusen är planerade och uppförda som en helhet. Miljön präglas av bostadshusens röda tegelfasader och flacka sadeltak, de ursprungligt bevarade balkongerna och den tidstypiska utformningen av fönstren. Utformningen av de indragna fasadpartierna i anslutning till entréer och trapphus är ett tydligt exempel på tidens sätt att lätta upp de annars lätt monotona fasaderna. Den sammanhållna karaktären förstärks av planläggningen med rätvinkligt placerade byggnadskroppar med generösa grönytor mellan husen, varierad vegetation och lekplatser mm, liksom trafikseparingen med parkeringsplatser i kvarterets yttre delar och gång- och cykelvägar i områdets inre.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

Sydöstra delen av kulturmiljön (Brandmannen 16) ligger inom avgränsningen för riksintresseområde för kulturmiljövården (R 32)

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av väl sammanhållet flerbostadshusområde från 1960- och 70-talen bevaras. Även vegetation, hårdgjorda ytor och lekplatser mm bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

- **Byggnadsobjekt**

Här uppmärksammas inte några enstaka byggnader. Det är områdets helhet som är mest betydelsefull. Flerfamiljshusen med röda tegelfasader på fastigheterna Brandmannen 14, 15, 16 och 21 är de byggnader som i första hand uppmärksammas. De gula flerfamiljshusen på fastigheten Brandmannen 17 är intressanta som en del i den större kulturmiljön.

Brandmannen 14

Brandmannen 15

Brandmannen 16

Brandmannen 21

Brandmannen 17

- **Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt**

-

Kulturmiljöns avgränsning

Bygärdsgatan från söder.

3. Bygärdsgatan

Motiv och värdering

Kulturmiljö av mycket stort värde som en god representant för stadsplanering och småhusbyggande under främst 1950-talets senare del och 1960-talet. Runt den lilla anspråkslösa, men viktiga platsbildningen i områdets centrala del, är tidstypiska småhus samlade. Helheten är mycket väl sammanhållen, vilket bl.a. beror på att flera av byggnaderna är planerade och uppförda i ett par mindre grupper med likartade hus. Sammanhållande karaktärsdrag är de måttfulla villornas röda tegelfasader och tegeltak. Att några av villorna är uppförda av Hjo stad resp. lokala företag (Josef Kihlbergs AB) som bostäder åt personal stärker det kulturhistoriska värdet, då det speglar olika strävanden att lösa efterkrigstidens trängande bostadsbrist. Avvikande vad gäller fasadmaterial, men icke desto mindre intressanta, är de två likartade villorna med plåtfasad (Elementhus från Mockfjärd) samt den större förskolebyggnaden, samtliga i områdets östra del. Låga staket av trä eller smide bidrar till områdets tidstypiska karaktär. Av stort värde är att husens fasad- och takmaterial bevaras, liksom fönstrens och entrépartiernas utformning, i den mån de är bevarade i ursprungligt utförande.

Bakgrund

Ett område som tidigt började bebyggas utanför den gamla stadskärnan i Hjo var det så kallade Bygärdet, som låg en bit väster om stadskärnan, söder om Falköpingsvägen. Redan

1920 upprättades ett planförslag för en del av Bygärdet, ungefär motsvarande de nuvarande kvarteren Vitsippan, Backsippan, Gulsippan och Mosippan. Vid 1920-talets senare del och 1930-talets början påbörjades byggnationen, och den kom att omfatta ett tiotal hus. Det nya området kom inte att omfattas av 1931 års stadsplan på grund av det då perifera läget. Alldeles öster om de kvarter som först bebyggdes på Bygärdet planerades och byggdes i slutet av 1950-talet och början av 1960-talet de villor som ligger vid Bygärdsgatans östra del, och som genom sin välbevarade karaktär uppmärksammas som en sammanhållen kulturmiljö. Tomterna lades ut på tidigare åkermark, och enligt den ekonomiska kartan från 1958-59 fanns en bollplan där västra delen av kvarteret Majvivan planerades. Kvarteret Majvivans östra del var avsedd för radhus på den långsmala fastigheten Majvivan 11, men istället för radhus byggdes i slutet ett kontorshus, som i mitten av 1980-talet byggdes om till fritidshem.

Beskrivning/Karaktärisering

Den uppmärksammade kulturmiljön utgörs av området vid den östra delen av Bygärdsgatan, i öster begränsad av Ringvägen och i väster av Guldkroksgatan. Kulturmiljön omfattar kvarteret Gullvivan och den norra delen av kvarteret Majvivan, som bebyggdes under sent 1950-tal och tidigt 1960-tal som en utvidgning av stadsdelen Västermalm österut.

Området karaktäriseras huvudsakligen av friliggande villor från åren kring 1960, grupperade runt en platsbildning i områdets centrala del. Villorna utgörs i de flesta fallen av bostadshus i en våning med källare och fasader klädda med rött tegel samt tak täckta med tvåkupigt tegel eller mörka cementpannor. Utöver friliggande enplansvillor med röda tegelfasader finns i området bl.a. även tre kedjehus i 1 ½ våning i kvarteret Majvivan samt två villor med plåtfasader från Elementhus i Mockfjärd i kvarteret Gullvivan, som berikar områdets karaktär. I enstaka fall finns även inslag av gult tegel och vit kalksandsten som fasadmaterial. Fönstren utgörs till stor del av tvåluftsfönster, men inslag av enluftsfönster förekommer, typiskt för övergången mellan 1950- och 60-talen. Bostadshusen ligger på tidstypiska villatomter som även rymmer garage i de fall garage inte finns i villornas källarvåning. Trädgårdarna utgörs av gräsmattor, buskar samt frukt- och prydnadsträd, och avgränsas mot gatorna med låga staket av trä eller smide, i några fall kompletterad med en lövhäck. Villorna är tidstypiskt utformade, vilket avspeglas i måttfulla volymer, modernistiskt präglat uttryck och gedigna materialval. Dekorativa element är ovanliga och mer exklusiva material begränsas till enstaka inslag av kopparplåt. De flesta villorna har med tiden kompletterats med altaner eller uterum, och enstaka objekt har försetts med byggnadsdelar med snickarglädje. Insprängd bland enfamiljsvillorna finns i områdets sydöstra del en något avvikande byggnad med fasader och tak klädda med trapetskorrugerad plåt, och ungefär tio år yngre än övriga byggnader i området.

Gaturummet präglas av en enhetligt och tidstypiskt planerad villagata, endast i mindre omfattning försedd med trottoar. I områdets centrala del är Bygärdsgatan utformad som en platsbildning med en oval gräsyta i mitten. Öster om platsbildningen övergår gatan i en

smalare gång- och cykelväg. Trafiken i området är begränsad, och utgörs av trafik till och från fastigheterna i området.

Bebyggelsen i området har i olika hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär. Några byggnader är mycket välbevarade exteriört sedan de uppfördes, medan andra uppvisar förändringar i form av nya takmaterial, utbytta fönster och ytterdörrar samt tillbyggda uterum. De mest välbevarade objekten finns i kvarteret Majvivan och i kvarteret Gullvivans södra del. Området som helhet uppvisar dock en väl sammanhållen karaktär, särskilt utefter Bygärdsgatan och den centrala platsbildningen, mycket tack vare att ursprungliga fasadmaterial bevarats i sin helhet. Bland de mer välbevarade objekten, som uppmärksammas nedan som enskilda objekt, har de flesta byggnaderna genomgått mindre förändringar, men det finns goda exempel på fastigheter som har bevarat sin ursprungliga karaktär även på detaljnivå.

Karaktärsdrag

Villaområdet karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med likartade enfamiljsvillor i 1 eller i några fall 1 ½ plan. Det sammanhållna intrycket hänger till stor del samman med att villorna är uppförda under en kort tidsperiod åren omkring 1960. Miljön präglas av att flertalet bostadshus har röda tegelfasader och tak täckta av tvåkupigt tegel eller mörka cementpannor, vilket förstärker intrycket av homogen villabebyggelse. Enstaka villor är uppförda med andra fasadmaterial, men med samma volymer och tidstypiska uttryck. Den sammanhållna karaktären förstärks av fönstrens tidstypiska utformning, i några fall även av välbevarade entrépartier med ursprungliga ytterdörrar i trä och glas. I hög grad karaktärsskapande är även planläggningen med villagatan som utvidgas till en platsbildning i områdets centrala del. Likaså ger tomternas utformning med gräsmattor, buskar och träd området en tydlig efterkrigstidskaraktär, liksom dess avgränsning mot gaturummet genom låga staket av trä eller smide, i några fall kompletterade med en häck. Den plåtklädda byggnaden i områdets sydöstra del utmärker sig genom såväl utformning som funktion, och är karaktäristisk för sin tid.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av väl sammanhållet villaområde från 1900-talets mitt bevaras. Även garage och trädgårdar bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

- **Byggnadsobjekt**

Gullvivan 5

Gullvivan 6

Gullvivan 5, Guldkroksgatan 3

Enplansvilla med röda tegelfasader och tegeltäckt tak, uppförd 1959 tillsammans med de likartade villorna på Gullvivan 4 och 6 som tjänstebostäder åt den närbelägna skolans personal. Som byggherre stod Hjo stads drätselkammare och villan levererades från AB Standardhus/AB Hultsfredsindustrierna.

Gullvivan 6, Guldkroksgatan 5

Enplansvilla med röda tegelfasader och tegeltäckt tak, uppförd 1959 tillsammans med de likartade villorna på Gullvivan 4 och 5 som tjänstebostäder åt den närbelägna skolans

personal. Rektorsbostad. Som byggherre stod Hjo stads drätselkammare och villan levererades från AB Standardhus/AB Hultsfredsindustrierna.

Gullvivan 7

Gullvivan 8

Gullvivan 7, Bygärdsgatan 10

Enplansvilla från 1963 med röda tegelfasader och tegeltäckt tak, uppfört efter ritningar av AB Hultsfredsindustrierna. Byggherren var plåtslagare Kurt-Allan Falk, vilket förklarar de påkostade plåtbeslagen av kopparplåt.

Gullvivan 8, Bygärdsgatan 8

Enplansvilla med röda tegelfasader och mörka cementpannor på taket. Välbevarad entré invid burspråk klätt med brunmålad träpanel. Friliggande garagebyggnad med brunmålad lockpanel. Villan byggdes 1963 och levererades från AB Svenska Trähus i Stockholm.

Gullvivan 12

Gullvivan 13

Gullvivan 12, Bygärdsgatan 1

Enplansvilla från Elementhus i Mockfjärd, uppfört 1963 med ljust grå fasader av panelimiterande plåt, blåmålat gavelröste och röda cementpannor på tak. Välbevarat, friliggande garage.

Gullvivan 13, Bygärdsgatan 3

Enplansvilla från Elementhus i Mockfjärd, uppförd 1963 med ljust grå fasader av panelimiterande plåt, grönmålat gavelröste och tvåkupigt tegel på tak.

Majvivan 11

Majvivan 12, 13 och 14

Majvivan 11, Bygärdsgatan 5

Byggnad uppförd 1969 som kontorsbyggnad av Fredrik Mogensen AB, Djursholm. Byggnaden byggdes om till fritidshem 1984 och har även fungerat som lokal för hemtjänstpersonal. Fasader av gul och brun korrugerad plåt och tak av svart korrugerad plåt, som tillsammans med de brunmålade enluftsfönstren ger en tydlig 1970-talskaraktär.

Majvivan 12, 13 och 14, Bygärdsgatan 11, 13 och 15

Välbevarade och enhetligt utformade kedjehus i 1 ½ plan med röda tegelfasader och tak täckta med mörka cementpannor, uppförda 1961 i grupp som personalbostäder av Josef Kihlbergs AB efter ritningar från AB Svenska Stenhus i Skövde. Karaktäristiskt indragna entréer med välbevarade ytterdörrar av trä och glas. Bostadshusen länkas samman med putsade garage i tidstypisk stil med välbevarad utformning.

- **Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt**

-

Kulturmiljöns avgränsning

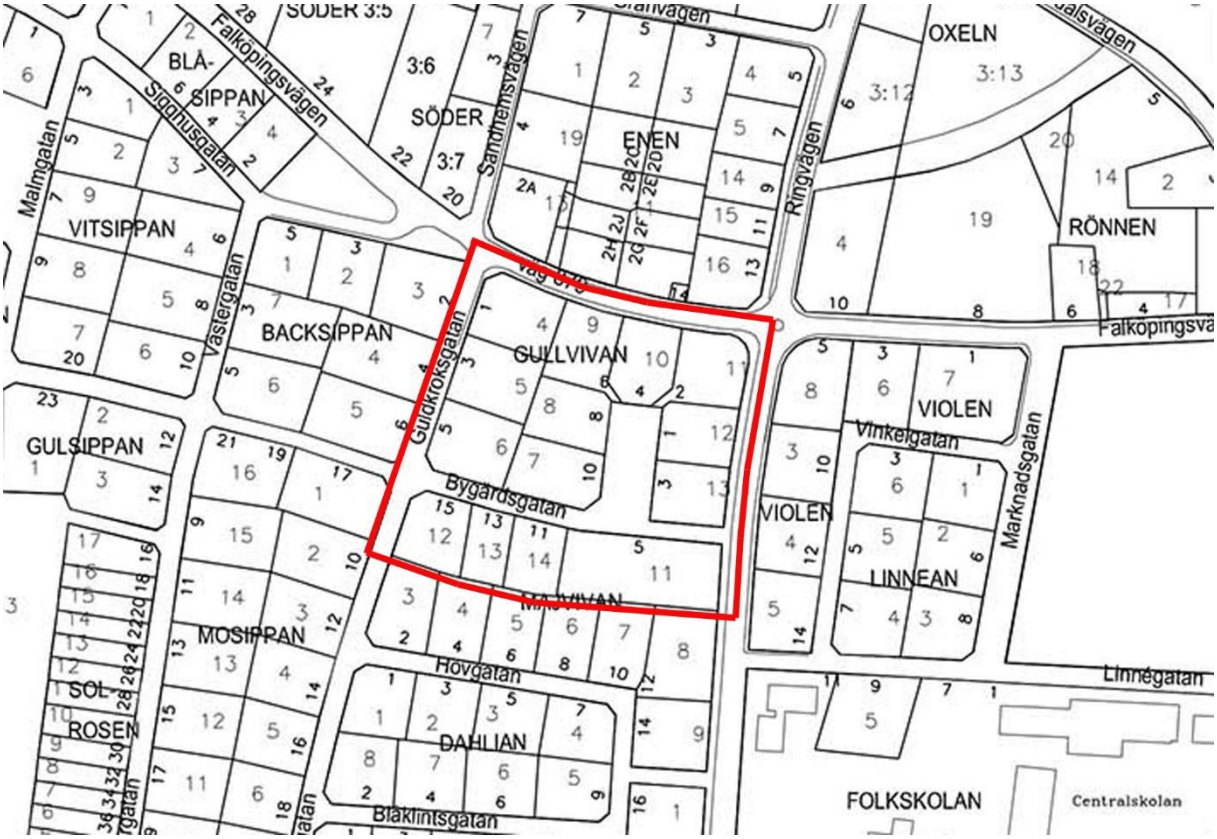

Kv. Drejaren m.fl. från öster.

4. Drejaren m. fl.

Motiv och värdering

Kulturmiljö av stort värde med två anläggningar med mycket stark lokalhistorisk förankring och med bebyggelse som trots olika funktioner mycket tydligt representerar olika varianter av modernismens formspråk. Såväl den omsorgsfulla utformningen av det kommunaltekniska verket som Guldkrokens Keramiks tidstypiska industriarkitektur och småhusens sakliga utformning är mycket karaktäristiskt för efterkrigstiden då ett modernt samhälle skulle byggas. Områdets olika byggnadskategorier kan till synes ge ett splittrat intryck, men med undantag för det äldre trähuset i områdets norra del, hålls kulturmiljön samman av ett gemensamt formspråk. Helheten är därför ändå väl sammanhållen, vilket bl.a. beror på att områdets bebyggelse huvudsakligen är välbevarad och uppförd under en begränsad tidsperiod. Sammanhållande karaktärsdrag är bl.a. den sparsmakade industribebyggelsen med vita, slätputsade fasader som är rytmiskt uppdelade genom väggpelare och fönstergrupperingar och de flacka sadeltaken, elverksbyggnadens gula tegelfasader där viktiga delar artikulerats med omfattningar och de gedigna materialvalen i form av kopparplåt och smide samt enfamiljsvillornas ädelputsfasader, fönsterutformning, tegeltäckta tak och sammanlänkande garage. Av stort värde är att husens fasad- och takmaterial bevaras, liksom balkongernas, fönstrens och entrépartiernas utformning. Det är även viktigt att områdets utvändiga miljö med trädgårdar och grönområden mm bibehålls.

Bakgrund

År 1946 grundades Guldkrokens Kakelugnsfabrik, senare Guldkroken AB och Guldkrokens Keramik, av Bengt och Märtha Grunditz. Utöver kakelugnar började företaget nästan omedelbart att även tillverka bruksvaror och prydnadsgods, bl.a. spargrisar. I början av 1960-talet uppfördes i kvarteret Drejaren nya lokaler för verksamheten. Anläggningen utvidgades under 1960- och 70-talen åt söder och väster i flera etapper. Paret Grunditz barn drev verksamheten vidare under 1980-talet, men 1988 såldes verksamheten. Numera är det annan verksamhet i lokalerna, bl.a. en second hand-butik och ett gym, men skylten på huvudbyggnaden med texten ”Guldkroken” i guldbokstäver skvallrar om byggnadens historia. Redan när Guldkrokens Keramik byggde sina nya fabrikslokaler i kvarteret Drejaren fanns på grannfastigheten Hjo Elverks, numera Hjo Energis, byggnad. Elproduktionen i Hjo hade under 1900-talets början skett i Hjo Mekaniska Verkstads regi, men 1945 bildades Hjo Elverk som fick ansvaret för eldistributionen i staden. Efter tio år i enkla lokaler på Regeringsgatan uppfördes 1955 ett nytt elverkshus med mottagningsstation, kontor och personalutrymmen. 1950-talsanläggningen kompletterades i mitten av 1980-talet med en förråds- och garagebyggnad. Norr om elverkshuset låg sedan tidigare ett bostadshus för anställda vid Josef Kihlbergs AB, uppfört 1919, numera omvandlad till förskola. Ett par år efter att elverkets byggdes uppfördes även fem enplansvillor i kvarteret Stenbocken på andra sidan om Villagatan, alla med likartad utformning.

Beskrivning/Karaktärisering

Den uppmärksammade kulturmiljön utgörs av f.d. tillverkningslokaler för Guldkrokens Keramik vid Skövdevägen i kvarteret Drejaren, Hjo Energis anläggning med bl.a. huvudbyggnad, transformator och förrådsbyggnader vid Kvarngatan/Villagatan, den f.d. arbetarbostaden norr om elverket samt de fem likartade enfamiljsvillorna vid Villagatan i kvarteret Stenbocken. Kulturmiljön innehåller bebyggelse från skilda tider, uppförda för olika ändamål. Trots bebyggelsens skilda funktioner hålls miljön samman av modernismens formspråk, bortsett från det äldre trähuset i norra delen av området. Området klyvs av ett grönområde med flera mäktiga lövträd och en slingrande gång- och cykelväg.

Byggnaderna som uppfördes 1961 för Guldkrokens Keramik har en tydlig funktionsindelning med den centralt placerade huvudbyggnaden, som med sin mer påkostade byggnadsvolym i två våningar är anläggningens självklara mittpunkt, som skiljer sig från de lägre och mer modest utformade produktionslokalerna. Huvudbyggnadens övre del med sina branta takfall, täckta med svart cementpannor och texten ”GULDKROKEN”, ger ett tungt, gediget och kompakt intryck. Bottenvåningen med sina stora uppglasade partier och arkad med pelare som bär upp den tunga takvåningen, är mer välkomnande och signalerar lätthet och luftighet. Den förhållandevis monumentala huvudbyggnaden flankeras av de långsträckta produktionslokalerna i en våning. Dessa delar av anläggningen är uppförda i en stil som är typisk för efterkrigstiden industriarkitektur; vitmålade, slätputsade byggnadsvolymer under flacka, papptäckta sadeltak. De brunmålade fönsterpartierna är rytmiskt placerade i grupper och utgörs till delar av de för modernismen så typiska fönsterbanden. Utöver

fönsterpartiernas placering så bidrar de regelbundet placerade pelarna i fasadlivet till fasadernas rytmiska uttryck. På anläggningens baksida i nordväst har fasaderna klätts in med faluröd lockpanel och försetts med verandor, vilket är ett totalt främmande inslag i den för övrigt modernistiska industrimiljön, men tillkom i samband med 1977 års tillbyggnad av butikslokalen ”Röda Boden”.

Hjo Energis anläggning utgörs av några olika byggnadskroppar med det gemensamma draget att fasaderna är klädda med gult tegel, såväl den dominerande elverksbyggnaden från 1950-talet som yngre förrådsbyggnader och transformatorer. Elverksbyggnaden är ett mycket tidstypiskt exempel på kommunaltekniskt verk från den tid då kommunernas ansvar för olika verksamheter ökade och ett utmärkt exempel på den höga ambition man hade i utformningen av denna typ av bebyggelse som var en viktig del i den genomgripande samhällsomvandling som präglade efterkrigstiden. Den höga ambitionsnivån avspeglas i såväl utformning som material, där det gula fasadteglet använts som sammanhållande element i hela anläggningen, men särskilt i den ursprungliga elverksbyggnaden har använts för att markera byggnadens viktigare funktioner i fasaden genom fönster- och dörromfattningar. Kopparplåt i takfotssarg och stuprör, den indragna men storslagna entrén samt balkonger med smidesräcke är exempel på den mycket väl genomtänkta utformningen och medvetna val av gedigna byggnadsmaterial.

Den f.d. arbetarbostaden norr om Hjo Energis anläggning är uppförs i 1 ½ våning, och används numera som föräldrakooperativ förskola. Byggnaden har för det ändamålet genomgått en del förändringar och tillbyggnader. Den ursprungliga byggnadskroppens karaktär är emellertid bevarad, bl.a. i from av fasadernas fasspontpanel, takets tvåkupiga tegelpannor och fönstren. Byggnaden representerar en tidigare epok än kulturmiljöns övriga bebyggelse, och ger därigenom en historisk koppling bakåt i tiden. På motsatta sidan om Villagatan ligger fem likartade enfamiljsvillor från 1950-talet, varav de tre sydligaste fortfarande är ovanligt lite förändrade och uppmärksammas som kulturhistoriskt värdefulla objekt. Särskilt villan på fastigheten Stenbocken 5 är till synes är helt intakt bevarad exteriört sedan den uppfördes. Villorna är byggda i en våning med putsade fasader i genomfärgad ädelputs och tegeltäckta tak, tidstypiska tvåluftsfönster och glasade entrédörrar av fernissat trä. Fyra av villorna är parvis sammankopplade genom garage i samma fasad- och takmaterial som bostadshusen, vilket bidrar till den sammanhållna karaktären. Även trädgårdarnas avgränsning mot Villagatan genom låga smidesstaket eller nätstaket bidrar till det välbevarade och enhetliga intrycket.

Kulturmiljön präglas i hög grad av lokalhistoriskt viktig bebyggelse kompletterad av tidstypisk bostadsbebyggelse, där områdets bebyggelse huvudsakligen har stark förankring i modernismens arkitektoniska uttryck och materialval. Byggnaderna i området har i hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär, med undantag för de panelklädda delarna av Guldkrokens Keramiks produktionslokaler. Övriga förändringar är huvudsakligen på detaljnivå, och området som helhet uppvisar en väl bevarad karaktär, mycket tack vare att ursprunglig gestaltning inklusive fasadmaterial och fönster mm bevarats i sin helhet.

Karaktärsdrag

Området karaktäriseras av en tidsmässigt väl sammanhållen bebyggelsemiljö med rötter i 1950- och 60-talen, med betoning på ett par anläggningar med mycket stark lokalhistorisk förankring. Det sammanhållna intrycket är helt avhängigt av att de sinsemellan olika byggnaderna med olika funktioner förenas av ett gemensamt formspråk. Utformningen av elverkets huvudbyggnad med den tydligt markerade huvudentrén och det vinkelbyggda ställverket samt Guldkrokens Keramiks huvudbyggnad är tydliga exempel på medveten gestaltning. Miljön präglas utöver av den modernistiska gestaltningen av elverkets gula tegelfasader, keramikfabrikens vita, släta fasader, flacka sadeltak samt enfamiljsvillornas enhetliga utformning och materialval med fasader i ädelputs, tegeltäckta tak och den tidstypiska utformningen av fönstren. Den sammanhållna karaktären bland villorna förstärks av de enhetlighet som präglar trädgårdar och dess avgränsning mot Villagatan.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av arkitektoniskt och tidsmässigt väl sammanhållet område bevaras, särskilt som byggnaderna i sig är av olika slag. Även vegetation i form av trädgårdar och grönområde bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

• Fornlämningar

-

• Byggnadsobjekt

Drejaren 2

Stenbocken 4

Drejaren 2, Skövdevägen 19

Industri- och kontorsbyggnader för Guldkrokens Keramik, vars ursprungliga delar uppfördes 1961 efter ritningar av Olofsson & Andersson Arkitektkontor, Skövde. Anläggningen har bytts till åt söder och väster i flera olika etapper under 1960- och 70-talen. Byggnadskomplexet har en centralt placerad huvudbyggnad, som flankeras av produktionslokaler i tidstypisk industriarkitektur.

Stenbocken 4, Villagatan 35

Enfamiljsvilla med fasader av ädelputs och tegeltäckt sadeltak från 1957 sammanlänkad med grannfastigheten Stenbocken 3 genom en garagebyggnad. Villan är uppförd efter ritningar från Svenska Stenhus, Skövde.

Stenbocken 5

Stenbocken 6

Stenbocken 5, Villagatan 33

Exteriört mycket oförändrad enfamiljsvilla med fasader av ädelputs och tegeltäckt sadeltak från 1957 sammanlänkad med grannfastigheten Stenbocken 6 genom en garagebyggnad. Ritningar till villan är upprättade av Svenska Stenhus, Skövde.

Stenbocken 6, Villagatan 31

Exteriört välbevarad enfamiljsvilla med fasader av ädelputs och tegeltäckt sadeltak från 1957 sammanlänkad med grannfastigheten Stenbocken 5 genom en garagebyggnad. Villan är byggd efter ritningar från Åmåls Sågverks AB, och något ombyggd vid det sydvästra hörnet 1960.

Norr 7:8

Norr 7:18

Norr 7:8, Villagatan 36

F.d. arbetarbostad från 1919 med fasader av rödmålad fasspontpanel och tak täckt av tvåkupigt tegel och tidstypiska fönster. Ombyggt till förskola i sen tid.

Norr 7:18, Kvarngatan 11

Hjo Energis anläggning i gult tegel med huvudbyggnad från 1955, transformatorstation från 1984 samt garage- och förrådsbyggnad från 1985-86. Huvudbyggnaden, uppförd efter ritningar från P.O. Ljungmark Arkitektkontor i Skövde, utmärker sig som gott exempel på kommunaltekniskt verk från efterkrigstiden. Elverkets kontorsvåning och det i vinkel byggda ställverket avspeglar sig i den exteriöra gestaltningen.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

-

Kulturmiljöns avgränsning

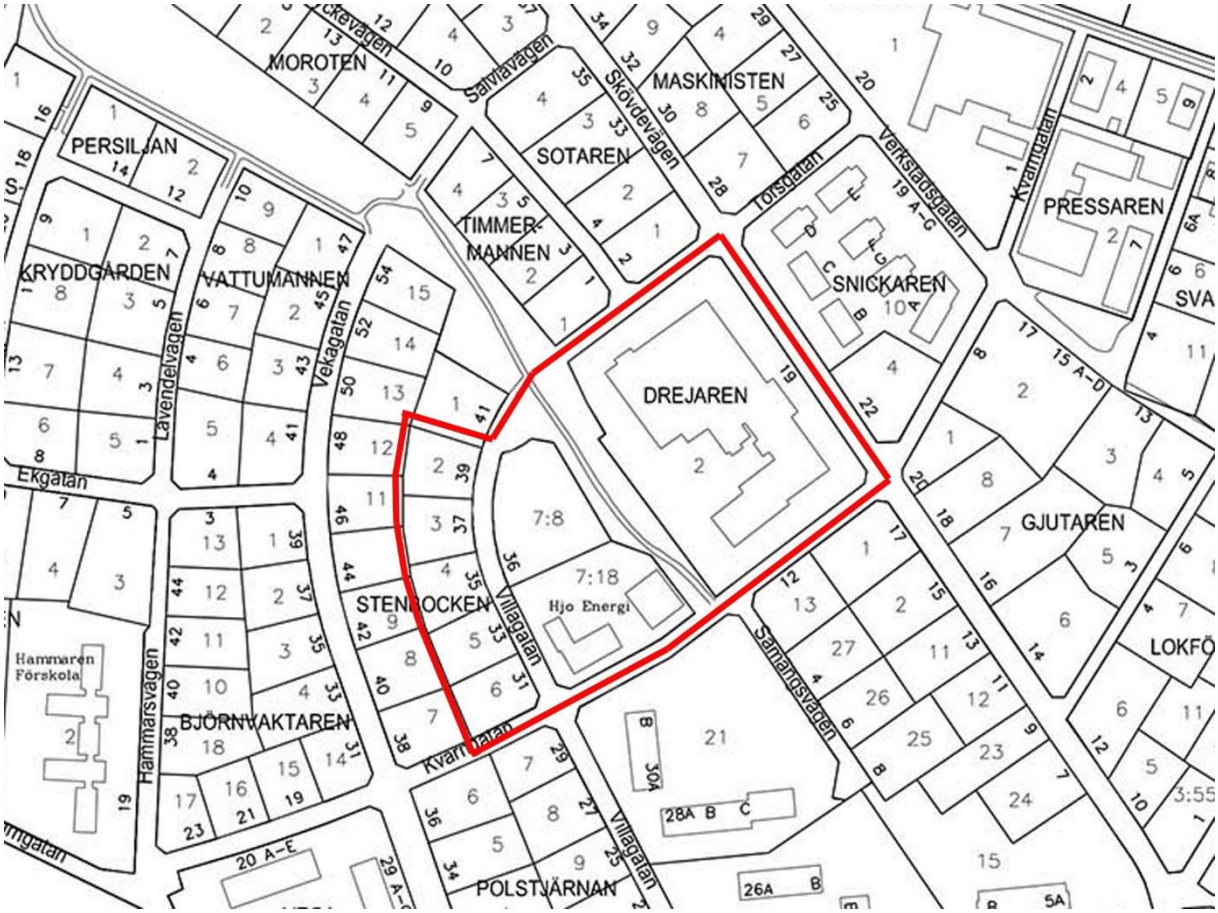

Granen 7 och Granen 2 vid korsningen Granvägen – Sandhemsvägen från nordost.

5. Granvägen

Motiv och värdering

Kulturmiljö av mycket stort värde som en tydlig representant på olika tiders bostadsbyggande, från främst 1900-talets första halva, men med enstaka goda exempel på såväl 1800-talets villabyggande som efterkrigstidens kataloghus. I området avspeglas ideal och tankar vad gäller bostadsbyggande och behovet av uthusbyggnader och stora trädgårdar, liksom de olika arkitekturstilar som avlöste varandra under främst 1900-talets första halva. Byggnadsobjektens olika ålder och arkitekturstilar visar på en kontinuitet i bebyggelseutvecklingen under det tidiga 1900-talet och kulturmiljön uppvisar en mycket väl bibehållen helhet. Den sammanhållna karaktären speglar i såväl utformning som materialval egnahemsbyggandet och de framväxande villakvarteren som präglade det tidiga 1900-talet. Av stort värde är att husens fasad- och takmaterial bevaras, liksom fönstrens utformning. Uthusens placering alldeles invid Bokgatan i områdets västra del är förvisso en effekt av att denna gatusträckning är utförd i sen tid, men icke desto mindre är koncentrationen av uthus värdefull och en bidragande del av områdets karaktär. Att trädgårdarnas fruktträd och bärbuskar mm fortfarande berättar om vikten av ett stort mått av självförsörjning under 1900-talets början, styrker värdet ytterligare.

Bakgrund

Mellan Falköpingsvägen och Strömsdalsvägen växte från sekelskiftet 1900 ett område med villor och egna hem fram på tidigare jordbruksmark under Madtorpet. På de rejält tilltagna tomterna fanns utöver bostadshus vanligen ett eller flera uthus samt grönsaksland, fruktträd och bärbuskar. Under 1920- och 30-talen uppfördes flera villor i 1 ½ våning med brutet tak i typisk 20-talsklassicism. Den del av Granvägen som ingår i den utvärderade kulturmiljön drogs fram under 1950-talet, varvid äldre, stora tomter styckades av i mindre. Dragningen av Bokgatan gjordes ytterligare ett par decennier senare, varvid de inre delarna av tomterna i kvarteret Eken kom att kanta den nya gatusträckningen. Kulturmiljön bebyggdes med några få undantag under decennierna fram till 1900-talets mitt.

Beskrivning/Karaktärisering

Kulturmiljön omfattar bebyggelsen kring den västra delen av Granvägen och söder om Bokgatan, d.v.s. kvarteren Eken, Granen, Linden och Tallen. Bebyggelsen öster om Sandhemsvägen är i högre grad förändrad, varför den delen av Granvägen inte uppmärksammas, även om det finns flera välbevarade objekt även där. Kvarteret Boken är ett mer modernt småhusområde, som skiljer sig i karaktär från omgivande bebyggelse, och därför inte uppmärksammas här.

Området karaktäriseras av friliggande egnahem och villor från 1800-talets slut och 1900-talets första halva, med tyngdpunkt på 1900-talets första decennier, kompletterade med ett par villor från 1960-talet. Egnahemmen från 1900-talets första decennier utgörs i de flesta fallen av bostadshus i 1 ½ våning, fasader klädda med liggande fasspontpanel och tak täckta med tegel eller plåt. Fönstren utgörs ofta av spröjsade tvåluftsfönster eller korspostfönster. Bostadshusen ligger i regel på väl tilltagna tomter, som även rymmer uthus på tomternas inre del, ofta vid tomtgräns mot granntomterna. Husen är ofta anspråkslöst utformade med måttfull snickarglädje och på tomterna finns i olika hög grad grönsaksland, fruktträd och bärbuskar kvar som karaktäristiska element. Många av tomterna avgränsas mot gatorna av häckar, spjälstaket av trä eller trådnät. Inspängt bland de tidiga egnahemmen finns i kvarteren Granen och Eken bostadshus med mer av villakaraktär i 1920-talsklassicism. Utmärkande för dessa villor är att de i regel är något större än egnahemmen, att fasaderna ofta utgörs av stående locklistpanel och de tegeltäckta taken är brutna. Klassicistiska element förekommer, men det är i första hand form och volym som karaktäriserar dessa villor. I området finns även enstaka exempel på putsade bostadshus från tidigt 1900-tal samt villor från efterkrigstiden med fasader av tegel och plåt.

Gaturummen i områdets kärna präglas av lugna villagator, även om kulturmiljön inramas av den två mer trafikerade gatorna Falköpingsvägen i söder och Strömsdalsvägen i norr. Miljön präglas av den ymniga grönskan i form av häckar mot gatorna, träd, buskar och blomsterplanteringar. Trafiken i den inre delen av området är begränsad, och utgörs till stor del av trafik till och från fastigheterna i området.

Bebyggelsen i området har i olika hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär. Några byggnader är mycket välbevarade exteriört sedan de uppfördes, medan andra har genomgått större förändringar i form av nya fasad- och takmaterial, utbytta fönster och ytterdörrar samt tillbyggnader. Området som helhet uppvisar en väl sammanhållen karaktär, trots att enstaka bostadshus har genomgått förändringar och då ett par villor uppförts några årtionde senare än merparten av bebyggelsen. Bland de mer välbevarade objekten, som uppmärksammas nedan som enskilda objekt, har de flesta byggnaderna genomgått mindre förändringar, men det finns goda exempel på fastigheter som har bevarat sin ursprungliga karaktär även på detaljnivå.

Karaktärsdrag

Området karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med olika typer av bostadshus, främst trähus från 1900-talets första halva, men med enstaka inslag av såväl äldre som yngre bebyggelse. Gemensamma drag vad gäller planläggning, skala och karaktär präglar bebyggelsen. Utformning och fasadmaterial hos flertalet av de enskilda byggnadsobjekten varierar inom ganska snäva ramar, vilket bidrar till en sammanhållen karaktär. Området binds dessutom samman av de överblickbara gaturummen med sin grönska, liksom genom de rymliga trädgårdarna med komplementbyggnader i form av uthus och garage, ofta placerade på tomternas inre del vid tomtgräns. Karaktäristiskt för de olika tidsepoker som avspeglas i området är de enhetliga fasad- och takmaterialen i form av liggande fasspontpanel på de äldsta husen, stående locklistpanel på de något yngre och tegel eller plåt på efterkrigstiden villor. Särskild karaktär åt området ger de i regel välskötta och väl tilltagna trädgårdarna med sin variation i vegetation samt det sammanhållna området av uthusbyggnader i kvarteret Eken vid Bokgatan. Områdets sammanhållna karaktär är särskilt tydlig mot gatorna i området, medan de delar som vänder sig mot trädgårdarna är mer individuellt förändrade.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av egnahemsområde och villabebyggelse från 1900-talets första halva bevaras. Äldre uthus, häckar, hägnader och trädgårdar bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det

kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

- **Byggnadsobjekt**

Eken 2

Eken 3

Eken 2, Falköpingsvägen 38

Villa med 1920-talskaraktär och brutet tak. Förändrade fönster. Stor trädgård med uthuslänga mot Bokgatan.

Eken 3, Falköpingsvägen 36

Bostadshus från sekelskiftet 1900 i tidstypisk panelarkitektur. Två uthus som flyglar i den stora trädgårdens norra del.

Eken 5

Granen 2

Eken 5, Falköpingsvägen 32

Bostadshus från tidigt 1900-tal, delvis förändrad genom tilläggsisolering, fjällpanel och utbytta fönster. Äldre skivtäckt plåttak. Falurött uthus i korsningen Bokgatan – Madtorpsvägen.

Granen 2, Granvägen 9

Välbevarad tegelvilla med 1950-talskaraktär i 1 ½ våning, byggd 1957. Vidbyggt garage med putsade fasader i modernistisk utformning.

Granen 7

Söder 3:4

Granen 7, Sandhemsvägen 3

Karaktäristisk och välbevarad villa i 1920-talsstil från 1933 i 1 ½ våning under brutet tegeltak. Byggnadsdetaljer som t.ex. fönster förefaller vara ursprungliga. Hög häck mot gatan.

Söder 3:4, Falköpingsvägen 28

Bostadshus från sekelskiftet 1900 i tidstypisk panelarkitektur. Två uthus som flyglar i den stora trädgårdens norra del uppförda i senare tid i anpassad stil.

Söder 3:5

Söder 3:7

Söder 3:5, Falköpingsvägen 24

Bostadshus, ”Elinsro”, från 1800-talets senare del i tidstypisk panelarkitektur, glasveranda i två våningar under plåttäckt torn. Stor trädgård med mindre flygelbyggnad och uthus. Välbevarad och gedigen trägrind mellan granitstolpar mot Falköpingsvägen.

Söder 3:7, Falköpingsvägen 20

Välbevarad villa i 1920-talsstil från 1932 i 1 ½ våning under brutet tak. Byggnaden är huvudsakligen bevarad i ursprungligt skick med klassicerande detaljer. Två mindre uthus med skivtäckta plåttak.

Söder 3:8

Söder 3:10

Söder 3:8, Sandhemsvägen 7

Trävilla i 1 ½ våning från 1900-talets första halva av svårbestämd ålder. Bostadshuset kringgärdad av stor sentida altan. Faluröda uthus/garagebyggnader med genuin karaktär på tomtens norra del.

Söder 3:10, Strömsdalsvägen 23

Bostadshus från sekelskiftet 1900 i tidstypisk panelarkitektur med tegeltak och plåtklätt torn och glasveranda. Yngre uthus på tomtens inre del.

Tallen 2

Tallen 3

Tallen 2, Strömsdalsvägen 27

Putsad L-formad villa från 1900-talets början. Tegeltäckt brutet tak. Välbevarad karaktär med bl.a. tidstypiskt utformade fönster. Det enda putsade bostadshuset i området.

Tallen 3, Strömsdalsvägen 25

Bostadshus från sekelskiftet 1900 i tidstypisk panelarkitektur. Mindre inslag av sentida förändringar. Falurött uthus inne på gården mot Tallen 2.

Tallen 8

Tallen 12

Tallen 8, Granvägen 14

Enplansvilla från Elementhus i Mockfjärd, uppförd 1963 med ljust grå fasader av panelimiterande plåt och tvåkupigt tegel på tak. Ursprungligt bevarade fönster och ytterdörr. Troligen stadens minst förändrade villa av denna typ. Äldre uthus.

Tallen 12, Madtorpsvägen 7

L-format bostadshus från sekelskiftet 1900 i tidstypisk panelarkitektur. Bandtäckt plåttak. Falurött uthus vid korsningen Granvägen – Madtorpsvägen.

Tallen 14

Tallen 14, Madtorpsvägen 3

Relativt stort bostadshus med karaktär av tidigt 1900-tal, men som kan vara uppfört något senare. Fasadernas fjällpanel förefaller sentida. Två uthus vid tomtgräns mot Tallen 13 och Tallen 15.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

-

Kulturmiljöns avgränsning

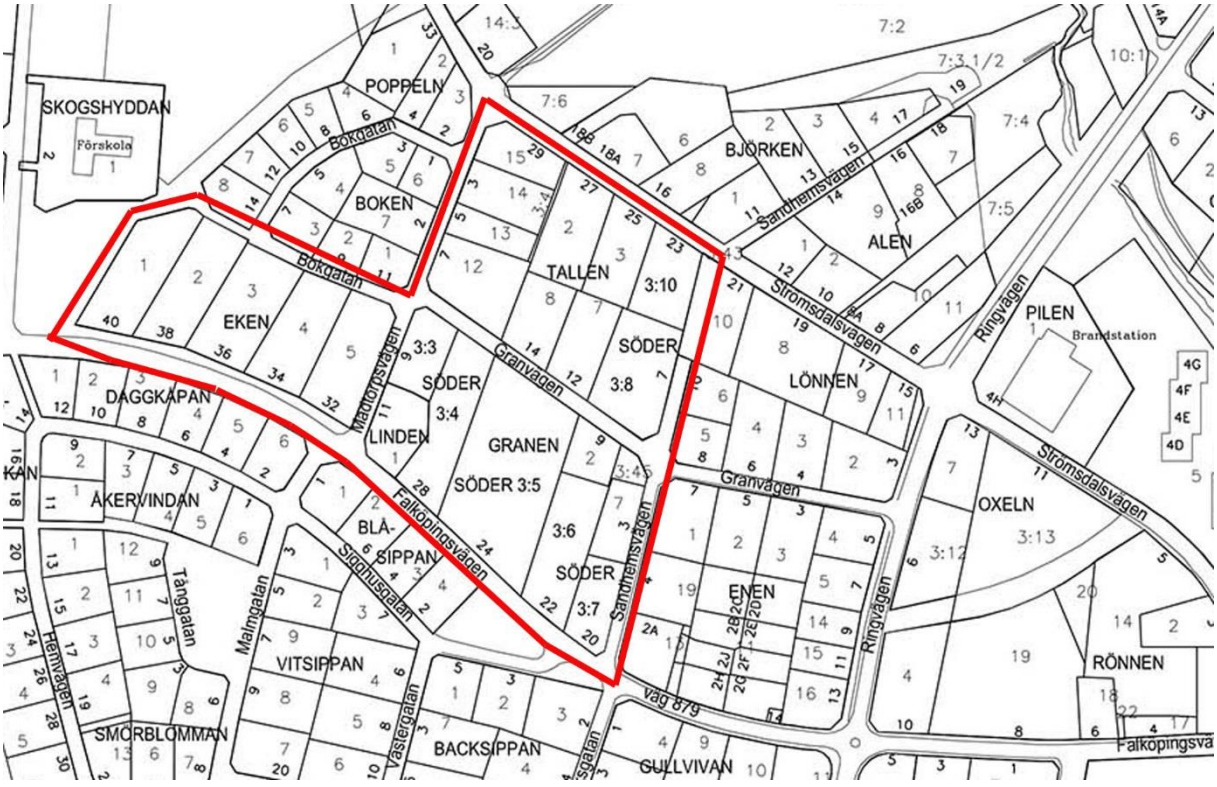

Vy från kvarteret Grepens inre del.

6. Grepen

Motiv och värdering

Kulturmiljö av stort värde som ett gott exempel på stadsplanering och bostadsbyggande under tidigt 1980-tal. Planens utformning är mycket karaktäristisk för tiden då man eftersträvade en mer småskalig och varierad boendemiljö med mindre volymer och tätare mellan byggnadskropparna. Helheten är mycket väl sammanhållen, vilket bl.a. beror på att området och dess bebyggelse är planerat och uppfört i ett sammanhang och mycket lite förändrat sedan dess. Sammanhållande karaktärsdrag är bl.a. flerfamiljshusens utformning och volymer i två-tre våningar med fasader klädda med gul fasadsten med inslag av träpanel i rött, grönt och brunt i trevåningsdelarna, relativt flacka sadeltak, balkongfronter av trä och burspråk av röd plåt samt fönstrens kulör och utformning. Hyreshusområdet speglar tydligt den reaktion mot miljonprogrammets byggande som präglade tiden. Av stort värde är att husens fasad- och takmaterial bevaras, liksom balkongernas, fönstrens och entrépartiernas utformning. Det är även viktigt att bostadsområdets utvändiga miljö med gårdar, lekplatser och vegetation mm bibehålls.

Bakgrund

Långt fram i tiden sträckte sig åkermarken norr om Hjo stad ända fram till Hjo – Stenstorps bågformade sträckning i stadens norra del. I takt med stadens utvidgning norrut fick bondgårdar som t.ex. Almedal ge plats för bostäder, industrier och annan verksamhet. På

äldre åkermark och på mark som enligt uppgift tidigare delvis även hyst en handelsträdgård planerades och byggdes omkring 1980 i kvarteret Grepen ett litet flerbostadshusområde. Trädgårdsmästaren Norberg har fått ge namn åt bostadsområdet, som ibland kallas för Norbergsjord eller Norbergs Trädgård. Hyreshusområdet uppfördes av J. Wennergrens Byggnads AB efter ritningar av Widéns Arkitektkontor, Jönköping.

Beskrivning/Karaktärisering

Flerbostadshusområdet på fastigheten Grepen 1 från omkring 1980 med i huvudsak tvåvånings bostadshus ligger mellan Karlsborgsvägen och den gamla bansträckningen för Hjo – Stenstorps järnväg i stadens nordöstra del. Kulturmiljön utgör merparten av kvarteret Grepen, som utöver flerbostadshusområdet omfattar två fastigheter med välbevarade villor från 1920-talet.

Området karaktäriseras av flerbostadshus från 1980 med fasader av gul fasadsten med inslag av träpanel i brun, röd och grön kulör samt flacka sadeltak. De sex bostadshusen är fritt grupperade runt några mindre skyddande gårdar som tillsammans utgör en sammanhållen helhet på fastigheten Grepen 1. Flerbostadshusen utgörs av relativt små byggnadskroppar i två våningar med fasader av gul fasadsten. Husen är sammanfogade av mindre volymer där enstaka delar, klädda med lockpanel i tre olika kulörer, skjuter upp i ytterligare en våning över tvåvåningshusen. De relativt flacka sadeltaken täcks av rödbruna cementpannor. Att bostadshusen huvudsakligen är uppförda i två våningar är mycket karaktäristiskt för tiden, och speglar bestämmelser om krav på hiss för bostadshus med mer än två våningar som infördes 1977. Hisskravet medförde att flerbostadshus i två våningar blev ett ekonomiskt fördelaktigt alternativ till de tidigare så vanliga trevåningshusen. Bostadshusens fönster är enhetligt mörkröda till färgen, men uppvisar en relativt stor variation vad gäller typ; allt från större enluftsfönster till tvåluftsfönster med eller utan tvärspröjs samt små badrumsfönster. Dessutom förekommer plåtklädda burspråk, vilket tillsammans med fönstrens utformning vittnar om en reaktion mot modernismens formspråk och en tillbakablick på äldre stilideal. Entrépartier skjuter ut framför huslivet och är klädda med lockpanel i de tre kulörerna brunt, rött och grönt, som kontrast till de gula stenfasaderna. Balkongerna är tillverkade av vitmålat trä, såväl stomme som fronter, även det en reaktion mot hur balkonger utformats under modernismens tidevarv.

Bostadshusen är något oregelbundet placerade så att skyddade gårdar bildas mellan huskropparna. De stora grönytor som karaktäriserade bostadsområdena under miljonprogrammets dagar ersattes vid denna tid av trängre gårdar med kortare avstånd mellan husen. Ytorna mellan husen utgörs till stor del av gräsmattor, med ett rikligt inslag av lövträd, häckar och planteringar samt på några ställen lekplatser, piskställningar, cykelställ och sittgrupper, vilket sammantaget bidrar till känslan av ombonad boendemiljö. Genom området ringlar asfalterade gång- och cykelvägar. De tankar om trafikseparering som genomsyrat planering av bostadsområden redan under föregående decennier levde vidare under 1980-talet och är även tydlig här. Bostadsområdet är på tidstypiskt vis trafikseparerat genom att biltrafik huvudsakligen är hänvisad till parkeringsytor i områdets yttre delar, där

garagelängor är förlagda. Garagelängorna är med sina fasader klädda med röd lockpanel, tak täckta med rödbruna cementpannor och bruna garageportar, väl inkomponerade i området och har liksom bostadshusen bevarat sin ursprungliga karaktär sedan de uppfördes.

Bostadsområdet präglas i mycket hög grad av 1980-talets reaktion mot modernismen vad gäller tankar om planläggning och byggnadernas utformning, vilket kan beskrivas som en nostalgisk eller romantisk tillbakablick mot äldre tiders stadsplanering och arkitektur. Bostadshusen i området har i mycket hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär, och upplevs i stort sett som intakta sedan de uppfördes. Området som helhet uppvisar dessutom en väl sammanhållen karaktär.

Karaktärsdrag

Bostadsområdet karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med flerbostadshus i huvudsak två våningar, men med medveten variationer vad gäller våningshöjd, volym och fasadmaterial. Det sammanhållna intrycket hänger till stor del samman med att flerbostadshusen är planerade och uppförda som en helhet, en helhet som bevarats väl fram till våra dagar. Miljön präglas av bostadshusens fasader av gul fasadsten med inslag av brun, röd och grön lockpanel samt flacka sadeltak, de ursprungligt bevarade balkongerna, fönstren och entrépartierna mm. Sammanfogade volymer till större byggnadskroppar, liksom utformningen med burspråk, olika fönstertyper, träbalkonger mm är en tydlig reaktion mot modernismens ideal, typiskt för övergången mot postmodernismen. Den sammanhållna karaktären förstärks av planläggningen med något oregelbundet placerade byggnadskroppar med ombonade, småskaliga grönytor och platser mellan husen, varierad vegetation och lekplatser mm, liksom trafikseparingen med parkeringsplatser och garagelängor i kvarterets yttre delar och gång- och cykelvägar i områdets inre.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av väl sammanhållet flerbostadshusområde från 1980-talet bevaras. Även vegetation, hårdgjorda ytor och lekplatser mm bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

- **Byggnadsobjekt**

Här uppmärksammas inte några enstaka byggnader. Det är områdets helhet som är mest betydelsefull.

Grepen 1 från Karlsborgsvägen

Den södra delen av Grepen 1

Den norra delen av *Grepen 1*

Garagelänga i norra delen av Grepen 1

- **Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt**

-

Kulturmiljöns avgränsning

Entrébyggnaden från 1935 har ursprunglig utformning helt i behåll.

7. Guldkroksvallen

Motiv och värdering

Idrottsrörelsens expansion har rötter i industrialismens framväxt och det är på 1920- och 1930-talen som det stora folkliga genomslaget sker i Sverige. En förutsättning är att människor börjar få tillgång till fritid, bl.a. med rätt till två veckors semester 1938. Idrottsrörelsen är också en av de folkrörelser som ur demokratisk synpunkt lättast kunde knyta till sig medlemmar från olika samhällsklasser, eftersom man här kunde mötas utan att behöva ta hänsyn till ekonomiska och sociala villkor. 1930-talskaraktären vilar fortfarande stark över Guldkroksvallen och medför att detta är en i högsta grad levande kulturmiljö som idag är en av Västsveriges mest ursprungligt bevarade idrottsplatser. Guldkroksvallen kännetecknas av att den kompletterats och utvecklats alltsedan 1931, men hela tiden på ett småskaligt kontinuerligt sätt och med utgångspunkt från de befintliga ursprungliga karaktärsbyggnadernas utformning. Formad av ett starkt engagemang för lokal idrott och viljan av att vårda och utveckla både idrott och idrottsplats har Guldkroksvallen bevarat sin ursprungliga karaktär på ett i vår tid ovanligt uttrycksfullt sätt. Guldkroksvallen har mot denna bakgrund mycket höga kulturhistoriska värdens som ger den en särställning bland Skaraborgs idrottsplatser och även sannolikt i Västsverige som helhet.

Bakgrund

I samband med att Söder byggdes ut på 1920- och 1930-talen anlades även Hjo IFK:s idrottsplats, Guldkroksvallen. Idrottsplatsen kom att placeras utanför dåvarande stadsgräns som då nått strax söder om Gärdhem.

1920 hade IFK Hjo bildats och 1925 inköptes det område där Guldkroksvallen (31 000 m²) kom att anläggas. Fotboll, gymnastik och skidor var de ursprungliga sporterna, (sedermera följt av olika sportgrenar såsom simning, bandy, cykel, hockey och därefter handboll). 1931 invigdes A-planen med en match mot IFK Norrköping inför 1500 betalande. År 1931 stod även vaktmästarbostaden klar, producerad vid Andersfors snickerifabrik i Hjo, (vaktmästarbostaden inredd till klubbhus 1951). 1935 uppfördes entrébyggnaden, ritad av Walter Kutschbach och Guldkroksvallens yttre ramar hade tagit form. Samma år invigdes anläggningen av landshövdingen i samband med friidrottstävlingar. Läktarbyggnaden uppfördes 1940. 1946 blev B-planen klar. 1959 sattes publikrekord på Guldkroksvallen, 2354 st. mot TGIF i Div. III. Juniorlaget i ishockey blev Västgötamästare. Damklubben bildades. 1962 försågs B-plan med belysning.

1985 invigdes klubbstugan. 1988 flyttades entrén från hörnet mot Vallgatan i NO där den legat sedan 1935. (Själva entrébyggnaden med överbyggnad är dock i ursprunglig utförande sedan 1930-talet). 2005 invigdes ny omklädningsbyggnad. Sedan har en ny sjumannaplan tagits i bruk 2005-2006. Sommaren 2016 utfördes underhålls- och utvecklingsarbeten på själva idrottsplatsen, bl.a. lades nytt ytskikt på löparbanor etc. Omklädningsrum byggdes om.

(Ovanstående uppgifter bygger till huvudsaklig del dels på IFK Hjos historik på internet, Per-Åke Lundström 2004 (www.ifkhjo.se/Foreningen/Historik), dels på Boken om Hjo 1986).

Beskrivning/Karaktärisering

Guldkroksvallen ligger i kvarteren innanför Jönköpingsvägen på Söder. Den är belägen vid Vallgatans södra mynning i ett flackt område som i övrigt avgränsas av Idrottsgatan i N, i O av Bruksgatan, i V av Guldkrokshallens sentida anläggning och i S av villabebyggelse. Omgivningarna upptas, förutom av idrotts- och simhall, i stort sett helt av bostadskvarter, med friliggande villor/småhus från ca 1930-1960-talen, frånsett egnahem från tidigt 190l0-tal i kvarteret Gäddan precis O om Guldkroksvallen.

Vid Guldkroksvallens utsida växer här och var höga lövträd. Höga nätstängsel inramar idrottsplatsen och bildar avgränsning mot omgivningen. Idrottsplatsens huvudstruktur ges av entrén från 1935, i V, den stora ellipsformade kärnan från 1930-talets början i V-O riktning, med gräsplan etc. inramad av löparbanor med låga skyddsräcken i järn som en yttre ram. I N står läktarbyggnaden från 1940 med inbyggd kommentatorshytt (omklädningsrum i källaren) samt fristående yngre kioskbyggnad och bod. Kärnanläggningen inramas av gräsmatta med grusade gångstråk. Södra delen av idrottsplatsen omfattar en stor öppen gräsplan. Numera finns även inslag av konstgräs. Längst i SO mot Bruksgatan ligger klubbhus (f.d. vaktmästar-bostad) från 1931 med samtida uthuslänga.

Anläggningen är mycket väl samlad och har sin tidiga 1930-talskaraktär mycket väl i behåll. Den hålls ur kulturmiljösynpunkt samman av grundstrukturen med den ursprungliga idrottsplatsen och den första generationens byggnader samt de små tillägg som senare gjorts. Entrébyggnaden, läktarbyggnaden och klubbhuset (vaktmästarbostaden) med uthuslänga är kulturmiljöns karaktärsbyggnader ur kulturhistorisk synpunkt, tillkomna mellan 1931 och 1940.

Entrébyggnaden i trä (1935) har den lätt klassicistiska utformning som förknippas med mellankrigstidens idrottsplatser och den mycket expansiva idrottsrörelsen som då var väl etablerad som Sveriges största folkrörelse. Entrén består av två kurer i djupt gulmålad fasspåntad panel, vitt listverk och ursprungliga spröjsade fönster i brunt samt en klassicerande dekor på överliggaren, också målad i en djup gul kulör. På överliggaren sitter även IFK Hjos sköld. Ovanpå överliggaren står ”GULDKROKSVALLEN” i vita träversaler. Vid ingångarna finns vändkors. Entrén var 1935-1988 belägen i NO hörnet mot Vallgatan. 1988 flyttades entrén inklusive entrébyggnaden till norra långsidan, sannolikt i samband med tillkomsten av den närbelägna Guldkrokshallen. Entrébyggnaden förblev dock intakt och flyttades endast utan förändringar av kurarna som fortfarande är i originalutförande. Ursprungligen lär den ha varit målad i ljust blått/vitt, Hjo IFK:s färger.

Läktarbyggnaden (färdig under kriget 1940) har 1930-talskaraktär med bl.a. fasspåntfasad i blekgult, fönster och träpelare i vitt, papptäckt stort pulpettak på konsoler samt spröjsade glaspartier på sidorna. Sittbänkarnas gradänger är utförda i brunmålade bräder. Den inbyggda kommentatorshytten är utförd i glas och blekgul panel. Byggnaden ger frånsett omklädningsrummen ett mycket ursprungligt intryck. Omklädningsrummen är i källaren med gjuten trappa och sentida dörr.

Nära läktarbyggnaden står den senare uppbyggda kiosken med fasad i gul locklistpanel under ett pulpettak.

Den f.d. vaktmästarbostaden (1931), som jämte uthuslängan är den äldsta byggnaden, har en utpräglad 1920-talsprägel med sadeltakets utsvängda fall, den gula locklistpanelade fasaden samt enkla klassicerande detaljer. Förändringen till klubbhus 1951 resulterade främst i två-och treluftsfönster med hela rutor samt byte av dörr. Den samtida uthuslängan har fasad i gul locklistpanel, samt röda liggande tvåluftsfönster under sadeltak med korrugerad plåt. I nära anslutning står en brunnspump i gjutjärn. I närheten står en relativt nybyggd liten klubbyggnad med gul panel under platt tak.

Karaktärsdrag

Guldkroksvallen karaktäriseras framför allt av idrottsverksamheten och föreningslivet samt de byggnader och anläggningar som uppförts alltsedan 1931 för klubbens verksamhet. Småskalighet, en varsam vård och användning av befintliga byggnader och material, en kontinuerlig komplettering av anläggning med utgångspunkt från dess ursprungliga kärna – dessa företeelser karaktäriserar Guldkroksvallen. Den ursprungliga idrottsplatsens kärna från 1931-1940 är mot denna bakgrund fortfarande mycket väl bibehållen. Den kännetecknas i

första hand av den mycket viktiga och fortfarande ursprungligt utformade entrébyggnaden, samt läktarbyggnaden och f.d. vaktmästarbostaden (klubbhuset) med uthuslänga och gjutjärnspump. Det är dessa delar, med entrébyggnaden i centrum, som idag utgör de direkt karaktärsbärande delarna av Guldkroksvallen som kulturmiljö. Även den enkla mer sentida kiosken är av stor betydelse för helheten och den viktiga funktion som fylls vid matcher och andra idrottsevenemang. Övriga delar av anläggningen speglar idrottsverksamheten, dess basbehov och utveckling samt inte minst den publika delen av verksamheten. Fortfarande är det ett nätstängsel som inhägnar idrottsplatsen vilket också bidrar till fortsatt karaktär och kontinuitet.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att Guldkroksvallens välbevarade ursprungliga karaktär av folklig föreningsbaserad idrottsplats från 1930-talet bevaras. Bästa sättet att göra det är genom föreningens fortsatta starka engagemang och kontinuerliga varsamma omvårdnad och utveckling av sin anläggning. Områdets bebyggelse bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Särskild hänsyn och varsamhet bör visas kärnanläggningen från 1931-1940 med den mycket ursprungliga entrébyggnaden samt den mycket karaktärsfulla läktarbyggnaden och f.d. vaktmästarbostaden (klubbhus) med uthuslänga och brunnspump.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

Guldkroksvallen har särskilt höga kulturvärden. Det är en av de bäst bevarade äldre små idrottsplatserna i Västra Götaland och den är inte minst en levande kulturmiljö. Guldkroksvallen skulle kunna bli föremål för ansökan om byggnadsminnesförklaring enligt KML 3 kap. En mer ingående byggnadsdokumentation bör utföras, för att få en fördjupad och mer nyanserad kunskap om bebyggelsens kulturvärden. Det innefattar bl.a. att i arkiv och per intervjuer närmare dokumentera Guldkroksvallen bebyggelse- och idrottshistoriskt.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

• Fornlämningar

-

• Byggnadsobjekt

Söder 9:8 o 9:9 Guldkroksvallen, Idrottsgatan/Vallgatan 34

Guldkroksvallen är även i hög grad ett byggnadsobjekt med särskilt höga kulturvärden. Beskrivningen av objektet görs i kulturmiljöbeskrivningen ovan.

Läktarbyggnad fr. 1940.

Klubbhus (vaktmästarbostad f.d.) fr. 1931.

Guldkroksvallen fr. SO.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

-

Områdets avgränsning

Hjo folkhögskola från väster

8. Hjo folkhögskola

Motiv och värdering

Kulturmiljö av mycket stort värde som ett gott exempel på planering och utformning av skolmiljöer under slutet av 1960- och början av 70-talen. Folkhögskolans placering i en rofylld, naturskön omgivning en bit från centrum är typisk för efterkrigstiden. Helheten är mycket väl sammanhållen, vilket bl.a. beror på att området och dess bebyggelse är planerat och uppfört i ett sammanhang, senare kompletterat med bl.a. det uttrycksfulla kapellet som ansluter sig väl till helheten. De enskilda byggnaderna har i olika hög grad genomgått förändringar vad gäller utformning och färgsättning, men utan att den ursprungliga karaktären gått förlorad. Sammanhållande karaktärsdrag är bl.a. bebyggelsens planering som paviljongskola med långsträckta byggnadsvolymer i en våning och med fasader av vitslammat tegel och panel samt platta eller flacka tak, delvis utformade med kraftiga takfotssarg. Byggnaderna visar prov på omsorg och hög kvalitet i den individuella utformningen, samtidigt som de samverkar till en harmonisk helhet. Folkhögskoleområdet speglar tydligt såväl arkitektoniska strömningar som andra förutsättningar som styrde byggandet av skolmiljöer under efterkrigstiden. För den sammanhållna karaktären är det av stort värde att husens sammanhållna utformning och fasadmaterial bevaras. Det är även viktigt att områdets utvändiga miljö med grönytor, planteringar, park- eller glesa skogskaraktär bibehålls, liksom den skyddande trädbarriären i områdets yttre del.

Bakgrund

Redan på 1930-talet väcktes inom Skara stift frågan att starta en folkhögskola. Efter åratal av utredningar och diskussioner om bl.a. lokalisering av folkhögskolan, bildades 1958 Stiftelsen Skara stifts folkhögskola. Man hade beslutat sig för Hjo som lokaliseringsort för folkhögskolan, och i september samma år startade man undervisningen i Villa Svea i Hjo stadspark. År 1964 träffade man avtal med Hjo stad om ett markområde i Lundbyskogen, ett skogsområde väster om staden som tidigare omgavs av jordbruksmark och som vid samma tid togs i anspråk för ny villabebyggelse. Fyra år senare presenterades byggnadsritningar till folkhögskolan, upprättade av Nils Sunnerholm Arkitektkontor i Göteborg, och bygget kunde påbörjas. År 1970 invigdes den nybyggda folkhögskolan, som utöver undervisnings- och ekonomibyggnader även omfattade elev- och personalbostäder. Elevbostäderna utformades som en låg paviljongbyggnad, och lokaliserades alldeles intill skolbyggnaden. Personalbostäderna i form av en liten grupp låga kvadratiska volymer placerades något mer avskilt på områdets östra del. Åren 1986-87 byggdes kapellet och musikavdelningen till efter ritningar av Åke Jansson vid Visby Arkitektgrupp. Under 1990 talet utfördes ny- och ombyggnader vid ett par tillfällen. År 1994 uppfördes ett nytt elevhem på områdets sydvästra del efter ritningar av Biversten Arkitektfirma i Skövde. Vid samma tid byggdes internatet och skolans tak om, så att de tidigare platta taken ersattes av flacka pulpettak. År 1997 byggdes lokaler för administration, lärarrum och grupprum om, och 2002 byggdes elevbostäderna från 1994 i områdets sydvästra del om till förskola. Efter 2015 års flyktingström har tillfälliga paviljonger ställts upp på folkhögskolan för undervisning. På Hjo folkhögskola bedrivs många olika utbildningar, bl.a. kyrkomusikerutbildning.

Beskrivning/Karaktärisering

Folkhögskolans område som invigdes 1970 i Lundbyskogen utgörs av en paviljongskola med flera byggnadsvolymer i en våning för olika ändamål fint inkorporerade i det luftiga tallskogspartiet. Kulturmiljön utgörs av skolans bebyggelse på fastigheten Lundbyskogen 1, och omfattar såväl undervisningslokaler, bostäder, kapell och byggnad för förskola, dock inte de tillfälliga paviljongerna. I kulturmiljön ingår även den grönyta och den skogsdunge som bebyggelsen ligger i och som huvudsakligen utförs av tall, med inslag av björk och andra lövträd och med gräsmattor och planterade häckar.

Området karaktäriseras nästen helt av envåningsbyggnader, då folkhögskolan i tidens anda anlagts som en paviljongskola. Endast gymnastiksal och kapell skjuter upp ovanför den övriga bebyggelsen måttfulla höjd. Anläggningens olika delar ligger huvudsakligen samlade kring ett centralt stråk, varifrån man når såväl undervisningslokaler och kapell som internatboende och förskola. Det är egentligen bara de friliggande bostadshusen i områdets östra del, som ligger lite avskilt från övriga byggnader. Bebyggelsen är enhetligt utformad med vitslammade tegelfasader och platta eller mycket flacka pulpet- och sadeltak. Endast musikavdelningen som binder samman kapellet med skolhuset har en annan karaktär med sina fasader av diagonalt ställd träpanel. Även om flertalet byggnader är koncentrerade till områdets centrala del så upplevs miljön som luftig med generösa grönytor mellan husen.

Den parklika skogsdungen med sina gångvägar är har en positiv och rogivande effekt i området, särskilt i den östra delen. Inramningen med träd och annan vegetation verkar samlande på anläggningen och avgränsande mot omgivningen.

Anläggningens centrum utgörs av skolbyggnaden med undervisningslokaler, administration, bibliotek mm. I öster är kapellet kopplat till skolbyggnaden via musikavdelningen, och i väster finns gymnastiksalen. Mitt emot entrén till skolbyggnaden ligger internatet, som utgörs av en raffinerad byggnadskropp som kringgärdar en större och fyra mindre gårdar. Strax intill internatet ligger en långsträckt byggnad som tidigare fungerat som elevboende, men numera är ombyggt till förskola. Längst i öster ligger lite avsides tre bostadshus med intressant utformning, där två kvadratiska volymer sammanfogat två och två till tre i stort sett likadana enheter, uppförda som personalbostäder.

Arkitekturen i området präglas av en lätthet, som understryks av de vitmålade, slammade tegelfasaderna med partier av liggande träpanel, som så när på den del som förbinder skolhuset med kapellet präglar hela området. Andra karaktäristiska drag är de kraftigt markerade takfotssargerna på skolhuset med tillhörande gymnastiksal, en mindre förråds- och garagebyggnad och på bostadshusen i öster, som på skolhuset, gymnastiksal och garage utgörs av plåt och på bostadshusen av liggande träpanel. Troligen har takfotssargen genomgående varit av träpanel tidigare, men ersatts av plåt vid 1994 års arbeten. Takfotssarg och panelpartier är idag målade i en ljust grå kulör, men kan med tanke på tiden då anläggningen uppfördes, ursprungligen ha haft en mörkare kulör, sannolikt mörkbrun.

Den byggnad som inrymmer elevbostäder, internatet, utgörs av fyra korsformade volymer, som sammanfogats runt en större gård. De fyra volymerna kringgärdar vardera en liten skyddad innergård, som nås via en smal passage från den större gården i bostadskomplexets centrala del. Internatet har samma karaktär som övrig bebyggelse i området men är försett med smäckra pulpet- och sadeltak. Det f.d. elevbostadshuset i söder påminner i sitt uttryck till viss del om internatet strax intill, men har genom ombyggnad till förskola genomgått en del förändringar.

En byggnad som utmärker sig i området genom sin något högre höjd och annorlunda utformning är kapellet från 1987. Även här är fasadmaterialet vitmålat, slammat tegel, men i motsats till folkhögskolans i övrigt horisontella sträckning, har kapellet en tydlig vertikal prägel. Fasadytorna kan liknas vid stående murar eller skärmväggar, sammanbundna av vertikala glaspartier. I anslutning till fönsterpartierna av aluminium finns fönsteromfattningar och nischer av grå kalksten. Brunmålade limträbalkar har på ett genomtänkt sätt kombinerats så att de utgör ett kors i två riktningar. Kapellet är förbundet med skolhuset genom en byggnadsdel som genom sin fasadbeklädnad av diagonalställd träpanel avviker från områdets i övrigt enhetliga fasaduttryck. Denna del, som inrymmer musikavdelningen, präglas även av en del större uppglasade partier mot öster.

Folkhögskolans område präglas i mycket hög grad av en ombonad och trivsam atmosfär, som möjliggörs av Lundbyskogens avskärmande och rofyllda inverkan, liksom av paviljongskolans luftiga karaktär och måttfulla skala. 1960- och 70-talens ideal vad gäller utformning av skolbyggnader är tydlig, och kontrasteras av det senare tillbyggda kapellet och

musikavdelningen. Särskilt kapellet ansluter sig emellertid väl till anläggningens ursprungliga karaktär, samtidigt som den har ett självständigt uttryck. Byggnaderna har i olika hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär, men området som helhet uppvisar en mycket väl sammanhållen karaktär.

Karaktärsdrag

Folkhögskoleområdet karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med olika byggnader, huvudsakligen uppförda som envåningsbyggnader i ett paviljongsystem. Tack vare den omgivande Lundbyskogen har en rofylld, varierad och ombonad omgivning åstadkommits, samtidigt som de likartade skol- och bostadshusen genom skala, uttryck och byggnadsmaterial ger området en sammanhållen karaktär. Det sammanhållna intrycket hänger till stor del samman med att skolområdet är planerat och uppfört i ett sammanhang, med senare tillbyggnader som ansluter sig till den grundläggande helheten, en helhet som bevarats väl fram till våra dagar. Bebyggelsen med skolhus och bostadshus från 1970 präglas av vitslammade tegelfasader med inslag av liggande träpanel, flacka eller platta tak, delvis med kraftigt utskjutande takfotssarg, och en variation i uttryck där skolhusen och bostadshusen skiljer sin åt i detaljutformning. Skolhus och bostadshusen är uppförda i sparsmakad, men mycket omsorgsfull och genomtänkt form, såväl vad gäller planläggning som formgivning av byggnaderna. Kapellet har trots samma fasadmaterial ett helt eget uttryck, som genom sin egenartade form och vertikalitet utmärker sig i området och gör den till anläggningens mest monumentala byggnad.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av väl sammanhållet folkhögskoleområde från 1970-talets början, med tillbyggnader från 1980-talet, bevaras. Även den omgivande parken/skogen beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

• Fornlämningar

-

• Byggnadsobjekt

Här uppmärksammas inte några enstaka byggnader. Det är områdets helhet som är mest betydelsefull.

Skolbyggnaden

Kapellet

Internatet

Personalbostäderna

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

-

Kulturmiljöns avgränsning

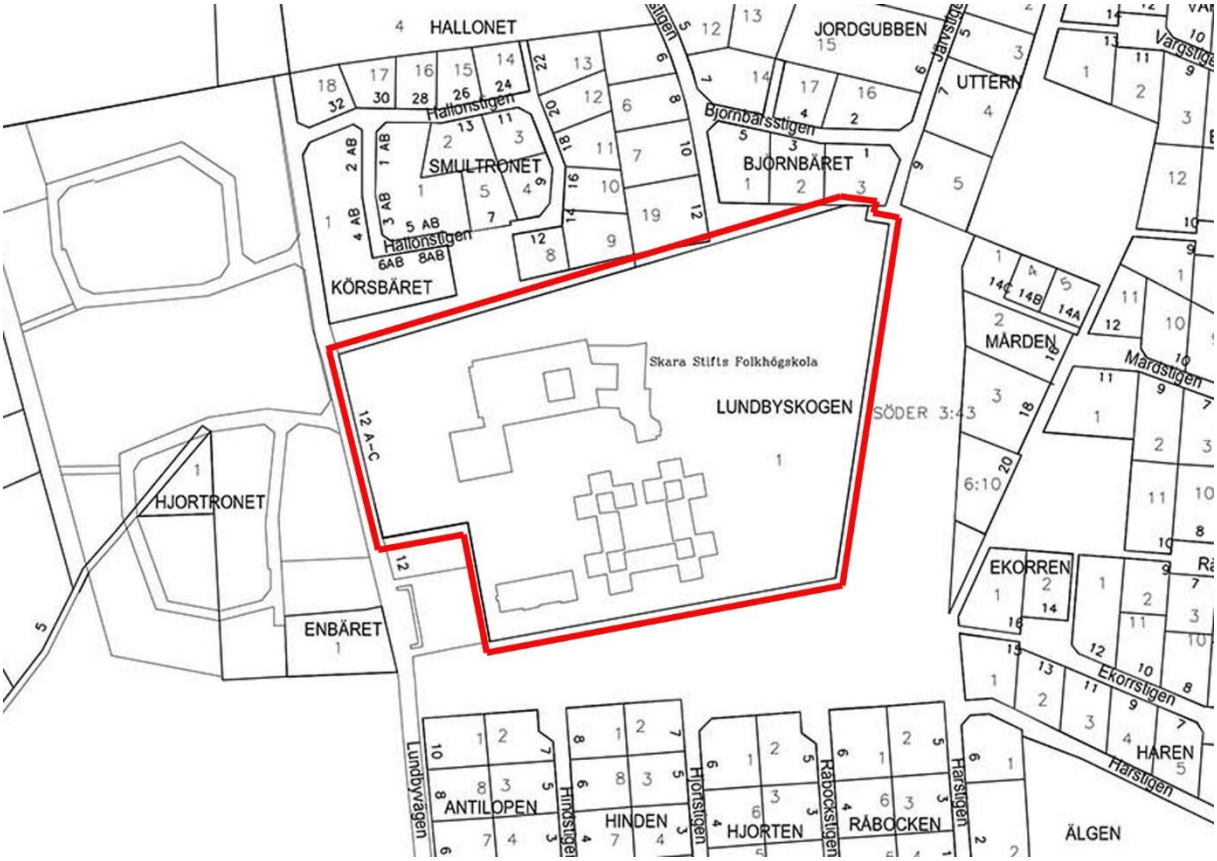

Hamnens inre del fr SO.

9. Hjo hamn

Motiv och värdering

Kulturmiljö med mycket stark förankring i Hjo stad och stadens historia. Sjöfarten på Vättern har varit en förutsättning för Hjos uppkomst och fortsatta utveckling som stad under flera århundraden. Därmed är Hjo hamn en av stadens främsta kulturhistoriska kärnmiljöer. Kulturhistoriskt sett består hamnmiljön av två delar: Dagens hamnanläggning från 1851-1855 har bakgrund i stadsplaneförslag från 1846-1854 och ger uttryck för 1800- och 1900-talets sjöfartsutveckling. Ångaren TRAFIK från 1892 har Hjo som hemmahamn och är ett av Sveriges äldsta seglande fartyg. Hamnens kärnanläggning från 1800-talet med pirar, lastkaj, hamnmagasin och f.d. hamnvaktarbostad är bevarad, kompletterad med 1930-talets modernisering av fyrar och vågbrytare samt utvecklad sedan 1990-talet med successiva tillägg från senare tiders fiskenäring, sommarturism och fritidssjöfart inklusive ny pirombyggnad 2015-2016. Hamnmiljöns andra del utgörs av åmynningen samt spåren av äldre tiders hamnanläggningar, dolda under mark och vatten såsom Hertig Johans brygga från 1610 dels under Vätterns yta, dels i kvarteret Långan S om åmynningen. Kvarteret Vågen med ett av Hjos tidiga affärs- och bostadshus i 1930-talsfunkis, arkitekt Birger Jonson, avrundar hamnmiljön mot Hamngatan. Den innehållsrika hamnmiljön är med sina äldre kärnmiljöer som utgångspunkt och den kontinuerligt formade helheten av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Bakgrund

Hjos uppkomst och utveckling är helt förknippat med Vättern och Hjoåns mynning. Med all sannolikhet utvecklades Hjo som en förbindelsepunkt och överskeppningsort mellan de medeltida cistercienserklostren i Alvastra på östgötasidan och Varnhem inne i Västergötland. Hjoåns mynning gav en skyddande naturlig hamn och tilläggsplats. Först var staden Hästholmen i Östergötland sjöfartens målpunkt, men under 1300-talets sista del tog Vadstena med nyanlagt birgittinerkloster och en framväxande stad över och blev huvudmål. Vadstena kloster hade också stora jordinnehav på västgötasidan. Reformationen på 1500-talet förändrade det religiösa och ekonomiska livet, stängde klostren och hämmade sjöfarten svårt. Vid 1600-talets början hörde Hjo till hertigdömet Östergötland. Hertig Johan som var son till Johan III lät ca 1610 bygga en stor hamnbrygga strax söder om åmynningen, vilket gynnade sjöfarten på Hjo hamn. Efter hertig Johans tid förekom visserligen regelbunden sjöfart över Vättern men Hjo hade då hård konkurrens av landsbygdens sjöfart, inte minst från Brevik.

När Göta kanal öppnades (västgötadelen 1822 och östgötadelen 1832) ökade sjöfarten på Vättern starkt. Hjo saknade en funktionell och modern hamnanläggning, eftersom Hertig Johans brygga förfallit. Tilläggsplatsen Krabben utanför Sjögatans mynning var otillräcklig för sjöfartens behov. Den nya hamnen norr om Hjoåns mynning anlades 1851-1855 och kom snart att kallas för Vätterns bästa hamn. Den anlades med stenpirar och strax därutanför en fristående vågbrytare i sten med två träfyrar på vardera pirarmen. Från 1860 fanns linjetrafik mot både Stockholm och Göteborg. Hjos sjöfart var öppnad mot omvärlden och inlänkad i ett stort logistiskt nät. 1875 öppnades reguljär båtförbindelse med Hästholmen med ångbåten TRAFIK som förnyades 1892 och sedan dess har Hjo som hemmahamn. Hamnen användes redan på 1850-talet både för fraktfart och persontrafik. När Hjo-Stenstorps järnväg öppnades 1873 drogs ett järnvägsspår ut på lastkajen, vilket fortfarande finns kvar. Hjo kuranstalts blomstring var mycket gynnsam för persontrafiken på sjön. På 1930-talet byggdes hamnen om, vågbrytaren ersattes med en ny i betong och även de två äldre fyrarna ersattes med då moderna gasdrivna AGA-fyrar av betong.

Efter andra världskrigets slut klingade vättersjöfarten av. Göta kanals fraktfart upphörde 1972. Hamnen av idag präglas helt av fritidssjöfart med småbåtshamn och en stor gästhamn samt av att vara en social aktivitetsyta för nöje och rekreation. TRAFIK ligger dock kvar och gör turer sommartid. Fr.o.m. 1990-talet har gjorts stora förändringar i hamnen som omfattar dels moderniseringar av pirar (2015-2016) och träbryggor, dels anläggandet av bodar och byggnader för fiske, försäljning, service och näringsverksamhet såsom restauranger och caféer. Det stora hamnmagasinet från 1930-talet i kvarteret Vågen revs på 1990-talet och ersattes med en bostads- och restaurangbyggnad. I kvarteret Åran mot Hamngatan låg taxistation och Centralföreningens magasin. Detta ersattes på 1960-talet med ett Domusvaruhus, numera systembolag.

Beskrivning/Karaktärisering

Kulturmiljön omfattar framför allt Hjo nuvarande hamnläggning från 1850-talet på åmynningens norra sida, själva åmynningen samt åfåran med omgivande parkstråk upp till Norrbro vid Hamngatan. Dessutom ingår en liten del av kvarteret Långan på åmynningens nuvarande södra sida, där den ursprungliga medeltida hamnen bör ha funnits, samt ute i vattnet lämningarna av hertig Johans brygga som inte syns över vattenytan. Vidare ingår angränsande två kvarter mot Hamngatan, bl.a. kvarteret Vågen med ett bostads- och affärshus från 1930-talet och fram till 1990-talet stod där även det stora hamnmagasinet från 1930-talet.

Hjo hamn ligger på nordsidan av Hjoån strax norr om Gamla staden. Ut mot Hamngatan i V avgränsar kvarteren Vågen (bostads- och affärshus) och Åran (nuvarande Systembolaget). Floragatans förlängning länkar samman hamnen med Nya staden. Som en yttre del av hamnmiljön mot N ligger Guldkroksbadet samt raden av gamla badhytter vid Stadsparken, men de omfattas inte av den aktuella kulturmiljön. (Se istället kulturmiljön Stadsparken).

Hamnen fick sin grundstruktur vid hamnombyggnaden 1851-1855. Detta utgör både hamnområdets och kulturmiljöns kärna med lastkajen och de två stenpirarna samt hamnbassängerna däremellan samt längst ut vågbrytaren med de två ledfyrarna. I kärnan ingår i högsta grad även järnvägsspåren från 1870-talet till lastkajen, ångaren TRAFIK samt hamnmagasin och f.d. hamnvaktarbostad som båda är från sent 1800-tal och hamnens enda kvarvarande äldre byggnader idag.

Den stensatta lastkajen karaktäriseras förutom av hamnmagasinet av järnvägsspåren från 1870-talet, framhävda av en uppställd rödmålad godsvagn av äldre typ och en stor lastkran/båtkran. Längst ut ligger ångaren TRAFIK som sedan 1876 haft Hjo som hemmahamn och som gått i reguljär trafik på Vättern. Nuvarande TRAFIK är från 1892 och idag ett av Sveriges äldsta fartyg i drift.

Hamnmagasin och f.d. hamnvaktarbostad är båda välbevarade ljusgröna byggnader i tidstypisk panelarkitektur från sent 1800-tal och hör i hög grad till både stadsbildens och kulturmiljöns omistliga karaktärsbyggnader i Hjo. Båda har ursprungliga volymer samt åtskilliga karaktäristiska snickerier och andra exteriördetaljer i behåll. Den lilla hamnvaktarbostaden med spröjsad glasveranda inrymmer numera servering. Det papptäckta hamnmagasinet vid lastkajen, med sin stora volym delvis på plintar vid vattenbrynet, är en av hamnmiljöns främsta riktpunkter.

Båda pirarna har nyligen byggts om. De är stensatta med gatsten, med en ram av huggen sten mot vattnet, samt har inslag av stora släthuggna stenpollare samt också av förtöjningsplats med liten trappa mot vattnet. Den södra piren har breddats och försetts med inslag av gräspartier och fasta sittgrupper. Den inramas av en skoning av stora rullstenar. Vågbrytaren utanför pirarna gjordes om i betong 1934 när de äldre träfyrarna från 1850-talet ersattes med AGA-fyrar. De små vita betongfyrarna står längst ut på vågbrytarens norra och södra huvud. Fyrar och pirar är en omistlig del av hamnens kulturmiljö.

Mycket av hamnen av idag har fått sin karaktär på 1990- och 2000-talet då merparten av den nutida bebyggelsen tillkommit. I kärnan, mellan södra piren och lastkajen går det stensatta hamnstråket mellan faluröda bodar som här bildar en ”gata” i samklang med de äldre ljusgröna hamnbyggnaderna (se ovan). Dels är det båtklubbens stora båtskjul som vänder gavelfronterna ut mot sjön, dels fiskebodar, dels bodar för olika service- och näringsverksamheter. Ena sjöboden har endast ett falurött spjälverk som skärmfasad. Bodtaken täcks av tegel eller plåt. Sittgrupper i trä finns i sand närmast vattnet. En restaurangbyggnad i gult med delvis uppglasad sjöfasad har på 2000-talet uppförts innanför lastkajen åt NV.

Kulturmiljöns södra del präglas av den lilla åmynningen som omges av rullstenar, gräsmark och inslag av täta lövbuskage. Själva åfåran har en enkel stenskoning. Ån inramas på nordsidan upp mot Norrbro och Hamngatan av ett mindre parkstråk med gångväg, högvuxna lövträd och en liten lekplats.

Söder om åmynningen står uppställd en ekstock bärgad ur Vättern 1967. Sannolikt är stocken en rest av den äldre hamnanläggningen Hertig Johans brygga från ca 1610. Informationstavlan vid stocken berättar bl.a. om att bryggan finns markerad på stadskartan från 1696. När bostadshusen närmast ån i kv. Långan på åns södra sida skulle byggas gjordes 1989 en arkeologisk utgrävning. Då påträffades betydande delar av den äldre hamnanläggningens stockkonstruktion. Ca 100 m ut i vattnet finns rester av en stenkista som också bör vara en rest av Hertig Johans brygga. Detta överensstämmer väl med bryggans längd, den skulle ha varit 180 alnar (ca 108 m lång).

Viktiga delar av kulturmiljön kring åmynningen syns på så vis inte ovan vatten och mark.

Kvarteret Vågen mot Hamngatan bildar en övergång mellan hamnen och Gamla staden. Dominerande är Vågen 1 från 1935, av arkitekten Birger Jonsson, med ett trevånings flerbostadshus med affärer i bottenvåningen. Det är ett av Skaraborgs tidigaste exempel på ett stadsmässigt bostads- och affärshus i 1930-talets funkisstil med ljus slätputsad fasad, två- och treluftsfönster och tidstypiska entréer i ek och glas, allt under ett flackt sadeltak.

Kvarteret Åran var fram till 1960-talet starkt hamnrelaterat eftersom bl.a. Centralföreningens magasin låg här. Där låg även stadens taxicentral. Sedan uppfördes här Domusvaruhuset som numera inrymmer Systembolaget. Byggnaden har genomgått en del fasadförändringar sedan Domusepoken. Med sin stora kvarterstäckande volym med fasad i mexisten har byggnaden en betydligt mer tung och blockig karaktär än övriga centrala stadskvarter i Hjo. Eftersom byggnaden är utförd endast i en våning påverkar dock inte den stora volymen helhetsintrycket av hamnen och Hamngatan.

Karaktärsdrag

Vid sidan av Stora Torget är det Hjo hamn som under århundraden varit stadens ansikte utåt, Hamnmiljöns naturliga struktur är orienterad mot Vättern med sjöfart och fiske och idag fritidssjöfart. Samtidigt är hamnmiljön också i hög grad en del av stadskärnan samtidigt som att den funktionellt och stadsplanemässigt utgör en förenande länk mellan Gamla staden

och Nya staden. (Stadsparken med badet, raden av gamla badhytter och tornförsedda kurortsvillor är stadsplane- och upplevelsemässigt en del av hamnens kulturmiljö, men i KMP utgör dock Stadsparken en särskild kulturmiljö. Sammanhangen dem emellan är dock viktiga att notera och uppmärksamma).

Hjo hamnmiljö är relativt sett en småskalig anläggning som ur kulturhistorisk synpunkt består både av 1800-talets hamnanläggning vid och äldre tiders hamn vid och S om åmynningen, som idag är en dold arkeologisk/marinarkeologisk kulturmiljö under mark och Vätterns vattenyta. Sedan tillkomsten av nuvarande hamn N om åmynningen 1851-1855 har hamnen genomgått förändringar, främst 1870-tal, 1930-tal och fr.o.m. 1990-talet. Den är successivt utvecklad och omvandlad inom ramen för hamnområdet, men den präglas fortfarande starkt av småskalighet och av att kärnanläggningen från 1850-1890-talen ger hamnmiljön dess grundstruktur samt historisk och miljömässig identitet och särprägel.

Av största betydelse ur kulturmiljösynpunkt är kärnanläggningen som står för de grundläggande karaktärsdragen: Lastkaj med spår och ångaren TRAFIK, hamnbassänger, pirar och vågbrytare med fyrar samt de två äldre hamnbyggnaderna. Lastkajen från 1850-talet är stensatt och präglas av järnvägsspåren, en stor lastkran/båtkran, en uppställd godsvagn samt ångaren TRAFIK från 1892. De stensatta pirarna med förtöjningsplats och stenpollare är nyligen ombyggda och något breddade. Vågbrytaren utanför pirarna är sedan 1934 i betong. De små vita betongfyrarna står längst ut på vardera huvudet på vågbrytaren

Det stora hamnmagasinet och den lilla f.d. hamnvaktarbostad är utförda i panelarkitektur från sent 1800-tal med ursprungliga volymer och fasader samt åtskilliga karaktäristiska snickerier och andra ursprungliga exteriördetaljer i behåll, såsom magasinets dörrar, fönster, luckor o papptak samt hamnvaktarbostadens glasveranda, spröjsade tvåluftsfönster och tegeltak. Magasinet har återfått karaktäristisk text exteriört. Dagens färgsättning är i ljusgrönt/ljusbrunt magasin och ljusgrönt/vitt hamnvaktarbostaden.

Sjöfarten av idag är ersatt av fritidssjöfart med gästhamn och småbåtshamn. Den faluröda byggnadsgruppen med låga bodar och båtskjul har tillkommit fr.o.m. 1990-talet, den yttre raden vänder gavelfronten ut mot vattnet. Bodtaken täcks av tegel eller plåt. Det stensatta hamnstråket mellan bodar och skjul bildar en ”gata” i samklang med de två äldre hamnbyggnaderna. Flytbryggor mot småbåtshamn och gästhamn är av trä.

Hjoåns nedersta lopp, nedströms Norrbro, karaktäriseras av småskalighet, stenskodd åfåra, gräsmark, sydsidans parkmark med högvuxna lövträd. Åmynningen präglas av rullstensstrand och lövbuskage. Den 1967 påträffade och uppställda ev. bryggstocken ger en fysiskt visuell förnimmelse av det äldre hamnläget med bl.a. Hertig Johans brygga. Detta är i övrigt inte synligt för blotta ögat eftersom den äldre anläggningen ligger dels i Vättern dels i mark S om åmynningen på nuvarande Långan 1:s tomt.

Båda kvarteren Vågen och Åran mot Hamngatan har haft stora hamnrelaterade magasin som numera är rivna. Mycket viktigt ur kulturmiljösynpunkt är bostads- och affärshuset från 1935 i Vågen 1. 1930-talsfunkisen är fortfarande i stort väl bibehållen. Den indikeras av husets volym, originalentréer i ek/glas, skifferbeklädd sockel, fasadens ljusa ädelputs, de typiska två- och treluftsfönstren, balkonger och flackt sadeltak med skivtäckt plåt. Det stora

gulputsade bostads- och restauranghuset med tegeltak från 1990-talet blir genom storlek och volym en viktig del av inre hamnen sedd från sjön. Kvarteret Årans massiva husvolym dämpas ner av den låga hushöjden med platt tak.

Vy från södra piren in mot hamnens södra del 2016.

Åmynningen.

Gällande skydd enligt KML

- **Fornlämningar**

Hjo 17:1 Hjo stadslager (kulturlager som innefattar det gamla stads- och hamnområdet, inklusive lämningar av Hertig Johans brygga från 1610 såväl i kvarteret Långan som i form av en stenkista m.m. ute på Vätterns botten.)

Ingår också i

Riksintresse för kulturmiljövård

Riksintresseområde för naturvård

Hjoåns dalgångs naturreservat

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär bevaras, med särskild tonvikt på hamnområdets två olika delar. Den äldre hamnmiljön kring åmynningen samt i kv. Långan och ute i Vättern är ju mycket lite upplevelsemässig ovan jord. Undantaget är den ekstock som kan vara från Hertig Johans brygga eller motsvarande och som i sen tid ställts upp N om åmynningen. Området är fornlämningsområde som faller under Kulturmiljölagen och Länsstyrelsens tillståndsplikt. Särskild aktsamhet bör visas det faktum att det mesta av den äldsta hamnmiljön är dolt av mark och vatten. Detta är mycket viktigt att komma ihåg och ha med sig i planering och vid ev. åtgärder. Samma gäller förhållandet mellan Hamnmiljön och Stadsparken som i KMP är två skilda kulturmiljöer men som stadsplanemässigt och visuellt hör samman utan någon egentlig avgränsning dem emellan

I dagens hamnmiljö är 1850-talets anläggning kärna med lastkajen och de två stenpirarna samt hamnbassängerna däremellan samt längst ut vågbrytaren med 1930-talets fyrar. I kärnan ingår i högsta grad även järnvägsspåren från 1870-talet till lastkajen, ångaren TRAFIK från 1892 samt hamnmagasin och f.d. hamnvaktarbostad från sent 1800-tal. Det är mycket viktigt att den ursprungliga karaktär, som kärnanläggningens olika delar har, bevaras samt att framtida åtgärder i hamnen utförs på ett sådant sätt att kärnanläggningen även fortsättningsvis kan upplevas som 1850-talshamnens ursprung, samt att den småskalighet som vilar över hamnmiljön bibehålls även vid fortsatta framtida kompletteringar.

Bebyggelse och anläggningar bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintliga kulturmiljövärden och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Byggnadsobjekt**

Norr 3:59 *Hamnmagasine*t, Hjo hamn

Hamnmagasinet i Hjo hamn är uppfört i sent 1800-tal i en tidstypisk panelarkitektur. Det står nära lastkajen, delvis uppfört på huggna stenplintar i vattnet. Exteriören är mycket ursprunglig med stort papptäckt sadeltak med liten ventilationshuv, fasader av halvrund profilerad locklistpanel samt överst fasadfält av pärlspåntpanel lagd i fiskbensmönster. Byggnaden har liggande tvådelade fönster samt rikt dekorerade ursprungliga spetsbågefönster och stora krysstagade bräddörrar. Färgsättningen är numera fasad i ljusgrönt, fönster i rödbrunt och dörrar m.m. i ljusbrunt. Den har på senare år återfått texten på fasaden som ska synas från inseglingen. Byggnaden är av mycket stort kulturhistoriskt värde. Detta bl.a. p.g.a. att den är en av två kvarvarande äldre byggnader i dagens hamn, samt en karaktärsbyggnad i Hjo stadsbild och en omistlig del av Hjo hamnmiljö. Hamnmagasin och f.d. hamnvaktarbostad utgör en sammanhållen enhet vid hamnstråket.

Norr 3:59 Hamnmagasin och f.d. hamnvaktarbostad fr. sent 1800-tal.

Norr 3:59 *Hamnvaktarbostaden f.*d., Hjo hamn

Den f.d. hamnvaktarbostaden i Hjo hamn är uppfört i sent 1800-tal i en tidstypisk panelarkitektur i en våning med vind. Byggnaden står nära hamnmagasinet och ska ur kulturmiljösynpunkt betraktas tillsammans med detta, som en enhet. Exteriören har i allt väsentligt en ursprunglig utformning, bl.a. med fasad av profilerad locklistpanel samt i gavlar uddad panel, en spröjsad glasveranda samt tidstypiska lövsågade spetsverk och snickerier. Byggnaden har sexspröjsade tvåluftsfönster, sadeltak med tvåkupigt tegel samt yngre typ av dörr och tegelskorsten. Färgsättningen är numera fasad i ljusgrönt, med fönster och snickerier i vitt. Byggnaden är av mycket stort kulturhistoriskt värde. Detta bl.a. p.g.a. att den är en av två kvarvarande äldre byggnader i dagens hamn, samt en karaktärsbyggnad i Hjo

stadsbild och en omistlig del av Hjo hamnmiljö. Hamnmagasin och f.d. hamnvaktarbostad utgör en sammanhållen enhet vid hamnstråket.

Norr 3:59 *Hjo fyrar och pirar*

Den nya hamnen norr om Hjoåns mynning anlades 1851-1855 och blev ansedd som Vätterns bästa hamn. Den anlades med stenpirar och strax därutanför en fristående vågbrytare i sten med två träfyrar, en fyr på vardera av vågbrytarens pirarmar. Båda pirarna har nyligen byggts om. De är stensatta med gatsten, med en ram av huggen sten mot vattnet, samt har inslag av stora släthuggna stenpollare samt också av förtöjningsplats med liten trappa mot vattnet. Den södra piren har breddats och försetts med inslag av gräspartier och fasta sittgrupper. Den inramas av en skoning av stora rullstenar. Vågbrytaren utanför pirarna gjordes om i betong 1934 när de äldre träfyrarna från 1850-talet ersattes med AGA-fyrar, d.v.s. obemannade gasdrivna fyrar enligt Gustaf Daléns uppfinning. De vita runda lätt avsmalnande betongfyrarna står längst ut på vågbrytarens norra respektive södra huvud, där även små angöringsplatser finns. Fyrarna har fyrbalkong i järn, lanternin i glas och järn samt en rundad tornhuv i slät plåt. Fyrar och pirar inklusive vågbrytare utgör en anläggning som är av mycket stort kulturhistoriskt värde som en omistlig del av hamnens kulturmiljö.

Södra fyren fr. 1934.

Vågen 1 av Birger Jonson, 1935.

Vågen 1, Hamngatan 16

Köpmannen Bernhard Bohlin lät arkitekten Birger Jonson, Stockholm, rita detta bostads- och affärshus 1934 i tre våningar med källare och vind. Huset uppfördes följande år, 1935. Bottenvåningen inrymde butik, lager, kontorsrum, chefsrum, telefonhytt och toaletter. Av de två bostadsvåningarna inrymde den nedre en tvårummare, en trerummare och en sexrumslägenhet. Den övre utformades med två sexrumslägenheter. Husets tegelstomme gavs fasad i ljus riven ädelputs över en skifferbeklädd sockelvåning, samt två- och treluftsfönster och tidstypiska entréer i ek och glas, allt under ett flackt sadeltak täckt med skivplåt. Detta är ett av Skaraborgs tidigaste exempel på ett stadsmässigt bostads- och affärshus i funkisstil. Även om vissa förändringar skett i senare tid är karaktär, volym och flera exteriördetaljer – inte minst i entrépartier - fortfarande ursprungliga. Mot den bakgrunden samt att den är av mycket stor betydelse i stadsbilden är byggnaden av mycket stort kulturhistoriskt värde. Kvarterets inre del mot hamnen täcktes tidigare av ett ljusmålat mycket stort trelängat magasin i trä i tre våningar som också uppfördes 1935 efter Jonsons

ritning. Det fungerade både som hamnmagasin och som varulager till affärsfastigheten. Detta revs 1994 när nu befintlig bostads- och restaurangbyggnad uppfördes.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

***S/S TRAFIK av Hjo*, Hjo hamn**

”Ångaren är byggd på Bergsunds Mekaniska Verkstad. Den 1 november 1892gjorde *Isbrytaren och passagerare-ångaren Trafik* sin första resa från Hjo till Hästholmen. Fartyget hade plats för 250 passagerare, med en besättning på sex man. På 1930-talet blev konkurrensen större och 1933 gick Ångbåts AB Hjo-Hästholmen i konkurs, för att sedan övertas av Hjo Rederi AB. S/S Trafik blev allt mer en turistångare och kom så småningom att bara användas under några få sommarmånader. Sommaren 1959 var sista säsongen, och S/S Trafik lades upp i Hjo hamn. Det kommunalägda Hjo Rederi AB ville sälja henne, men en handfull Hjobor såg till att detta inte blev av, då de bildade en förening för att ta sig an underhållet. 1972 beslutades ändå att ångaren skulle huggas upp. I och med detta beslut startades i tysthet en räddningsaktion. En grupp med Hjo- och Skövdebor (Sällskapet s/s Trafiks Vänner) köpte fartyget för 5000 kr och bogserade det till ett varv. Åter till Hjo kom hon sommaren 1977, efter ett renoveringsarbete som omfattade 30 000 arbetstimmar. Nu tjänstgör S/S Trafik som turistattraktion med turer till Visingsö, Hästholmen, Vadstena samt jazzturer.” Citat: https://sv.wikipedia.org/wiki/Lista_%C3%B6ver_traditionsfartyg_i_Sverige

S/S TRAFIK är både kulturmärkt (Statens Maritima museer) och klassat som Svenskt traditionsfartyg (Transportstyrelsen). Ångaren är idag en omistlig del av kulturmiljön i Hjo hamn.

S/S TRAFIK fr. 1892.

Områdets avgränsning

De två industribyggnaderna i kvarteret Svarvaren och i bakgrunden silon i kvarteret Yxan.

10. Hjo industriområde

Motiv och värdering

Kulturmiljö av mycket stort värde som ett viktigt uttryck för industrins viktiga roll i Hjos utveckling under 1900-talet. Såväl den lite perifera placeringen i stadens utkant, men samtidigt i anslutning till järnvägens sträckning, som industribyggnadernas utformning är mycket karaktäristisk för industrialismens tidevarv. Industribebyggelsen i området representerar ett ganska långt tidsspann med olika typer av arkitektoniska uttryck, och utgör på så vis en provkarta över 1900-talets utveckling på området. Den uttrycksfulla tegelarkitekturen från 1900-talets början kontrasteras av en gestaltning där funktion varit vägledande framför dekorativa element. Den utvärderade kulturmiljön bedöms utgöra kärnan i Hjo industriområde, där helheten är mycket väl sammanhållen, vilket främst beror på stor enhetlighet vad gäller volymer och fasadmaterial. Sammanhållande karaktärsdrag är bl.a. industribyggnadernas långsträckta byggnadskroppar, fasader i rött tegel eller vit slätputs, flacka sadeltak och fönstrens utformning. Industriområdet speglar tydligt efterkrigstidens strävanden att lokalisera industribebyggelsen till ett gemensamt område, skilt från övrig bebyggelse. Av stort värde är att husens fasader bevaras, liksom fönstrens och välbevarade entrépartiers utformning. Det är även viktigt att den f.d. järnvägssträckningen genom området bibehålls.

Bakgrund

Hjo har en lång och varierad industrihistoria, till en början beroende av vattenkraft och därför lokaliserad utefter Hjoån. Redan på 1700-talet fanns där bl.a. kvarnar, kopparhammare och kamullgarnsspinneri. Närmare staden anlades under 1800-talet annan industriell verksamhet såsom bryggeri, mejeri, spritfabrik och tegelbruk. Under 1800-talets senare del och kring sekelskiftet 1900 uppstod de industrigrenar som skulle komma att bli tongivande i Hjos näringsliv under 1900-talet, nämligen metallindustrier och snickeriindustrier, exempelvis Hjo Mekaniska Verkstad, Josef Kihlberg AB, Andersfors Snickerifabrik och Hjo Snickerifabrik. Flera av industrierna låg långt fram i tiden i relativt centrala lägen i staden, exempelvis Hjo Spritfabrik och Hjo Bryggeri. Under 1950- och 60-talen blev det allt mer angeläget att samla stadens industrier till ett gemensamt område, skilt från bostäder och annan verksamhet. Redan på 1940-talet hade Josef Kihlberg AB uppfört ett nytt gjuteri och olika verkstäder norr om banvallen, vilket skulle komma att utvecklas till Hjo industriområde. Hjo – Stenstorps järnväg hade invigts 1873, och genom förbättrade transporter inneburit ett uppsving för stadens industri och handel. Det är därför naturligt att industrietablering skedde i denna del av staden, och alldeles söder om järnvägssträckningen fanns sedan tidigare industribyggnader. Industrier med relativt central lokalisering flyttades till stadens norra del, varvid central tomtmark blev ledig för annan bebyggelse, vilket fick stor betydelse för efterkrigstiden bostadsbyggande i Hjo. Mindre industrier levde emellertid vidare även söder om banvallen och gör så ända fram i våra dagar. Järnvägen lades ned 1967, och transporter övertogs av lastbil. Järnvägsrälsen togs bort, men banvallen är ännu tydlig och används delvis som gång- och cykelbana. Som en rest från järnvägsepoken finns även en banvaktsstuga kvar där banvallen korsar Skövdevägen i stadens västra del, och strax intill en milsten från tidigt 1700-tal utefter Skövdevägen.

Beskrivning/Karaktärisering

Den uppmärksammade kulturmiljön utgörs av industriområdet närmast norr och söder om banvallen efter Hjo – Stenstorps järnväg. Området har även en kommunikationshistorisk dimension, varför området i väster sträcker sig fram till och med banvaktsstugan och milstenen där järnvägen korsade Skövdevägen. I norr avgränsas miljön till stor del av Industrigatan, i söder av Verkstadsgatan och i öster av lantmännens siloanläggning.

Området karaktäriseras av industribebyggelse framvuxen under en stor del av 1900-talet. Söder om banvallen dominerar småskalig bebyggelse i rött tegel eller vitputsade fasader, huvudsakligen uppförd i en våning, ibland kompletterad under 1900-talets senare del med något högre industribyggnader med plåt- eller lättbetongfasader. Påtagligt i denna del av området är den karaktäristiska industriarkitektur som präglas av omsorgsfullt utformade tegelfasader med markerade taklister och gesimser samt stickvalv över de småspröjsade gjutjärnsfönstren. De två bästa exemplen på denna typ är de två verkstadslokalerna intill varandra på Nolängsgatan; Svarvaren 8 och Svarvaren 9, båda uppförda som gjuterier 1928. I kvarteret Smeden finns exempel på något yngre tegelarkitektur, som präglas av modernismens konsekventa syn på funktionalitet snarare än dekorationer. Tegelfasaderna är

enklare, taklutningarna flackare, men de för industribyggnader så typiska spröjsade gjutjärnsfönstren, lever ännu kvar. Visuellt samverkar tegelfasaderna i kvarteret Smeden med såväl den något äldre klassiska tegelarkitekturen från 1920-talet, som med de samtida och yngre industribyggnaderna norr om banvallen, men även med den vita, slätputsade industribebyggelsen söder om banvallen. I kvarteret Smeden finns utöver tegelbyggnader även industribyggnader med sågtandstak, numera med fasader klädda med korrugerad plåt. Samma form och volym som hos tegelbyggnaderna i kvarteret Smeden återfinns i kvarteret Pressaren, men här är fasaderna slätputsade och vitmålade. De typiska industrifönstren av gjutjärn finns även här, även om det även förekommer träfönster, ofta rytmiskt placerade på fasaderna i grupper. I såväl kvarteret Smeden som i kvarteret Pressaren finns yngre byggnader som uppförts efter hand som industrierna utvecklats.

Området norr om banvallen präglas av efterkrigstiden industrietableringar. Hjo industriområde som helhet är i ständig utveckling och växer norrut, men i kulturmiljöunderlaget uppmärksammas den bebyggelse som ligger i kärnområdet närmast banvallen. Det dominerande industrikomplexet här utgörs av Josef Kihlberg AB:s bebyggelse på Klammern 1, som trots att verksamheten vuxit fram under lång tid hålls samman av en enhetlighet i val av fasadmaterial. Byggnaderna på Kihlbergs fastighet präglas trots olika ålder, storlek, form och funktion av de röda tegelfasaderna som verkar sammanhållande. Mot Industrigatan i norr förekommer även av korrugerad plåt i gråblå kulör. I den östra delen av kvarteret Klammern ligger Elektrobyråns röda tegelbyggnad, som breder ut sig med långsträckta byggnadsvolymer i en våning med ett tydligt utformat entréparti mot Industrigatan i norr. Byggnaden är utformad i en spännande och uttrycksfull tegelarkitektur med ett speciellt fasadtegel som ger en kraftig skugg- och reliefverkan, kombinerat med gråblå plåt på fasadpartier och det kraftigt neddragna taket. I kvarteret Yxan ligger Lantmännens siloanläggning med den 57 meter höga betongsilon från 1968 som mäktigt landmärke, t.o.m. möjlig att urskilja med blotta ögat från östgötasidan av Vättern. På fastigheten finns utöver betongsilon en Granngården-butik samt magasin och lagringsutrymmen av olika ålder och karaktär, som tillsammans vittnar om platsens stora betydelse som upptagningsområde för Kåkindsslättens spannmålsproduktion under 1900-talets andra halva.

Som ett par udda objekt, men viktiga i sammanhanget, ligger två transformatorstationer. Båda har samma grundform, men en har gula tegelfasader, medan den andra har fasader av rött tegel, dessutom olika takmaterial. Karaktäristiskt är den mönstermurning som döljer ett litet fönster på vardera stationen. I kulturmiljöns västra del finns två kulturhistoriskt värdefulla objekt med koppling till de kommunikationsstråk som genomkorsat området; banvaktsstugan från 1870-talet och en milstolpe med årtalet 1707. Området genomkorsas av asfalterade gator samt gång- och cykelvägar, där särskilt den f.d. järnvägssträckningen mot Stenstorp är en värdefull historisk lämning.

Industriområdet präglas i mycket hög grad av 1900-talets industriella utveckling och hur industribebyggelsen utformats utifrån olika ideal vad gäller planläggning och gestaltning. Bebyggelsen i området har dessutom stark lokalhistorisk förankring och har i hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär, samtidigt som nya tiders krav avsatt spår. Området som

helhet uppvisar dock en väl sammanhållen karaktär, mycket tack vare att ursprungliga fasadmaterial och volymer bevarats, liksom utformning och placering av fönster.

Karaktärsdrag

Industriområdet karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö, som trots olika typer av byggnader hålls samman av ett till stora delar gemensamt formspråk. Bebyggelsen har många av de typiska stildragen för industrimiljöer såsom småspröjsade gjutjärnsfönster och mönstermurningar på de äldre byggnaderna till rytmiskt placerade fönstergrupper och långsträckta produktionslokaler med flacka tak i de lite yngre. Karaktäristiskt och i hög grad sammanhållande i området verkar fasadmaterialen, där rött tegel och vit slätputs dominerar. Bevarade byggnadsdetaljer i form av fönster och portar ger en känsla av autenticitet. Miljön präglas dessutom av ett par solitärer som utmärker sig genom höjd och material (siloanläggningen), påkostade utformning (Elektrobyråns byggnad) respektive ålder, utseende och funktion (banvaktsstugan). Den sammanhållna karaktären förstärks av banvallen som går tvärs genom området och tydligt visar på järnvägens en gång i tiden stora betydelse för utvecklingen av stadens industri.

Gällande skydd enligt KML

Fornlämning Hjo 11:1, Vägmärke (milstolpe) skyddas enligt KML.

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av väl sammanhållet industriområde från 1900-talet bevaras. Även den f.d. järnvägssträckningen genom området bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

Fornlämning Hjo 11:1

Fornlämning Hjo 11:1, Vägmärke (milstolpe)

- **Byggnadsobjekt**

Hovtången 1

Klammern 1

Hovtången 1, Silogatan 1

Transformatorstation i gedigen utformning med fasader av rött tegel och tegeltäckt tälttak. Ritningar till bygganden upprättades 1954 av Arne Ramberg, Hjo.

Klammern 1, Industrigatan 37 B

Josef Kihlberg AB:s industrikomplex med rötter i 1940-talets nyetablering i området norr om banvallen. Från 1945 och framåt har industribebyggelsen, som tack vare enhetlighet i utformning och materialval är väl sammanhållen, trots de olika byggnadernas skiftande ålder.

Klammern 2

Norr 3:59

Klammern 2, Industrigatan 37 A

Elektrobyråns kontors- och industribyggnad i uttrycksfull gestaltning, ursprungligen uppförd 1984 som Josef Kihlbergs AB:s kontorsbyggnad. Fasaderna utgörs till stor del av rött tegel med säregen form, vilket bidrar till en stark reliefverkan som står i bjärt kontrast till släta plåtytor på fasader och de kraftigt neddragna takfallen. Byggnadsritningarna har upprättats av Vätterbygdens Byggkonsult Nils Sandén & Co, Hjo.

Norr 3:59, Verkstadsgatan (söder om kv Pressaren)

Transformatorstation i gedigen utformning med fasader av gult tegel. Byggnadens plåttak lades om 2016. Ritningar till transformatorstationen upprättades 1949 av Vilhelm Andersson, Skövde.

Norr 3:59

Pressaren 2

Norr 3:59, Skövdevägen 40

Banvaktsstuga uppförd för Hjo – Stenstorps järnväg på 1870-talet, som till stor del bevarat sin ursprungliga karaktär. Enligt uppgift är banvaktsstugans stomme uppförd i gjutteknik, och ytterväggarna är utvändigt putsade. Till bostadshuset hör en faluröd uthuslänga.
Tillsammans med milstenen vid Skövdevägen utgör banvaktsstugan en värdefull miljö av kommunikationshistoriskt värde i den större kulturmiljön.

Pressaren 2, Nolängsgatan 7

Industrifastighet för Smidesfabriken Standard, vars äldre delar uppförts vid flera olika tidpunkter under 1940-talet (1941, 1944, 1946). De äldre delarna har tidstypiska slätputsade och vitmålade fasader, medan yngre tillbyggnader från bl.a. 1960-talet har fasader av lättbetong respektive korrugerad plåt.

Pressaren 4

Smeden 1

Pressaren 4, Kvarngatan 2

Industribyggnad med slätputsade och vitmålade fasader uppförd 1946 av Hjo Cementvarufabrik. Ritningar till fabriksbyggnaden upprättades av J Wennergrens Byggnads AB.

Smeden 1, Kvarngatan 1

Verkstadsbyggnad för Hjo Söm- & Broddfabrik. Den äldre byggnadsvolymen i nordost med röda tegelfasader är uppförd 1942 efter ritningar av Gustaf Bjurström, Hjo. Den ursprungliga byggnaden har byggts till flera gånger under 1940-, 50- och 60-talen. Upphovsmän till de olika tillbyggnaderna är Gustaf Bjurström, Hjo och Vilhelm Andersson, Skövde. Även ritningen till en träbyggnad från 1945 på fastigheten är signerad Vilhelm Andersson.

Svarvaren 7

Svarvaren 8

Svarvaren 7, Nolängsgatan 6A

Hjo Bryggeris lokaler, som utgörs av en putsad byggnad och uthus/förrådsbyggnader med faluröd träpanel.

Svarvaren 8, Nolängsgatan 8

Verkstadsbyggnad uppförd som gjuteri och smedja 1928 i tidstypisk tegelarkitektur med profilerad takfot och gesims på gavlarna. Karaktäristiska småspröjsade gjutjärnsfönster och gjutna solbänkar. Ritningar till byggnaden har upprättats av Walter Kutschbach. Trots svart trapetskorrugerad plåt på taket har den ursprungliga karaktären bevarats mycket väl.

Svarvaren 9

Yxan 7

Svarvaren 9, Nolängsgatan 10

Verkstadsbyggnad uppförd som gjuteri 1928 efter ritningar av Walter Kutschbach. Byggnaden präglas av samma tidstypiska tegelarkitektur som verkstadsbyggnaden på grannfastigheten Svarvaren 8, men skiljer sig genom en utskjutande byggnadsdel mot gården.

Yxan 7, Industrigatan 35

Lantmännens siloanläggning i glidformsgjuten betong. Anläggningen uppfördes 1968 efter ritningar av Lands-Bygge i Lund, och hade när den var i drift ett stort upptagningsområde i Kåkindsslätten. Silon är 57 meter hög och ett tydligt landmärke, kanske främst i blickfånget från infarten från Skövde, men även synlig från Östergötland.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

Den gamla järnvägssträckningen sträcker sig genom kulturmiljön.

Den f.d. järnvägssträckningen från Hjo – Stenstorps järnväg (1873 – 1967)

Kulturmiljöns avgränsning

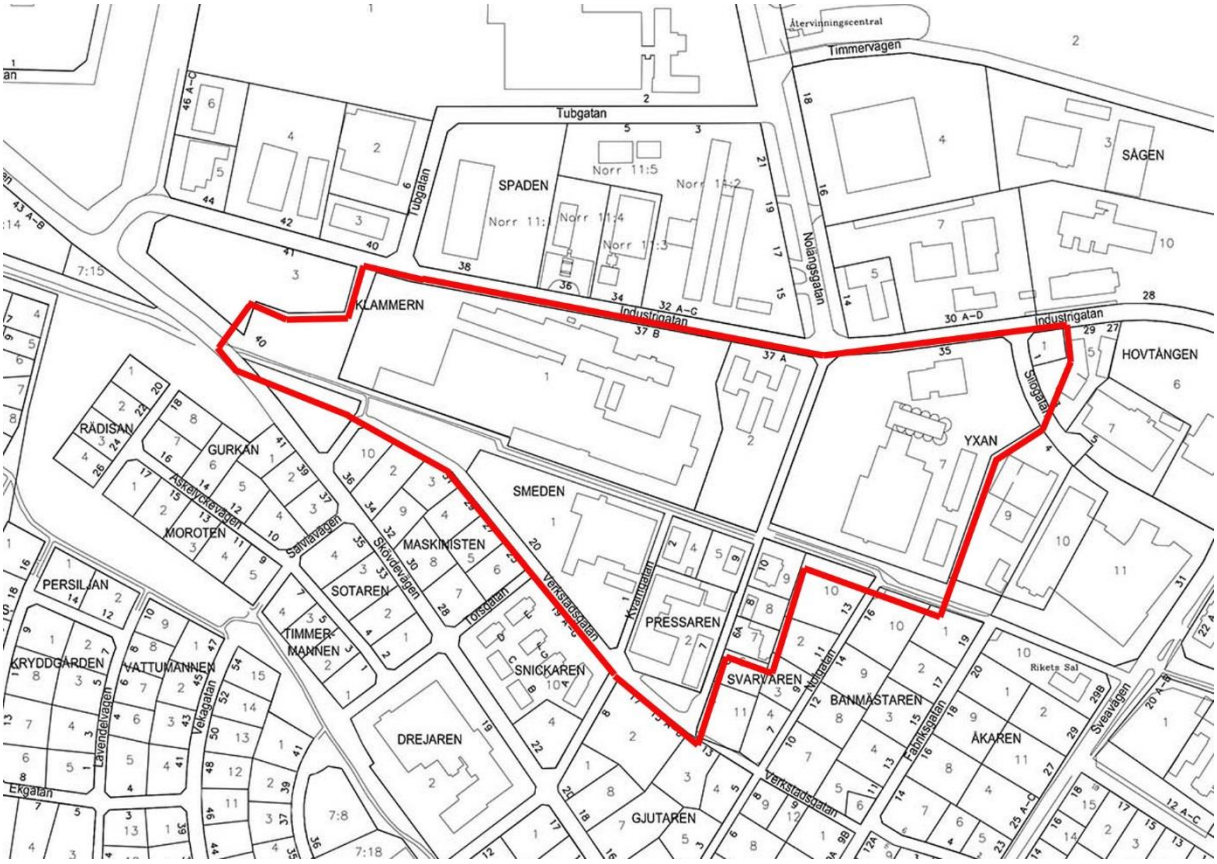

Hjo Mekaniska Verkstad vid Strömsdalsvägen från söder

11. Hjo Mekaniska Verkstad

Motiv och värdering

Kulturmiljö av mycket stort värde, främst som ett uttryck för Hjo Mekaniska Verkstads betydelse för industrins utveckling i Hjo under 1900-talet, men även sett till de äldre lämningar som finns vid Hjoån. Industribyggnadernas utformning är mycket karaktäristisk för industrialismens tidevarv och representerar en stor del av 1900-talet, med olika typer av arkitektoniska uttryck, och utgör på så vis en provkarta över 1900-talets utveckling på området. Den uttrycksfulla tegelarkitekturen från 1900-talets början kontrasteras av en gestaltning med tydliga årsringar. Sammanhållande karaktärsdrag är bl.a. industribyggnadernas långsträckta byggnadskroppar, fasader i rött tegel, slätputs och korrugerad plåt, flacka sadeltak och sågtandstak samt fönstrens utformning. Av stort värde är att byggnadernas fasader bevaras, liksom den cirkelformade, välbevarade entrébyggnadens utformning. Det är även viktigt att typiska industriattribut som den höga tegelskorstenen bibehålls. Hjo Mekaniska Verkstads industribebyggelse utgör kärnan i kulturmiljön, där helheten är mycket väl sammanhållen, men de olika lämningar som finns i Hjoåns dalgång tillför viktiga perspektiv på stadens utveckling vilket är viktigt att beakta. Sammanhangen med naturreservatet och den befintliga vandringsleden i den natursköna åravinen förhöjer upplevelsen av kulturmiljön avsevärt. Mot den bakgrunden samspelar stadshistoriska, byggnadshistoriska, agrarhistoriska och industrihistoriska värden med upplevelsevärden som tillsammans ger kulturmiljön mycket stort kulturhistoriskt värde.

Bakgrund

De tidigaste industrianläggningarna i Hjo var beroende av vattenkraft och lokaliserades därför utefter Hjoån. Redan på 1700-talet fanns där bl.a. kvarnar, kopparhammare och kamullgarnsspinneri. År 1867 startade Hjo Mekaniska Verkstad sin verksamhet vid Hjoån, väster om Strömsdalsdammen eller Hammarsdammen, som anlades 1901. På den ekonomiska kartan från 1877-82 benämns verksamheten som ”Strömsdal gjuteri & mekanisk verkst.” Efter några ägarbyten förvärvades företaget 1899 av bröderna Karl och Viktor Smedberg, som utvecklade och utvidgade verksamheten. De lät bl.a. anlägga Strömsdalsdammen 1901 och åren 1902-05 byggdes en ståtlig villa, Villa Strömsdal, strax väster om den numera raserade dammen. Efter en brand 1916 byggdes en ny industrianläggning upp söder om Strömsdalsdammen, där den fortfarande ligger. Under 1900-talet utvidgades verksamheten ytterligare, så att den ursprungliga verkstadsbebyggelsen tillbyggdes åt norr och en ny stor byggnadsvolym uppfördes i söder. Hjo Mekaniska Verkstad har bl.a. tillverkat vagnsaxlar och radiatorer, och hade sin storhetstid under 1960-talet med över 300 anställda. Sedan 1989 är Hjo Mekaniska Verkstad nedlagt, och anläggningen används som industrihotell med olika verksamheter.

Beskrivning/Karaktärisering

Den uppmärksammade kulturmiljön utgörs av det industriområde som under 1900-talet utgjorde Hjo Mekaniska Verkstad samt Villa Strömsdal och platsen där Hjo Mekaniska Verkstad anlades på 1860-talet och ytterligare några industrihistoriska lämningar. I nordost begränsas området av avgränsningen för naturreservatet Hjoåns dalgång och i sydväst av Strömsdalsvägen.

På grund av begränsade möjligheter till inventering av det industriområde som byggts upp av Hjo Mekaniska Verkstad är beskrivningen av industriområdet mycket översiktlig. Området karaktäriseras av Hjo Mekaniska Verkstads industribebyggelse, framvuxen ur 1916 år anläggning, men senare utvidgad under en stor del av 1900-talet. Den ursprungliga verkstadsbyggnaden i en våning med fasader av rött tegel och tegeltäckt tak ligger väl synlig mot Strömsdalsvägen. Trots förändringar på detaljnivå har den tidstypiskt utformade industribyggnaden i stora drag bevarat sin ursprungliga karaktär. Den karaktäristiska, höga tegelskorsten som syns på äldre bilder är ännu bevarad, och en viktig komponent i fabriksmiljön. Den ursprungliga industribebyggelsen har successivt byggts till med byggnader i såväl rött tegel som puts. I industriområdets södra del ligger stora byggnadsvolymer med sågtandstak, som sannolikt kan knytas till Hjo Mekaniska Verkstads storhetstid på 1960-talet. Industriområdet präglas i mycket hög grad av 1900-talets industriella utveckling och hur industribebyggelsen utformats utifrån olika ideal vad gäller planläggning och gestaltning. Bebyggelsen i området har dessutom stark lokalhistorisk förankring och har i hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär, samtidigt som nya tiders krav avsatt spår. Området som helhet uppvisar dock en väl sammanhållen karaktär, mycket tack vare att ursprungliga fasadmaterial och volymer bevarats, liksom utformning och placering av fönster.

Norr om industriområdet ligger Villa Strömsdal, uppförd 1902-05 som en representativ villa i en stilblandad arkitektur med slätputsade fasader samt räcken och pelare av gjutjärn, som anknyter till industrins verksamhet. Vid Hjoåns dalgång finns lämningar efter Hjo Mekaniska Verkstads första anläggning, bark- och skinnstampar, Strömsdalsdammen, Hammarns kvarn och stadens första kraftstation, uppförd av Hjo Mekaniska Verkstad. Alla dessa lämningar är viktiga pusselbitar i Hjos utveckling.

Karaktärsdrag

Industriområdet karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö, som uppvisar tydliga årsringar i den utveckling som Hjo Mekaniska Verkstad genomgått under 1900-talet. Bebyggelsen har många av de typiska stildragen för industrimiljöer såsom rytmiskt placerade rundbågefönster och högrest tegelskorsten i den äldre delen av området till större och funktionalistiskt utformade byggnadsvolymer med flacka tak, t.o.m. sågtandade tak, i de lite senare delarna. Industrimiljön uppvisar sålunda en provkarta på såväl uttryck som materialval, där rött tegel och slätputs dominerar, vilket på ett tydligt sätt visar på industrimiljöns utveckling. Bevarade byggnadsdelar i form av den höga tegelskorstenen och den halvcirkelformade tillbyggnaden vid entrén bidrag till det autentiska intrycket. Området karaktäriseras dessutom av samspelet mellan natur- och kulturvärde i Hjoåns dalgång, med ett stort antal industrihistoriska lämningar som ger uttryck för flerhundraårig verksamhet längs ån.

Gällande skydd enligt KML

Fornlämning Hjo 21:1, Uppgift om stenbro vid platsen för Strömsdalsdammen, skyddas enligt KML.

Ingår också i

Norra delen av kulturmiljön (Hjoåns dalgång) ligger inom avgränsningen för riksintresseområde för naturvården (NRO 14078)

Norra delen av kulturmiljön ingår i naturreservatet Hjoåns dalgång.

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av väl sammanhållet industriområde från 1900-talet bevaras. Även industrihistoriska lämningar i anslutning till Hjoåns dalgång bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

En mer fördjupad industrihistorisk dokumentation bör på sikt göras, i främsta syfte att dokumentera lämningar efter verksamheter längs ån och få en närmare uppfattning om vad som är viktigt och relevant att bevara ur kulturhistorisk synpunkt.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

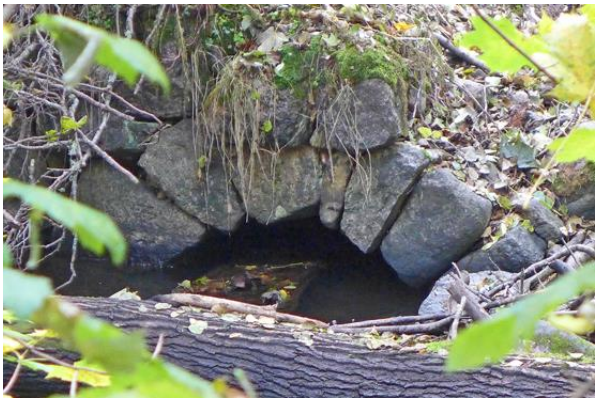

Fornlämning Hjo 21:1

Fornlämning Hjo 21:1, Uppgift om stenbro

- **Byggnadsobjekt**

Söder 7:1

Söder 14:1

Söder 7:1, Strömsdalsvägen 22

Hjo mekaniska Verkstads industrimiljömed bebyggelse från 1916 med tillbyggnader under 1900-talet.

Söder 14:1, Strömsdalsvägen 24

Villa Strömsholm från 1902-05, uppförd som representativ villa av ägarna till Hjo Mekaniska Verkstad. Som arkitekt till villan anges Smedberg. Fasaderna är slätputsade och vitmålade och taken täcks huvudsakligen av glaserade svarta takpannor. En veranda och balkong med stolpar, räcken mm av gjutjärn tilldrar sig särskilt intresse.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

Plats för Hjo Mek. Verkst. första anläggning

Plats för bark- och skinnstamp

Lämning efter Hammarsdammen

Plats för Hammarens kvarn

Plats för stadens första kraftstation

Lämningar vid Hjoån: Platser för Hjo Mekaniska Verkstads första anläggning, bark- och skinnstampar, Strömsdalsdammen/Hammarsdammen, Hammarns kvarn och stadens första kraftstation.

Kulturmiljöns avgränsning

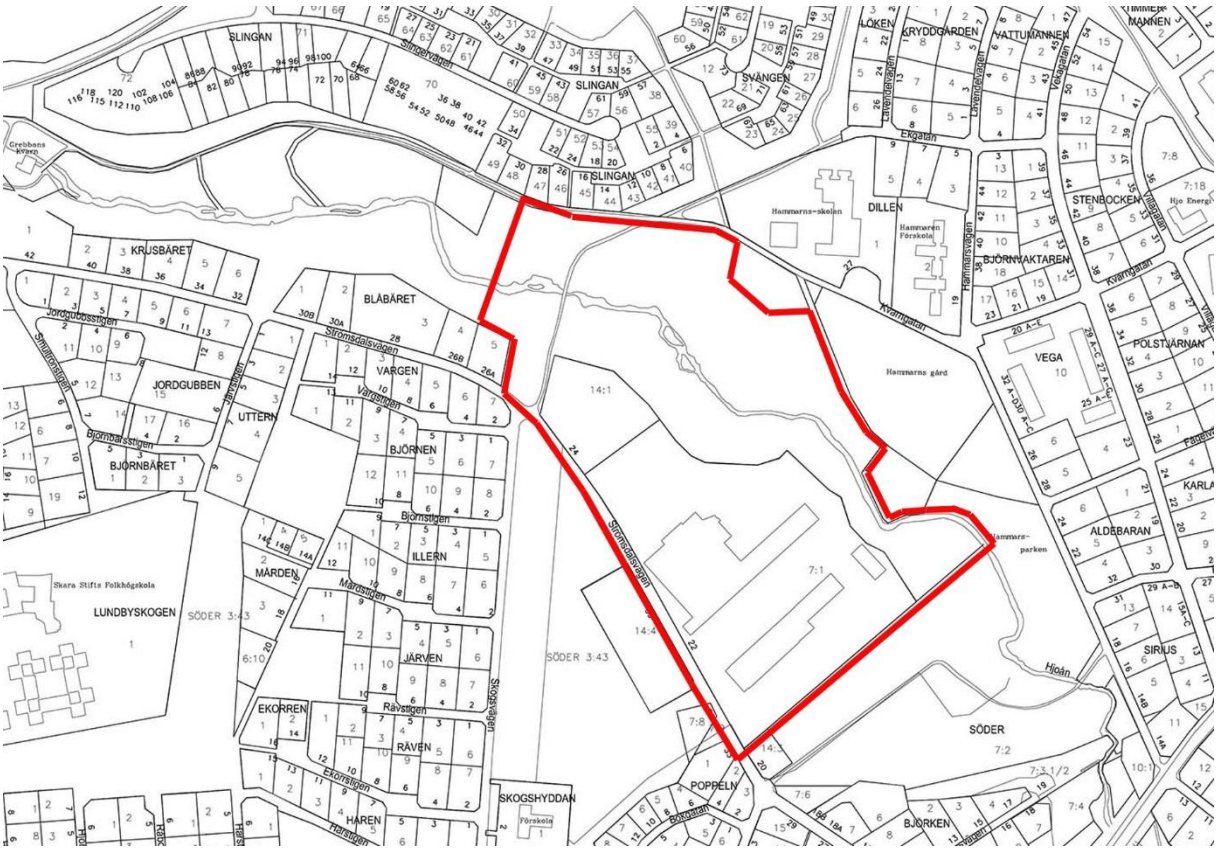

Stentrappan mot Fiskaregränd med Wallinsstugan 5 och Buren 10 Blombacka.

12. Jönköpingsvägen

Motiv och värdering

Kulturmiljö med stark förankring både i Hjo som sjöstad och i stadens expansion söderut under främst 1900-talets början. Jönköpingsvägen står för några viktiga nedslag i stadens bebyggelsehistoriska process. Här finns både mindre stugor med koppling till fiskarbebyggelsen längs Vättern, båtplatser, sammanhängande områden med tidstypisk egnahems- och villabebyggelse från 1900-1920-tal samt enstaka inslag av mer lite mer exklusiva villor från ca 1900-1910, samt 1930-tal och 1950-tal, med tydlig koppling till Vättern och sommarstaden Hjo. Bebyggelsen är genomgående välbevarad sedan tiden då den byggdes och har i många fall fortfarande ursprunglig volym och fasadutformning, även på detaljnivå. Av de enstaka utbyggnader och mindre kompletteringar som gjorts i senare tid av en del befintliga hus har dessa oftast gjorts på ett sätt som tagit vara på exteriörens ursprunglighet. Sammanhangen med de natursköna vyerna över Strandpromenaden och Vättern ger upplevelsevärden som ligger långt utöver de vanliga. Mot denna samlade bakgrundsbild, inte minst med avseende på den starka lokalhistoriska kopplingen, är kulturmiljön av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Bakgrund

Redan på 1800-talet hade vuxit fram en liten grupp av stugor för fiskare precis S om stadsgränsen (framför allt i kvarteret Buren). 1890-1900 hade Hjo börjat växa ut mer över sina gamla gränser och små byggnadsgrupper följde utfartsvägarna bl.a. söderut. Tomter kring Skolgatan och Jönköpingsvägen var bland de först bebyggda. 1876 års stadsplan styrde endast mer begränsat stadens expansion åt detta håll. 1931 års stadsplan reglerade sedan den fortsatta utbyggnaden av Söder. Från 1920-talet omtalas att fiskare byggt sig egnahem i området som delvis förknippades just med stadens fiskarbefolkning. Läget vid den gamla södra huvudinfarten, invid de vida vyerna över Vättern, har starkt bidragit till att området under 1900-talets lopp kommit att få en betydligt mer exklusiv karaktär. Bland fiskarstugor och egnahem uppfördes redan i tidigt 1900-tal enstaka villor både för permanent- och sommarboende samt i några fall även för pensionatsrörelse. Några villor tillkom sedan på 1920- och 1930-talet. En liten grupp villor i gult tegel/puts med karaktär av 1940-1950-tal byggdes i vid 1950-talets början i kvarteren Snipan och Wallinsstugan. De ligger vid en avsnörd rätad del av Jönköpingsvägen. Några enstaka villor tillkom senare t.ex. i kvarteret Gösen. Någon enstaka förtätning har gjorts i sen tid.

Beskrivning/Karaktärisering

Området sträcker sig söderut längs Vätterstranden och Jönköpingsvägens äldre del, fr.o.m. kvarteret Buren precis utanför gamla stadsgränsen, ner till i kvarteret Gösen på andra sidan Idrottsgatan. Inåt land omfattas större delen av kvarteren Buren, Wallinsstugan, Snipan, Gäddan och Gösen samt hela kvarteret Harren. Mot norr ingår nästan hela kvarteret Buren med undantag för en mer sentida villa vars karaktär och volym skiljer sig från övrig bebyggelse. Av gatumiljöer ingår Fiskaregränd i sin helhet i kulturmiljön, övriga berörda gator förutom Jönköpingsvägen är Sjömansgatan, Gärdhemsvägen, Idrottsgatan och Kosackvägen. Delvis finns en tydlig tidsmässig avgränsning av kulturmiljön gentemot bebyggelsen närmare Vallgatan i väster där 1940-talets villabebyggelse är vanligare.

Bebyggelsen i kulturmiljön kring Jönköpingsvägen präglas helt av friliggande bostadshus med ett visst mått av indraget läge på tomten samt med uthus/bodar uteslutande i tomtgräns, i några fall även mot en sidogata. Villatomterna har i många fall kvar en egnahemsprägel med fruktträd, bärbuskar, köksodlingar samt rosor, syrener och blomsterrabatter, ibland även uppvuxna höga lövträd. Ofta avgränsar lövhäckar mot gatan, men även ofta spjälstaket eller ett smidesstaket vanligen av 1950-talstyp, ibland med smidesgrindar av växlande ålder, ibland en trägrind.

I kvarteret Buren i N är bebyggelsen betydligt mer småskalig än i övriga kvarter. Här finns en återstod av 1800-talets fiskarbebyggelse med timrade små envåningshus och bodar inne på gården. Främst gäller detta Buren 10 Blombacka som har mest kvar av ursprunglig karaktär, samt det mer förändrade Buren 6. Båda är viktiga för förståelsen av fiskarbebyggelsens bakgrund. Buren 4 och 8 har också förankring i fiskarbebyggelsen men bostadshusen har mer karaktär av 1910- och 1920-talets egnahem.

Mindre villor och egnahem från 1900-talets början är vanligast förekommande i området. De finns främst i Snipan, Harren och Gäddan. Merparten är från ca 1900-1920 och är L-formade bostadshus i en våning med inredd vind, ibland i närmare två våningars höjd. Fasaden har uteslutande liggande fasspåntpanel, vilket i flertalet fall fortfarande är ljusmålad. Ursprungliga fönstertyper anknyter helt och hållet till någon av följande utformning: Fyrdelade fönster som antingen är korspostfönster eller fyrdelade tvåluftsfönster med en bred platt tvärspröjs, stora fönster med två mittposter och en tvärpost samt tvåluftsfönster spröjsade med sex rutor. Ursprunglig dörrtyp är ofta en pardörr med spröjsad glasruta. En spröjsad glasveranda i vinkeln, eller ett inbyggt spröjsat glasat entréparti är ganska vanligt förekommande. Glasveranda kännetecknar framför allt det mer villaliknande bostadshuset. Sadeltak dominerar stort. Bostadshus från 1920-1930-tal kan även brutet tak. Taken täcks av tvåkupigt tegel eller, vilket har varit vanligt i Hjo, av målad skivtäckt plåt.

Idag märks särskilt Harren 16 som hör till kulturmiljöns mest ursprungliga små villa/egnahemsmiljöer.

I kvarteren Snipan, Wallinsstugan och Gösen finns inslag av större villor från 1900-talets början såsom Gösen 1, Snipan 4, samt Wallinsstugan 7, 6 och 5. De större trävillorna med sommarvillakaraktär anknyter ofta mer till panelarkitekturen vid 1900-talets början med bl.a. en mer asymmetrisk fasad med gavlar och utsprång samt rikliga fasadsnickerier, taklister, hörntorn och stora glasverandor eller öppna snickeriprydda verandor. Fasadmaterial, fönster och färgsättning är med variationer i stort samma som för mindre villor/egnahem. Wallinsstugan 5 och 7 med ljusa putsfasader knyter mer an till andra samtida stilströmningar.

Både till egnahem och villor hör uthus som gärna är utformade med samma panel och färgsättning som bostadshuset har. Faluröda uthuslängor med mer agrar prägel, i regel större än övriga uthus, förekommer i kvarteret Gäddan samt på Snipan 8. De är dock ett undantag. Uthus och bodar kännetecknas av envåningsbyggnader i trä med locklistpanel eller liggande fasspåntpanel. Vanligtvis är de målade i ljusa oljefärger men enstaka bodar har faluröd spåntad panel. Vidare präglas de av oftast spröjsade fönster samt bräddörrar med eller utan krysstag. I regel har de sadeltak, mer enstaka förekommer tälttak eller avvalmade tak. Sadeltaken täcks av tvåkupigt tegel eller av målad skivplåttäckning. Uthus som inrymt brygghus m.m. har ofta en tegelskorsten med profilmurat krön.

Enstaka villor har en annan karaktär. Av särskild betydelse i kulturmiljön är inte minst den ljusputsade italienskt inspirerade 1930-talsvillan på Gösen 3 och den modernistiska villan från 1959 i rött tegel på Gösen 2.

I början av 1950-talet uppfördes en liten grupp av villor i gult tegel eller ljus puts i Wallinsstugan och Snipan. De ligger på rad omgivna av mer typiska öppna villatomter från efterkrigstiden. De har likartad karaktär, uppförda med källare och en våning med inredd vind under ganska spetsigt tegeltäckt sadeltak. En-, två och treluftsfönster samt tidstypiska entréer med smidesräcken hör också till. Idag har främst Wallinsstugan 11 den mest ursprungliga karaktären i behåll.

Gatusträckningen vid kvarteret Snipan tyder på att en rätning gjorts av Jönköpingsvägen, eftersom husen ligger som vid en avsnörd äldre sträckning.

Inslag finns av något enstaka mer ombyggt eller nybyggt bostadshus men helhetsintrycket av kulturmiljön domineras av de äldre husens goda ursprunglighet och karaktär.

Några gatu- och kvartersmiljöer av särskild betydelse:

Strandpromenaden utmed Vättern nedanför Jönköpingsvägen är en av stadens karaktärsmiljöer. Nedanför kvarteren Buren och Wallinsstugan finns båtplatser på rad där roddbåtar och små jollar ligger uppdragna. Detta har koppling till fiskarnas båtplatser och nätgårdar under 1800- och tidigt 1900-tal. Från strandpromenaden leder en trappa i huggen sten upp över den branta gräsbevuxna brinken till Jönköpingsvägen vid Fiskaregränds mynning. Namnet Fiskaregränd hör samman med fiskarstugorna i Buren.

Fiskaregränd mellan den småskaliga f.d. fiskarbebyggelsen i kv. Buren och inte minst den mycket välbevarade och ursprungliga villamiljön på Wallinsstugan 5 är en av stadens minsta och mest småskaliga men mycket karaktärsskapande gatumiljöer

Jönköpingsvägen har några sammanhängande bebyggelsestråk som särskilt måste framhållas. Av mycket stor betydelse för upplevelsen av kulturmiljön är Wallinsstugan 5, 6 och 7 med den på rad liggande äldre villabebyggelsen. Den sammanhängande egnahemsmiljön i kvarteret Harren har också stora kulturmiljökvaliteter. Detta kommer särskilt till uttryck i Harren 14, 15 och 16 ut mot Jönköpingsvägen. De enstaka byggnadsobjekt som i övrigt har en särskild betydelse i kulturmiljön längs Jönköpingsvägen är framför allt de två stora tornprydda sommarvillorna Snipan 4 och Gösen 1 i det tidiga 1900-talets panelarkitektur, med långt indragna lägen på villatomten.

Kosackvägens norra del mellan Gäddan och Gösen är delvis mycket genuin med omslutande gamla villatomter med inslag av välbevarade egnahem i Gäddan samt trädgårdar med fruktträd, syrener och rosor. Gatunamnet Kosackvägen syftar på att områdets södra del, framför allt i kvarteren Harren, Snipan, och Galeasen, utpekas som en gammal begravningsplats för krigsfångar från Karl XII:s krig i tidigt 1700-tal, främst ryska krigsfångar men även andra nationaliteter (se nedan).

Karaktärsdrag

Området karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med dels några mindre stugor med koppling till fiskarbebyggelsen längs Vättern, dels sammanhängande egnahems- och villamiljöer från ca 1900-1920-tal med tidstypisk utformning, dels med enstaka inslag av mer lite mer exklusiva villor från ca 1900-talets början samt från 1930-tal och 1950-tal. Sammanhangen med Vättern som gett Hjo dess olika förutsättningar under olika tidsepoker, som fiskarstad, industristad och sommarstad, ger kulturmiljön dess grundkaraktär och särdrag. Strandpromenaden samt båtplatser och stentrappa upp till Fiskaregränd är också mycket viktiga delar av detta. Traditionen om en gravplats för krigsfångar från 1700-talets början är starkt förankrad kring Kosackvägen.

Helt dominerande är bebyggelsemönstret med friliggande egnahem/villor indragna från gatuliv på oftast rymliga tomter med trädgårdar samt i tomtgräns eller mot sidogata uthuslängor. Gemensamma drag, som ett tema med variationer, vad gäller placering, volym, utformning, material och karaktär präglar oftast både bostadshus och uthus, vilket också bidrar till en sammanhållen karaktär. Även de småskaliga bostadshusen med fiskarbakgrund i kv. Buren präglas i stora drag av ovanstående.

Dominerande är egnahem/mindre villor från 1900-1920 med L-formad plan i en våning med inredd vind, ibland i nära två våningars höjd. Fasaden har oftast liggande fasspåntpanel, ofta ljusmålad. Ursprunglig dörrtyp är gärna en pardörr med spröjsad glasruta. De fåtaliga större trävillorna med ursprung som sommarvilla anknyter ofta mer till panelarkitekturen vid 1900-talets början. Detta innebär bl.a. en mer asymmetrisk fasad med gavlar, utsprång, rikliga fasadsnickerier, listverk, hörntorn och stora glasverandor eller öppna snickeriprydda verandor. Fasad med fasspåntpanel i ljus oljefärg är det karaktäristiska men några villor har ljusa slätputsfasader. Korspostfönster är generellt vanligt förekommande i områdets lite äldre bostadshus, samt den i Hjo inte ovanliga fönstertyp som är ett tvåluftsfönster med en bred platt tvärgående spröjs. Även stora fönster med två mittposter och en tvärpost förekommer. Kontrastmålning med ljusa bågar i mörkare karmar förekommer på flera håll.

Den lilla gruppen av små tidiga 1950-talsvillor vid kv. Snipan har en egen utformning. Samma gäller de mycket ursprungliga villorna från 1939 på Gösen 1 och 1959 på Gösen 2 (se beskrivning). Båda har en mer egenartad utformning i jämförelse med äldre villor men kan inräknas i den mer exklusiva villakaraktär som ett fåtal villor representerar.

Kulturmiljöns olika delar länkas i hög grad samman av de sammanhållna och överblickbara gaturummen längs Jönköpingsvägen, Gärdhemsvägen och Kosackvägen. Tomterna bär ofta egnahems/villaprägel med frukt- och kökträdgård samt syren- och blomsterplanteringar, ibland även uppvuxna höga lövträd. Lövhäckar, smidesstaket och spjälstaket framför allt avgränsar mot gatan. Uthus och bodar är främst envåningsbyggnader i trä med ljusmålad fasad av locklistpanel eller liggande fasspåntpanel, oftast målade i ljusa oljefärger. De har vanligtvis spröjsade fönster samt bräddörrar med eller utan krysstag, främst under sadeltak med täckning av tvåkupigt tegel eller av målad skivplåt. Faluröda uthus förekommer men är färre än de ljusmålade. Några faluröda uthus hör till en f.d. agrar miljö såsom Snipan 8.

Att så många bostadshus och uthus bevarar ursprunglig volym och fasadutformning, även på detaljnivå, ger en mycket viktig förutsättning för kulturmiljöns värden. De mindre tillbyggnader som gjorts på en del andra egnahem/villor är oftast väl anpassade till den ursprungliga byggnaden och underordnar sig denna. Det bidrar i hög grad till det goda helhetsintryck av tidigt 1900-tal som vilar över området och som också bidrar till att bevara kulturmiljöns karaktär.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

Berörs av riksintresse för naturvård

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets välbevarade ursprungliga karaktär av egnahems- och villabebyggelse från 1900-talets tidiga del bevaras. Samma gäller det småskaliga inslaget av fiskaranknuten bebyggelse från 1800- och tidigt 1900-tal i främst kvarteret Buren. Särskild hänsyn bör visas de byggnadsobjekt som har något av en ”nyckelroll” i upplevelsen av kulturmiljöns värden såsom t.ex. Buren 10, Gäddan 11, Gösen 1, Gösen 3, Harren 16, Snipan 4 samt Wallinsstugan 5 och Wallinsstugan 7. Äldre uthus, häckar, hägnader och trädgårdar är också mycket viktiga att beakta. Områdets bebyggelse bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Äldre uthuslängor spelar ofta lika stor roll som bostadshusen i den här kategorin av kulturmiljö och är på så vis också mycket viktiga att beakta. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning. Strandpromenadens speciella ”tidlösa” karaktär med båtplatserna samt parken kring promenadstråket längs Vättern är mycket viktig att bevara, inklusive stentrappan upp mot gatan.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

- **Byggnadsobjekt**

Buren 4, Fiskaregränd 6

Bostadshus i en våning med vind uppfört 1921 av byggmästare Johan Karlsson, kallad ”Lises-Johan”. Huset har fasad i gulmålad liggande fasspåntpanel och vitt listverk under brutet tak med tvåkupigt tegel. Tidstypisk gavelförstukvist med gallerverk. Huset är senare renoverat men bevarar en ursprunglig karaktär. Till tomten hör smidesgrind samt en uthuslänga i gul locklistpanel, troligen också 1920-tal. Småskalig villamiljö med koppling till fiskarbebyggelsen i Buren.

Buren 4 från 1921 och Buren 8 från 1900-talets början.

Buren 8, Fiskaregränd 4

Senare renoverat bostadshus från ca 1900-talets början med fasad i faluröd liggande fasspåntpanel, samt spröjsade fönster med profilerat vitt foder och tvåkupig tegeltäckning. Tomten med trädgård omges mot gatan av vitt spjälstaket samt smidesgrind från ca 1930-1940-tal mellan huggna grindstolpar i sten. Buren 8 är en viktig del av den småskaliga fiskarbebyggelsen i kvarteret.

Buren 10, *Blombacka*, Jönköpingsvägen 3

Litet timrat bostadshus med karaktär av 1800-talets mitt med gammal vitputsad sockel, fasad i gul profilerad locklistpanel, vitmålade spröjsade fönster och sadeltak med profilmurad skorsten. Lillstuga och bod med gulmålad panel. Husen har sentida svart plåtavtäckning. Mot Jönköpingsvägen vetter smidesstaket på stenskodd stödmur, i övrigt inramas tomten av en lövhäck. Bostadshuset är senare renoverat men har en ålderdomlig småskalig prägel i behåll. Det väl sammanhållna lilla Blombacka med sin starka lokalhistoriska förankring i fiskarbebyggelsen är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Blombacka från ca 1800-talets mitt.

Gäddan 10 från ca 1915-1930.

Gäddan 11, uthuslängor fr. tidigt 1900-tal.

Gäddan 10, Kosackvägen 4

Mindre bostadshus från ca 1915-1930 i ljust gulbeige liggande fasspåntpanel under brutet tak med tvåkupigt tegel. Huset är senare renoverat men med bibehållen ursprunglig karaktär. Äldre egnahemsträdgård med nätstaket mot gatan. Mot baksidan finns tegeltäckta faluröda större ekonomibyggnader med närmast agrar prägel. Dessa bör också härstamma från tidigt 1900-tal. Gäddan 10 är som helhet ett mycket gott exempel på egnahemsmiljö från tidigt 1900-tal.

Gäddan 11, Idrottsgatan 3

Vinkelbyggt bostadshus från tidigt 1900-tal med blekgul liggande spåntad panel och ursprungliga fönster och dörrar i grönt samt skorsten i gult tegel. Huset är exteriört mycket ursprungligt, frånsett en veranda som är senare tillkommen. Gammal villaträdgård med häck mot gatan samt nätstaket och smidesgrind. I inre tomtgräns finns en större ekonomibyggnad med faluröd locklistpanel, vita småspröjsade fönster och tvåkupigt taktegel samt en bod krysstagade dörrar. Gäddan 11 är i sin helhet, både vad gäller byggnader och trädgårdstomt, ett mycket gott exempel på egnahemsmiljö från tidigt 1900-tal. Det är ett av områdets främsta exempel i sitt slag.

Gösen 1 från 1939.

Gösen 2 från 1959.

Gösen 1, Jönköpingsvägen 14

År 1939 ritades denna tvåvåningsvilla av arkitekt Edvin Neuendorf, Skövde. Byggherre var Henrik Thollander. Den är Hjos enda exempel i sitt slag, en mondänt utformad villa med sjöläge inspirerad av en medelhavsanknuten italiensk villastil från tiden mellan världskrigen. Huset har putsfasad i brutet vitt med bruna spröjsade fönster samt ett stort fönsterparti mot sjösidan, allt under ett utsvängt flackt valmat tegeltak med putsade skorstenar. Öppen hörntomt med älgaråsaspar mot sjön samt senare typ av stolpar och staket. Garage och uteplats tillkom 1963.

Gösen 2, Jönköpingsvägen 15

Skövdefirman Olofsson Andersson Arkitektkontor ritade 1959 denna modernistiska villa med utkragande övervåning. Exteriören utformades med fasad i rött nyansrikt tegel, fasadindelning i vitt, inslag av ädelputs och lättbetongskivor samt taksarg i koppar och bröstning i rött tegel under fönster. Fönstersättningen domineras av enluftsfönster och ett stort tredelat fönsterparti i trä samt ett delvis glasat entréparti, Ett bakre entréparti är utformat i trä och glas. Senare tillägg är främst glasat uterum och balkonger från 2000-talets början. Gösen 2 är en av Hjos mycket fåtaliga modernistiska villor och är med sin i allt väsentligt bevarade exteriör från tiden kring 1960 av mycket stort värde för stadens bebyggelsehistoria.

Gösen 3 från 1900-talets början.

Harren 14 från 1908-1909.

Gösen 3, Jönköpingsvägen 16

Vinkelbyggd villa i panelarkitektur från 1900-talets början i två våningar med torn, fasad i vitmålad liggande fasspåntpanel och gavelsnickerier. Tak och torn täcks av ljusgrön skivplåt, en flöjel kröner tornspiran. Huset är tillbyggt mot gården och har nya fönster och en troligen moderniserad veranda. Gårdshus på sockel av huggen sten med fasad i vit liggande

fasspåntpanel, grå kryssdörrar, tälttak och profilerad tegelskorsten. Öppen villaträdgård med stor pargrind i trä. Gösen 3 är med både villan och gårdshuset en som helhet välbevarad villamiljö av stor betydelse för kulturmiljöns karaktär längs Jönköpingsvägen

Harren 14, Gärdhemsvägen 1

Vinkelbyggt mindre bostadshus, uppfört 1908-1909 och senare tillbyggt mot sjösidan. Fasad i ljusgrå liggande fasspåntpanel, vita fönster och sadeltak med tvåkupigt tegel samt rikt profilerad skorsten i rött tegel. Bod med faluröd liggande fasspåntpanel. Tomt med trädgård, fruktträd och smidesstaket av 1950-talstyp. Harren 14 är ett gott exempel på en väl sammanhållen egnahemsmiljö från 1900-talets början.

Harren 16, Jönköpingsvägen 13

Vinkelbyggt mindre bostadshus från 1920-talet med vitmålad liggande fasspåntpanel samt rundbågad panelfris bl.a. under fönstren, samt grönmålade flerdelade fönster och en öppen enkel veranda. Sadeltaket täcks av grönmålad falsad slät plåt. Samtida gårdshus med vitmålad liggande fasspåntpanel och gröna kryssprojsade dörrar, röd tegelskorsten och tvåkupigt taktegel. Äldre villatomt med trädgård och gott om rosor, avgränsad med smidesstaket av 1950-talstyp mot gatan. Harren 16 är både vad gäller byggnader och egnahemsmiljö mycket ursprungligt och är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Harren 16 välbevarad egnahemsmiljö med bostadshus och uthus från 1920-talets början.

Snipan 4, *Bäckastrand*, Gärdhemsvägen 2A-B

Stor villa uppförd 1905-1906 i panelarkitektur i 2 1/2 våning med rikt indelad huvudfasad mot sjösidan och ett sidoplacerat sexkantigt hörntorn. Villan har ursprunglig fasad av blekgul liggande fasspåntpanel, vitmålat listverk med rikt utsmyckad takfot, rödmålade fyrdelade fönster och ett spetsverk av gavelsnickerier. Tak och torn täcks tidsenligt av rödmålad falsad slät plåt. Villan har ett mycket långt indraget läge från Jönköpingsvägen. Tomtdelen närmast Jönköpingsvägen är avstyckad till Snipan 7. Bäckastrand är en av de äldsta och mest påtagliga villabyggnaderna vid Jönköpingsvägen och är fortfarande en mycket god representant för panelarkitekturen från 1900-talets början. Mot den bakgrunden är Bäckastrand av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Snipan 4 fr. 1905-1906.

Snipan 8, Sjömansgatan 3

F.d. jordbruksfastighet med faluröd trelängad ekonomianläggning från ca 1900 som omfattat ladugård, hönshus och bagarstuga. Sidolängorna har liggande fasspåntpanel samt mot gatan lockpanel delvis med gamla bakar samt varsitt vitmålat spröjsat stort stickbågefönster och bräddörrar. Bostadshuset är en senare moderniserad villa som uppfördes 1906 med ”Ringar-Otto” som byggmästare. Huset har bl.a. ljust beigegrå liggande fasspåntpanel och spröjsad glasad pardörr. Snipan 8 är en kulturhistoriskt värdefull gårdsmiljö med fokus på uthusen.

Snipan 11, Gärdhemsvägen 4

Vinkelbyggt bostadshus från ca 1900 med fasad i benvit liggande fasspåntpanel, senare renoverat och tillbyggt. Mot Bäckastrand vetter en samtida bod med faluröd stående fasspåntpanel, vita krysstagade dörrar och papptak. Villatomten med bl.a. fruktträd och rosor har mot gatan ett vitt spjälstaket och en pargrind i järn och är en god helhet från 1900-talets början.

Snipan 8 från ca 1900.

Snipan 11 från ca 1900.

Wallinsstugan 5, Fiskaregränd 1

Bostadshus från ca 1890-1905 med vit spritputsad fasad med slätputsade omfattningar, frontespiser, sockel av huggen sten, spröjsad glasveranda och grönmålade korspostfönster. Sadeltaket har tvåkupigt tegel och två profilmurade tegelskorstenar. Uthuslänga med faluröd stående slät panel, liggande spåntad panel, vita spröjsade fönster och brun bräddörr. Den stora tomten karaktäriseras av en genuin gammal villaträdgård med fruktträd, blomsterrabatter och mot Fiskaregränd spjälstaket och mot Jönköpingsvägen smidesstaket på stödmur. Wallinsstugan 5 är en av Söders bäst bevarade ursprungliga villamiljöer i sitt slag både vad gäller byggnader och villatomt från 1900-talets början. Mot den bakgrunden är hela villamiljön av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Wallinsstugan 6, *Sjöbacka*, Jönköpingsvägen 5A-B

Sjöbacka är en villa som sannolikt är uppförd omkring år 1900 i en mer ovanlig återhållsam panelarkitektur. Villans mittparti med en spröjsad glasveranda täcks av ett sadeltak och flankeras av två tvärställda sidopartier under flackt valmat tak. Villan är senare renoverad men karaktären är i stort bibehållen. Fasaden är i benvit liggande fasspåntpanel, fönstren är målade i grått och tegeltaken kröns av tegelskorstenar med profilerat krön. En låg häck avgränsar mot gatan.

Wallinsstugan 5 fr. 1890-1905.

Wallinsstugan 6 från ca 1900.

Wallinsstugan 7, *Sjövik*, Jönköpingsvägen 6

Villa i 11/2 våning från tidigt 1900-tal med slätputsad benvit fasad, markerat mittparti med frontespis, samt små spetsbågiga gavelkammarfönster och två- och treluftsfönster i engelskt rött. Öppen veranda med utsirade snickerier och glasad pardörr, överbyggd med en vitmålad smidesbalkong med jugendprägel. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Namnet ”SJÖVIK” står med svart på huvudfasaden. Även om Sjövik genomgått vissa förändringar under 1900-talet dominerar starkt karaktären av tidigt 1900-tal med dess många ursprungliga detaljer. Samtida uthus. I likhet med Wallinsstugan 7 är Sjövik en märkesbyggnad i kulturmiljön längs Vätterstranden. Mot den bakgrunden är Sjövik av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Wallinsstugan 11, Jönköpingsvägen 7

Villa från 1953, ritad av Erik Pettersson vid Wennergrens Byggnads AB, med fasad i gult nyansrikt tegel, takkupa med stående panel, bruna en- och tvåluftsfönster samt ursprunglig dörr med smidesräcke. Uterum har tillbyggts på 2000-talet.

Wallinsstugan 7, Sjövik,fr. tidigt 1900-tal.

Wallinsstugan 11 från 1953.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

- RAÄ Hjo 24:1 Plats med tradition, Kosackbacken

”Plats med namn "Kosackbacken" som ska ha varit begravningsplats för tillfångatagna ryssar från tidigt 1700-tal (det vill säga Stora nordiska kriget) Birgitta Birgersson, Hjo hembygdsförening, har studerat äldre skrifter och menar att även sachsare och holländare (alltså även andra krigsfångar) begravdes på denna plats, avsides från den kristna kyrkogården.” Ur Fornsök, RAÄ.

Områdets avgränsning

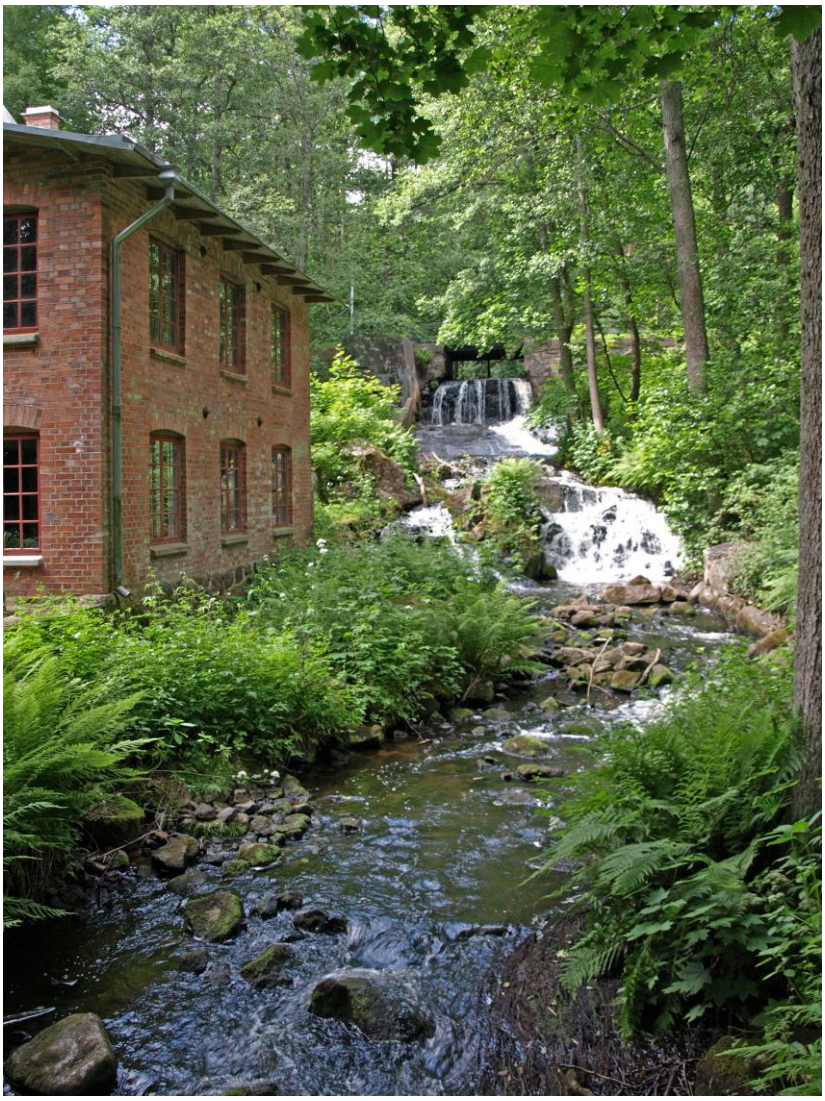

Hjoån vid Grebbans kvarn från 1902 på medeltida kvarnplats.

13. Kvarnarna längs Hjoån

Motiv och värdering

Kulturmiljö med stark historisk förankring i Hjoåns betydelse för Hjo stad och dess närmast omgivande jordbruksbygd. Sedan medeltiden har kvarndrift satt prägel på ådalen. Ådalen har lika länge varit en mycket viktig länk i kommunikationen mellan Vätterstranden och det inre av Västergötland. Industrihistoriskt är det av stort värde att tre kvarnar, några dammanläggningar och spår av flera andra industriella verksamheter finns bevarade längs ån. Kvarnbyggnadernas utformning avspeglar bebyggelseutvecklingen i sent 1800-tal - tidigt 1900-tal. Sammanhangen med naturreservatet och den befintliga vandringsleden i den natursköna åravinen förhöjer upplevelsen av kulturmiljön avsevärt. Mot den bakgrunden samspelar stadshistoriska, byggnadshistoriska, agrarhistoriska och industrihistoriska värden med upplevelsevärden som tillsammans ger kulturmiljön mycket stort kulturhistoriskt värde.

Bakgrund

Fallhöjden 45 meter från Mullsjön ned mot Hjo medförde att Hjoåns forsar och fall har använts för kvarndrift sedan medeltiden och även för ett stort antal andra industriella anläggningar. Klostren i Alvastra och Vadstena på östgötasidan drev flera kvarnar kring Vättern. Både Grebbans kvarn och Hammarns kvarn (som låg längre nedströms) är kända sedan medeltiden och Stadskvarn omnämns på 1500-talet. Stampens kvarn finns omtalad 1725 och även Herrekvarn har gamla anor. Även flera andra industriella anläggningar har funnits, såsom stampar, kvarnar, hammare och textilindustri. Mellan Herrekvarn och Grebbans kvarn anlades 1896 ett slakteri som redan 1897 blev Andersfors snickeri, vilket kom att ha stor betydelse i utvecklingen av 1900-talets Hjo. Platsens gamla namn såsom Smedjefallen, Hjohammaren eller Hammarnsmedjan tyder på tidigare verksamheter där. Idag finns tre kvarnplatser i behåll i Hjoåns nedre lopp – Grebban, Herrekvarn och Stampen. Stadskvarn som var Hjo stads kvarn är känd sedan 1586. År 1896 inköptes Stadskvarn med dess byggnader av Strömsholms Yllefabrik som låg i närheten. Stadskvarn gjordes om för malning av lump. Idag finns sporadiska synliga lämningar. V om Stadskvarn låg på 1800-talet en barkstamp. Nedströms Stadskvarn bedrev Alingsås Manufaktur ett kamgarnsspinneri redan på 1700-talet. Där fanns troligen redan på 1600-talet en vadmalsstamp. 1887 bildades och byggdes där Strömsholms Yllefabrik. Strömsholmsindustrin var i verksamhet till 1922 då fabriken brann ner. 1924 drev Hjo-Stenstorps järnväg ett litet kraftverk på platsen under några år. 1916 hade Strömsholm låtit anlägga Strömsholmsdammen som lade både Stadskvarn och barkstampen under vatten. Dammen torrlades i sent 1960-tal. (Lämningarna längre nedströms ingår i kulturmiljön kring Hjo Mekaniska Verkstad)

Beskrivning/Karaktärisering

Området sträcker sig nedströms Hjoån fr.o.m. Stampens kvarn i väster till strax hitom gångbron vid Strömsdal i öster. Promenadvägar löper i den vandringsled som gjorts längs med ån nere i den kuperade djupa ravinen, där branterna ramar in ån och stigarna. Själva ån har ofta karaktär av strid bäck i bred fåra, ibland med två fåror. Omgivande lövgrönska är delvis ganska tät. Stampens kvarn ligger väster om väg 195 så leden passerar under vägbron. Leden har beröringspunkter med dragningen av Hjo-Stenstorps järnväg (i drift 1873-1961) som bl.a. passerade mycket nära Herrekvarn. Där möter en del av banvallen. Nedströms Grebban öppnar sig ravinen något efterhand.

Kvarnmiljöerna har idag sinsemellan olika användning vilket sätter prägel: Stampens kvarn är publik som besöksmål kring bl.a. restaurang- och campingverksamhet, Herrekvarn är privatbostad och Grebban är upprustad som lokal för kulturaktiviteter. Gemensamt är de bevarade kvarnmiljöerna med bebyggelse från främst sent 1800- och tidigt 1900-tal, murade kvarnrännor och lämningar av olika industriella anläggningar i ådalen. Mellan Herrekvarn och Grebbans kvarn finns t.ex. ett större parti av en gjuten fördämning eller motsvarande. Vid Grebbans kvarn återstår idag endast den stora kvarnbyggnaden, medan både Stampen och Herrekvarn, vid sidan av de faluröda kvarnbyggnaderna, har både bostadshus (senare ombyggda) och ekonomibyggnader. De sistnämnda minner om att kvarnarna även i regel var jordbruksenheter.

Stampens kvarn eller Stampekvarn (Grebban 5:1 och 4:16) omfattar flera samlade byggnader på sluttningen av ådalen. Kvarnmiljön är dokumenterad sedan 1696. Av namnet att döma fanns här även en stamp förutom en mjölkvarn. Den äldre anläggningen har i sen tid kompletterats med byggnader som hör samman med nutida verksamhet. Kvarnbyggnaden, är byggd i gråsten och trä, troligen i sent 1800-tal- 1900-talets början. Den är renoverad och tillbyggd som restaurang med mera på senare år. Till själva kvarnanläggningen hör även murade rännor och en dammanläggning. En ekonomibyggnad delvis i rött tegel och en stor murad stenkällare hör till gårdsmiljöns mer ursprungliga och värdefulla byggnader. En ladugård från ca 1900 är tillbyggd i sen tid.

Herrekvarn (Grebban 2:1) är delvis avgränsad med plank mot leden idag. Kvarnrörelsen, känd sedan 1725, upphörde 1960 och ett mindre kraftverk inrättades. Herrekvarns exteriört välbevarade kvarnbyggnad är uppförd i granit och trä. Underkvarnen i sten är från 1870-talet och själva överkvarnen är återuppförd 1921 efter en brand. Kvarnen har även en murad ränna. Förutom en putsad ladugård märks ett uthus i kalksandsten från tidigt 1900-tal. I Herrekvarnsmiljön ingår också den stora kvarndammen V om kvarngården.

Mellan Herrekvarn och Grebban låg Kvarnerydsfallen/Smedjefallen med Andersfors snickerifabrik som startade 1898 på platsen för ett slakteri som startats bara två år tidigare. Snickerifabriken kom att bli en betydande verksamhet i Hjo. På åns södra sida låg dels den första fabriken 1897-1907, dels den yngre fabriken. Den sistnämnda byggdes något O om den gamla efter att denna brunnit 1907. Den yngre fabriksbyggnaden stod klar 1907 och revs 1983. Mest påtaglig lämning efter Andersfors fabriker är en delvis genombruten dammkonstruktion i gjuten betong i ån. Enligt skötselplanen för Hjoåns naturreservat finns även andra spår såsom t.ex. turbin, allt på åns södra sida.

Vid Grebbans kvarn, (Åsen 5:11), finns Hjoåns enda helt naturliga vattenfall vilket redan på 1300-talet gav underlag för kvarndrift. Namnet Grebban som anses ha varit själva kvarnens namn omnämns 1386, kvarnen specifikt omnämns 1613. År 1696 fanns här en sågkvarn, troligen var det ett sågverk i kombination med en mjölkvarn. Här fanns sedan en skvaltkvarn fram till att dåvarande innehavaren, Åsens herrgård, lät bygga nuvarande stora kvarnbyggnad i tegel 1902. 1924-1925 byggdes även ett kraftverk i Hjo Mekaniska Verkstads regi. Kvarndriften upphörde på 1930-talet och byggnaderna förföll efterhand. Vid 1990-talets början rustades kvarnbyggnaden upp i Hjo kommuns regi och har sedan 1995 använts för främst kulturverksamhet.

Grebbans kvarnmiljö utmärks av den tre våningar höga kvarnen med sitt höga hörntorn, utformad i tidstypisk industriarkitektur i rött tegel från 1900-talets början. Kvarnmiljön karaktäriseras även av ett litet fall med forsar, två gjutna broar med järnräcken, murad turbinränna, kvarnränna samt kvarndamm, delar av fördämning m.m. Av mjölnarbostaden och dess ladugård samt andra gårdsbyggnader återstår idag husgrunder. Här fanns även en såg.

Från Grebbans kvarn löper en liten väg uppför den mycket branta slänten i åravinen. Namnet Sågkvarnsliden vittnar om dess kulturhistoriska ursprung som körväg ner till kvarnmiljön vid Grebbans kvarn m.fl. kvarnar. På krönet precis vid Sågkvarnslidens början ligger en

välbevarad villa med 1920-talsprägel, byggd 1932, (Krusbäret 1). Den ljusputsade villan under tegeltäckt brutet tak har ett putsat uthus från samma tid och omges av en stor parkliknande trädgårdstomt i sluttningen. Från detta håll blir den enhetliga villamiljön och den branta nerfarten i Sågkvarnsliden en väl sammanhållen inramning och ”entré” till kulturmiljön nere i åravinen.

Nedströms ändrar området karaktär i takt med att stadsbebyggelsen kommer mer inpå. Åravinen är dock fortfarande en avgränsad grönskande enhet, nerskuren i omgivande terräng, ibland med två åfåror. En barkstamp har funnits ca 150 meter nedströms Grebban, fortfarande syns lite lämningar. Barkstampen finns enligt samma källa med på en karta från 1874. Stadskvarn som var Hjo stads kvarn låg ca 100 meter längre ner, det vill säga ca 250 meter nedströms Grebbans kvarn. Stadskvarn omnämns i skrift 1586. Stadskvarns sista kvarnbyggnad uppfördes på 1760-talet. 1896 inköptes kvarnmiljön av Strömsholms Yllefabrik som låg strax nedströms. Kvarnen användes därefter, i alla fall till att börja med, för beredning av textil lump. 1916 anlades Strömsholmsdammen som lade både Stadskvarn och platsen för barkstampen under vatten. Spår lär finnas efter Stadskvarn, bl.a. syns murrester i området.

På platsen för en vadmalsstamp från 1600-talet lät Alingsås Manufakturverk på 1700-talet anlägga den första egentliga industriverksamheten i Hjo. Det var ett kamgarnsspinneri som var i bruk en tid. 1887 etablerades Strömsholms Yllefabrik vars fabrik byggdes vid platsen samma år. Fabriken brann ner 1922 och verksamheten upphörde. Strömsholmsdammen från 1916 ägde bestånd fram till 1900-talets mitt. Idag återstår bl.a. dammfästet i betong och gråsten. Fallhöjden var ursprungligen sex meter.

Karaktärsdrag

Området karaktäriseras av det goda samspelet kultur- och naturvärden med flerhundraårig användning av vattenföringen i Hjoåns djupt nerskurna ravin ovanför Hjo stad. Tre bevarade kvarnmiljöer och ett stort antal andra industriella lämningar sammanfattar områdets mycket stora kulturvärden. Området binds dessutom samman av de vandringsleden i den kuperade ravinen och dess partier av grönskande växtlighet kring den lilla ån. Karaktäristiskt för kvarnmiljöerna är dess kombination av kvarndrift och jordbruk, vilket vad gäller Herrekvarn och Stampekvarn är i behåll med dels kvarnmiljön, dels bondgården med bostadshus, samt flera uthus och ekonomibyggnader. Bebyggelsen har där en traditionell agrar utformning med gruppering i ljusmålad mangårdsbebyggelse och faluröda ekonomibyggnader, allt med karaktär av sent 1800-tal- tidigt 1900-tal. Själva kvarnmiljöerna som är områdets kulturhistoriska kärna karaktäriseras av kvarnbyggnader i sten och trä från ca sent 1800-tidigt 1900-tal samt dammanläggningar och murade rännor. Grebbans kvarn har ett helt eget uttryck med sin stora kvarnbyggnad i rött tegel, ett mycket ståtligt och prov på industriarkitektur i tegel från ca 1900. Kvarnmiljöerna karaktäriserar områdets övre del, inklusive den branta körvägen Sågkvarnsliden ner till ravinen. Området karaktäriseras också av det stora antalet industriella lämningar som ger uttryck för flera verksamheter från medeltid till 1900-tal som har varit viktiga för Hjo stad. Här kan särskilt nämnas Stadskvarn,

Kamgarnsspinneriet, Andersfors Snickeri samt Strömsholms textilindustri med den stora Strömsholmsdammen. Dessa kännetecknar (med ett undantag) fr kulturmiljön nedströms, det vill säga mellan Grebban och V om gångbron vid Strömsdal. Sågkvarnslidens branta lopp flankeras av en liten välbevarad villamiljö från 1932 i kvarteret Krusbäret.

Gällande skydd enligt KML

• **Fornlämningar**

Inga noterade.

Ingår också i

Hjoåns dalgångs naturreservat (undantaget Stampekvarn och Herrekvarn)

Riksintresseområde för naturvård

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att kulturmiljöns karaktär av småskalig industriell verksamhet med lång kontinuitet i ådalen bevaras, i fortsatt gott samspel med kultur- och naturvärden. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Äldre uthus, hägnader och trädgårdar bör beaktas. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av småskaliga komplementbyggnader inom ramen för befintlig bebyggelseenhet. Detta bör utföras med stor hänsyn till befintliga kulturvärden och ges en god utformning. Vidare är det mycket viktigt att bevara lämningar av den övriga varierade industriella verksamhet som bedrivits i ådalen. Särskilt gäller detta verksamheter som haft stor stadshistorisk betydelse såsom Grebban, Andersfors snickeri, Stadskvarn och Strömsholm (med dammen) och kamgarnsspinneriet (om spår av detta fortfarande finns).

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

En mer fördjupad industrihistorisk dokumentation bör på sikt göras, i främsta syfte att dokumentera lämningar efter verksamheter längs ån och få en närmare uppfattning om vad som är viktigt och relevant att bevara ur kulturhistorisk synpunkt.

Industri- och byggnadslämningar kan i vissa fall behöva tydliggöras, såsom t.ex. vid Grebban, främst avses att ta bort sly på husgrunder.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

• Fornlämningar

-

• Byggnadsobjekt

Grebban 2:1 *Herrekvarn*

Sammanhållen kvarnmiljö i Hjoåns dalgång, känd sedan 1725, men är troligen äldre. Nu befintlig bebyggelse är främst från sent 1800- tidigt 1900-tal. Underkvarnen i granit är från 1870-talet medan den timrade överbyggnaden återuppfördes efter en brand 1921, orsakad av gnistbildning från den närliggande järnvägen mot Stenstorp. Vid sidan av kvarnbyggnad, ränna och stor kvarndamm finns även manbyggnad och ekonomibyggnader från gårdens jordbruksverksamhet. Manbyggnad är mer moderniserad i sen tid. Ur kulturhistorisk synpunkt fokuseras intresset på den stora dammen, den murade rännan, kvarnbyggnaden med underkvarn i huggen granit och timrad övervåning med faluröd panel, en putsad ladugård och en mindre ekonomibyggnad delvis i kalksandsten. Anläggningen är främst p.g.a. den bevarade kvarnbyggnaden och dammen av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Grebban 2:1 Herrekvarn.

Grebban 4:16/5:1 Stampekvarn

Grebban 4:16 och 5:1 *Stampens kvarn/Stampekvarn*

Kvarnplats känd sedan 1696. Här bör ha funnits åtminstone stamp och mjölkvarn. Anläggningen omfattar en f.d. jordbruksfastighet med bostadshus och ekonomibyggnader samt kvarn och damm. Idag är Stampens kvarn ett besöksmål som även innefattar camping, restaurang och catering etc. Den gamla kvarngården har i sen tid kompletterats med byggnader som hör samman med nutida verksamhet. Kvarnbyggnaden, är byggd i gråsten och trä, troligen ca sent 1800-tal. Den har i sen tid blivit tillbyggd för restaurangverksamhet. Byggnadens exteriöra karaktär är dock väl i behåll. Till själva kvarnanläggningen hör även murade rännor och en dammanläggning. En ekonomilänga delvis i rött tegel samt en stor murad stenkällare, överbyggd i trä, hör till gårdsmiljöns mer ursprungliga och värdefulla byggnader. Bostadshusen från ca sent 1800-tal- 1900-talets början är senare moderniserade.

En stor ladugård från ca 1900 är tillbyggd i sen tid. Kvarnmiljö med särskilt kvarnbyggnad, rännor och damm är av mycket stort kulturhistoriskt värde. Även välbevarade äldre gårdsbyggnader är av stor betydelse i helhetsmiljön.

Krusbäret 1

På krönet ovanför Sågkvarnsliden ligger en välbevarad villamiljö från 1932 med bostadshus, uthus och parkliknande trädgård. Den vitputsade villan under tegeltäckt brutet tak har 1920-talsprägel som i stort sett är ursprunglig även i detaljer. Krusbäret 1 är av stort kulturhistoriskt värde.

Åsen 5:11 *Grebbans kvarn*

Hjoåns enda helt naturliga vattenfall gav redan på 1300-talet underlag för kvarndrift, känd sedan 1386. År 1696 fanns här en sågkvarn, troligen var det ett sågverk i kombination med en mjölkvarn. Åsens herrgård, lät bygga nuvarande stora kvarnbyggnad på platsen för en skvaltkvarn 1902. 1924-1925 byggdes även ett kraftverk av Hjo Mekaniska Verkstad. Kvarndriften upphörde på 1930-talet och byggnaderna förföll efterhand. På 1990-talet rustades kvarnbyggnaden upp i Hjo kommuns regi och har sedan 1995 använts för främst kulturverksamhet. Grebbans kvarnmiljö karaktäriseras av den tre våningar höga kvarnen med sitt höga hörntorn, allt i rött tegel från 1902. Anläggningen är ett mycket gott uttryck för tidstypisk industriarkitektur i tegel från sekelskiftet 1900. Kvarnmiljön präglas även av ett fall med forsar, två små betongbroar med järnräcken, en granitmurad turbinränna, en kvarnränna samt kvarndamm, delar av fördämning m.m. Av mjölnarbostaden och dess ladugård samt andra gårdsbyggnader och en såg återstår idag husgrunder. Grebban med sina starka och tidiga historiska samband med Hjo är jämte den välbevarade kvarnbyggnaden av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Krusbäret 1 fr. 1932.

Åsen 5:11 Grebbans kvarn fr. 1902

• **Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt**

- Andersfors snickerifabrik, lämningar
- Sågkvarnslidens vägdragning som körväg till Grebban m.fl. ner i ådalen
- Stadskvarn, lämningar
- Barkstampen, lämningar
- Strömsholms textilfabrik och 1700-talets kamgarnsspinneri, lämningar
- Strömsholmsdammen lämningar

Andersfors lämningar

Sågkvarnsliden

Dammfästet Strömsholm

Kulturmiljöns avgränsning

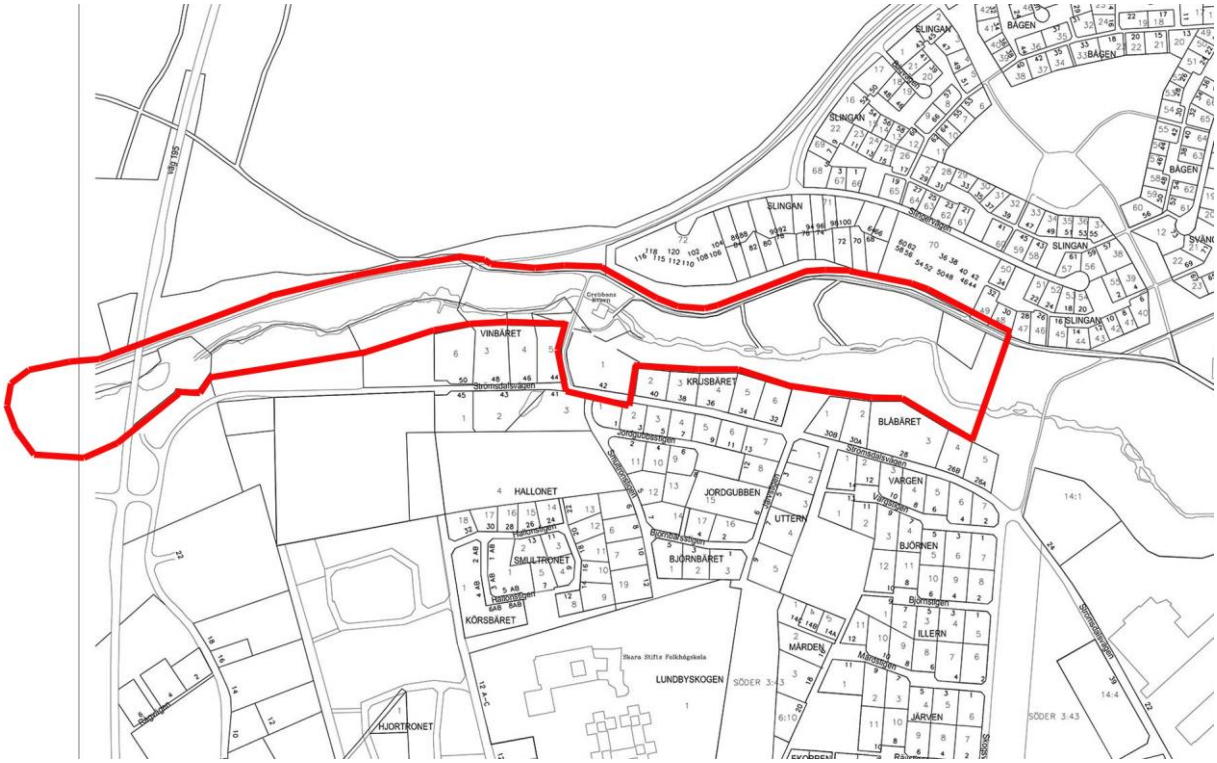

Kvarteret Bryggaren, entréfasader i västra delen av området.

14. Källängen

Motiv och värdering

Välbevarad flerbostadsmiljö från 1970-talet. Den övergripande karaktären är 1960-talets senare del men detaljutformningen avspeglar 1970-talet. Flerbostadshusen i Hjo från 1950, -1960- och 1970-talen har ofta genomgått en del förändringar under senare årtionden. Källängens flerbostadshus har däremot fortfarande en ursprunglig exteriör i behåll, även på detaljnivå. Flerbostadshusens placering har anpassats till den kuperade terrängen i sänkan i åravinen. Sammantaget ger Källängen uttryck för en mer allmän samhällsutveckling och bebyggelseutformning i svenskt 1970-tal, men här mer anpassad efter terräng och skala i Hjo. Mot den bakgrunden är området av stort kulturhistoriskt värde.

Bakgrund

I tidigt 1800-tal anlades på denna plats två brännerier vid Hjoån. Omkring 1870 etablerades här Hjo Bryggeri. Bryggeribyggnaderna som var uppförda av trä hade en säregen utformning, bl.a. den stora byggnad som kallades Skeppet. De revs 1973 i samband med att bryggeriverksamheten upphört på platsen samt att flerbostadshusen skulle uppföras. Nybyggnadsritningar till det nya flerbostadsområdet Källängen framtogs av Boo Wideen Arkitektkontor AB, Jönköping, år 1973. Åren 1973-1976 uppfördes de nya bostadshusen.

Beskrivning/Karaktärisering

Området ligger i en markant djup sänka i sluttningarna kring Hjoån strax V om Gamla staden. Det omfattar kvarteren Bryggaren och Venus på var sida om ån.

Bryggaren omfattar sex flerbostadshus och Venus två motsvarande flerbostadshus. (Flerbostadshusen i Bryggaren och Venus uppmärksammas inte som enstaka objekt. Vad gäller grupphus som dessa betraktas de tillsammans som en enda kulturhistoriskt värdefull helhet.) Byggnaderna är inpassade i de starkt kuperade sluttningarna och förenas av asfalterade gångvägar, bland gräsmattor och häckar. Lövträd, t.ex. oxel och rönn, står i dungar eller enstaka. En gångbro i trä över ån, Källängsbron, förenar de båda kvarteren och länkar in området i promenadstråket längs Hjoåns ravin.

Flerbostadshusen karaktäriseras av längor i tre våningar med källare och vind. Varje länga har en stegvis förskjuten huskropp under ett flackt sadeltak med plåtavtäckning.

Fasader är murade i nyansrikt rött slätt tegel, i kontrast mot vita fönster, samt bröstningar och fönsterpartier med stående vit panel. Fönstren präglas bl.a. dels av fönsterband med enluftsfönster med vädringsspalt, dels av smalare enluftsfönster. Gavlar ges en tydlig markering med en vitgul taksarg av stående panel. Även entrépartierna karaktäriseras av vita stående bräder samt av sidoljus och vita dörrar med stående panel, vilket även är fallet på originalritningarna. Balkonger är till stor del indragna i huslivet och har vit stående panel kring balkongdörr. Mot gårdssidan vetter även träbalkonger i två våningar samt uteplatser på bottenvåningen.

Karaktärsdrag

Området karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med flerbostadshus uppfört som gruppbebyggelse vid 1970-talets mitt. Det har en mycket homogen utformning i planläggning, placering, skala, volym och exteriör utformning (se Beskrivning). Ursprunglig utformning är fortfarande mycket väl i behåll, även på detaljnivå. Grupphusbebyggelsens enhetlighet i gestaltning och fasadutformning, med dess prägel av sent 1960-tal, utgör grunden för områdets kulturvärden. Kulturmiljön binds dessutom samman av de åtta huskropparnas anpassade gruppering i den kuperade sänkan kring Hjoån med förenande gångvägar och träbro. Områdets sammanhållna karaktär med lamellhus nere i sänkan kring ån är särskilt tydlig gentemot omgivande gator med mer traditionellt utformad kvartersbunden villa- och småstadsbebyggelse.

Kvarteret Bryggaren sett från Källängsbron.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

Hjoåns dalgångs naturreservat

Riksintresseområde för naturvård

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av flerbostadsbebyggelse med sen 1960-talsutformning/karaktär bevaras. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning. Det väl avvägda samspelet med huskropparnas inbördes gruppering och deras förhållande till åravinen är en del av de ursprungliga intentionerna med området. Detta är viktigt att beakta, i likhet med huskropparnas anpassning till den kuperade terrängen. Småskaligt vägnät samt karaktärsskapande träd och planteringar bör också beaktas.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

• Fornlämningar

-

• Byggnadsobjekt

Flerbostadshusen i Bryggaren och Venus uppmärksammas inte som enstaka objekt. Vad gäller grupphus som dessa betraktas alla hus tillsammans som en enda kulturhistoriskt värdefull helhet.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

-

Områdets avgränsning

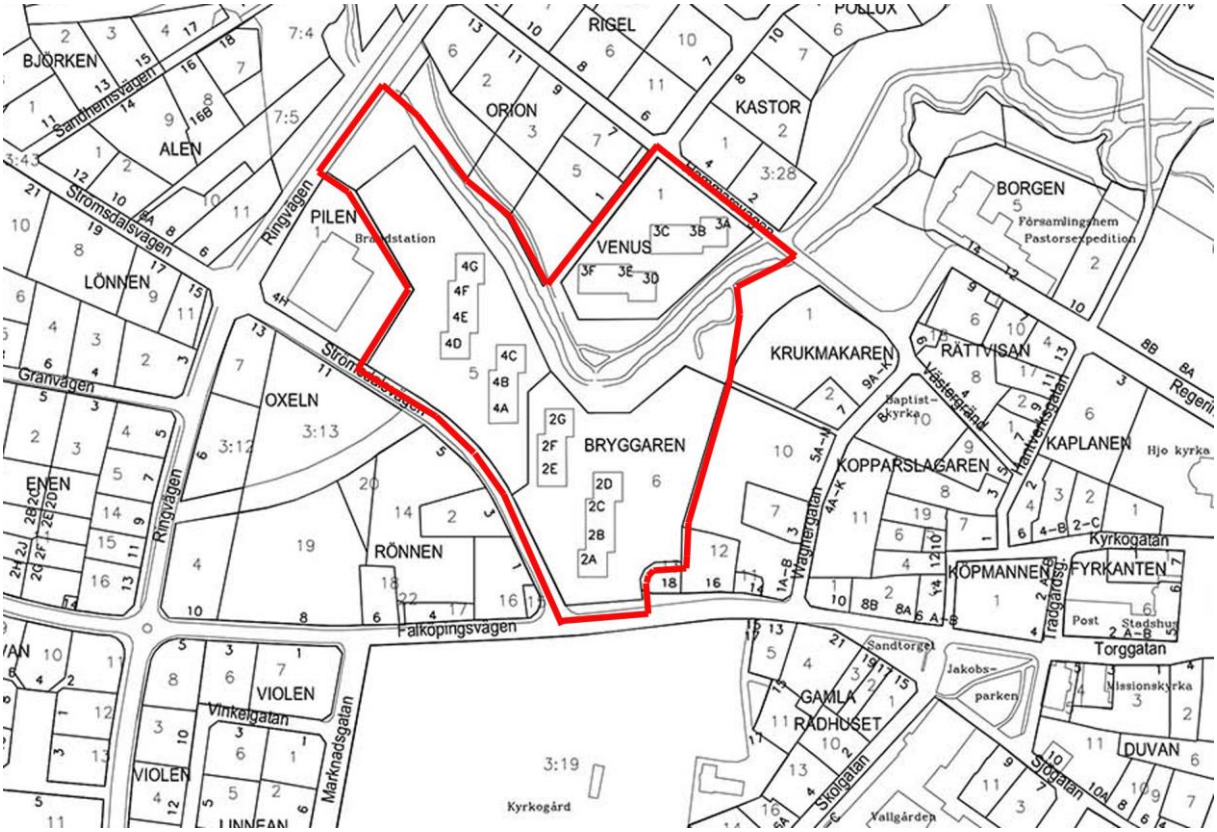

Nolgatan från S, en mycket karaktäristisk vy med silon i fonden.

15. Nolgatan-Skövdevägen

Motiv och värdering

Nolgatan-Skövdevägen är en kulturmiljö med mycket stark förankring i Hjo som industristad. Kulturmiljön är som helhet fortfarande väl bibehållen från tidigt 1900-tal, även om en del enskilda bostadshus genomgått förändringar på senare år och enstaka nybyggnader har gjorts. Bebyggelsen har dock i de flesta fall kvar sin huvudkaraktär sedan tidigt 1900-tal och har ofta en ursprunglig volym och fasadutformning, i vissa fall även på detaljnivå. Mindre förändringar och kompletteringar i senare tid har i flera fall gjorts på ett sätt som tagit vara på exteriörens ursprunglighet. Samma gäller även industrihistoriskt värdefulla miljöerna såsom den karaktärsfulla f.d. vagnsfjäderfabriken på Eldaren 3 och den mycket välbevarade möbelsnickeri- och bostadsmiljön på Svarvaren 11. Sammanhangen med de närbelägna äldre industrierna ger upplevelsevärden som förtydligar den historiska bindning som finns i egnahemsstadens bakgrund. Mängden bevarade uthus/små gårdshus från tidigt 1900-tal i egnahemsstaden förstärker kulturmiljöns ursprungliga karaktär och särdrag. Området är mycket nära förbundet med en viktig fas i Hjos industri- och bebyggelsehistoriska utveckling. Idag är Nolgatan/Skövdevägen det bästa exemplet i Skaraborg på fortfarande väl bibehållen småskalig industrinära egnahemsbebyggelse från 1900-talets början i stadsmiljö. Mot den bakgrunden är kulturmiljön av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Bakgrund

Kring 1900 uppstod de industrigrenar som under 1900-talet bildat stommen i Hjo näringsliv: metallindustri, gjuteri och snickeri. Verksamheterna kom bl.a. att koncentreras till områden kring Skövdevägen och kring järnvägen, NV om Gamla staden, bl.a. i kvarteren Eldaren och Svarvaren. Invånarna i den nya egnahemsstaden, V om Nya staden, kring Sveavägen, Fabriksgatan och Nolgatan, arbetade ofta i de närliggande industrierna såsom Kihlbergs vagnsfjäderfabrik, Hjo Spritfabrik eller Hjo Snickerifabrik. Några egnahem uppfördes även av anställda vid Hjo-Stenstorps järnväg. Flertalet invånare i det nya området var industriarbetare, men det förekom även småföretagare såsom möbelsnickeriet på Svarvaren 11. Vid Gjutaren 3 har förr funnits ett gjuteri och bakom kvarteret, i NV utanför kulturmiljön etablerades på 1940-talet Magni syfabrik, där bostadshus på senare år uppförts på platsen för den i sen tid rivna fabriken. Nolängsgatans nuvarande sträckning mot Gjutaren/Svarvaren har dragits i sen tid, länge fanns där en bäckfåra.

Egnahemsområdet kan ha bebyggts med hjälp av lån från Statens egnahemslånefond som inrättades 1904. Området låg utanför 1877 års stadsplan. En förutsättning för att en person skulle få lån från Egnahemslånefonden var att tomten låg utanför stadsplanelagt område. Marken ägdes av privatpersoner som avyttrade tomterna till den enskilde egnahemsbyggaren. Ofta byggde man själv, med hjälp av någon snickare/byggmästare. De lite större egnahemmen omfattade i regel två bostadslägenheter, så man kunde hyra ut en och få in pengar till amorteringen på lånet.

Karaktäristiskt för egnahemmen är bl.a. de relativt stora tomterna som skulle ge utrymme för hönshus och egna odlingar av rotfrukter och grönsaker samt fruktträd och bärbuskar. I egnahemstanken ingick att man skulle vara självförsörjande i flera avseenden om tiderna blev knappa, vilket första världskriget 1914 -1918 i hög grad kom att medföra.

Egnahem och mindre villor kom att dominera men även enstaka mer utpräglade villor kom att byggas på 1920-talet.

Beskrivning/Karaktärisering

Området ligger NV om Nya staden och går i S fram till mötet Skövdevägen-Sveavägen-Ringvägen. Det omfattar hela Nolgatan och Smedjegränd samt stråk av Skövdevägen, Sveavägen, Verkstadsgatan, Nolängsgatan och Fabriksgatan. I S ingår hela det gamla industri- och bostadskvarteret Eldaren samt del av Fabrikören. Vidare ingår delar av kvarteren Lokföraren, Banmästaren, Svarvaren och samt en del av kvarteret Brandmannen. Vid Fabriksgatan har en del förändringar gjorts i sen tid, vilket medför att den delen av det ursprungliga egnahemsområdet inte längre ingår i en sammanhängande kulturmiljö.

Med undantag för Eldarens f.d. fabriksmiljö och inslag av småverkstäder i Svarvaren karaktäriseras kulturmiljön av egnahems- och mindre villabebyggelse, allt från ca 1905-1920 samt enstaka något yngre inslag från 1920- och 1930-tal, t.ex. vid Nolgatans norra del. Någon enstaka sentida nybyggnad har gjorts vid Nolgatans södra del, men de tidiga 1900-

talshusen dominerar helheten stort, vilket bidrar till att karaktären där i stort ändå bibehållits. Mot Skövdevägen förekommer även några enstaka mindre villor av 1940- och 1950-talstyp.

Kvarteret Eldaren har en mer småskalig och oregelbunden tomtstruktur som skiljer det från områdets övriga mer regelbundna struktur. Det inrymmer både industrimiljö och tidiga egnahem från 1900-talets början. De äldsta små bostadshusen är från ca 1900, och fanns på plats redan innan vagnsfjäderfabriken etablerades 1908. Här finns också inslag av 1920-tal med småskalig villabebyggelse samt ett putsat tvåvånings bostadshus med mer stadsmässig prägel, dock delvis förändrat i senare tid. Inslag finns även av några sentida bostadshus som anpassats i volym och material. Det bidrar mycket till att gatubilden kring Smedjegränd ännu uppfattas som småskalig och med viss tidig 11900-talsprägel.

Av central betydelse i kulturmiljöns södra del i korsningen Skövdevägen, Smedjegränd, Sveavägen, Ringvägen är **Eldaren 3 och 4** med f.d. Josef Kihlbergs Vagnsfjäderfabrik, som varit en av Hjos mest betydande industrier. Här byggdes 1908-1909 den låga fabriksbyggnad i rött tegel i tidstypisk industriarkitektur som fortfarande finns kvar, idag med annan funktion. 1913 uppfördes även en länga i kalksandsten. Båda är utvändigt välbevarade och mycket typiska för Hjotraktens industrier från 1900-talets början samt är som industriminnen centrala i Hjos bebyggelsehistoria. Här är numera bl.a. vårdcentral inrymd.

Bebyggelsen i hela kulturmiljön, frånsett industrimiljöerna, präglas helt av friliggande bostadshus med ett visst mått av indraget läge på tomten samt med uthus/bodar uteslutande i tomtgräns, i några fall även mot en sidogata. Villatomterna, främst mot Nolgatan och Skövdevägen, har i flera fall kvar en egnahemsprägel med fruktträd, bärbuskar, köksodlingar samt syrener och blomsterrabatter, ibland även uppvuxna höga lövträd. Ibland avgränsar lövhäckar mot gatan, men även ofta spjälstaket eller ett smidesstaket av 1940-1950-talstyp, ibland med tillhörande smidesgrindar, mer sällan en trägrind.

Den vanligaste byggnadstypen i området är mindre bostadshus i 11/2 våning med L-formad plan, även T-formad plan förekommer också. De äldsta husen såsom **Linnea (Norr 3:13)** i kvarteret Eldaren från ca 1900 är utformade i en riklig panelarkitektur. Husen som tillkommit närmare 1910 och fram till 1920, vilket är de flesta i området, såsom t.ex. i Lokföraren, Gjutaren och Brandmannen, präglas av en mer måttfull panelarkitektur, med profilerade listverk, ibland med några små gavelutsprång som genombryter takfallet, snickerier i gavlar samt ofta små verandor. Ofta finns en spröjsad glasveranda i vinkeln mellan husdelarna, i några fall en öppen veranda/förstukvist med snickerier. De relativt fåtaliga större bostadshusen påminner om de mindre men är uppförda i två våningar.

Fasaderna är vanligen beklädda med liggande fasspåntpanel, som från början målades i ljus oljefärg. Sadeltaken var från början ofta täckta med skivplåttak, som i regel var rödmålad. Grönmålad förekommer mer idag, vilket också är kulturhistoriskt riktigt. Med åren har dock tvåkupigt tegel blivit vanligare. Typiska fönsterformer är korspostfönster samt den i Hjo inte ovanliga fönstertyp som på håll ser ut som ett korspostfönster men är ett tvåluftfönster med en bred platt tvärgående spröjs. Inslag av lite större fönster med två mittposter och en

tvärpost förekommer också. Kontrastmålning med ljusa bågar i mörkare karmar är vanligt liksom det är överallt i Hjos äldre bostadskvarter.

Både till egnahem och villor hör uthus från 1910-1930-tal som gärna är utformade med samma panel och färgsättning som bostadshuset har. Uthus och bodar kännetecknas då av envåningsbyggnader i trä med locklistpanel eller ofta liggande fasspåntpanel. Vanligtvis är de målade i ljusa oljefärger och präglas av spröjsade fönster samt bräddörrar med eller utan krysstag. Det förekommer även faluröda uthus, även om de är i minoritet, vilket ger en viss prägel av agrar miljö eller en verksamhetsmiljö typ en småverkstad såsom **Svarvaren 11** från 1910-1920-talet vid Nolgatan/Nolängsgatan. I regel har uthusen sadeltak, men avvalmade tak och pulpettak förekommer också. Taken täcks ofta av tvåkupigt tegel eller av papp. En del har målade skivtäckta plåttak. Uthus som inrymt brygghus eller en liten verkstad eller motsvarande har ofta en tegelskorsten med profilmurat krön.

Nolgatan är kulturmiljöns centrala bebyggelsestråk som särskilt måste framhållas. Starka karaktärsdrag är de ljusmålade bostadshusen på rad längs den raka gatan med uthusen i tomtgräns innanför. Ett utmärkande karaktärsdrag är även industrierna och den höga silon vid änden av gatan i NO, vilka utgör en tydlig visuell markör av industrins historiska betydelse för området. (Dessa utgör en separat kulturmiljö). Den mer agrara egnahemskaraktären i kulturmiljön är mest påtaglig vid Nolgatan bl.a. beroende på faluröda uthuslängor förekommer på en del tomter även om ljusmålade längor är vanligast. Flera tomter har dessutom fortfarande en påtaglig egnahemskaraktär i behåll med fruktträd och odlingar. Uthusen är oftast lite större här och flera har skorsten.

Gatan bebyggdes framför allt ca 1908-1920 men i norr, i kvarteren Svarvaren och Banmästaren, finns även några mer villabetonade bostadshus från 1920-1930-talet. De sistnämnda kännetecknas av rektangulära bostadshus oftast under ett brutet tak som från början varit tegeltäckt. Några har ljusa putsade fasader och har även mer ordinära spröjsade tvåluftsfönster än vad de äldre husen har.

De enstaka byggnadsobjekt som i övrigt har en särskild betydelse i kulturmiljön vid och närmast Nolgatan är flera: Först och främst **Svarvaren 11**, i korsningen Verkstadsgatan/Nolängsgatan, med den enhetliga mycket ursprungliga lilla gårdsmiljön kring den välbevarade faluröda möbelverkstaden från 1920. Idag märks även bl.a. **Gjutaren 6 och Lokföraren 9** som hör till kulturmiljöns mer ursprungliga små villa/egnahemsmiljöer samt även flera andra enstaka byggnadsobjekt längs Nolgatan (se nedan).

Skövdevägens bebyggelsemiljö är också betydelsefull. Den har stora beröringspunkter med Nolgatan vad gäller bebyggelsemönster och husens utformning, men har mer av småskalig villaprägel i det tidiga 1900-talets panelarkitektur och även lummigare tomter med lite mer villakaraktär. Gatan är en gammal infartsväg och bostadshusen längs gatan vänder kan ibland ha en gatufasad med en något mer representativ framtoning. **Brandmannen 23 och 24, Gjutaren 6** och **Lokföraren 5** hör till de mest välbevarade tidiga små villorna. En putsad lite större 1920-talspräglad villa är **Gjutaren 7**. Här finns även inslag av även några enstaka mindre villor av 1940-talstyp i kvarteren Brandmannen och Gjutaren med ljus slätputsad fasad under tegeltäckt sadeltak. Det gäller främst **Brandmannen 1 och Gjutaren 8** som är

mycket ursprungliga exteriört. Den centrala f.d. industribebyggelsen på Eldaren 3, nämndes inledningsvis.

Karaktärsdrag

Området karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med dels småskalig industri- och verksamhetsbebyggelse i tegel eller trä från 1900-talets början, dels egnahem/mindre villor från ca 1905-1930 med enstaka inslag av små 1940-talsvillor. De historiska och visuella sammanhangen mellan industrimiljöerna och den närliggande småskaliga egnahemsbebyggelsen ger kulturmiljön dess grundkaraktär och särdrag.

Industrimiljön i Eldaren med sitt centrala läge vid Skövdevägen ger stark karaktär genom läge och tidstypisk industriarkitektur i tegel och kalksandsten från 1900-talets början med jämförelsevis låga husvolymer. Samma gäller den mycket viktiga Svarvaren 11 med småskalig gårdsverkstad med fasader i faluröd fasspåntpanel och placering i tomtgräns mot gatan.

Bostadsbebyggelsen karaktäriseras av bebyggelsemönstret med friliggande villor indragna från gatuliv på oftast rymliga egnahemstomter med trädgårdar samt i inre tomtgräns uthuslängor. Gemensamma drag vad gäller placering, volym och karaktär präglar bostadsbebyggelsen. Utformning, volym och fasadmaterial hos flertalet av de enskilda byggnadsobjekten varierar relativt lite, vilket också bidrar till en sammanhållen karaktär.

Dominerar gör mindre bostadshus i 11/2 våning från 1905-1915 med L-formad eller T-formad plan. Enstaka lite större bostadshus i liknande utförande förekommer kring Skövdevägen. Kännetecknande är en måttfull panelarkitektur med oftast liggande fasspåntpanel, profilerade foder och andra listverk, samt ofta med en spröjsad glasveranda eller en öppen förstukvist med snickerier vid entrén. Gavelutsprång och gavelsnickerier samt dekorativa småfönster typ vindsfönster förekommer mer måttligt och då främst på de äldre bostadshusen. Fasspåntpanelen har i regel haft en ljus oljefärg, vilket fortfarande är det karaktäristiska. Korspostfönster är vanligt förekommande samt den i Hjo inte ovanliga fönstertyp som är ett tvåluftsfönster med en bred platt tvärgående spröjs. Kontrastmålning med ljusa bågar i mörkare karmar förekommer i stor utsträckning. Sadeltaken har skivtäckning med röd- eller grönmålad plåt eller med tvåkupigt tegel. Inslag finns även av några putsade 1920- och 1930-talsvillor med sexspröjsade tvåluftsfönster, enkla klassicistiska detaljer och tegeltäckt sadeltak eller brutet takfall. Vid Skövdevägen finns några enstaka ljusputsade mindre villor av 1940-talstyp med tegeltäckta sadeltak, släta fasader och hela tvåluftsfönster utan spröjsar.

Området förenas i hög grad av de sammanhållna och överblickbara gaturummen längs särskilt Nolgatan och Skövdevägen. Central är Nolgatan som har den tydligaste egnahemskaraktären. Särskild karaktär åt området ger Nolgatans många uthuslängor och de ofta välskötta rymliga trädgårdarna med sin ursprungliga prägel av egnahemsträdgårdar med frukt- och köksträdgård samt syren- och blomsterplanteringar. Lövhäckar och spjälstaket framför allt avgränsar mot gatan. Uthus och bodar är främst envåningsbyggnader i trä med ljusmålad liggande fasspåntpanel, även locklistpanel förekommer. Faluröda uthus

förekommer mer enstaka vid Nolgatan och Fabriksgatan. Uthusen präglas av spröjsade fönster samt bräddörrar ibland med krysstag. Papp, tegel eller skivplåttäckning förekommer på taken. Skövdevägens har visst inslag av lite mer villaprägel med lummigare tomter Kulturmiljöns sammanhållna karaktär är särskilt tydlig ut mot gatorna i området, medan de delar som vänder sig in mot tomten idag kan vara mer individuellt förändrade.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets karaktär av industrinära egnahemsområde och villabebyggelse från 1900-talets första årtionden bevaras. Bebyggelse som bevarar en stor ursprunglighet och därmed hör till kulturmiljöns karaktärsbyggnader är särskilt viktig att bevara samt bör visas särskild hänsyn. Särskilt bör nämnas Svarvaren 11, Gjutaren 6 och Lokföraren 9 samt Brandmannen 24. Bebyggelsen (bostadshus, uthus och f.d. industribyggnader) bör generellt underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Äldre uthus, häckar, hägnader och trädgårdar bör beaktas. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

• **Byggnadsobjekt**

Banmästaren 7 från ca 1915-1930.

Banmästaren 8, troligen från ca 1905-1915.

Banmästaren 7, Nolgatan 10

Mindre bostadshus i en våning med inredd vind troligen från ca 1915-1930. Mindre tillbyggnader gjordes 1934 och 1964. Ursprunglig fasad har i mitten av 1900-talet klätts över med eternit. I övrigt har exteriören kvar många ursprungliga karaktärsdrag från 1910-1920-tal, bl.a. med tidstypisk öppen gavelförstukvist, korspostfönster, spetsbågiga små vindsgavelfönster, en bred taklist och brant sadeltak med tvåkupigt tegel. Till tomten hör ett troligen samtida uthus. Banmästaren 7 är ett av de karaktärsobjekt som bedöms vara viktigt för upplevelsen av kulturmiljön i stort.

Banmästaren 8, Nolgatan 12

Bostadshus i en våning med inredd vind, fasad av ljusbeige liggande fasspåntpanel och frontespis. Huset är troligen uppfört ca 1905-1915. Glasverandan tillkom 1934. Huset har senare renoverats och fått en mindre tillbyggnad men bibehåller sin karaktär av tidigt 1900-tal. Gammal egnahemstomt med frukt- och lövträd och vitmålat spjälstaket mot gatan.

Brandmannen 1, Skövdevägen 17

Villa från 1948, ritad av Erik Pettersson vid Wennergrens Byggnads AB, i en våning med inredd vind med fasad i ljust gul puts under sadeltak med tvåkupigt tegel. Villans exteriör är i allt väsentligt ursprunglig sedan byggnadstiden. Främst ett trädäck är senare tillkommet. Tidstypisk villaträdgård. Gott exempel på ursprunglig villamiljö från efterkrigstiden.

Brandmannen 2, Skövdevägen 15

Gårdsmiljö med något mer agrar karaktär än omgivande små villor vid Skövdevägen. Bostadshus från ca 1900-talets början i 11/2 våning med vind med vit spritputsad fasad med slätputsat listverk, samt fönster och två entréer i engelskt rött. Ett trapphus tillfogades 1936. En gårdslänga från 1936 med vit locklistpanel står på den stora gårdsplanen vid sidan av bostadshuset. Brandmannen 2 är med sin karaktäristiska utformning och stora betydelse i stadsbilden av stor betydelse även för upplevelsen av kulturmiljön i stort.

Brandmannen 1 från 1948.

Brandmannen 2 från ca 1900-talets början.

Brandmannen 12, Skövdevägen 11

Vinkelbyggt litet bostadshus från tidigt 1900-tal med ljust gul liggande fasspåntpanel och tegeltak. Verandan i vinkeln har senare klätts in. I övrigt är exteriören i stort ursprunglig inklusive korspostfönstren och de små spetsbågefönstren. Större gårdshus med ursprungliga fönster och pardörr samt två höga tegelskorstenar, fasaden senare inklädd med eternit. På tomten var en snickerifabrik inrymd. En som helhet välbevarad egnahems- och verksamhetsmiljö av stort kulturhistoriskt värde. Det är även ett av de mest karaktärsbärande byggnadsobjekten i kulturmiljön och är av stor betydelse för den äldre stadsbilden längs Skövdevägen.

Brandmannen 23, Skövdevägen 9

Äldre egnahemsmiljö med trädgård och höga björkar och tallar samt bostadshus, bod och gammal smidesgrind. Vinkelbyggt litet bostadshus från tidigt 1900-tal med ljust blågrön liggande fasspåntpanel, rödmålat skivtäckt plåttak samt veranda i vinkeln, originalfönster, inklusive grupp av små spetsbågefönster. Bostadshuset har i allt väsentligt en ursprunglig utformning exteriört. Brandmannen 23 är av stort kulturhistoriskt värde såsom en välbevarad egnahemsmiljö. Det är även ett av de karaktärsbärande byggnadsobjekten i kulturmiljön och är av stor betydelse för den äldre stadsbilden längs Skövdevägen.

Brandmannen 12 och Brandmannen 23, båda från tidigt 1900-tal.

Brandmannen 24, Skövdevägen 7

Väl sammanhållen och innehållsrik äldre egnahems/villamiljö med bostadshus, gårdshus, bodar och en genuin vårdad gammal trädgård. Vinkelbyggt litet bostadshus med tegeltak samt spröjsad glasveranda i vinkeln, originalfönster, samt grupp av små spetsbågefönster. Gårdshus och bodar också från tidigt 1900-tal. Samtliga hus är av samma ålder med fasad av ljusgul liggande fasspåntad panel. Bebyggelsen ger ett mycket ursprungligt intryck och hör till kulturmiljöns viktigaste karaktärsbärande objekt. Brandmannen 24 är mot denna samlade bakgrundsbild av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Eldaren 1, Sveavägen 1

Först 1929 uppfördes denna lilla villa efter ritning av byggmästare Johan Karlsson från Missveden, i bygden kallad Lises-Johan. Huset med grönmålad locklistpanelad fasad utformades med originella rundade indragna balkong- och entrépartier. Exteriören är i stort väl bibehållen sedan 1929. Liten egnahemsträdgård.

Brandmannen 24 från tidigt 1900-tal.

Eldaren 1 byggd 1929.

Centralt vid Skövdevägen står Eldaren 3, F.d. Josef Kihlbergs vagnsfjäderfabrik fr. 1908-09.

Eldaren 3, *Josef Kihlbergs Vagnsfjäderfabrik f.d.,* Skövdevägen 6

1908-1909 byggdes den stora verkstadsbyggnaden i rött tegel till Josef Kihlbergs Vagnsfjäderfabrik. Exteriören med dess tidstypiska detaljrika industriarkitektur är fortfarande i alla väsentliga delar ursprunglig inklusive flera dörrpartier och de stickbågiga järnspröjsade fönstren. Gårdssidan och ena gavelfasaden präglas mer av 1990-talets omvandling till vårdcentral. 1913 byggdes innanför tegellängan en stor länga i kalksandsten från Vätterbygden också med profilerat listverk och stickbågiga fönster i likhet med den äldre tegellängan. Verksamheten flyttades sedermera över till Verkstadsgatan vid järnvägen. Den f.d. vagnsfjäderfabriken är ett av stadens viktigaste industriminnen, samt en del av Skaraborgs industrihistoria och är mot den samlade bakgrunden och p.g.a. sin goda ursprunglighet från 1900-taleta början av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Eldaren, Norr 3:13 Linnea fr. ca 1900.

Fabrikören 15 fr. tidigt 1900-tal.

Eldaren Norr 3:13 *Linnea,* Sveavägen 5

Vinkelbyggt litet bostadshus i en våning med vind och fasad av liggande fasspåntad panel i ockrabeige, samt listverk och gavelsnickerier i brutet vitt, tvåluftsfönster med bred mittspröjs i rött/vitt samt sadeltak med rödmålad skivplåt. Äldre trädgård med nätstaket mot gatan. Linnea är ett av områdets äldsta bostadshus och bevarar mycket av ursprunglig utformning från tiden kring 1900. Med sin höga grad av ursprunglig exteriör är Linnea ett karaktärsbärande byggnadsobjekt i kulturmiljön. Mot den bakgrunden är Linnea av mycket stort kulturhistoriskt värde. (Bild se ovan).

Fabrikören 15, Sveavägen 9

Vinkelbyggt tvåvånings bostadshus från tidigt 1900-tal med ljusmålad fasad av liggande och stående fasspåntpanel under tegeltak. Huset är renoverat i sen tid men bibehåller i stort en ursprunglig karaktär.

Fabrikören 17, Fabriksgatan 4

Större bostadshus uppfört 1905 med tidstypiska drag från den tidens panelarkitektur. Huset har bl.a. fasad av ljusmålad liggande fasspåntpanel, samt huvudfasad med en rikt spröjsad glasveranda och stora spröjsade rundbågefönster. Huset har senare genomgått förändringar

men behåller i stort en ursprunglig karaktär. Med sin särpräglade fasadutformning och stora betydelse i stadsbilden är Fabrikören 17 av stort kulturhistoriskt värde.

Gjutaren 6, Skövdevägen 14/Nolgatan 1

Vinkelbyggt tvåvånings bostadshus från 1900-talets början med ljusgrå liggande fasspåntpanel, korspostfönster i vitt/rött och karaktäristiskt tak av grön ståndfalsad skivplåt. Större uthus från samma tid som bostadshuset med spröjsade fönster, fasad av ljusgrå fasspånt och ganska hög skorsten i rött tegel. Garage från 1953 vidbyggt med pulpettak. Hörntomt med villaträdgård, spjälstaket och smidesgrind. Gjutaren 6 hör till områdets mest tidstypiska och karaktärsfulla små villamiljöer från 1900-talets början. Mot den bakgrunden och p.g.a. dess stora betydelse i stadsbilden är det av stort kulturhistoriskt värde.

Fabrikören 17 från 1905.

Gjutaren 6 från 1900-talets början.

Gjutaren 7 från 1934.

Gjutaren 8 från 1947.

Gjutaren 7, Skövdevägen 16

Lite större villa ritad 1934 vid Andersfors snickerifabrik, Hjo. Exteriören har framför allt en väl bibehållen prägel av 1920-tal med bl.a. ljust gråbeige fasad i slätputs med rikt profilerad taklist, under sadeltak med tvåkupigt tegel. Utbyggd vid ena gaveln 1956 i en våning med balkong med järnräcke ovanpå. Tätvuxen gammal villaträdgård, mot gatan med grusgång, thujahäck och pargrind i trä. Garage i ljusgrå slätputs från 1967. 1920-talsprägeln som i stort karaktäriserar Gjutaren 7 bidrar starkt till att villamiljön är av stort kulturhistoriskt värde.

Gjutaren 8, Skövdevägen 18

Villa från 1947, ritad vid Wennergrens Byggnads AB, i en våning med inredd vind med fasad i ljust gröngul puts på mörkgrå sockel under sadeltak med tvåkupigt tegel. Villans exteriör är autentisk sedan byggnadstiden. Tidstypisk villaträdgård. Gjutaren 8 är ett mycket fint exempel på en ursprunglig villamiljö från efterkrigstiden och är mot den bakgrunden av stort kulturhistoriskt värde.

Lokföraren 4, Nolgatan 8

Bostadshus från 1912 med liggande fasspåntpanel och frontespis under ljusgrått plåttak. Huset är senare renoverat men bevarar i stort en ursprunglig prägel. Uthuslängan är samtida med bostadshus och är fortfarande ursprunglig exteriört. Gårdsmiljön bär i stort prägel av tidigt 1900-tal, den välbevarade ursprungliga uthuslängan är då av särskild betydelse för det helhetsintrycket. Lokföraren 4 är ett av de karaktärsbärande byggnadsobjekten i kulturmiljön.

Lokföraren 5, Skövdevägen 10

Villa från 1900-talets början i två våningar med stort trapphus åt gården samt fasad i ljusbeige liggande fasspåntpanel, rikliga gavelsnickerier och tidstypiska fönster i grönt. Gråmålat tak av ståndfalsad skivplåt med profilmurad skorsten i rött tegel. Ursprungligt gårdshus med grå liggande fasspåntpanel och skorsten i rött tegel. Mycket fin tidig 1900-talsträdgård med jasmin, blommande buskar, vitmålat trästaket med mera. Den välbevarade villan med sin tidstypiska inramning av uthus och trädgård är av stort kulturhistoriskt värde. Det är även ett av de mest karaktärsbärande byggnadsobjekten i kulturmiljön.

Lokföraren 4 från 1912.

Lokföraren 5 fr. 1900-talets början.

Lokföraren 6, Skövdevägen 12/Nolgatan 2

Hörntomt med tidig 1900-talsvilla i två våningar med fasad av smal liggande fasspåntpanel, exteriören är senare renoverad och 1979 försedd med en mindre tillbyggnad. Ursprungligt utformad bodlänga från tidigt 1900-tal med ljusgrå locklistpanel, ljusgröna krysstagade dörrar och tvåkupigt taktegel. Villaträdgård med bl.a. stor kastanj och vitmålat spjälstaket. Fortfarande ett gott helhetsintryck, mycket beroende på bodlänga och trädgård.

Lokföraren 7, Nolgatan 4

Liten villa från 1900-talets början i 11/2 våning med gulmålad liggande fasspåntpanel, röda tvåluftsfönster med bred mittspröjs och gulgrått listverk. Bostadshuset är renoverat i sen tid men bibehåller en ursprunglig karaktär. Vinkelställd yngre gårdslänga samt ett garage.

Lokföraren 9, Nolgatan 8

Bostadshus av egnahemstyp i 11/2 våning med liggande och stående fasspåntpanel. Vinkelplacerad veranda i original med jugendinspirerad spröjsning och pardörr samt tvåluftsfönster med bred tvärpost under äldre tegeltak och profilerade tegelskorstenar. Lokföraren 12 med faluröda byggnader hörde tidigare till tomten och var uthusbyggnader. Lokföraren 9 är ett av områdets välbevarade bostadshus från tidigt 1900-tal. Huset är en av kulturmiljöns främsta karaktärsbärande byggnader. Mot den bakgrunden är Lokföraren 12 av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Lokföraren 6 från 1900-talets början.

Lokföraren 7 från 1900-talets början

Lokföraren 9 från ca 1905-1910.

Svarvaren 3 från 1933.

Svarvaren 10 Villa Forsvik från 1921.

Svarvaren 3, Nolgatan 9

Villa från 1933, ritad av Josef Karlsson, Tibro. Exteriören har en välbevarad 1920-talsprägel med bl.a. vit spritputsad fasad med listverk i slätputs samt en rak frontespis och brutet tak med tvåkupigt tegel. Till 1920-talskaraktären hör även spröjsade tvåluftsfönster med engelskt röda bågar i vita karmar samt entréparti med släta pelare som bär upp en järnbalkong. Öppen tomt med fruktträd. Svarvaren 3 med sin höga grad av ursprunglig utformning samt betydelse i stadsbilden vid Nolgatan är av stort kulturhistoriskt värde.

Svarvaren 10 *Forsvik*, Nolgatan 13

Göran Blank, far till entreprenören Lars-Göran Blank (grundaren av Jula-varuhusen), byggde huset 1921. Huset är byggt av timmer från Forsvik därav namnet. Nuvarande ägare köpte fastigheten av Blank 1990 och har renoverat huset. Det är en liten 1920-talspräglad villa med gul spritputs och klassicerande listverk i vitt samt spröjsade fönster (ursprungliga fönster på övervåningen). Ursprungligt är även entrépartiet med släta vita kolonner och en äldre fyllningsdörr i brunt samt husets brutna avvalmade tak med tidstypiskt utsvängt nedre takfall, numera med sentida taktäckning. Samtida länga med brygghus och bodar med fasad i gulmålad liggande fasspånt under valmat tegeltak med tegel. Gulputsat yngre garage som anpassats till villans utformning. Villatomten har sirliga smidesgrindar mellan huggna stolpar.

Svarvaren 11 Verkstaden från 1920.

Svarvaren 11 Bostadshuset fr. 1913.

Svarvaren 11, Nolängsgatan 4

Snickeriverkstad i hörnet Nolängsgatan/Verkstadsgatan byggd 1920 av ägarens morfar som drev möbelsnickeri. Fasad i faluröd liggande fasspånt, vita spröjsade originalfönster- och dörrar samt sadeltak med korrugerad plåt. Tillbyggt med ett falurött panelat bilgarage på 1940-talet. Bodar, tvättstuga och utedass är faluröda gårdslängor med locklistpanel eller spåntad panel, spröjsade fönster och bräddörrar under sadeltak och pulpettak. Litet bostadshus från 1913, med mindre tillbyggnad och nya fönster från ca 1960-tal. Annars i stort originalutseende med liten glasveranda, fasad av ljust grå spåntad panel och tegeltak. Liten trädgårdstomt med fruktträd och vitt spjälstaket mot gatan. Svarvaren 11 är en i våra dagar mycket ursprunglig och genuin industrirelaterad liten egnahemsmiljö från 1910-1920-talen, av stor betydelse även ur ett skaraborgskt perspektiv och av mycket stort kulturhistoriskt värde. Ur kulturhistorisk synpunkt är detta även ett av kulturmiljöns främsta byggnadsobjekt, och av en avgörande betydelse för stadsbildens äldre karaktär i området.

Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

-

Områdets avgränsning

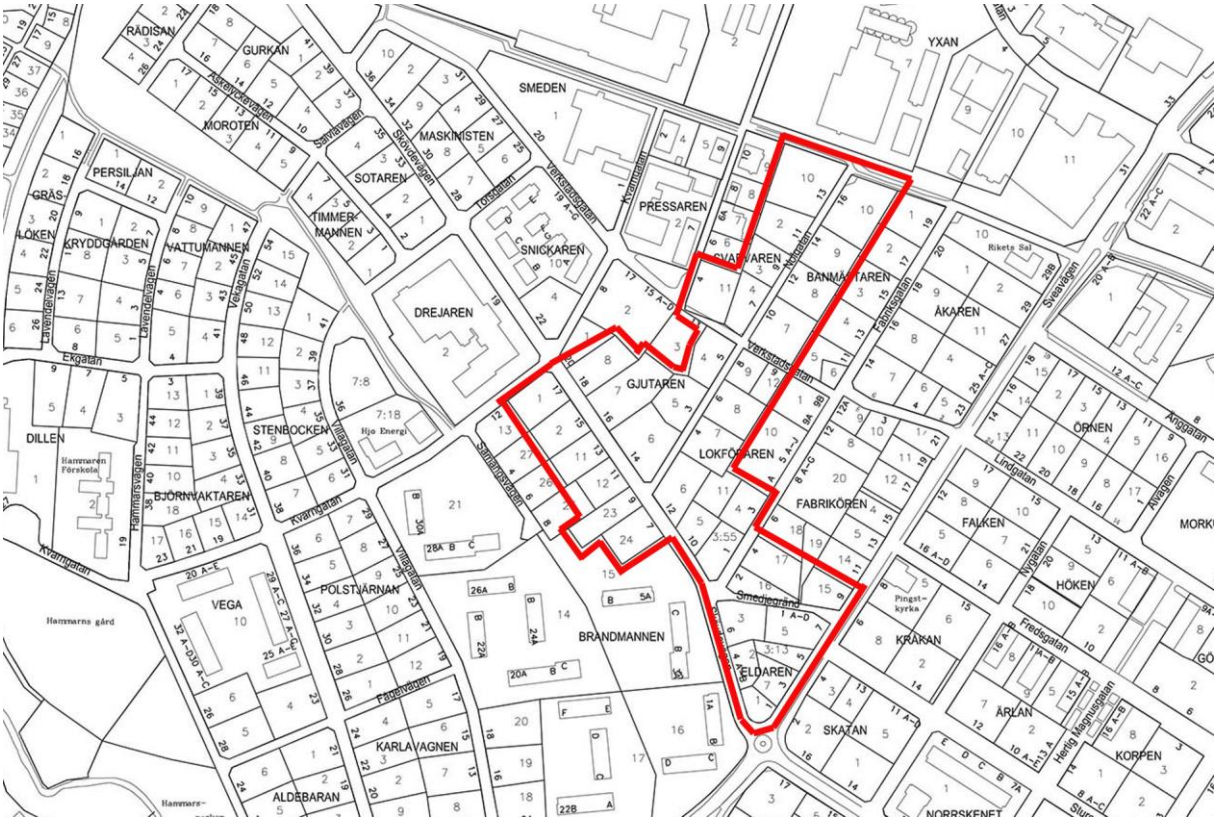

Nya stadens villastad: Floragatan vid Viktoria 1.

16. Nya Staden

Motiv och värdering

Nya stadens tillkomst och utveckling är direkt kopplad till Hjos stora expansionsperiod efter hamnombyggnaden 1851-1855, järnvägens tillkomst 1873 och etablerandet av Hjo Vattenkuranstalt 1876. 1870-talets expansion i Hjo sammanfaller med den stora expansionen på nationell nivå när industrialismen får sitt stora genombrott i Sverige och samhällslivet börjar förändras mer och mer. Nya stadens rutnätsplan med rätvinkliga kvarter och allékantade raka gator samt en stor obebyggd brandgata är direkt förankrad i Hjo stadsplan från 1876, som innehåller många av de tankegångar som lanseras nationellt i 1874 års byggnadsstadga för rikets städer. Nya staden är på så vis starkt förankrad både i Hjos stadshistoria och i 1870-talets svenska samhällsutveckling. Även stadsplanens karaktär av mer mondän villastad med stora friliggande villor och små flerbostadshus på rymliga trädgårdstomter är i hög grad förankrad i byggnadsstadgan. Nya stadens många villor i tidstypisk villaarkitektur från sent 1800-tal-1910-tal har stark anknytning till villabebyggelsens utveckling i Sverige under tidsperioden. Flertalet är fortfarande mycket ursprungliga och några hör till främsta exemplen i sitt slag på villor från 1900-talets början i Skaraborg. Ett mindre antal villor har sedan tillkommit på 1920- och 1930-talet och några enstaka därefter till 1960-talet. Nya stadens östra del kom sedan delvis att präglas av efterkrigstidens flerbostadsbebyggelse, med trevånings lamellhus, från 1940- och 1960-tal, som sätter prägel på rutnätsplanens östra del. Institutionsmiljön i Nya staden kännetecknas

bl.a. av Samrealskolan från 1862 samt det modernistiska medborgarhuset Park från 1954, tidstypiskt utformad och inkomponerad som fond i Samskoleparken. Vid Hjoån och Hamngatan finns Norrbro som är stadens stenbro och äldsta bevarade brobyggnad. Norrbro är i sig en av stadens mycket viktiga karaktärsmiljöer. I Norrbromiljön ingår även glasskiosken från 1933 (Anden 2) med Birger Jonson som arkitekt. Nya staden med sin karaktärsfulla rutnätsplan, villa- och institutionsbebyggelse samt efterkrigstidens flerbostadsmiljöer är en rikt sammansatt kulturmiljö i hjärtat av Hjo som är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Bakgrund

Nya stadens tillkomst har helt och hållet bakgrund i Hjos stadsutveckling under 1800-talet. Främst berodde det på den uppgång och befolkningsökning som blev en följd av hamnens ombyggnad 1851. Behov uppstod snabbt att försöka styra stadens tillväxt utanför den gamla stadsgränsen. Gyllenspetz hamn- och stadsplaneförslag från 1846-1854 kom att skissa upp konturerna för den blivande Nya staden. Den f.d. skolbyggnaden i nuvarande Pedagogien är den enda kvarvarande byggnaden som uppfördes enligt Gyllenspetzka stadsplanen.

Det var dock tillkomsten av järnvägen Hjo-Stenstorp 1873 och av vattenkuranstalten 1876 som på allvar satte fart på Hjo tillväxt. Ökad inflyttning och därmed ett nytt och ganska vildvuxet byggande längs tillfartsvägarna skyndade på behovet av att styra upp utvecklingen med en ny modern stadsplan. 1874-1876 års stadsplan (av Theodor von Nackrey) utvecklade 1854 års planförslag över ett större område och med järnväg ända ner till hamnen. Planen anknyter mycket till 1874 års byggnadsstadga för rikets städer. Denna ställde höga krav på städernas brandsäkerhet, hygien, utrymme och prydlighet, vilket även kom att sätta stark prägel på Nya stadens rutnätsplan.

På Ekonomisk häradskarta över Skaraborgs län 1877-1882 kan man se hur Nya stadens fyra kvarter breda rutnät av gator och rektangulära kvarter är utlagt över hela området mellan Hjoån i söder, hamnen i öster, Stadsparken och järnvägen i norr samt den blivande Sveavägen i väster. Då var här i stort sett åker- och betesmarker samt enstaka spridda bostadshus och ekonomibyggnader. Nya staden omfattade totalt 20 kvarter med fyra tomter i varje i en rutnätsplan med raka breda gator kantade av trädalléer. Centralt var en tvärgående brandgata omfattande fyra obebyggda kvarter, varav två skulle vara planterade och två helt öppna. De motsvarar idag kvarteren Skatan, Norrskenet, Regnbågen och ”Prärien”.

Endast enstaka villor/flerbostadshus uppfördes i sent 1800-tal t.ex. Fenix 1 från 1870-talet som inrymde järnvägens personalbostäder. Några industriella verksamheter knöts tidigt hit p.g.a. det centrala läget nära järnväg och hamn. 1896 etablerades Hjo Spritfabrik i kvarteret Rödingen vid hörnet Fredsgatan/Viktoriagatan och en tidstypisk ståtlig industribyggnad i rött tegel uppfördes (produktionen nedlagd 1921). Ett av godset Vretens mejerier placerades i sent 1800-tal i Hjo och försåldes 1902 till den samma år nybildade Hjo Andelsmejeriförening. Mejeribyggnaden låg i Rödingens andra del mot Sturegatan/Bangatan (mejeriet uppgick i Arla i tidigt 1960- tal men dess osttillverkning fortlevde till 1967).

Det var dock först vid sekelskiftet 1900 som byggnadsverksamheten på allvar satte fart och villastaden tog form. Först bebyggdes Floragatan, södersidan av Vasagatan och norrsidan av Sturegatan. Redan då började man även tvärtemot stadsplanens principer att bygga i det första kvarteret (Skatan) av de fyra kvarter som skulle utgöra brandgata. Skatan bebyggdes sedan fram till 1950-talet.

Sammantaget kom utvecklingen i Nya Staden att bli en lång byggnadsperiod med flera företrädare för villabebyggelse från 1900-talets första del. Perioden 1900-1910-tal med åtskilliga tidstypiskt utformade stora villor och villabetonade flerbostadshus kom dock att dominera starkt. På 1920-talet dämpades byggnadstakten men en del villor med 1920-talsprägel kom att uppföras. På 1930-talet byggdes något enstaka mindre flerbostadshus samt inslag av mindre villor. På 1950- och 1960-talet tillkom enstaka villor i Skatan och Måsen.

Enstaka andra byggnader än villor byggdes också i Nya staden. Elimkyrkan, sedermera Pingstkyrkan, i kvarteret Kråkan uppfördes 1926. Redan i början av 1900-talet hade biografen/teaterlokalen Viktoria tillkommit. Några verksamhets- och nyttighetsbyggnader (främst verkstäder) byggdes på 1920-1930-talen. De var koncentrerade till kvarteren Korpen och Kråkan.

1940-tal och 1960-tal kom att stå för en helt ny profil på Nya stadens bebyggelse. Då bebyggdes flera tomter med flerbostadshus i tre våningar bl.a. vid Fredsgatan i kvarteren Korpen och Ärlan, Sturegatan/Vasagatan i Regnbågen och Norrskenet samt i kvarteret Viktoria vid Vasagatan och ett hus i Tärnan vid Floragatan. Två av kvarteren hörde till de ursprungligen fyra kvarter som ingick i stadsplanens tänkta brandgata.

1950-talet innebar en förstärkning av institutionsbebyggelsen i kvarteret Pedagogien nere vid Samskoleparken i SO. 1954 uppfördes det moderna medborgarhuset Park, med bl.a. biograf och teater, i anslutning till Samrealskolan från 1862. I närheten uppfördes även flera kommunaltekniska byggnader för offentlig konsumtion med nytt televerk 1957 och en avloppsstationer från 1959. Glasskiosken i Anden på motsatta sidan av ån byggdes 1933, ritad av arkitekten Birger Jonson. 1988 har Pedagogiens kärna med Park och f.d. skolbyggnad kompletterats med bibliotek och senare byggts om till kulturkvarter. En ombyggnad av kulturkvarteret pågick 2016 när kulturmiljöinventeringen gjordes. Det ursprungliga kvarteret har under 1900-talets senare del delats upp på tre kvarter.

Biografen Viktoria revs när flerbostadshusen i kvarteret Viktoria byggdes 1964. Större förändringar gjordes i kvarteren Fenix och Rödingen vid Bangatan på 1970- och 1980-talen. Villa Fenix, som var en ståtlig äldre trävilla, som gett namn åt kvarteret, hade inrymt både konditori och Konsum men fick vid 1970-talets mitt tillsammans med ett äldre flerbostadshus i trä lämna plats för den nya ICA-hallen och dess parkeringsplatser. År 1982 revs både den f.d. spritfabriken och det f.d. mejeriet, när större delen av kvarteret Rödingen nybyggdes för äldreboende samt apotek, vårdcentral och bank. Delar av kvarteret Tärnan vid Hertig Magnus gata/Floragatan exploaterades för en mer småskaligt anpassad bostadsbebyggelse på 1980/1990-talet. Även på Skatan 5 byggdes då ett nytt flerbostadshus.

Beskrivning/Karaktärisering

Det utvärderade området i Nya staden omfattar 16 av de ursprungliga 20 kvarteren. De fyra kvarteren ovanför Fredsgatan i NO ingår inte. Detta eftersom bebyggelsen där delvis genomgått mer förändringar än i de övriga kvarteren i Nya staden.

Ur kulturmiljösynpunkt kännetecknas dagens Nya staden dels och framför allt av prägeln av villastad från sent 1800-tal-1900-talets början, dels av enstaka successivt tillkomna inslag av lite yngre villor från främst 1920-1950, dels av institutionsmiljön i Pedagogien i SO, dels även av efterkrigstidens flerbostadsmiljöer.

Nya stadens tidstypiska stadsplan och de många välbevarade villamiljöerna från framför allt tidigt 1900-tal står för de främsta sammanhållande och karaktärsbärande egenskaperna.

Stadsplanen karaktäriseras framför allt av den tidstypiska intakta rutnätsplanen från 1870-talet med de rätvinkliga fortfarande delvis allékantade raka gatorna, de rektangulära kvarteren samt parken Prärien som är enda återstoden av den ursprungliga fyra kvarter stora brandgatan. Kvarteren närmast åravinen i S präglas av den mer oregelbundna topografin som påverkat rutnätsplanens avslutning åt detta håll. Pedagogien nere vid ån, med sin förankring i 1854 års stadsplaneförslag, är det enda av kvarteren som inte följer rutnätsplanen. Åravinen utgör en tydligavgränsning för kulturmiljön i S.

Framför allt tre olika karaktärer sätter prägel på Nya stadens kulturmiljö:

Nya stadens villastadskaraktär

Tuktade lövträd, framför allt lindar präglar flera tomter och särskilt allépartierna längs Floragatan. Även längs Hertig Magnus gata m.fl. gator finns alléinslag. Den ursprungliga fyrdelade tomtindelningen i kvarteren finns i stor utsträckning kvar. I några kvarter delades en av de fyra tomterna tidigt upp i två och bebyggdes med villor t.ex. i Staren. Villor och äldre flerbostadshus har ett regelbundet bebyggelsemönster med ett friliggande bostadshus indraget från gatan, uthus/gårdshus i inre tomtgräns och en klippt lövhäck, eller ett smidesstaket eller nätstaket mot gatan, ofta med rustikhuggna stenstolpar från 1900-talets tidiga del, ibland med smides- eller trägrind vid ingången. Ett fåtal tomter såsom Staren 7 har två äldre bostadshus på tomten och två äldre uthus/gårdshus förekommer i enstaka fall.

Endast ett fåtal byggnader i Nya staden har tillkommit före 1900. Den äldsta byggnaden är sannolikt det lilla bostadshuset på **Kråkan 8** vid Sveavägen, Huset fick nuvarande exteriör 1898 men har en äldre timmerstomme. I stadsbilden avslöjar husets småskaliga volym och oregelbundna placering på tomten att det är äldre än den regelbundna stadsplanen i övrigt. Vidare är den f.d. Samrealskolan i Pedagogien från 1862.

Villor/flerbostadshus från sent 1800-tal har varit något fler än idag men de har aldrig varit många. Idag utgörs de främst av Fenix 1 från 1870-talet vid Bangatan 5, samt från 1880- och 1890-talen, ett mindre bostadshus på Korpen 1 vid Sturegatan samt vid Floragatan den lilla Settergrenska villan på Tärnan 1 och ett flerbostadshus från 1890-talet på Staren 7.

Större delen av villastadens äldre bebyggelse har tillkommit mellan ca 1900 och ca 1910. Flera av stadens förmögna och välsituerade medborgare var byggherrar. Nya staden ger

uttryck för tidsepokens variationer i villastilar. Ofta byggdes villor och flerbostadshus i panelarkitektur enligt tidens rådande stilideal. En mycket rikt artikulerad panelarkitektur med prägel av nyrenässans har det stora bostadshuset från ca 1900 på **Staren 8**, ritat av skövdearkitekten Frans Adolf Wahlström. Flertalet trävillor är dock något enklare och präglade av en mer återhållsam panelarkitektur, som ofta har en stram panelfasad men som har t.ex. rikligt utformade listverk och verandor. Bland de större är t.ex. **Korpen 2**, Sturegatan 6, från 1901 med en rikt utformad veranda i två våningar. Flera villabetonade flerbostadshus i både enklare och rikligare panelarkitektur uppfördes i området. De karaktäriseras framför allt av stora tvåvåningshus med spåntad panel på växlande ledd, samt dekorativa listverk och ibland stora verandor, allt under oftast brutna eller avvalmade takfall, i enstaka fall med hörntorn med smidesbalustrad. Främst kan nämnas **Korpen 2** från 1901 och den samtida **Ärlan 2** samt **Ärlan 7** från 1909 (Sturegatan 8, 10 och 12). I kvarteren Staren och Trasten mot Nygatan och Vasagatan finns flera mindre villor/flerbostadshus i en måttfull panelarkitektur från ca 1900-1915. Ett fåtal villamiljöer i Nya staden är mycket småskaliga såsom den välbevarade **Staren 5**, Vasagatan 13, från ca 1900. Settergrenska villan, **Tärnan 1**, Floragatan 9, från sent 1800-tal är en av de äldsta villorna i villastaden. Exteriört är den vinkelbyggda lilla villan också en av de bäst bevarade i Nya staden, utformad i en stramare panelarkitektur med riklig detaljutformning.

Även stora påkostade tvåvåningsvillor i putsarkitektur byggdes utformade med drag av jugendstil eller influenser från tysk, amerikansk och engelsk villaarkitektur. De utgör idag kulturhistoriska märkesbyggnader i Nya stadens kulturmiljö genom sin stora volym, välbevarade utformning och läget i stadsbilden i Nya staden. Här märks framför allt de fyra monumentala rikt utformade ljusputsade villorna på **Staren 7**, Hertig Magnus gata 5, samt **Måsen 3, Svanen 10** och **Viktoria 1** vid Floragatan 7, 13 och 6. De är alla mycket ursprungliga till exteriör utformning och volym samt hör till Skaraborgs främsta exempel på villor i putsarkitektur från 1900-talets början. Samma gäller grosshandlarvillan på **Måsen 2**, Floragatan 5, ritad av göteborgsarkitekten Pehr Nilsson 1907 starkt präglad av amerikansk shingle-style. Jugendstilen sätter prägel på den välbevarade villan Sturehill, **Rödingen 4** vid Vasagatan 4, uppförd 1906 som disponentvilla till Hjo spritfabrik. Putsarkitektur i stram nyrenässsans med rikliga fasaddetaljer kännetecknar det välbevarade flerbostadshuset på **Staren 2** från 1903 vid hörnet Vasagatan/Hertig Magnus gata.

Ett begränsat antal villor uppfördes efter 1910-talet. Fina exempel på större och mer påkostade villor från 1920-talet är främst **Viktoria 4** av arkitekten Birger Jonson och **Svanen 9**, Floragatan 8 och 15. Båda är putsade villor under brutna takfall och bär inte minst i detaljutformningen prägel av 1920-talets klassicism och kvardröjande nationalromantik. I exempelvis kvarteret Trasten finns 1920-talsvillor i 1 ½-två våningar utformade i en lite enklare panelarkitektur. Det varsamt renoverade **Trasten 3**, Vasagatan 17 är ett gott exempel på dessa med sin strama fasad under sadeltak och omsorgsfullt utformade exteriördetaljer.

Nästan alla villor/flerbostadshus har behållit en ursprunglig volym. De flesta är uppförda i två våningar med vind, endast ett fåtal är byggda i en våning med vind. . Flera av de tidiga villorna/flerbostadshusen bevarar sina skivtäckta plåttak, ofta rödmålade eller även

grönmålade, vilket redan från början varit de vanligt förekommande färgerna på skivplåttaken i villabebyggelsen i Hjo. I övrigt dominerar taktegel. Många hus ger fortfarande exempel på tidstypiska fönstertyper/fönsterformer i original från tidigt 1900-tal, t.ex. småspröjsade jugendfönster, eller fyrdelade typ korspostfönster eller den utformning med mittpostliknande bred spröjs som varit ett karaktäristiskt inslag i Hjo. Dekorativa småfönster med olika utformning beroende på vilken typ av villastil är vanligt förekommande. Samma gäller det tidiga 1900-talets dörrtyper samt inslag av konsolburna balkonger och vindfång med dekorativa detaljer. Av de olika verandatyper som förekommer framstår inte minst de putsade villornas stora jugendpräglade glasverandor som mycket ursprungliga och karaktärsfulla. Stora öppna verandor med rikliga lövsågerier i en eller två våningar förekommer även.

Till villastadskaraktären hör i hög grad tomternas uthus/gårdshus. Ofta är de från samma tid som bostadshuset och präglas mer eller mindre av samma panelarkitektur som detta. Här dominerar spåntad panel, krysstagade bräddörrar, fönster med spröjsar och/eller korspost, dekorativa snickerier samt taktäckning med skivplåt, papp eller tegel. Putsfasader förekommer endast enstaka. Skorstenar är murade i tegel eller i kalksandsten, som ett minne av sydvästra Vätterbygdens kalksandstensproduktion i början av 1900-talet.

Ett ljusputsat flerbostadshus på **Skatan 1**, Vasagatan 13, med en mer stadsmässig utformning är ensamt i sitt slag i Nya staden. Det ritades 1933 av länsarkitekt Allan Berglund och utformades i en blandning av måttfull 1920-talsklassicism och 1930-talets funktionalism.

Fr.o.m. 1930-talet har ett fåtal villor byggts i Nya staden Så sent som 1931 byggdes en liten envånings villa med drag av 1920-talsklassicism på **Skatan 3**, Sveavägen 4. Ett ensamt inslag i Nya staden blev den funktionalistiska ljusputsade villa som byggdes 1939 på Katedern 1, Floragatan 3, nere vid ån. Endast enstaka villor tillkom under efterkrigstidens 1950- och 1960-tal. På **Skatan 4** vid Vasagatan 13 byggdes 1958 en gul tegelvilla under brant sadeltak. I Måsen, på **Måsen 4**, Hertig Magnus gata 2 i sluttningen närmast ån, finns Nya stadens enda modernistiska villa. Den ritades 1967 och karaktäriseras av horisontalitet, bl.a. med kubiska former, platta tak med bred träsarg samt fasad i rött tegel i kontrast mot stora fönsterpartier med bröstningar i vitt.

I villastaden byggdes även enstaka andra typer av byggnader, varav några fortfarande finns kvar längs Fredsgatan. **Kråkan 5** omfattar en låg putsad frikyrkobyggnad uppförd som Elimkapell 1925. Byggnader för verkstäder m.m. uppfördes också, dels i tegel på **Kråkan 6** 1932, dels en gulputsad tvåvåningsbyggnad under brutet tak på **Korpen 3**.

De mest kompletta och homogena äldre villastadskvarteren idag är **Staren och Trasten** som alltså kulturhistoriskt sett är verkliga kärnkvarter i Nya stadens kulturmiljö idag. Båda har en helt intakt bebyggelsestruktur med fem tomter vardera med byggnader från de tidiga årtiondena. I båda kvarteren delades en av de ursprungliga fyra tomterna upp i två redan i början av 1900-talet. Kvarteret Starens mycket väl sammanhållna och ursprungliga bebyggelse är helt och hållet tillkommen under perioden 1890-1910-tal. Staren med de magnifika stora villorna på Staren 7 och 8 samt den lilla villamiljön Staren 5 är det mest ursprungliga av villastadens kvarter. Dess karaktär är på så vis av största betydelse för

kulturmiljön i Nya staden. Trastens bebyggelse är främst från ca 1905-1925, utformad i en lite enklare panelarkitektur. Bebyggelsen här har dock i några fall genomgått sentida förändringar, till skillnad från det helt homogena Staren.

Svanen vid Floragatan har också i stort en tidsmässigt enhetlig villabebyggelse från ca 1910-1930-tal. Kvarterets sydvästra del utgörs dock mer av en enklare egnahemsbebyggelse som hör mer till stadsdelen Veka än till Nya staden.

Kråkan vid Sturegatan/Sveavägen/Fredsgatan är också ett äldre kvarter byggnadsmässigt, främst från perioden 1890-1930-tal, men har inte en utpräglad villastadskaraktär. Kvarteret omfattar inslag av såväl småskalig bostadsbebyggelse från 1800-talet som flerbostadshus i panelarkitektur, verkstadsbyggnad från 1930-talet och frikyrkobyggnad från 1920-talet. Här byggdes även en envånings mindre mexistensvilla 1983.

Rutnätsplanens mest utpräglade gatumiljö är **Floragatan** som även är en av Skaraborgs främsta villastadsmiljöer från tidigt 1900-tal. Här finns en i stort sett nästan helt sammanhängande villastadsbebyggelse. Gaturummet på ovansidan av åravinen inramas till stor del av en allé av tuktade lövträd, samt tidstypiska stora välbevarade villor/flerbostadshus, uthus från 1890-1920, äldre villaträdgårdar samt i SO den f.d. samrealskolan från 1862.

Ett fint sammanhängande bebyggelsestråk av stor betydelse för villastadskaraktären utgörs även av **Sturegatans** södra sida med kvarteren Kråkan, Ärlan, Korpen och delvis Rödingen. Här står bl.a. flera lite större bostadshus, från ca 1900-1915, främst i panelarkitektur i två våningar, samt den stora putsade jugendvillan Sturehill på Rödingen 4.

Nygatan mellan de homogena villastadskvarteren Staren och Trasten är också ett mycket karaktärsfullt villastadsparti av stor betydelse för kulturmiljöns karaktär. Även södra delen av **Hertig Magnus gata**, kring korsningen med Floragatan, mellan kvarteren Tärnan, Måsen, Staren och Viktoria är ett villastadsparti av samma höga rang. Där ligger sådana karaktärsbyggnader såsom Måsen 3, Viktoria 4, Staren 7 och Tärnan 1 med Settergrenska villan och ramar in gatukorsningen, tillsammans med de stora alléträden, som en mycket enhetlig villastadsmiljö

Starkt karaktärsskapande i kulturmiljön vid Bangatan/Vasagatan/Sturegatan är i hög grad också parkkvarteret **Prärien** som är Hjos äldsta park och enda resten av rutnätsplanens fyra kvarter stora gröna brandgata. Idag har Prärien en stadsparksprägel från 1900-talets första hälft med gräsmattor, glesa trädgrupper, gångar, låga planteringar, lekplats, gott om parkbänkar etc. Prärien med sin bakgrund som brandgata är ett av de viktigaste uttrycken för Nya stadens tidstypiska 1800-talsplan och ett starkt karaktärsbärande inslag såväl i kulturmiljön i Nya staden som i stadsbilden i Hjo.

Framför allt finns vid Prärien, ut mot Bangatan, Hjo-Grillen, **Norr 3:59**, vars låga modernistiskt enkla kioskbyggnad har 1960-1970-talsprägel med bl.a. stora uppglasade partier och utskjutande väderskyddstak. Trots vissa senare förändringar är kioskbyggnaden en karaktärsfull representant för sin tid och är ett viktigt och väl etablerat inslag i park och stadsbild.

Närheten till den f.d. järnvägsstationen (riven 1970 och ersatt med Hotel Bellevue på samma plats) gav förr en viss centrumkaraktär åt Nya staden närmast Bangatan i O. Den bebyggelsekaraktären består mer måttligt idag, frånsett det ståtliga flerbostadshuset på Fenix 1, Bangatan 5, i rik panelarkitektur från 1870-talet. Fenix är i övrigt ett av det lilla fåtal kvarter i Nya staden som har en mer förändrad bebyggelse med några i sen tid fasadförändrade äldre villor. Av dessa har den stora Fenix 4 från 1900-talets början bl.a. volym, tornsilhuett och takets skivplåttäckning i behåll men fasaden är sedan 1970-talet mexisten. Delar av kvarteret präglas sedan 1970-talet av ICAs envåningshall från (senare delvis förändrad) med tillhörande parkeringsyta.

Nya stadens flerbostadsmiljöer

Vidare karaktäriseras Nya staden av efterkrigstidens flerbostadsbebyggelse som sätter prägel på rutnätsplanens östra del. De första av dessa tillkom åren 1944-1949 och präglar delvis kvarteren Ärlan och Korpen vid Fredsgatan. De ritades av arkitektfirman F.A. Neuendorf & Son i Skövde. Lamellhusen i tre våningar är med sina slätputsade ljusa fasader under flacka sadeltak karaktäristiska för 1940-talets funktionalism. Husen ligger indragna från gatan omgivna av grönytor och ramar in gaturummet på Fredsgatans södra sida. De är Hjos enda exempel på flerbostadsområde i 1940-talsfunkis. Korpen 8 har en oförändrad garagelänga från 1944, av stort värde för kvarterens sammanhållna funkiskaraktär. Mellan Ärlan och Korpen bildas ett karaktäristiskt gaturum med lamellhus, grässtråk och trädrad mot Hertig Magnus gata.

1960-talets flerbostadshus präglas också främst av trevånings lamellhus men har både garage i källaren och samt separata garagelängor. Delvis bär 1960-talshusen en annan arkitektonisk utformning. Ljusa putsfasader kännetecknar de två flerbostadshusen från 1964 på Viktoria 2 och 3 vid Vasagatan. De täcks dock av pulpettak och bevarar i likhet med Tärnan 3 nedan sina tidstypiska entréer i ek och glas. Detaljer såsom t.ex. kontrasterande ljusa fönsterbröstningar och fjällpanelade trapphus ger också en egen karaktär. Ett i stort sett samtida flerbostadshus, med fasad i gulbeige ädelputs under spetsigt tadeltak, byggdes 1961 på Tärnan 3 vid Floragatan 11. Detta framstår dock mer som en ensam företeelse bland äldre villor än vad de samlade lamellhusen vid Fredsgatan och Vasagatan gör.

Ärlan 9 från 1940-talet vid Fredsgatan.

Kvarteren Norrskenet och Regnbågen vid Vasagatan/Sturegatan bebyggdes 1962 och 1965 och har delvis en annan exteriör utformning i rött tegel. De ritades av skövdearkitekten Torsten Thorén. Till skillnad från övriga flerbostadskvarter i Nya staden är tomterna kvarterstäckande och omfattar vardera ett trevånings långsträckt lamellhus och två fyra våningar höga punkthus. Bostadshusens fasader är klädda med rött tegel med inslag av ljusa putspartier och de flacka sadeltaken är papptäckta. Särskilt Norrskenet från 1962 gavs en medveten arkitektonisk utformning. I likhet med det något yngre Regnbågen, som är lite enklare utformat, har Norrskenets bebyggelse genomgått vissa förändringar i sen tid även om helhetsintrycket fortfarande är tidigt 1960-tal.

Rödingen 1 som upptar nästan hela kvarteret mellan Bangatan/Sturegatan samt Fredsgatan/Viktoriagatan byggdes mellan 1982 och 1986 på platsen för f.d. spritfabrik och mejeri i NO. Här uppfördes flera trevånings byggnadsvolymer i rött tegel kring en gemensam gård med hårdgjorda ytor, gräs och träd. Arkitekturen bär postmodernistiska drag, bl.a. med tidstypiska burspråk och bågformer och är karaktäristisk för 1980-talets mitt. Byggnadskomplexet, som inrymmer bl.a. servicehus, butikslokaler och lägenheter, har en representativ gatufasad medan gårdsfasad och gårdsrum har en mer privat karaktär.

Nya stadens institutionsmiljö

Till bebyggelsen närmast Bangatan hör i viss mån även institutionsmiljön nere vid ån och Samskoleparken i SO. Institutionsmiljön har en sammanhållen karaktär tillsammans med den lilla parken. Bebyggelsen och parken präglas starkt av åravinens nivåskillnader samt med dess gångsystem och högvuxna lövträd. Ådalen med dess flöden, strandväxtlighet, gångstråk och små träbroar är en del av kulturmiljön åt detta håll. En av landets största klibbalar står i åravinen och är naturminne.

Institutionsmiljön har rötter i 1854 års stadsplan och präglas av ett friare bebyggelsemönster jämfört med stadsplanen från 1876. Delvis beror det också på att ursprungskvarteret senare delats upp i tre delar, Pedagogien, Pulpeten och Katedern. Endast det f.d. skolhuset och den sentida beigeputsade biblioteksbyggnaden från 1988 vid Floragatan har mer gatubunden bebyggelse. **Pedagogien 10** omfattar den f.d. samrealskolan samt Park. Den f.d. skolbyggnaden från 1862 är en av Hjos äldsta institutionsbyggnader och har gett namn åt kvarteret. Det gula slätputsade tvåvåningshuset har fasad utformad i nyklassicism med rusticerad puts i bottenvåning, bågformade fönster och profilerat listverk. En helt annan karaktär har det modernistiska Park, byggt 1954 som Medborgarhus med bl.a. bio och teater. Park ligger som en välplanerad fondbyggnad inne i Samskoleparken och präglas av flera bygggnadskroppar i kalkslammat tegel och lättbetong, främst den höga bio/teaterbyggnaden och den framförliggande långsmala entrébyggnaden. Mycket tidstypiskt 1950-tal är det glasade entrépartiet med platt väderskyddstak med inbyggd belysning och en gul neonskylt på krönet. I sen tid har Park fogats samman med den f.d. skolbyggnaden via en låg tillbyggnad med Kulturkvarterets entré.

Institutionsmiljön Pedagogien 10.

Institutionsmiljön kompletterades på 1950- och 1960-talet närmast ån med två små pumpstationer i gult tegel, **Norr 3:59**, samt år 1957 med det f.d. televerkets ljust beigeputsade låga längor på **Pulpeten 1**.

Norrbro vid Hamngatan, troligen från 1912, är den enda stenbron över Hjoån i Hjo stad och även den äldsta bevarade bron i staden. Broplatsen nära tullstugan och den viktiga gamla Norrtullen vid huvudvägen norrut bör ha gammal hävd. Jämfört med på stadskartan från 1696 är såväl åns lopp som gatusträckning och broplats något flyttade. Norrbro med sina gröna utsirade gjutjärnsräcken är ur kulturmiljösynpunkt ett av stadens verkliga karaktärsobjekt. Längre uppströms ån finns flera av de karaktäristiska enkla träbroar som kännetecknar åravinens promenadstråk och passager över ån.

På andra sidan ån invid Norrbro (på **Anden 2)**, står den karaktäristiska tidiga glasskiosken från 1933, som har Birger Jonson som arkitekt.

Karaktärsdrag

Nya staden är en av Hjos kärnmiljöer ur kulturhistorisk synpunkt. Grundläggande karaktärsdrag är Nya stadens tidstypiska stadsplan från 1876 med intakt rutnät, rektangulära kvarter och delvis allékantade gator. Här ingår även den fortfarande till stor del ursprungliga fyrdelade (i några fall tidigt femdelade) tomtindelningen av kvarteren. Vidare ingår parken Prärien som är Hjos äldsta anlagda park och enda återstoden av den från början fyra kvarter stora brandgatan från 1876 års stadsplan.

Kulturmiljön karaktäriseras idag av tre huvudkaraktärer. Tillsammans står dessa för de främsta sammanhållande och karaktärsbärande egenskaperna: Det är dels villastaden från tidigt 1900, tal, dels institutionsmiljön som präglas främst av 1950-tal, dels efterkrigstidens flerbostadshus från 1940 - och 1960-tal. Med utgångspunkt från den dominerande villastadskaraktären länkas dessa tre samman av rutnätsplanen, de överblickbara gaturummen, delvis med alléer av tuktade lövträd, samt grönskande stora trädgårdstomter, högvuxna träd, Samskoleparken och den kuperade gröna åravinen.

Frånsett ett fåtal lite äldre villor från 1875-1900 har större delen av villastadens villor och små flerbostadshus tillkommit mellan ca 1900 - ca 1910-tal. Nya staden ger åtskilliga goda exempel på den tidsperiodens variationer i villastilar.

Flera villabetonade flerbostadshus i både enklare och rikligare panelarkitektur uppfördes i området. De karaktäriseras framför allt spåntad panelfasad på växlande ledd, samt dekorativa listverk och ibland stora verandor, allt under oftast sadeltak eller under brutna eller avvalmade takfall, i något enstaka fall med hörntorn med smidesbalustrad. Ett fåtal stora villor har en mycket rikt artikulerad panelfasad såsom Staren 8 i nyrenässansstil från ca 1900. I t.ex. kvarteren Staren och Trasten mot Nygatan och Vasagatan finns även mindre villor i en liknande men mer återhållsam panelarkitektur från ca 1900-1915.

Nästan alla villor/flerbostadshus har behållit en ursprunglig volym, de flesta i två våningar med vind, endast ett fåtal är små villor i en våning med vind. Den ursprungliga volymen och fasadutformningen är av stor betydelse för att kulturmiljön så väl har behållit karaktären av tidigt 1900-tal.

Av direkt betydelse för upplevelsen av villastadskaraktären är de stora mycket ursprungliga villorna i putsarkitektur från 1900-1910-tal med drag av jugendstil, och/eller tyska eller anglosaxiska villastilar (Se Beskrivning). Samtliga är idag kulturhistoriska märkesbyggnader i Nya stadens kulturmiljö genom sin stora volym, välbevarade utformning och läget i stadsbilden, t.ex. Staren 7, Viktoria 1, Svanen 10 samt Måsen 2 och Måsen3.

Flera av de tidiga villorna/ flerbostadshusen bevarar sina skivtäckta plåttak, ofta rödmålade eller grönmålade, vilket är en viktig Hjoegenskap. I övrigt dominerar taktegel. Tidstypiska fönstertyper/fönsterformer dominerar, flera exempel finns fortfarande på originalfönster från tidigt 1900-tal. Exempelvis finns småspröjsade jugendfönster som i Viktoria 1 och Staren 7, eller fyrdelade typ korspostfönster eller det tvåluftsfönster med mittpostliknande bred spröjs som varit vanligt förekommande i Hjo. Samma gäller det tidiga 1900-talets dörrtyper samt inslag av småfönster, balkonger och vindfång med dekorativa detaljer. Flera ursprungliga verandatyper förekommer, inte minst de putsade villornas stora jugendpräglade glasverandor som är mycket karaktäristiska. Stora öppna verandor med rikliga lövsågerier förekommer även.

Oumbärliga för att bevara den tidiga villastadskaraktären är tomternas uthus/gårdshus som oftast är från tidigt 1900-tal. Envåningshusen står i tomtgräns, oftast den inre, bakre gränsen. Utformningen domineras av ljusmålad spåntad panel, ofta i bostadshusets fasadfärg, samt bräddörrar (ofta krysstagade), fönster med spröjsar och/eller korspost samt dekorativa listverk/snickerier. Putsfasader förekommer mer sällan. Sadeltaken eller pulpettaken har täckning av skivtäckt plåt, papp eller tegel. Skorstenar är murade i tegel eller i kalksandsten, som ett minne av sydvästra Vätterbygdens kalksandstensproduktion i början av 1900-talet.

Enstaka verksamhetsbyggnader förekommer i kvarteren i nordväst som inte är lika utpräglade villastadskvarter. Exempelvis finns en frikyrka från 1920-talet samt verkstad i tegel från 1930-talet, vilka också karaktäriserar villastaden.

Med utgångspunkt från Floragatan med angränsande gator såsom t.ex. Nygatan, Sturegatan och Hertig Magnus gata bildas en sammanhängande villastadsmiljö som fortfarande ger en mycket god bild av Nya staden under tidigt 1900-tal. Det är på så vis mycket viktigt att bevara den höga grad av ursprunglighet som husen fortfarande har exteriört.

Vidare karaktäriseras östra delen av Nya staden av efterkrigstidens flerbostadsbebyggelse som sätter prägel på rutnätsplanens östra del. 1940-talsfunkis dominerar Hjos enda flerbostadsområde från denna tid i del av Korpen och Ärlan. Här står ljusputsade slanka lamellhus i tre våningar under flacka sadeltak, med tidstypiskt släta strama fasader med omsorg om ett fåtal utvalda fasaddetaljer. Lamellhusens intakta volymer, indragna lägen, omgivna av grönytor, samt grässtråk och trädrad mot gatan är viktiga att tänka på i gaturummen mot Hertig Magnus gata och Fredsgatan. Korpen 8:s oförändrade garagelänga från 1944 är särskilt viktig, den enda i sitt slag i Hjo.

1960-talets flerbostadshus är variationer på temat friliggande trevånings lamellhus i indragna lägen, omgivna av grönytor, men bär delvis en annan arkitektonisk utformning. Regnbågen och Norrskenet sticker ut genom att täcka hela kvarteren och omfatta både lamellhus och fyravånings punkthus, samtliga i rött tegel med ljusa putspartier. På de mer enstaka husen i Viktoria och Tärnan är utformningen en annan med ljusa putsfasader och pulpettak respektive spetsigt sadeltak. Här är också betydligt mer ursprungliga exteriörer med t.ex. entréer i ek/glas och kontrasterande bröstningar och trapphuspartier - viktiga att bevara.

Villastadens tredje huvudkaraktär är institutionsmiljön som bildar en separat miljö mot åravinen, Floragatan, Hamngatan och Samskoleparken. Institutionsmiljön karaktäriseras av en äldre kärna som senare kompletterats och nu domineras av 1950-talets anläggning. Helt centrala för det goda helhetsintrycket är den nyklassicistiska ljusputsade f.d. Samrealskolan från 1862, samt det karaktärsfulla Park från 1954 som är mycket medvetet inkomponerat i parkanläggningen. Park med sina tidstypiskt grupperade, strama men omväxlande husvolymer, de ljusa slammade fasaderna och den uppglasade entrén under neon är fortfarande en av Skaraborgs främsta och mest konsekvent genomförda medborgarhus från 1950-talets demokratiska samhällsbygge. Små och senare tillägg är helt underordnade dessa såsom de små televerks- och avloppspumpstationerna samt även 1980-talets biblioteksbyggnad. Den lilla glasskiosken från 1933 vid Norrbro markerar något av en entré/övergång till Nya staden från Gamla staden. Kioskbyggnaden är en av Skaraborgs äldsta och dess fortfarande stora grad av ursprunglighet är av central betydelse för upplevelsen av stadsbilden vid Norrbro och Samskoleparken

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

Riksintresse för kulturmiljövård, delvis

Riksintresse för naturvård, berörs av

Hjoåns dalgångs naturreservat, berörs av

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets välbevarade ursprungliga karaktär av villastad från sent 1800-tidigt 1900-tal bevaras, inklusive senare inslag av 1950-talets institutionsmiljö och tillägget av efterkrigstidens flerbostadsmiljöer från 1940-1960-tal.

Särskild hänsyn bör visas de bebyggelsemiljöer, byggnadsobjekt och anläggningar som har något av en ”nyckelroll” i upplevelsen av kulturmiljöns värden såsom t.ex. hela Floragatan samt delar av Sturegatan, Hertig Magnus gata och Nygatan, de orörda villakvarteren Staren och Trasten, samt enstaka objekt såsom Måsen 2, Måsen 3, Rödingen 4, Staren 7, Svanen 10, Tärnan 1, Viktoria 1 och Viktoria 4. Samma gäller särskilt flerbostadsmiljöerna i kvarteren Korpen, Ärlan, Norrskenet, Regnbågen och Viktoria 2,inklusive berörda gatupartier av framför allt Fredsgatan och Hertig Magnus gata.

Områdets bebyggelse bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Äldre häckar, hägnader och trädgårdar är också mycket viktiga att beakta. Äldre gårdshus/uthus i villastaden spelar i regel lika stor roll som bostadshusen i Nya stadens kulturmiljö och är på så vis också mycket viktiga att beakta. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning. Samskoleparkens karaktär av områdets lilla anlagda parkanläggning med stark förankring i stadsbilden är mycket viktig att bevara. Åravinens obrutna sammanhang med Nya stadens rutnätsplan samt villastads- och institutionsmiljöerna är mycket viktiga att bevara intakta.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör generellt utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Bland Nya stadens många välbevarade äldre villor finns några villor som har särskilt höga kulturvärden, främst avses de stora villorna i putsarkitektur från 1900-talets början. Dessa är bland de exteriört mest ursprungliga villorna i sitt slag även i ett Skaraborgskt perspektiv. Inom kulturmiljön har de en nyckelroll som är av mycket stor betydelse för bevarande av villastadskaraktären från 1900-talets början. Några av dessa har sådana höga värden att de skulle kunna bli föremål för ansökan om byggnadsminnesförklaring enligt KML 3 kap. Här syftas främst på Staren 7, Viktoria 1 och Rödingen 4 samt även Svanen 10. En mer ingående

byggnadsdokumentation bör utföras, för att få en fördjupad och mer nyanserad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

• Fornlämningar

-

• Byggnadsobjekt

Anden 2 *Kiosken vid Norrbro,* Hamngatan

Glasskiosken står egentligen längst ner i trädgården på Anden 2, på södra sidan av Hjoån, men upplevelsemässigt hör den särskilt till stadsbilden vid Norrbro och Samskoleparken. Ursprungligen fungerade den som sommarcafé till Nya konditoriet på Anden 2 vid Hamngatan. Kiosken är ritad av den kände arkitekten Birger Jonson 1933. År 1968 gavs bygglov för en mindre tillbyggnad. Idag finns en sentida liten tillbyggnad kallad ”Strutkiosken”. Kiosken är en rektangulär låg träbyggnad med ljusgul förvandringspanel och stora fönster med vita spröjsar under platt tak. Byggnaden vilar på en delvis hög sockel mot ån. Genom sin arkitektkoppling, ålder, karaktäristisk utformning och centrala läge i stadsbilden vid Norrbro är kioskbyggnaden av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Fenix 1, Bangatan 5A

Större bostadshus uppfört som ”Villa Vettern” med personalbostäder för järnvägen i samband med järnvägslinjen Hjo-Stenstorps tillkomst 1873. Det har även inrymt ångbåtskontor. Det stora tvåvåningshuset med vind är utformad i en tidstypisk rikt artikulerad panelarkitektur med friser, listverk och varierade fönsterformer. Huset vänder huvudfasaden med markerat mittparti mot Bangatan. Fasaden är utformad i liggande fasspåntpanel med våningsband i stående fasspånt samt i vindsgavel profilerad locklistpanel. Huset är senare renoverat men mycket är i behåll av ursprunglig fasad som även har en tidsmässigt avpassad färgsättning som förhöjer helhetsintrycket. Panelen är blekgul, listverken mörkt gulbeige, de fyrdelade fönstren rödbruna. (Ett trädäck är i sen tid utbyggt mot gårdssidan). Fenix 1 är med sin karaktäristiska 1870-talsexteriör och starka lokalhistoriska förankring i stadsbilden av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Anden 2 Glasskiosken fr. 1933.

Fenix 1 fr. 1870-talet.

Katedern 1 fr. 1939-1940.

Korpen 1 fr 1913 o sent 1800-tal.

Katedern 1 Floragatan 3A

Sven Albom är arkitekt till denna tvåvåningsvilla i utpräglad 1930-talsfunkis, uppförd 1939-1940 i sluttning mot Hjoån. Ursprungligen innehöll villan både bostad och tandläkarmottagning. Numera är villan renoverad exteriört. Karaktären är fortfarande 1930-tal. Idag är fasadens slammade slätputs blekgul och de tidstypiska fönsterformerna har röda karmar och vita bågar. Till tomten hör en garagelänga under pulpettak. I Hjoboken 1986 hade villan fastighetsbeteckning Pedagogien 2.

Korpen 1, Sturegatan 8A-C/Hertig Magnus gata 14

Flerbostadshus i 2 ½ våning från 1913 med slätputsade fasader i gulbeige kulör och brutet, tegeltäckt tak. På tomten finns även ett gårdshus från slutet av 1800-talet med fasader av gulmålad locklistpanel och tegeltäckt tak, samt en uthuslänga. Byggnadernas exteriörer uppvisar mindre förändringar i form av enstaka igensatta fönsteröppningar, moderna ytterdörrar samt nytt takmaterial på uthuslängan, men karaktären är relativt väl bevarad.

Korpen 2, Sturegatan 6

Flerfamiljshus från 1901 i tidstypisk panelarkitektur och skivtäckt, rödmålat plåttak. Bostadshuset är byggt i två våningar samt vindsvåning, där takfallet mot Sturegatan i senare tid försetts med tre takkupor. Påfallande kraftig och rikt dekorerad takfot och stor veranda mot Sturegatan med lövsågerier, kalkstenstrappa och ursprungliga pardörrar utgör viktiga karaktärsdrag. Gårdshus i anslutande stil.

Korpen 2 fr. 1901.

Korpen 3 troligen 1920-tal.

Korpen 8 fr. 1944.

Kråkan 2 fr. ca 1900.

Korpen 3, Fredsgatan 3

Tvåvåningsbyggnad troligen uppförd på 1920-talet som verkstadsbyggnad med spritputsade fasader samt tegeltäckt sadeltak med valmade gavelspetsar. I bottenvåningen mot Fredsgatan finns fyra stora, brunmålade portar med diagonalställd panel på smidda bandgångjärn. Övervåningen inreddes för bostäder 1943. Byggnaden är intressant som exempel på äldre verksamhetslokaler i Nya staden, som med tiden blivit allt mer sällsynta. Med undantag för en entré mot gården är byggnaden relativt lite förändrad exteriört. Uthuslänga i trä i karaktäristiskt läge vid tomtgräns på gårdens inre.

Korpen 8, Hertig Magnus gata 16A-B

Flerfamiljshus i tre våningar, uppfört 1944 efter ritningar av F.A. Neuendorf & Son, Skövde. Byggnaden är ett smalhus med slätputsade, ljusa fasader och flackt sadeltak, typiskt för funktionalismen. Blåmålade balkonger av smide och fronter av sinuskorrugerad plåt. Trots att fönster och ytterdörrar ersatts av moderna av aluminium och fasaderna verkar vara något tilläggsisolerade, har den ursprungliga karaktären bevarats. Mycket oförändrad putsad garagelänga med tidstypiska slagportar med glasruta i övre delen. Fastigheten utgör en värdefull helhet med de likartade lamellhusen på Ärlan 5, 8 och 9, som ett av få exempel på sammanhängande flerbostadshusområde i funktionalistisk stil.

Kråkan 2, Sturegatan 14

Tvåvånings flerbostadshus i panelarkitektur från sekelskiftet 1900. Även den öppna verandan mot Nygatan sträcker sig över båda bostadsvåningarna. Bostadshuset har genomgått en del förändringar, såsom moderna fönster och ytterdörr samt mörka cementpannor på taket, men har potential att vid en ev. kommande renovering kunna återfå en mer ursprunglig karaktär. Gårdshus i anslutande stil.

Kråkan 5 Pingstkyrkan fr. 1926.

Kråkan 6, verkstad fr. 1932.

Kråkan 5, Sveavägen 8

Frikyrkobyggnad för Pingstkyrkan, byggd 1926 som Elimkapell, med karaktäristiskt höga fönster till kyrksalen. Den ursprungliga kyrkobyggnaden vid Sveavägen med spritputsade fasader och brant, skivtäckt plåttak, har senare byggts till med en vinkelställd byggnadskropp. På tomten finns även ett bostadshus från 1920-talet med fasader av liggande fasspontpanel och tegeltäckt tak.

Kråkan 6, Fredsgatan 15

Bostadshus med träfasader och brutet tak i 20-talsstil, som genomgår ombyggnad vid inventeringstillfället. Verkstadslokal, byggd 1932 i tegelarkitektur, med förändrad ytterdörr. Trots relativt stora förändringar är Kråkan 6 intressant som exempel på en fastighet med såväl bostadshus som verksamhetslokal.

Kråkan 8, Sveavägen 6

Mindre bostadshus som ligger snett i förhållande till den annars så regelbundna stadsplanen vilket avslöjar att det är äldre än vad övriga Nya staden är, kanske från 1800-talets mitt. Timmerhuset blev förhöjt och något tillbyggt 1898. Exteriören präglas helt av 1898 års ombyggnad, bl.a. volym, fasadpanel, listverk och spröjsad glasveranda. Interiört finns bl.a. listverk och fyllningsdörrar samt rester av en gammal bakugn. Huset omges av en äldre tomtdel med frukt- och kökträdgård samt från 1900-talets början med brygghus och bodar. Tillsammans ger byggnader och trädgård ett mycket fint helhetsintryck av en liten gårdsmiljö i stadens utkant från ca 1900. På tomtens andra del ligger en villa i mexisten från 1983, dock förändrad i senare tid. Det lilla bostadshuset är p.g.a. bakgrund och placering av stark lokalhistorisk betydelse. Hela den äldre gårdsmiljön med bostadshus och uthus är genom sin ålder och ursprungliga utformning från tiden kring sekelskiftet 1900 av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Kråkan 8, om- och påbyggt 1898.

Måsen 2, Solhem, fr. 1906-1907.

Måsen 2, *Solhem*, Floragatan 5

Arkitekt Pehr Nilsson, Göteborg ritade denna stora tvåvåningsvilla 1907 som sommarbostad åt grosshandlaren Sten Sjöstedt. Villan uppfördes året därpå, 1908 och inrättades senare för permanentboende. Den utformades i en amerikanskinspirerad villastil med drag av ”shingle-style”. Exteriören är mycket ursprunglig sedan 1908. Bottenvåning med fasad i slätputs, tidstypisk entré- och fönsterutformning från 1908 samt jugendspröjsad veranda. Övervåning med spånfasad, ”höftpartier” med tvåkupigt tegel samt en bågformad frontespis. Ursprungliga takkupor med småspröjsade fönster och slät röd plåt. Ett envånings gårdshus med bostad och uthus från tidigt 1900-tal har fasspåntpanelad fasad och småspröjsade fönster. Villan och omgivande villamiljö är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Måsen 3, Floragatan 7

Stor villa uppförd i tidstypisk putsarkitektur 1906-1907 i en av den tidens villastilar med tydliga drag av jugendstilen, t.ex. i utformningen av de småspröjsade fönstren, burspråket och smidesbalkongen m.m. Fasaden har vit spritputs med slätputsade omfattningar och rikt profilerat listverk, taket täcks av grön skivplåt. Exteriören är fortfarande mycket ursprunglig. Gårdshuset med gulmålad liggande fasspåntpanel och småspröjsade fönster är delvis gemensamt med Måsen 2. Tuktade lindar står i rad mot Floragatan. Villan hör till de mest ursprungligt bevarade i Hjo i putsarkitektur från 1900-talets början och är mot den bakgrunden, såväl som hela villamiljön, av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Måsen 3 fr. 1906-1907.

Måsen 4 fr. 1967.

Norr 3:59 Hjo-Grillen.

Norr 3:59 Avloppspumpstation mm.

Måsen 4, Hertig Magnus gata 2

Villa ritad 1967 vid Hjältevads Industri AB med huskropp med huskropp bestående av tre sammanfogade låga kuber i rött tegel under platta tak. Tegelfasaden indelas av vita fönsterpartier med vita bröstningar samt avslutas upptill av den markerade taksargen i brun fjällpanel. Entréparti med överljus. Något yngre garagedel i vitmålad stående panel. Villans modernistiska 1960-talskaraktär är fortfarande mycket väl bibehållen. Den är en av villastaden Hjos fåtaliga exempel på mer exklusiv modernistisk 1960-talsvilla. Mot den bakgrunden och med sin i allt väsentligt ursprungliga exteriör är villan av stort kulturhistoriskt värde.

Norr 3:59 *Hjo-Grillen*, Bangatan 9

Kioskbyggnad, Hjo-Grillen, i den sydöstra delen av parken ”Prärien”. Byggnaden är utformad som en funktionell rektangulär volym med platt tak. Taket skjuter ut över framsidans fasad och är försedd med belysningsarmaturer, och fungerar därmed som ett väderskydd för kioskens köande kunder. Utformningen med stora uppglasade partier är typisk för kioskbyggnader från 1960- och 70-talen, vilket även glaspartiernas snickeridetaljer i mörkt träslag vittnar om. Fasadernas rödmålade träpanel är ett sentida tillskott. Den nuvarande kiosken har ersatt mer än en föregångare i området.

Norr 3:59 Kommunaltekniska byggnader, Bangatan 1

I Samskoleparken, invid Hjoån, står två små kubiska byggnader i gult slätt fasadtegel under tälttak med enkupigt tegel. Den äldsta av dem erhöll bygglov som avloppspumpstation 1959, efter ritningar utförda av Ingenjörsbyrån VIAK Jönköping 1959. Den har en mer artikulerad fasad med profilerad taklist etc. Uppgifter om den andra kommunaltekniska byggnaden har inte påträffats vid arkivsökning. Den uppfördes sannolikt in på 1960-talet, men är snarlik den äldre. Kommunaltekniska byggnader såsom dessa berättar om det moderna samhällets framväxt och är av kulturhistoriskt värde. De vittnar också om att man fortfarande på 1950-1960-talet kunde kosta på byggnader i samhällets tjänst en mer omsorgsfull arkitektonisk utformning, även om deras uppgift endast var att vara strikt funktionella och nyttobetonade.

Pedagogien 10 Park fr. 1954.

Pedagogien 10, Floragatan 1/Hamngatan 1

Skola fanns i Hjo åtminstone sedan 1597. År 1860 höjdes skolan upp till statlig pedagogi, d.v.s. att den innehöll de lägre klasserna i ett statligt läroverk. Därför byggdes nu befintliga f.d. skolhus som har gett namn åt kvarteret. Pedagogin upphörde 1893 och 1898 startades här Hjo samskola. 1912 omvandlades skolan till kommunal mellanskola som gav realexamen, den första i Hjo. 1951 blev skolhuset samrealskola och byggdes till 1957. 1964 upphörde skolverksamheten. Det gula slätputsade tvåvåningshuset har fasad i nyklassicism med rusticerad bottenvåning, bågformade gröna fönster och ljusgult profilerat listverk. Övervåningen markeras av rundbågefönster och fönsterfält. I sen tid har Pedagogien blivit Kulturkvarteret, där mycket av kommens kulturverksamhet samlats. Byggnaden har länkats samman med Park via en gemensam entrébyggnad i glas och sten. Det f.d. skolhuset är med sin i stort väl bibehållna exteriör från 1860-talet samt i egenskap av en av stadens äldsta institutionsbyggnader av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Det modernistiska Park byggdes 1954 som ett modernt medborgarhus med flera lokalbehov samlade i en och samma anläggning. Byggherre var *Hjo Byggnadsförening för samlingslokal*. Park ligger som en fondbyggnad inne i Samskoleparken och omfattar flera byggnadskroppar. Salong för teater/biograf samt entrébyggnaden är i centrum. Ex.vis serveringslokal, dansrotunda och hantverksföreningens lokal är samlade kring dessa. Fortfarande har Park i stort en modest 1950-talsinteriör, med tidstypiskt samspel mellan bl.a. grå kalksten, rödtegel, putsytor och för tiden karaktäristiska färgaccenter. Exteriören kännetecknas bl.a. av låga långsträckta volymer såsom den framförliggande entrébyggnaden med teaterbyggnaden som en hög accent. Fasaden präglas tidstypiskt av gulbeige kalkslammat tegel och lättbetong. Mycket tidstypiskt 1950-tal är även det delvis uppglasade entrépartiet i trä med platt väderskyddstak, inbyggd belysning och en gul neonskylt på krönet. I sen tid har Park byggts samman med det f.d. skolhuset via en låg tillbyggnad i glas och sten som inrymmer Kulturkvarterets entré. En omfattande renovering av Park pågick vid inventeringstillfället i juni 2016. Park är dock fortfarande ett mycket gott exempel på 1950-talets medborgarhus och dess lågmälda men omsorgsfullt genomförda offentliga arkitektur med strävan efter hög kvalitet och väl avvägt samspel mellan helhet och detaljer i volym, form och material. Mot den bakgrunden är Park av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Pedagogien 10 Samrealskolan f.d. fr.1862.

Pulpeten 1 fr. 1957 o 1967.

Pulpeten 1, Viktoriagatan 2A-C

F.d. televerket ligger i åsluttningen bakom Park. Det omfattar en låg långsträckt huskropp i en våning, bestående av två vinkelställda byggnader och en förenande byggnad. Den första längan, i ljus puts med vita omfattningar, ritades 1957 av arkitekt Karl-Erik Hjalmarsson, Stockholm. Han ritade även den nya länga i rött tegel som tillbyggdes 1967. Taken täcks av slät plåt. En telemast byggdes 1987. Kommunaltekniska byggnader som det f.d. televerket berättar om det moderna samhällets framväxt och är mot den bakgrunden av kulturhistoriskt värde. (Tidigare fastighetsbeteckning är Pedagogien 8).

Norrskenet 1, Sturegatan 7A-E/Vasagatan 10-12

Flerbostadshus med ett långsträckt lamellhus i tre våningar och två punkthus i fyra våningar samlade runt en stor gård. Detta var Svenska Riksbyggens första bostadsrättsförening i Hjo och uppfördes 1962. Svenska Riksbyggens Arkitektkontor projekterade området, och anlitade Torsten Thorén som arkitekt. Bostadshusens fasader har rött tegel med inslag av ljusa putsade partier vid trapphus och balkonger och de flacka sadeltaken är papptäckta. Lamellhuset har på tidstypiskt vis garage i källarvåningen mot Sturegatan. Medveten utformning med spritputsad källarvåning i två olika grå kulörer, entrépartier klädda med stenskivor och originellt utformat gavelpartier. Balkonger av blåmålad sinuskorrugerad plåt. Garagelängor vid hertig Magnus gata. Trots förändringar av entrédörrar och plåtinklädnad av fönster är karaktären välbevarad. Fastigheten utgör en värdefull helhet med de likartade flerbostadshusen på Regnbågen 1.

Norrskenet 1 från 1962.

Regnbågen 1 från 1965.

Rödingen 1 från 1982-1986.

Rödingen 4 från 1906.

Regnbågen 1, Sturegatan 5A-C/Vasagatan 6-8

Flerbostadshus med ett långsträckt lamellhus i tre våningar och två punkthus i fyra våningar, liknande grannfastigheten Norrskenet 1, fast ett par år yngre. Även dessa uppfördes och projekterades av Svenska Riksbyggen, och blev deras andra bostadsrättsförening i Hjo. Torsten Thorén upprättade 1965 ritningarna åt Svenska Riksbyggens Arkitektkontor. Bostadshusens fasader är klädda med rött tegel med inslag av ljusa putsade partier vid trapphus och balkonger och de flacka sadeltaken är papptäckta. Något enklare, men ändå gedigen, utformning än de likartade bostadshusen på Norrskenet 1. Balkonger av gulmålad sinuskorrugerad plåt. Garagelängor vid hertig Magnus gata. Trots förändringar av entrédörrar och plåtinklädnad av fönster är karaktären välbevarad. Fastigheten utgör en värdefull helhet med de likartade flerbostadshusen på Norrskenet 1.

Rödingen 1, Bangatan 13-15/Fredsgatan 1-3/Sturegatan 2/Viktoriagatan 16

Byggnadskomplex i tre våningar som upptar större delen av kv.Rödingen. Ritningar upprättades 1982 av Atrio Arkitekter i Jönköping. Byggnaderna uppfördes av J Wennergren Byggnads AB på platsen där det sedan slutet av 1800-talet legat mejeri och spritfabrik. Nuvarande bebyggelse utförs av flera byggnadsvolymer med röda tegelfasader, mer eller mindre sammanlänkade till en enhet runt en gemensam gård med hårdgjorda ytor, gräsmattor, träd m.m.. Arkitekturen är typisk för 1980-talets mitt med medveten variation i byggnadsvolymer och fasaduttryck, som bevarats väl till våra dagar. Byggnadskomplexet, som inrymmer bl.a. servicehus, butikslokaler och lägenheter, har en representativ utformning mot gatorna, medan fasader och miljö vid gården har en mer privat karaktär. Bostadshusens loftgångar mot gården är exempel på lösningar som hade blivit vanliga redan på 1970-talet, men är karaktäristiska även för bostadsbyggande under 1980-talets början

Rödingen 4, Sturegatan 4 *Sturehill*

Villa, med årtalet 1906 i flöjeln, som har fungerat som disponentbostad för Hjo Spritfabrik och Hjo Mekaniska Verkstad. Stilmässigt är villan med sina putsade fasader, branta takfall med glaserade tegelpannor och karaktäristiska fönster ett mycket bra exempel på en blandning av det sena 1800-talets stilideal och jugendstilen som slog igenom vid sekelskiftet 1900. Villans ursprungliga karaktär är mycket väl bevarad och den är en av de villor i Nya staden som är av mycket stort kulturhistoriskt värde p.g.a. karaktäristisk utformning, mycket god ursprunglighet samt stor betydelse i stadsbilden.

Skatan 1 från 1933.

Skatan 2 från 1912.

Skatan 1, Vasagatan 14

Flerbostadshus med källare, två våningar och vind byggt 1933 med länsarkitekt Allan Berglund som arkitekt. Byggnaden har exteriört en utformning som knyter an till både 1920-talets klassicism och 1930-talets funktionalism. Exteriören är renoverad i sen tid men behåller i allt väsentligt en ursprunglig karaktär och utformning med ljus slätputsad fasad, profilerat listverk, tvåluftsfönster samt entré med spröjsad pardörr med stort överljus och smideslampa i original. Sadeltaket bär tvåkupigt tegel och ursprungliga takkupor i slät plåt. Skatan 1 är p.g.a. välbevarad karaktär och ursprunglighet av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Skatan 2, Vasagatan 16/Sveavägen 2

Bostadshus uppfört ca 1912 i två våningar i en tidstypisk lite enklare panelarkitektur med liggande fasspåntpanel, samt ett brett våningsband i stående fasspånt, samt listverk och gavelsnickerier. Veranda med pardörr med rikligt spröjsverk. Huset är renoverat i sen tid men behåller i stort karaktären av 1910-tal. Uthus från 1910-talet med fasad i fasspåntpanel. Hörntomten inramas av hög lövhäck och höga lindar samt har en fint arbetad smidesgrind mellan stenstolpar vid båda gångarna. Stenstolpar kring fin smidesgrind vid tomtens båda ingångar.

Skatan 3, Sveavägen 4

Liten villa uppförd 1931 med drag av en enkel 1920-talsklassicism. Villan är uppförd i en våning med vind under ett högrest valmat tak med välvd takkupa. Fasad i ljusgrå locklistpanel med vita niospröjsade fönster samt entréparti i original med ett svängt litet entrétak i slät plåt samt lackad dörr.

Skatan 3 från 1931. .

Skatan 4 från 1958.

Skatan 4, Vasagatan 13

Villa i 11/2 våning med garage i källaren ritad 1958 av Karl Ogell. Exteriören har en väl bibehållen 1950-talsprägel med fasad i gult tegel med profilerade fönsteromfattningar, ursprunglig fönstertyp i vitt/brunt samt balkong med smidesräcke och skärm i brun finkorrugerad plåt. Tillbyggt uterum mot gård från 2008. Rödmålat smidesstaket från 1950-talet mellan stolpar i kalksten.

Staren 2, Hertig Magnus gata 7A-B/Vasagatan 9A-c

På hörntomten med syrener står ett större bostadshus uppfört 1903 av byggmästare Johan Andersson. Huset är ett av Hjos främsta exempel på putsarkitektur från ca 1900 och är mycket välbevarat exteriört med sin volym samt ursprungliga detaljer och material. Fasaden är vitgul med bottenvåning i rusticerad slätputs och slätputsad övervåning med rusticerade hörnkedjor. Tidstypisk är även det avskurna hörnet mot gatukorsningen samt taklistens markerade konsoler. Tvådelade fönster med mittpost och brunmålade snickerier. Ståtlig spröjsad veranda med snickerier och originell spröjsning samt konsoler genombrutna av stjärnor. Valmat sadeltak med tvåkupigt tegel. Större gårdshus i tidstypisk panelarkitektur, ursprungliga tvåluftsfönster och små spetsbågefönster i brunt/vitt under tvåkupigt tegeltak. Yngre tillbyggnad. Både bostadshus och uthus är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Staren 2 från 1903.

Staren 5 från 1900-talets början.

Staren 6 från 1909.

Staren 7, stora villan från ca 1910.

Staren 5, Vasagatan 13

Hörntomten omfattar en av Nya stadens mest småskaliga villamiljöer med en gammal trädgård bakom hagtornshäck med fruktträd, syrener och blomster, ett vinkelbyggt litet bostadshus, ett uthus samt två ursprungliga smidesgrindar, allt från ca 1900-talets början. Bostadshuset har sekelskiftesprägel bl.a. med fasad i liggande fasspåntpanel, profilerat listverk och gavelsnickerier samt skorsten i gult och rött tegel. Huset bevarar även ett grönmålat skivtäckt plåttak. Uthuset är också tidstypiskt utformat med fasspåntpanel, krysstagad dörr samt tvåkupigt taktegel. Hela gårdsmiljön är av mycket stort kulturhistoriskt värde såsom en av Nya stadens minsta och mest genuina gårdsmiljöer med tidstypisk karaktär från 1900-talets början.

Staren 6, Vasagatan 11 A-B

Stort bostadshus uppfört 1909 i två våningar med vind, byggmästare var Gusten Johansson. Huset är utformat i en tidstypisk enkel panelarkitektur som i stort är väl bibehållen. Fasaden är i liggande fasspåntpanel, avdelad med originellt utformade listverk som ett brett våningsband, samt balkong på konsoler och en glasad pardörr. I senare tid har dock vissa förändringar gjorts, framför allt har taket påbyggts med stora vita takkupor. Mot gårdssidan vetter baksidan av Staren 2:s gårdshus samt en brandmur i kalksandsten.

Staren 7, Hertig Magnus gata 5A-E

Stor och väl sammanhållen gårdsmiljö från ca 1890-1910 med två bostadshus, ett gårdshus samt lindar, lönn och en låg häck samt klotkrönta stenstolpar: Mycket stor villa uppförd ca 1910 i två våningar med vind. Den består av två parställda huskroppar förenade av en länga med ett jugendpräglat, mycket ståtligt spröjsat glasparti, med veranda och därovanför ett stort halvrunt burspråk, allt i original. Husets fasad är i ljust gulbeige spritputs med listverk och omfattningar i slätputs. Fönster är korspostfönster i grönt/vitt samt på vinden mitthängda spetsbågefönster i original. Taket bevarar tidstypisk grönmålad skivplåttäckning samt profilmurad skorsten i rött tegel. Intill står ett mindre flerbostadshus uppfört sannolikt i slutet av 1800-talet i 11/2 våning. Huset är utformat med fasad i en stram panelarkitektur med fasad i vitgul liggande fasspåntpanel med profilerat samt fyrdelade fönster i rött/vitt. Taktäckning av grönmålat skivtäckt plåttak. Mot gatan vetter frontespis samt en ståtlig

tvåvånings delvis glasad veranda med rikliga snickerier. Stort gårdshus i en våning med vind och blekgul fasspåntpanel, spröjsade vita fönster och tvåkupigt taktegel. Staren 7 är en av Nya stadens mest ursprungliga och kompletta villamiljöer från tiden 1890-1910 vad gäller såväl helhet som detaljer. Villamiljön har en mycket stor betydelse i stadsbilden i Nya staden. Den stora putsade villan är ett av Skaraborgs främsta exempel på en ursprunglig villaarkitektur i puts från 1900-talets början. Hela Staren 7 är mot bakgrund av detta av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Staren 8, Floragatan 12

Hörntomt med ett av Nya stadens största och mest påkostade bostadshus, uppfört i två våningar med vind ca 1900. Exteriören är utformad i en rikt artikulerad panelarkitektur med drag av nyrenässanssstilen, som arkitekten Frans Adolf Wahlström gärna använde sig av. Huset kännetecknas bl.a. av stor frontespis, fasad av gulmålad liggande fasspåntpanel, rikligt listverk i vitgrått, stora rundbågefönster på övervåningen, i gavlar rundbågar, på bottenvåningen stickbågefönster i grönt/vitt. Entré med glasad pardörr och överljus i grått. Taket har kvar ett skivtäckt plåttak. Uthuslänga från ca 1900 med gul liggande fasspåntpanel, grön krysstagad dörr och vita snickerier under tvåkupigt tegeltak. Enkel bod med vitgul locklistpanel och tvåkupigt taktegel. Tomten omges av en låg lövhäck och kantas mot gatan av tuktade lindar. Staren 8 är p.g.a. den stora betydelsen för stadsbilden, den karaktäristiska tidstypiska utformningen och den höga graden av ursprunglighet av mycket stort kulturhistoriskt värde

Svanen 9, Floragatan 15

Större villa uppförd 1924 med Erik Johansson, Tidaholm, som arkitekt. Villan bevarar en 1920-talsutformning med valmat brutet tak med tvåkupigt tegel, fasad i ljusbeige spritputs och en öppen vitmålad veranda med spjälverk och pardörr. Fönster är tidstypiskt utformade med korspost eller flera poster och med småspröjsade överlufter. Uthus med panelfasad i brutet vitt, vidbyggt Svanen 10:s uthus. Den stora villaträdgården med grusgång och höga lövträd inramas av hög lövhäck samt rikt dekorerade smidesgrindar mellan rustikhuggna granitstolpar. Villan med dess 1920-talspräglade villamiljö är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Staren 8 fr. ca 1900.

Svanen 9 från 1924.

Svanen 10 från 1906-1912.

Trasten 1 från 1906-1912.

Svanen 10, Floragatan 13

Mycket stor tvåvåningsvilla uppförd mellan 1906 och 1912. Villan kombinerar stildrag från en stram putsarkitektur med en asymmetrisk villastil med t.ex. runt hörntorn, volutsvängd frontespis och avvalmad gavel. Fasadens ljusa slätputs i brutet vitt karaktäriseras både av måttfulla linjemarkeringar och rikligt profilerat listverk. Villan har entréparti med granittrappa, gröna fönster och balkong i smide med järnkonsoler – allt i originalutförande från 1900-talets början. Taket täcks av skivplåt som bevarar sin röda kulör, vilken förr har varit vanligt förekommande i Hjo, men är mindre vanligt idag. Svanen 10 är en av Hjos främsta exempel på en mycket ursprunglig villaarkitektur i puts från 1900-talets början och har genom volym och karaktärsfull utformning en mycket betydelsefull roll i stadsbilden i Nya staden. Mot den bakgrunden är villan av mycket stort kulturhistoriskt värde**.** Yngre uthuslänga med gul locklistpanel. Hörntomten inramas av lövhäckar och tuktade lövträd.

Trasten 1, Nygatan 5

Mindre villa uppförd mellan 1906 och 1912, vinkelbyggd, med fasad av idag ljusgul liggande fasspåntad panel, öppen veranda med spåntad panel, gallerverk och pardörr. Taket med valmade gavelspetsar har kvar ett skivtäckt plåttak. Till den kulturhistoriskt värdefulla gårdsmiljön hör även två gårdshus/uthus från ca 1910-talet med fasspåntpanelad fasad, kryssprösjade dörrar och skorstenar i kalksandsten. En hög häck inramar tomten mot gatan.

Trasten 3, Vasagatan 17

Bostadshus uppfört 1922 i en våning med vind. Huset har en lite mer ovanlig 1920-talsutformning som har tagits väl till vara vid en varsam renovering på senare år. Det kännetecknas bl.a. av ett brant sadeltak med enkupigt taktegel, spröjsade takkupor i original, fasad i gul locklistpanel, tredelade fönster i grönt/vitt samt en indragen entré med ursprunglig dörr och stentrappa. Ett gårdshus/uthuslänga är i gulbeige locklistpanel med röda fönster. Villatomten inramas av en häck samt två par svarta pargrindar i smide mellan rustikhuggna stenstolpar med sadelkrön. Trasten 3 är p.g.a. av den väl bibehållna villan samt hela villamiljöns karaktär av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Trasten 3 från 1922.

Trasten 5 fr. tidigt 1900-tal.

Trasten 5, Vasagatan 15

Mindre bostadshus från tidigt 1900-tal i en våning med vind och frontespis samt fyrdelade fönster. Oavsett vissa sentida förändringar sätter fortfarande den ursprungliga tidstypiska panelarkitekturen stark prägel på exteriören, bl.a. gatufasad i ljusmålad liggande och stående fasspåntpanel, samt gavelfasad i stående fasspånt, under sadeltak med tvåkupigt tegel. Till tomten hör även en tegeltäckt gårdslänga med fasad av locklistpanel. Till den äldre karaktären bidrar även en utsirad smidesgrind mellan rustikhuggna stenstolpar samt hörntomtens lövhäck mot gatan. Trasten 5 är mot bakgrund av ovanstående av stort kulturhistoriskt värde.

Trasten 6, Nygatan 7

Mindre flerbostadshus uppfört 1910 i en tidstypiskt enkel panelarkitektur med fasad i liggande fasspåntpanel, brett våningsband i stående fasspånt, samt pardörr och fyrdelade fönster. Efter 1986 har huset påbyggts med stora takkupor som dämpar det i övrigt goda helhetsintrycket från 1910. Till gårdsmiljön hör även ett uthus från ca 1910-1920 med liggande fasspåntpanel, kryssprösjsad grågrön dörr och tvåkupigt tegeltak.

Tärnan 1 *Settergrenska villan*, Floragatan 9/Hertig Magnus gata 3

Vinkelbyggt bostadshus troligen uppfört i sent 1800-tal i tidstypisk detaljrik panelarkitektur som är väl bevarad. Exteriören präglas av en mörkt gulbeige liggande fasspåntpanel, fyrdelade fönster, spetsbågefönster och ett rikt arbetat entréparti samt snickerier i rödbrunt. Den delvis glasade verandan är helt ursprunglig och artikuleras av pärlspånt, fasspånt och spröjsverk. Uthuslängan är troligen också från sent 1800-tal med mycket välbevarad exteriör med liggande spåntad panel och krysstagade dörrar under sadeltak med flacktegel. Mycket stort kulturhistoriskt värde har både bostadshus och uthuslänga. Nya tvåvånings panelade trälängor under tegeltäckta sadeltak har i sen tid uppförts i samband med att en del av kvarteret exploaterats för bostadsbyggande.

Trasten 6 fr. 1910.

Tärnan 1 från sent 1800-tal.

Tärnan 3 från 1961

Tärnan 3, Floragatan 11A-B

Flerbostadshus i två våningar med vind och källare, uppfört 1961 efter ritningar av Olofsson Andersson Arkitektkontor, Skövde. Exteriören behåller i allt väsentligt det tidiga 1960-talsutseendet bl.a. med fasad i gulbeige glimrig puts, varianter av enluftsfönster samt indragna trapphus med ursprungliga fönster samt entréer i ek och glas. Balkongerna har sentida plåtskärmar. Tärnan 3 har i mycket stor utsträckning behållit en ursprunglig utformning och är mot den bakgrunden av stort kulturhistoriskt värde.

Viktoria 1, Floragatan 6A-B

1908 byggdes en av Nya stadens fyra monumentala villor i putsarkitektur med stildrag av jugend. Hörntomten med häckar, gullregn, blodbok och lindar är centralt belägen och villan är ett dominerande inslag vid Floragatan. Tomtens två entréer har tidstypiska klotkrönta stenstolpar och smidesgrindar. Villan förenar stildrag från en stram putsarkitektur med en mer böljande jugend med t.ex. frontespiser och smidesbalkonger samt bågformat urnkrönt burspråk. Fasadens vitgula puts har nedtill spritputs och slätputs i övrigt och karaktäriseras både av enkla linjer samt rika utsmyckningsdetaljer som festonger, blomstermotiv och profilerat listverk. Huvudentré med stor portik med pelare, balkong, granittrappa samt tidstypisk dörr. Fönster är gröna småspröjsade jugendfönster. Taket täcks av grönmålad plåt i skifferimitation. Allt är i originalutförande från 1900-talets början samt mot gården även ett välanpassat burspråk med fönsterrad troligen från 1930-talet. Viktoria 1 är en av Hjos främsta exempel på en mycket ursprunglig villaarkitektur i puts från 1900-talets början.

Genom läge, volym och utformning har Viktoria 1 en mycket viktig roll i stadsbilden i Nya staden och är bl.a. därför av mycket stort kulturhistoriskt värde**.**

Viktoria 2 och 3, Vasagatan 5A-B o 7A-B

Byggherre till de två flerbostadshusen i kvarteret Viktoria var Wennergrens Byggnads AB. Ritningarna utfördes 1964 av S. Hallberg Tibro Arkitekt- och Konstruktionsfirma. Husen uppfördes i tre våningar med källare och har tidstypiskt pulpettak, fasad i beigegul slätputs, i gavlar ljus bröstning vid fönster, bruna enluftsfönster samt entrépartier i ek och glas. Trapphusen har vita liggande fönster och brun fjällpanel. Skillnaderna mellan husen utgörs främst av att Viktoria 2 har blå plåtbalkonger och Viktoria 3 röda. Viktoria 2 och 3 har fortfarande en hög grad av ursprunglighet från 1964 i volym och exteriör utformning, även avseende tidstypiska exteriördetaljer såsom entréerna med dörrarna. Mot den bakgrunden är Viktoria 2 och 3 av stort kulturhistoriskt värde.

Viktoria 4, *Villa Forsell*, Floragatan 8

Villa i en våning med vind uppförd 1922 med en originell utformning med stildrag av 1920-talsklassicism och en måttfull svensk nationalromantik. Den ritades av arkitekten Birger Jonson för bryggeriägaren P. A. Forsell och hans fru Elsa som var syster till Estrid Ericson på Svenskt Tenn. Envåningsvillan med fasad i rosabeige kalkputs täcks av ett stort brutet valmat tak med utsvängt fall och enkupigt tegel. Även takkuporna i rödmålad slät plåt är original. De stora spröjsade vita fönstren med åtta rutor har tidstypiska fönsterluckor med jalusier. Villan är centralt placerad på en stor villatomt som även omfattar ett uthus med vit fasspåntpanel och ett stort ateljéfönster under pulpettak. Birger Jonson ritade även ett garage 1947. Villa Forsell med sin karaktäristiska välbevarade exteriör från 1922 är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Viktoria 1 fr. 1908.

Viktoria 2 och 3 från 1964.

Viktoria 4, Villa Forsell, från 1922.

Ärlan 2, Sturegatan 10A-E/Hertig Magnus gata 13

Flerfamiljshus i 2 ½ våning från tidigt 1900-tal i tidstypisk panelarkitektur och skivtäckt, grönmålat plåttak med takkupor och fjälltäckta tornhuvar. Rusticerad sockelvåning, rikt dekorerade hörnkedjor och takfot samt träbalkonger mot Sturegatan och Hertig Magnus gata utgör viktiga karaktärsdrag. Yngre fönster och ytterdörrar. Gårdshus i anslutande stil.

Ärlan 5, Hertig Magnus gata 15A-B

Flerfamiljshus i tre våningar, uppfört 1945 efter ritningar av F.A. Neuendorf & Son, Skövde. Byggnaden är ett smalhus med slätputsade, ljusa fasader och flackt sadeltak, typiskt för funktionalismen. Balkonger av smide och fronter av sinuskorrugerad plåt i grön kulör. Trots att fönster och ytterdörrar ersatts av moderna av aluminium och fasaderna verkar vara något tilläggsisolerade, har den ursprungliga karaktären bevarats. Fastigheten utgör en värdefull helhet med de likartade lamellhusen på Korpen 8 samt Ärlan 8 och 9, som ett av få exempel på sammanhängande flerbostadshusområde i funktionalistisk stil. Karaktäristiskt gaturum med gräsmatta och trädrad mot Hertig Magnus gata. (Bild på nästa sida).

Ärlan 2 från tidigt 1900-tal.

Ärlan 7 från 1909.

Ärlan 5 fr. 1945.

Ärlan 7, Sturegatan 12

Flerbostadshus i 2 ½ våning från 1909 i tidstypisk panelarkitektur och skivtäckt, grönmålat plåttak med takkupor. Brunbeige fasadkulör med kontrasterande listverk samt fönster- och dörromfattningar. Yngre fönster och ytterdörrar, förutom takkupornas fönster med småspröjsad överluft som är karaktäristiska för jugendstilen. Relativt högrest uthus i anslutande stil med vidbyggt modernare garage.

Ärlan 8, Nygatan 16 A-B

Flerfamiljshus i tre våningar, uppfört 1949 efter ritningar av F.A. Neuendorf & Son, Skövde. Byggnaden är ett smalhus, men är något bredare än de likartade husen på Korpen 8 och Ärlan 5, och har dessutom portomfatting i gult tegel och delvis något modernare fönsterform. Med sina slätputsade, ljusa fasader och flacka sadeltak är det exteriöra uttrycket typiskt för funktionalismen. Balkonger av smide och fronter av sinuskorrugerad plåt i grön kulör. Diagonalspröjsade, ursprungliga trapphusfönster. Trots att resterande fönster och ytterdörrar ersatts av moderna av aluminium och fasaderna verkar vara något tilläggsisolerade, har den ursprungliga karaktären bevarats. Fastigheten utgör en värdefull helhet med de likartade lamellhusen på Korpen 8 samt Ärlan 5 och 9, som ett av få exempel på sammanhängande flerbostadshusområde i funktionalistisk stil.

Ärlan 8 från 1949.

Ärlan 9 från 1947.

Ärlan 9, Fredsgatan 11 A-B

Flerfamiljshus i tre våningar, uppfört 1947 efter ritningar av F.A. Neuendorf & Son, Skövde. Byggnaden är ett smalhus, men är något bredare än de likartade husen på Korpen 8 och Ärlan 5, och har dessutom portomfatting i gult tegel och delvis något modernare fönsterform. Med sina slätputsade, ljusa fasader och flacka sadeltak är det exteriöra uttrycket typiskt för funktionalismen. Balkonger av smide och fronter av sinuskorrugerad plåt i mörkröd kulör. Trots att fönster och ytterdörrar ersatts av moderna av aluminium och fasaderna verkar vara något tilläggsisolerade, har den ursprungliga karaktären bevarats. Fastigheten utgör en värdefull helhet med de likartade lamellhusen på Korpen 8 samt Ärlan 5 och 8, som ett av få exempel på sammanhängande flerbostadshusområde i funktionalistisk stil.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

Norrbro sedd fr. nedströms bron.

Norr 3:59 Norrbro, Hamngatan

Norrbro vid Hamngatan över Hjoån är den enda stenbron i Hjo och dessutom den äldsta bevarade brobyggnaden i staden. Läget strax utanför Norrtull vid den förr viktiga landsvägen upp mot Askersund gör Norrbro till en av de viktigaste passagerna över Hjoån i staden. Broplatsen ligger strax uppströms åmynningen. Den lilla stenbron är uppförd i två spann och har fundament och valv beklädda med huggen sten. Eventuellt byggdes eller ombyggdes den år 1912. Den har senare breddats något. Grönmålat broräcke i gjutjärn med ornamenterade räckeshållare med knopp. Brons ålder och närhet till Tullstugan vid Norrtull ger stark karaktär till kulturmiljön vid Hjoån/ Hamngatan/ Samskoleparken. Norrbro är av mycket stort kulturhistoriskt värde och är även i all sin småskalighet ett av Hjos mest karaktärsfulla byggnadsverk.

I Fornminnesregistret, RAÄ, är Settergrenska villan, Tärnan 1, registrerad som Hjo 25:1 Övrig kulturhistorisk lämning, byggnadsminne. Settergrenska villan är dock inte lagskyddad som byggnadsminne enligt KML.

Områdets avgränsning

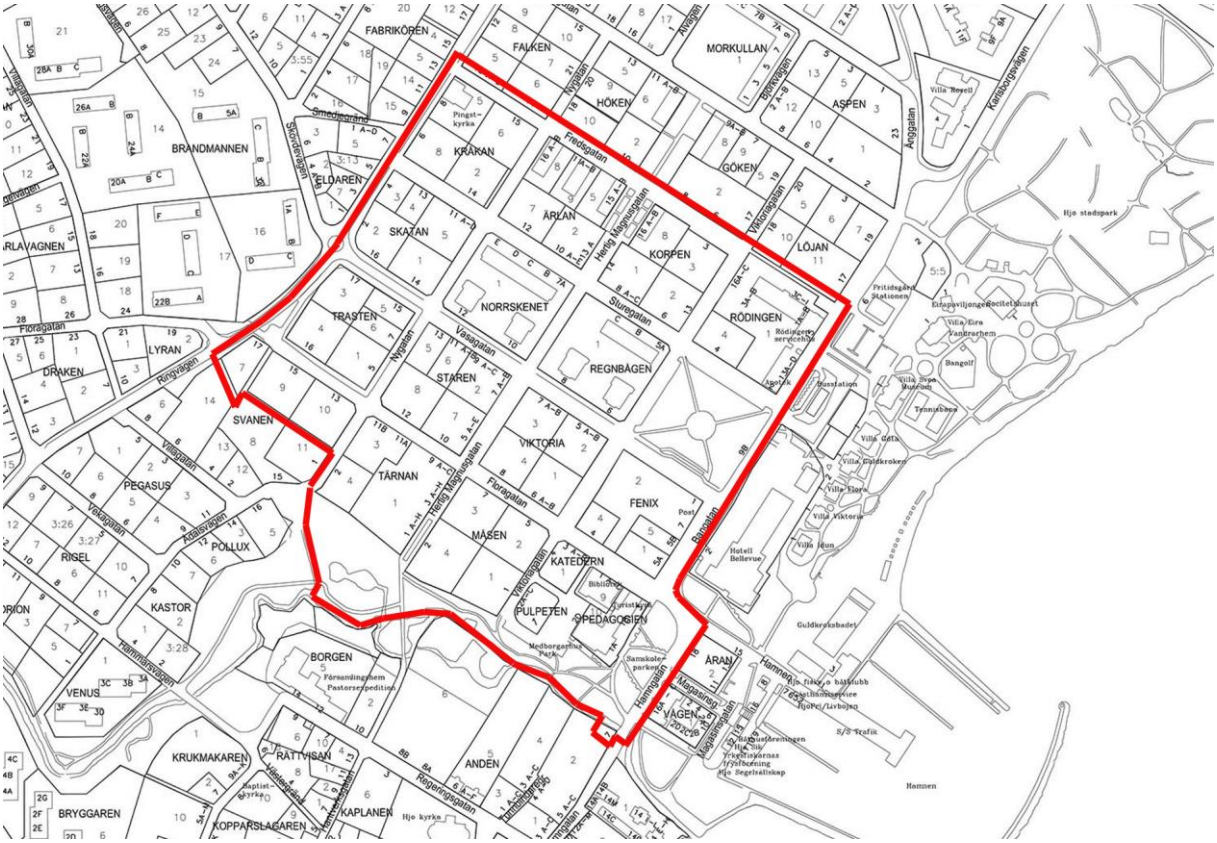

Haren 8 och Haren 7 på Ekorrstigen.

17. Räven m.fl.

Motiv och värdering

Kulturmiljö av stort värde som ett gott exempel på stadsplanering och grupphusbyggande under miljonprogrammets senare halva under sent 1960- och tidigt 70-tal. Planens utformning är karaktäristisk för tiden med bostadshusen rytmiskt placerade utefter säckgator. Helheten är mycket väl sammanhållen, vilket bl.a. beror på att området och dess bebyggelse är planerat och uppfört i två etapper men i ett sammanhang, medan de enskilda byggnaderna i olika hög grad genomgått förändringar. Dock finns ett flertal välbevarade objekt kvar som illustrerar ursprunglig utformning och färgsättning. Sammanhållande karaktärsdrag är bl.a. enfamiljshusens utformning och volymer i 1 ½ våningar utan källare, antingen med panelklädda fasader i sin helhet eller med bottenvåningar i gult tegel och panelklädda gavelrösten. Grupphusområdet speglar tydligt såväl arkitektoniska strömningar som andra förutsättningar som styrde bostadsbyggandet under 1970-talet. För den sammanhållna karaktären är det av stort värde att husens fasad- och takmaterial bevaras, liksom de ursprungliga fönstrens, vindskivornas och garagens utformning. Det är även viktigt att områdets utvändiga miljö med säckgator, låga staket och häckar och omgivande grönområde i nordväst mm bibehålls.

Bakgrund

Under efterkrigstiden skulle bostadsbrist och trångboddhet avhjälpas genom ett storskaligt och ett allt mer industrialiserat bostadsbyggande runt om i Sverige. År 1965 sjösattes det s.k. miljonprogrammet och takten i bostadsbyggandet skruvades upp ytterligare. I Hjo uppfördes nya bostadsområden dels på äldre industrimark i relativt centrala lägen, dels på tidigare obebyggd jordbruksmark i stadens utkant. Åkermark väster om staden hade redan tidigare tagits i anspråk för bostadsbyggande under 1900-talet, först området mellan Strömsdalsvägen och Falköpingsvägen, senare även söder om Falköpingsvägen på det som kom att kallas Västermalm. Åren runt 1970 planlades flera områden med småhus norr och väster om gården Lundby vid Falköpingsvägen, och vid Lundbyskogen anlades vid samma tid Skara Stifts folkhögskola i Lundbyskogen. Området närmast norr om Lundby gård bebyggdes med grupphus i slutet av 1960-talet och stod färdiga 1970. Ritningar till såväl planen som bostadshusen upprättades av Kvarnströms Arkitektbyrå i Göteborg. Ett par-tre år senare utvidgades området norrut med en annan typ av grupphus, ritade av det danska arkitektkontoret Arkitekterne Andersen A/S i Köpenhamn. Båda grupphusområdena uppfördes av Svenska Industribyggen AB, SIAB. I anslutning till Lundbyskogen fanns sedan tidigare några bostadshus, som fick ligga kvar även efter det att grupphusområdet anlagts.

Beskrivning/Karaktärisering

Grupphusområdet från 1970-talets början utgörs av friliggande villor i 1 ½ våningar mellan folkhögskolan i väster och Skogsvägen i öster. Kulturmiljön utgörs av kvarteren Ekorren, Haren, Järven och Räven. Merparten av området omfattar den första etappens grupphus, som stod färdiga 1970, och ligger vid Ekorrstigen och Rävstigen. Kvarteret Järvens norra del vid Mårdstigen omfattar däremot 1973 års grupphusbebyggelse, som just här till stor del bevarat sin ursprungliga karaktär. Längre norrut är 1973 års grupphusbebyggelse mer förändrad och uppmärksammas därmed inte i kulturmiljöunderlaget. I kulturmiljön ingår även en grönyta i områdets nordvästra del, som iordningställts till fotbollsplan och som tillsammans med en rest av Lundbyskogen och några äldre bostadsfastigheter inramar grupphusområdet åt nordväst.

Området karaktäriseras av två olika typer av enfamiljsvillor uppförda i början av 1970-talet i ett större grupphusområde, där man genom små utvidgningar och vinklingar av områdets säckgator medvetet skapat ett varierat och spännande gaturum. Genom planens utformning får man som besökare hela tiden nya vyer längs med områdets säckgator, trots att samtliga villor inom den utvärderade delen av grupphusområdet vänder ena gaveln mot gatornas sträckning eller vändplatser. De två olika modellerna av villor utformades enhetligt utifrån två olika typritningar, även vad gäller färgsättning, men med tiden har många av husen fått nya kulörer.

Närmast gården Lundby i söder uppfördes 1970 den första etappen i grupphusområdet, vilken omfattar 26 villor vid Ekorrstigen och Rävstigen. Villorna är byggda i 1 ½ våning utan källare, med fasader av stående träpanel och tak täckta av mörka cementpannor.

Iögonfallande är de breda, vitmålade vindskivorna, men i övrigt är villorna relativt anspråkslöst utformade. Fasaderna var ursprungligen målade i röd eller grön kulör, vilket en del av husen fortfarande är. Villorna hade huvudsakligen vita tvåluftsfönster, även de är bevarade på några av husen. Till varje bostadshus finns ett garage, under flackt pulpettak med fasader klädda med likadan panel som bostadshusen och målade i samma kulör som villan på fastigheten. År 1973 kompletterades området mot norr med ett något större antal 1 ½-plansvillor vid Mårdstigen, Björnstigen och Vargstigen. Dessa villor har en annorlunda utformning där 1970-talets smak i högre grad slagit igenom. Bottenvåningarna är klädda med gult fasadtegel, övervåningen är panelklädd, taket har kraftigare taksprång och längs ena gaveln löper en lång balkong, som bärs upp av kraftiga träbjälkar. De relativt branta taken täcks av mörka cementpannor. Ursprunglig färgsättning förefaller ha utgjorts av gråblå gavelrösten och mörkröda vindskivor, som kontrasteras av bottenvåningen gula tegelfasader. Fönstren utgörs av enluftsfönster, delvis monterade i grupp och i tidens anda målade/laserade i mörk kulör. Tätt intill villorna finns garage intill gatorna med fasader av lockpanel, målad i samma kulör som villornas gavelrösten. Med enstaka undantag är det nästan bara i kvarteret Järven som det finns välbevarade villor av denna typ.

Ett gemensamt drag i grupphusområdet är att villorna byggts utan källare, vilket blev mycket vanligt efter oljekrisen 1973-74, då man i många fall övergick till direktverkande el för uppvärmning av bostadshus och därmed inte behövde källare med pannrum och oljetank. Källarlösa hus fick stort genomslag under 1970-talets andra hälft, men grupphusen i området från tidigt 1970-tal är tydliga exempel att detta byggnadsskick slagit igenom redan före oljekrisen. Typiskt för källarlösa hus är att de uteblivna utrymmena i källarvåningarna många gånger kompenserades med en halv övervåning, därav de allt vanligare 1 ½-plansvillorna vid denna tid. Trädgårdarna utgörs till stor del av gräsmattor med prydnadsbuskar och mindre träd, och avgränsas ibland, men inte överallt, från gatorna genom låga trästaket eller häckar. Bland de mest välbevarade villorna från den första etappen bör följande nämnas: Haren 3, 6, 7 och 8, Räven 2, 3 och 11 samt Järven 8 och 10. Bland 1973 års villor är följande mest ursprungligt bevarade: Järven 3, 4 och 5.

Grupphusområdet präglas i mycket hög grad av den industrialiserade byggprocess som förknippas med miljonprogrammet, genom de typhus som uppfördes. Samtidigt kan man ana framväxande idéer om variation i planering, liksom av andra omständigheter som styrde bostadsbyggandet. Bostadshusen i området har i olika hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär, men området som helhet uppvisar en väl sammanhållen karaktär.

Karaktärsdrag

Grupphusområdet karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med friliggande villor uppförda i 1 ½ våning utan källare. Genom medveten variation i planläggning har ett varierat och spännande gaturum åstadkommits, samtidigt som de likartade bostadshusen ger området en sammanhållen karaktär. Det sammanhållna intrycket hänger till stor del samman med att grupphusområdet är planerat och uppfört i två etapper som en helhet, en helhet som bevarats väl fram till våra dagar. Bostadshusen från 1970 präglas av träfasader,

ursprungligen i rött och grönt, vitmålade tvåluftsfönster, de breda vita vindskivorna, takytornas mörka cementpannor och de anspråkslöst utformade garagen. 1973 års villor karaktäriseras av bottenvåningarnas gula tegelfasader med gavelrösten av lockpanel, ursprungligen i gråblå kulör, de tidstypiska gavelbalkongerna på utskjutande träbjälkar, fönstrens utformning, mörka kulör och gruppering samt takytornas mörka cementpannor. Den sammanhållna karaktären förstärks av den varierade men samtidigt regelbundet upprepade planläggningen där villornas gavlar vänder sig mot de tidstypiska säckgatorna.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av väl sammanhållet grupphushusområde från 1970-talets början bevaras. Även garage och trädgårdar bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

• **Byggnadsobjekt**

Här uppmärksammas inte några enstaka byggnader. Det är områdets helhet som är mest betydelsefull. De mest välbevarade byggnadsobjekten nämns under rubriken Beskrivning/ Karaktärisering.

Haren 3

Järven 8

Järven 10

Räven 3 och Räven 2

Rävstigen mot öster

Järven 4 och Järven 3

• **Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt**

-

Kulturmiljöns avgränsning

Sjöryds f.d. sjukhemspaviljonger.

18. Sjöryd

Motiv och värdering

Kulturmiljö av stort värde som en god representant för uppbyggandet av anläggningar för vård och omsorgs under 1900-talet, först som sjukhem för äldre människor, senare kompletterat med vårdcentral för en bredare allmänhet. Bebyggelsen representerar även de olika riktningar inom modernismen som avlöste varandra under 1900-talets andra halva. Området har trots byggnadsobjektens olika arkitekturstilar och förändringar en väl bibehållen helhet, tack vare att byggnaderna ursprungligen uppförts för ett gemensamt ändamål. Av stort värde är att de exempel på ursprungliga fasad- och takmaterial som ännu finns kvar bevaras, liksom fönstrens utformning. Likaså är parkanläggningen med sin varierade vegetation en bidragande del av områdets karaktär och värde.

Bakgrund

Alldeles norr om den park som Hjo Vattenkuranstalt anlagt i slutet av 1800-talet lät greve Göran Posse åren 1915-17 uppföra en representativ villa med tillhörande parkanläggning. Posse gick bort samma år som villan stod färdig, och efter änkans död 1926 omvandlades villan till sjukhem för kroniker. Villan övertogs senare av landstinget, och på platsen växte under 1900-talet en vårdmiljö fram mellan Karlsborgsvägen i väster och Vättern i öster. Två sjukhemsbyggnader i två våningar uppfördes norr om Posses villa, en 1931 och en 1942. Strax söder om villan kompletterades vårdhemsbebyggelsen 1953 med en kontors- och

hälsovårdsbyggnad i två våningar. De tre byggnaderna från 1930-, 40- och 50-talen var samtliga utformade i en stram funktionalistisk stil. I slutet av 1960-talet utvecklades området med två H-formade envånings sjukhemspaviljonger för ”lättskötta psykiskt sjuka” i parkområdet mot Vättern. Åren 1964-65 uppfördes den nuvarande vårdcentralen som sjukhem och läkarstation och på 1970-talet revs den villa som Posse låtit bygga och där vårdverksamheten tagit sin början. I samband med att vårdcentralen omkring 1990 byggdes till mot områdets centrala del revs de två norra sjukhemsbyggnaderna från 1931 och 1942. Idag finns i området vårdcentral, sjukhem/särskilt boende, student- och vandrarhem med asylboende samt hyreslägenheter. 1953 års byggnad är omvandlad till student- och vandrarhem med asylboende och de två sjukhemspaviljongerna är sedan länge ombyggda till hyreslägenheter.

Beskrivning / Karaktärisering

Sjöryd utgörs av det område som ligger mellan Hjo stadspark i sydväst och Hjo camping i nordost. I nordväst avgränsas området av Karlsborgsvägen och i sydost av Vättern. Utöver bebyggelsen i Sjöryd, som har sin grund i den vård- och omsorgsmiljö som präglat området omfattas även parken fram till strandpromenaden vid Vätterns strand.

Området karaktäriseras av olika typer av byggnader från 1900-talets andra halva, som alla har uppförts som delar i det vård- och omsorgsområde som Sjöryd utgör. Äldst bland den nuvarande bebyggelsen är den kontors- och hälsovårdsbyggnad i två våningar som uppfördes 1953 i funktionalistisk stil efter ritningar av S. Augustsson. De spritputsade fasaderna har tilläggsisolerats och taket täcks av rödbruna cementpannor, men har trots det bevarat en hel del av den ursprungliga karaktären.

Alldeles intill 1950-talsbyggnaden ligger den byggnad som inrymmer Hjo vårdcentral, uppförd i mitten av 1960-talet i två våningar med fasader i rött tegel och partier med gulvit puts. Det platta taket har en takfotssarg av kopparplåt och de tidstypiska enluftsfönstren förefaller till övervägande del vara bevarade sedan byggnadstiden. Byggnaden som helhet är ett bra exempel på den institutionsarkitektur som präglade 1960- och 70-talen, med sammanlänkade rätvinkliga volymer och väl genomtänkta materialval. Den ursprungliga vårdcentralsbyggnaden har byggts till på baksidan mot sydost med två byggnadskroppar i en respektive två våningar. Tillbyggnaderna från omkring 1990 är med sina röda tegelfasader anpassade till vårdcentralen, men är genom övrig utformning tydliga representanter för en det sena 1900-talets byggande.

Mellan vårdcentralskomplexet och Vätterns strand ligger de två H-formade envåningsbyggnaderna som uppfördes 1969-70 som sjukhemspaviljonger, men som sedan slutet av 1980-talet inrymmer hyreslägenheter. Den södra av de två paviljongbyggnaderna har därefter renoverats. De långsträckta byggnadskropparnas fasader var ursprungligen klädda med asbestcementskivor, men har sedan länge fasader av kalksandsten. De flacka, valmade sadeltaken täcks av sinuskorrugerade skivor, ursprungligen av eternit. De tidstypiska enluftsfönstren är blåmålade och entrépartierna indragna. Till lägenheterna hör uteplatser, och byggnadernas form skapar skyddande gårdar.

Mellan de långsträckta bostadshusen och Vättern breder en grönskande parkanläggning ut sig med stora grönytor, olika lövträd, större och mindre fruktträd och mindre odlingslotter. Längs med Vättern leder en promenadväg, som binder samman stadsparken och campingplatsen. I områdets motsatta del, mot Karlsborgsvägen, finns stora asfalterade parkeringsytor.

Bebyggelsen i området har i olika hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär. Främst vårdcentralen från 1960-talet med sina yngre tillbyggnader är mycket välbevarad exteriört sedan den uppfördes, medan andra byggnader har genomgått större förändringar i form av nya fasad- och takmaterial samt utbytta ytterdörrar mm, men även genom förändrad funktion. 1953 års byggnad är utvändigt tilläggsisolerad och enligt ritningarna till sjukhemspaviljongerna var dess fasader ursprungligen klädda med asbestcementskivor. Trots förändringar i byggnadernas funktion och exteriör uppvisar området som helhet dock en relativt väl sammanhållen karaktär, tack vare att de uppförts för ett gemensamt ändamål.

Karaktärsdrag

Området med bebyggelse för vård och omsorg karaktäriseras av en relativt väl sammanhållen bebyggelsemiljö med olika typer av byggnader från 1900-talets andra halva, men med gemensamma drag vad gäller funktion. De olika byggnadsobjektens arkitekturstilar och fasadmaterial varierar inom modernismens ramar, men området binds samman av den måttfulla skalan, parkanläggningen med sin grönska och framför allt genom bebyggelsens ursprungliga funktion inom vård- och omsorg. Särskild karaktär åt området ger den välskötta parkanläggningen med sin variation i vegetation.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

Kulturmiljön ligger i sin helhet inom avgränsningen för riksintresseområde för kulturmiljövården (R 32)

Östra delen av kulturmiljön (Vätterns strand) ligger inom avgränsningen för riksintresseområde för naturvården (NRO 14078)

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av miljö för vård och omsorg från 1900-talets andra halva bevaras. Även parken bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och

metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

- **Byggnadsobjekt**

Norr 5:8

Norr 5:9

Norr 5:8, Karlsborgsvägen 8-36

F.d. sjukhemspaviljonger, uppförda 1969-70 som två H-formade byggnadskroppar i en våning. Ritningar till paviljongerna upprättades 1968 av Hanna Victorson vid Arkitektgruppen i Karlshamn AB. I samband med fasadrenovering verkar den nuvarande fasadbeklädnaden med kalksandsten ha tillkommit, möjligen i samband med ombyggnad till hyreslägenheter i slutet av 1980-talet eller dessförinnan.

Norr 5:9, Karlsborgsvägen 6

Kontors- och hälsovårdsbyggnad från 1953 i funktionalistisk stil, numera vandrarhem mm. Trots tilläggsisolering och cementpannor på taket har byggnaden i viss mån bevarat sin ursprungliga karaktär.

Norr 5:10, 1960-talsdelen

Norr 5:10, tillbyggnaden

Norr 5:10, Karlsborgsvägen 4

Vårdcentral i rött tegel och ljus puts, uppförd som sjukhem och läkarstation 1964-65 efter ritningar av K-konsult i Mariestad. Takfotssarg av kopparplåt ger tillsammans med tegelfasaderna ett påkostat intryck. Den ursprungliga byggnadskroppen har senare byggts till omkring 1990 med långsträckta volymer i tegel mot parken i öster.

- **Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt**

-

Kulturmiljöns avgränsning

Snickaregatan mellan Skonaren och Briggen, en av Hjos främsta äldre gatumiljöer utanför Gamla staden.

19. Skolgatan och Falköpingsvägen

Motiv och värdering

Kulturmiljö på Söder med stark förankring i stadens expansion åt söder och sydväst, utanför den gamla stadsgränsen, under sent 1800- och tidigt 1900-tal. Området omfattar och synliggör en viktig stadsutvecklingsfas i Hjos historia. Detta genom tydliga konkreta uttryck i åtskilliga välbevarade miljöer och byggnadsobjekt, varav flera med helt ursprunglig utformning bevarad från den tidsperioden. Särskilt ska här nämnas den tidstypiska parkliknade kyrkogården från 1890-talet, ordenshuset Guldkrokens ros från 1891, folkskolemiljön från 1910- och 1950-tal, kvarteret Rönnens villa - och småindustrimiljöer från 1920-talet samt villabebyggelsen från tidigt 1900-tal vid Snickaregatan och Skolgatan. Bebyggelsemiljön är till stora delar mycket väl sammanhängande i tillkomsttid och utformning och speglar bl.a. en kontinuerlig utveckling under det tidiga 1900-talet. Snickaregatans bebyggelse är ett av Hjos främsta exempel på en välbevarad gatumiljö med villor och små flerbostadshus från ca 1890-1910. Mot denna samlade bakgrund är kulturmiljön vid Skolgatan och Falköpingsvägen av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Bakgrund

I slutet av 1800-talet hade Hjo börjat växa ut över sina gamla gränser och små, ofta mer spontant framvuxna byggnadsgrupper följde utfartsvägarna bl.a. mot Jönköping i S och Falköping i SV. Bostadshus blandades med småindustrier och hantverksverksamheter. 1877 års stadsplan kom endast delvis att påverka stadens oreglerade expansion åt detta håll. Kyrkogården flyttades på 1890-talet ut precis utanför stadsgränsen och placerades vid gamla Västertull vid Falköpingsvägen. Den nya kyrkogården utformades som en representativ parkmiljö i tidens anda. På 1890-talet började även området kring Snickaregatan/Skolgatan, strax söder om den gamla stadsgränsen, att bebyggas mer ordnat med bostäder i form av villor, mindre flerbostadshus och egnahem. 1891 tillkom ordenshuset Guldkrokens Ros vid Skolgatan. Falköpingsvägens karaktär av större infartsväg till Hjo markerades av att här byggdes småindustrier och verkstäder i kvarteren Rönnen och Violen, bl.a. allt de stora bussgaragen i tegel i Rönnen. I Rönnen byggdes även villabebyggelse under främst 1920-talet.

1910 byggdes den nya folkskolan som en större institutionsbyggnad i sten vid Skolgatan. Det kom att medföra att fler lite större, mer representativt utformade villor för förmögna stadsbor uppfördes vid Skolgatan, t.ex. i kvarteren Skonaren och Skutan, bl.a. den stora villan Vegaholm år 1914 på Skutan 12, uppförd för en av ägarna till Johanssons vagnsfjäderfabrik. Parallellt byggdes även mer ordinarie egnahem i kvarteren kring Skolgatan, t.ex. i kvarteren Folkskolan och Violen. 1925 blev området kring den f.d. jordbruksfastigheten Gärdhem vid Skolgatans södra del (bl.a. i kvarteret Galeasen) utlagt till tomter. Här byggdes bl.a. flera mindre villor och egnahem. 1931 års stadsplan kom sedan länge därefter att reglera den fortsatta utbyggnaden av Söder. Även Skolgatan präglades av enstaka små verksamhetsmiljöer såsom handelsträdgård i kvarteret Fregatten, utbyggd under 1920-1940-talen. Guldkroksskolans område har alltsedan 1950-talet successivt kompletterats med fler nya skolbyggnader. Angränsande kvarter Violen och Linnean blev på 1960-talet kompletteringsbebyggda med små tegelvillor, bl.a. ut mot Vinkelgatan.

Beskrivning/Karaktärisering

Områdets östra del sträcker sig från Repslagaregatan, söder om gamla stadsgränsen, ner söderut längs Skolgatan t.o.m. Gärdhemsvägen. I väster sträcker det sig längs Falköpingsvägen inklusive Kyrkogården västerut bort till Ringvägen. Det inrymmer framför allt tidstypiska villamiljöer från 1890- och tidigt 1900-tal, representativa park- och institutionsmiljöer från samma tidsperiod samt några småindustrier från tidigt 1900-tal. Enstaka inslag av yngre villor finns främst i områdets västliga del.

En mycket karaktärsskapande anläggning i kulturmiljöns västra del är kyrkogården från 1890-talet **(Söder 3:19)** som bevarar en tidstypisk utpräglad parkkaraktär från sent 1800-tal. Den ligger precis utanför den gamla stadsgränsen vid kvarteret Gamla Rådhuset och omfattar området mellan Falköpingsvägen, Linnégatan och Marknadsgatan. Utåt sluts kyrkogården av

trästaket och höga gjutna murar med kalkstenskrön. De ståtliga entréerna markeras av stora stenstolpar och smidesgrindar. Omgivande gaturum präglas av växlingen mellan de slutna murarna och entréernas öppna inblickar längs raka gångstråk, alléer, planteringar och rader av gravvårdar. Inåt inramar murar och staket den mycket fint sammanhållna kyrkogården med dess rätvinkliga grusgångssystem och högresta gamla lövträd, samt flera äldre gravvårdsanläggningar. Dessa ger stark karaktär och bär ofta inskrifter med titlar som återspeglar glimtar av stadslivet i Hjo under 1900-talet. Starkt karaktärsskapande är även det vita slätputsade begravningskapellet från 1898, som har en klassicistiskt utsmyckad fasad. Trots sin småskalighet har kapellet en tydlig prägel av monumentalbyggnad, centralt placerad i fonden av den ena axeln i S.

Den stora skoltomten omfattar ett större område (**Folkskolan 2 m.fl.)** i kvarteret Folkskolan mellan Skolgatan, Ringvägen och Linnégatan. Skoltomten utgör en sammanhållen enhet inom den större kulturmiljön, med en tydlig karaktär av institutionsmiljö från 1900-talets början, undan för undan utbyggd och kompletterad. Den monumentala f.d. folkskolan från 1910, i ofärgad kalkputs och gult tegel, är en av Hjos ståtligaste institutionsbyggnader från tidigt 1900-tal. I allt väsentligt är den fortfarande väl bibehållen. Anläggningen präglas också starkt av den stora tidstypiska centralskolebyggnaden från tidigt 1950-tal i gult tegel samt en gymnastikbyggnad från samma tid. Högvuxna lövträd ramar in mot söder. I söder ligger även mer sentida paviljonger samt den nyare delen av Guldkroksskolan. Den yngre delen är dock inte lika väl bibehållen till karaktären som de äldre skolbyggnaderna. Enstaka bostadshus från 1900-talets första del och mitt ligger i anslutning till skolmiljön.

Villakaraktären ger dock området dess huvudkaraktär. Kring **Snickaregatan** och dess möte med Skolgatan, i kvarteren Briggen och Skonaren, finns idag ett av Hjos mycket fina exempel på en tät och sammanhållen gatumiljö med välbevarade bostadshus och uthus från ca 1890-1910-tal samt några äldre villaträdgårdar i Skonaren. Snickaregatan präglas främst av villor och mindre flerbostadshus i 1½-2 våningar med vind i en ursprungligen ljusmålad enklare panelarkitektur som är mycket karaktäristisk. Snickaregatan har en tätare husplacering än i övriga området, här förekommer även att gavelfasad och gavelutsprång vetter ut mot gatan. Spjälstaket och lövhäckar inramar tomterna mot gatan. Det tätare bebyggelsemönstret ger gatumiljön en något mer stadsmässig karaktär än i övriga mer villabetonade område. Även Briggen 9 med ordenshuset Guldkrokens ros från 1891 anknyter i huvudsak till samma typ av panelarkitektur, om än i en något mer småskalig volym. På Skonaren 1 i korsningen mot Repslagaregatan finns en större privatvilla i putsarkitektur från 1920-talet i ett betydligt mer indraget läge på stor mer avskild villatomt.

Kring Snickaregatan liksom i övriga området spelar även de gamla villaträdgårdarna och staketen en stor roll förupplevelsen av den välbevarade tidiga 1900-talskaraktären. På Skonaren 2 och 3 finns gamla villaträdgårdar som ger särskilt stark karaktär till kulturmiljön.

Flertalet bostadshus kring Snickaregatan har renoverats på senare år, flera har dock fortfarande ursprungliga tidstypiska panelfasader, verandor, dörrar, fönster och listverk etc. Nästan alla har en ursprunglig volym i behåll, vilket dominerar det goda helhetsintrycket av

1900-talets början som vilar över Snickaregatan. Liksom i övriga delar av området är de ljusmålade uthusen från samma tid i enkel panelarkitektur mycket viktiga delar av kulturmiljön vid Snickaregatan (se avsnitt Karaktärsdrag). Snickaregatan är idag en av Hjos främsta bevarade äldre gatumiljöer utanför Gamla staden.

Flera fastigheter vid Snickaregatan har kulturhistorisk värdefull bebyggelse. T.ex. **Briggen 4 och Skonaren 3** är karaktäristiska mindre bostadshus i det tidiga 1900-talets panelarkitektur. **Skonaren 2** från 1904 är däremot ett större villapräglat bostadshus med rikligt listverk och en ståtlig spröjsad glasveranda i två våningar. **Briggen 3** från ca 1890-1900 är en välbevarad gårdsmiljö vars varsamt omhändertagna bostadshus ger exempel på en ursprunglig färgsättning med panelfasad i mättat blekgult och fönster i engelskt rött. **Briggen 9** med ordenshuset Guldkrokens ros från 1891 har flera tidstypiska originaldetaljer såsom panel, fönster och listverk från sent 1800-tal. Samma gäller den mycket ursprungliga stora putsade privatvillan **Skonaren 1** ritad 1924 av stockholmsarkitekten Jacob J:son Gate, som härstammade från Guldkroksbygden. På Skonaren 1 förstärks villamiljöns karaktär av en stor gammal villaträdgård med syrenhäck och gjuten mur med kullersten mot gatan.

Vad som kännetecknar bostadshusen kring Snickaregatan kännetecknar i stora drag även Skolgatan och Gärdhemsvägen, frånsett luftigare och i vissa fall längre indragna placeringar av villor. I områdets övriga del förekommer endast villor/egnahem.

Korspostfönster är vanligt förekommande i områdets lite äldre bostadshus, samt den i Hjo inte ovanliga fönstertyp som är ett tvåluftsfönster med en bred platt tvärgående spröjs. Sexspröjsade tvåluftsfönster förekommer främst bland egnahemmen. Kontrastmålning med ljusa bågar i mörkare karmar förekommer i den tidiga 1900-talsbebyggelsens bostadshus.

Kulturmiljöns olika delar länkas i hög grad samman av de sammanhållna och överblickbara gaturummen längs Snickaregatan, Gärdhemsvägen och Skolgatan.

Att så många bostadshus och uthus bevarar ursprunglig volym och fasadutformning, även på detaljnivå, ger en mycket viktig förutsättning för kulturmiljöns värden. Det bidrar i hög grad till det goda helhetsintryck av tidigt 1900-tal som vilar över området och som också bidrar till att bevara kulturmiljöns karaktär.

Övrig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Briggen och Skonaren ligger i nära anslutning: Vid Skolgatan 15, på **Briggen 1**, står en välbevarad ljusputsad flerbostadsvilla i 1940-talsfunkis under tegeltäckt valmat tak. **Briggen 7** vid Wallinsvägen 6 omfattar två sammanbyggda stora magasinslängor. De har ursprungligt bibehållen karaktär från ca 1900-1930, med blekgul fasspåntpanel och ljusbruna krysstagade dörrar.

Längs **Skolgatan i övrigt** i berörda delar av Fregatten och Skutan ligger villor och egnahem från framförallt 1910-talet. I södra delen av kvarteret Folkskolan vid övergången mot Gärdhemsvägen finns främst egnahem och villor från 1920- och 30-talet. Fregatten och Skutan har en mer oregelbunden tomtstruktur med fler större tomter än vad Briggen, Skonaren och villadelen av Folkskolan har.

I berörd del av kvarteret Galeasen vid Gärdhemsvägen i söder ligger den f.d. jordbruksfastigheten Gärdhem, vars ursprung i agrar bebyggelse fortfarande kan anas. Det kulturhistoriskt värdefulla Gärdhem, **Galeasen 1**, Gärdhemsvägen 15, knyter an till panelarkitektur från sent 1800-tal-1900, men huvudstrukturen är bondgårdens gamla mangård från sent 1800-tal med tidstypisk ljusmålad manbyggnad samt en bod och stor trädgård.

Karaktäristiskt för denna del är att det finns dels några få större villor, dels flera mindre villor, dels några små bostadshus som är mer att beteckna som egnahem. Villorna präglas främst av ljusmålad panelarkitektur från 1900-1915 med rikligt utformade verandor, snickeridetaljer, listverk etc. Sadeltaken kan ibland ha avvalmade gavelspetsar. 1920-1930-talsvillorna har ofta brutna takfall och fasad i ljusmålad fasspåntpanel eller i ljus puts. Liksom i övriga delar av området är de ljusmålade uthusen från samma tid i enkel panelarkitektur mycket viktiga delar av kulturmiljön.

I denna del av kulturmiljön har ett antal av kvarterens bostadshus renoverats på senare år och i samband med det genomgått flera förändringar. Det är dock kvarterens mer välbevarade äldre bostadshus som sätter prägel på helhetsintrycket. En av de bäst bevarade mindre villorna på Söder är **Folkskolan 3**, Gärdhemsvägen 20. Villan har mer prägel av 1910-tal. Den byggdes dock så sent som 1923 med torn, fasad i fasspåntpanel i brutet vitt och inbyggd spröjsad glasveranda samt fönster m.m. i engelskt rött. Sadeltak och torntak täcks fortfarande av grönmålad skivplåt som så många äldre villor i Hjo haft. Samtida uthus och trädgård ger en fint sammanhållen villamiljö som är av mycket stor betydelse för kulturmiljön i området. **Folkskolan Söder 11:3**, Gärdhemsvägen 16, har ett ljusmålat fasspåntpanelat bostadshus under brutet tegeltak samt ett samtida uthus. **Söder 11:3** ger ett gott helhetsintryck av en egnahemspräglad lite enklare utformad villamiljö från 1920-talet.

De lite större villorna ligger i Skutan, framför allt den stora Vegaholm från 1914, **Skutan 12**, Skolgatan 21. Vegaholm som är en av Söders större villor är med sin tidstypiska villaarkitektur fortfarande mycket ursprunglig exteriört, även vad gäller fasaddetaljer. Villan ligger långt indragen på den stora tomten, där en äldre trädgård samt två samtida gårdshus i en enkel panelarkitektur ger villamiljön en komplett inramning från 1910-talet. **Skutan 11**, Skolgatan 23, har en vinkelbyggd villa från 1900-talets början, omgiven av en stor villatomt med trädgård och sirlig järngrind.

De mer fåtaliga egnahemmen hör till de tidigare i Hjo och är en mer småskalig variant av villornas panelarkitektur, oftare med stilpåverkan från svensk och tysk nationalromantik. Ett gott exempel på detta är den kulturhistoriskt värdefulla **Fregatten 16**, Skolgatan 17, där hela egnahemsmiljön ger uttryck för 1910-talet.

Mariebergs handelsträdgård i kvarteret Fregatten är nybyggd på senare år och har en sentida utformning. Inne i kvarteret finns dock en liten grupp av små magasin, bodar och något växthus i trä och tegel från perioden 1920-1940-tal ca (**Fregatten, Söder 3:26**). Den minner om handelsträdgårdens tidiga verksamhet.

På nordsidan av Falköpingsvägen ligger kvarteret **Rönnen** som dels inrymmer mycket goda exempel på tidiga småindustrier/verksamheter längs stadens gamla infartsväg, dels innehåller fina prov på villabebyggelse från 1920-talet. Framför gäller detta **Rönnen 19**, Falköpingsvägen 8, dels med ett stort bilgarage byggt 1927 i en omsorgsfullt arbetad tegelarkitektur, dels en faluröd verkstadsbyggnad från tidigt 1900-tal med hög frontespis och småspröjsade fönster- och dörrpartier. Med sin karaktäristiska utformning och den stadsmässigt utformade tegelbyggnaden tillför byggnaderna mycket till kulturmiljön längs Falköpingsvägen. De minner även om att så här tedde sig ofta bebyggelsen längs de skaraborgska städernas tillfartsvägar i stora drag under en stor del av 1900-talet.

Bostadshuset på **Rönnen 19** är en lite större villa med en helt intakt exteriör från 1929, vilket är ovanligt idag och av stort värde. Det har en mer påkostad exteriör än grannvillan **Rönnen 4**, Falköpingsvägen 10, men båda följer en likartad utformning med en stram fasad i ofärgad kalkputs, spröjsade fönster i engelskt rött, klassicistiska exteriördetaljer och avvalmat eller brutet tegeltak. De två likartade villorna bildar en egen enhet, långt indragna på häckomgärdade villatomter med huggna grindstolpar mot gatan. Rönnen 4 har en genuin gammal villaträdgård och ett 1920-talspräglat uthus med svängt takfall. **Rönnen 18,** Falköpingsvägen 6, har ett mer egnahemspräglat litet bostadshus i trä från ca 1920-talet.

Kvarteren Violen och Linnean ligger längst ut i V på sydsidan av Falköpingsvägen. Här var stadens utkant på 1920- och 1930-talen. Då byggdes här några egnahem med locklist- eller fasspåntfasader under brutna takfall. Några hade då små verkstäder eller motsvarande på tomten. Ett fortfarande gott exempel på välbevarad egnahemsbebyggelse är främst **Violen 8**, Falköpingsvägen 5 från 1929. Violen 8 är ett av flera egnahem på Söder där bostadshuset ritades och producerades vid Andersfors snickerifabrik i Hjo.

Främst vid 1960-talets början bebyggdes ett mindre antal tomter kring Vinkelgatan och Falköpingsvägen med låga villor i en våning. De har en karaktäristisk sen 1950-talsutformning med fasad i slätt gult tegel under tegeltäckt flackt sadeltak. En del har garage i källaren medan andra byggdes med fristående garage. **Violen 6**, Falköpingsvägen 3, samt **Linnean 5**, Vinkelgatan 5, är ur kulturmiljösynpunkt de främsta exemplen på 1960-talsvillorna.

Något enstaka exempel på villor med en annan mer sentida utformning finns i området. De präglar inte helhetsintrycket eftersom de äldre villorna med bevarad karaktär fortfarande är tillräckligt många för att dominera.

Karaktärsdrag

Området karaktäriseras av olika bebyggelsekategorier som inbördes är väl samlade och sammanhållna. Dessa kännetecknas dels av villor och flerbostadshus i trä från 1900-talets tidiga del, dels av Guldkroksskolans institutionsmiljö i kalkputs och gult tegel från främst 1910-1950, dels av kyrkogårdens representativa parkmiljö från 1890-talet, dels av kvarteret Rönnens småindustri från ca 1920-tal samt putsade villor från samma tidsepok. Dessa olika delar förenas och länkas samman framför allt av tidsepoken ca 1890-tal – ca 1930-tal med

dess olika byggnadsstilar i panelarkitektur och typiska mer luftiga stadsplanemönster. Det lilla ordenshuset från 1891 på Briggen 9 anknyter i stort till samma typ av enkel men omsorgsfullt utformad panelarkitektur. I övrigt dominerar friliggande villor i villaträdgårdar, allt från det tidiga 1900-talets villor och små villabetonade flerbostadshus, till ett fåtal större villor i avskilda lägen på stora tomter, samt flera små egnahem på typiska grönskande öppna trädgårdstomter. 1960-talets små gula tegelvillor i områdets västra del ansluter i stora drag till samma villatradition men med enklare utformade villatomter.

Bostadshusen i kulturmiljön (se även under Beskrivning/karaktärisering) ligger i indraget läge från gatan med spjälstaket eller lövhäck kring tomten som ofta har inslag av fruktträd, blomsterrabatter etc. De är uppförda i 1-1½-2 våningar, ibland med vinkelställd huskropp (främst Snickaregatan), i några fall med glasad eller veranda i vinkeln. Bostadshusen har i regel fått behålla en ursprunglig volym, med några undantag som fått mindre tillbyggnader. Den ursprungliga volymen och fasadutformningen är av stor betydelse för att kulturmiljön så väl har behållit karaktären av tidigt 1900-tal. Nästan alla bostadshus präglas av panelarkitektur med fasad av spåntad panel, varav de från 1890-1910-tal har ofta dekorativa listverk, verandor och små vindsgavelfönster samt har sadeltak. 1920-1930-talshusen kan även ha brutet tak. De putsade husen är relativt få (se respektive beskrivning). Generell taktäckning är tegel eller slät plåt, ursprungligen målad skivplåt i rött eller grönt(sistnämnda främst på lite äldre hus, se t.ex. Folkskolan 3). I kv. Skutan finns även exempel på gårdshus från tidigt 1900-tal som är utformade som små bostadshus i en enkel panelarkitektur under sadeltak.

Uthusen kring framför allt Snickaregatan/Skolgatan/Gärdhemsvägen är mycket viktiga delar av kulturmiljön. De är envåningsbyggnader som i regel är byggda ungefär samtidigt som bostadshuset. De står i tomtgräns och följer nästan alltid bostadshusens utformning. Fasaden är i regel utförd i en enkel ljusmålad panelarkitektur (spåntad panel eller locklistpanel), med spröjsade eller fyrdelade fönster, ofta krysstagade dörrar, ibland enklare dekorativa listverk. Sadeltak, valmat tak eller pulpettak är vanligast förekommande, ibland papptäckt, ibland skivtäckt med plåt på traditionellt vis för Hjo målad i rött eller grönt, ibland tegeltäckt.

Särskilt längs Snickaregatan och mötet med Skolgatan bildas en sammanhängande bebyggelsemiljö som ger en mycket god bild av Hjo vid början av 1900-talet – mycket viktigt att bevara dess stora grad av ursprunglighet.

Institutionsmiljöerna Kyrkogården och Guldkroksskolan bildar egna avgränsade miljöer som öppnar sig inåt och är mer eller mindre slutna utåt. Samtidigt har de en monumental utformning i anläggning och bebyggelse som är mycket betydelsefull och har stort genomslag i kulturmiljön. Båda är dock väl förankrade i områdets karaktär av 1890-1930-tal genom den institutions- och parkkaraktär som präglar båda enheterna. Guldkroksskolan karaktäriseras av den i volym, material och exteriör utformning dominerande gamla Folkskolan samt 1950-talets stora friliggande skolbyggnader i gult tegel med omsorgsfull fasadutformning. Senare tiders tillägg i skolmiljön är underordnade dessa. 1890-talets

kyrkogård med dess utåt höga slutna murar, stora påkostade entréer i sten och järn samt den högvuxna trädkransen bildar en stor enhet som även fungerar som en parkanläggning kring vilken omgivande villabebyggelse är samlad. Gångstråken från port till port bidrar till att länka samman det omgivande områdets olika delar, inklusive portarnas långa siktvyer över gångarna.

Småindustrimiljön i Rönnen är tillsammans med kyrkogården en tydligt avläsbar årsring i stadens utveckling, eftersom deras karaktär av kommunikationsmiljö och utformning, bl.a. i falurött trä och rött tegel, vittnar om att man befinner sig vid en infartsväg och utanför Gamla stadens stadsgräns. Detta är idag Hjos främsta kvarvarande prov på en småskalig verksamhetsmiljö från det tidiga 1900-talets industrialism och är mot den bakgrunden mycket värdefull. Befintliga exteriörer är på så vis mycket viktiga att bevara. Anslutande villamiljöer med 1920-talsprägel i ofärgad kalkputs under tegeltak, i stora uppvuxna gamla villaträdgårdar med uthus ingår i samma bebyggelsehistoriska och miljömässiga sammanhang (se beskrivning).

Den småskaliga villabebyggelse från tidigt 1960-tal som finns vid Vinkelgatan och Falköpingsvägen i V kännetecknas bl.a. av låga envåningshus med källare. De har slät fasad i gult tegel med karaktäristiska, ibland indragna, entrépartier med sidoljus och tidstypiskt utformade dörrar i trä. Fönsterpartier framhävs genom radplacerade fönster eller markerade bröstningar. De oftast flacka taken täcks av tvåkupigt tegel.

Söder 3:19 Kyrkogårdens huvudentré.

Gällande skydd enligt KML

Hjo kyrkogård och gravkapell omfattas av KML 4 kap.

Ingår också i

Bevarandeplan för Hjo stads kyrkogård, Molander, L. Västergötlands museum 2010.

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets välbevarade ursprungliga karaktär av villa-, egnahems-, institutions- och småindustribebyggelse från 1890-1930 bevaras. Särskild hänsyn bör visas de små bebyggelsemiljöer, byggnadsobjekt och anläggningar som har något av en ”nyckelroll” i upplevelsen av kulturmiljöns värden såsom t.ex. Snickaregatan, Rönnens industri- och villamiljöer (Rönnen 19 och 4), Guldkroksskolans 1910-1950-talsbebyggelse på Folkskolan 2, Kyrkogården samt enstaka objekt såsom Briggen 1, Briggen 3, ordenshuset från 1891 på Briggen 9, Folkskolan 3, Galeasen 1, Skonaren 1, Skonaren 2 och Skutan 12.

Områdets bebyggelse bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Äldre uthus, häckar, hägnader och trädgårdar är också mycket viktiga att beakta. Uthuslängor i äldre villamiljöer spelar ofta lika stor roll som bostadshusen i den här kategorin av kulturmiljö och är på så vis också mycket viktiga att beakta. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning. Kyrkogårdens karaktär av områdets parkanläggning med stark förankring i stadsbilden är mycket viktig att bevara.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

• **Byggnadsobjekt**

Briggen 1 från 1947.

Briggen 3 från ca 1900.

Briggen 1, Skolgatan 15

Flerbostadsvilla från 1947, ritad av Erik Pettersson, J. Wennergrens Byggnads AB. Byggnaden är uppförd i två våningar med vind och källare med ljusbeige putsad fasad, samt två- och treluftsfönster och på vinden lunettfönster. Tälttak med tvåkupigt tegel. Hörntomt med smidesgrind o litet panelklätt uthus samt ett garage i fasspåntpanel. Briggen 1 är en av Hjos mer ursprungliga exempel på en tidstypisk flerbostadsvilla från 1940-talet. Mot den bakgrunden är Briggen 1 av stort kulturhistoriskt värde.

Briggen 3, Snickaregatan 5

Varsamt renoverat vinkelbyggt bostadshus från ca 1900, uppfört i 1½-2 våningar med blekgul liggande fasspåntpanel, ljusbruna dörrar samt spröjsade två- och treluftsfönster, under tvåkupigt tegeltak samt en låg tornhuv i röd slät plåt. Stor rikt spröjsad glasveranda mot gårdssidan. Öppen tomt med yngre bod, fruktträd och spjälstaket. Briggen 3 är en av Hjos fina exempel på ett mindre flerbostadshus från tiden runt 1900 utformat i en enkel men karaktärsfull panelarkitektur. Det är även ett viktigt karaktärsobjekt i kulturmiljön vid Snickaregatan. Mot den bakgrunden är Briggen 3 av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Briggen 4 från ca 1900.

Briggen 7 med gårdslängor fr. ca 1900-1930.

Briggen 4, Snickaregatan 3

Vinkelbyggt bostadshus från ca 1900 i två våningar med ljusgrå liggande fasspåntpanel och listverk i brutet vitt. Huset har varierade fönsterformer som hör samman med panelarkitekturens i 1900-talets början – korspostfönster, sexdelade fönster och i gavel spetsbågiga fönster. Entrén har pardörr av äldre typ med fyllningar och spröjsat glas. Med sin tidstypiska exteriör är huset även ett karaktärsobjekt i kulturmiljön vid Snickaregatan.

Briggen 7, Wallinsvägen 6

Två i vinkel sammanbyggda stora gårdslängor från ca 1900-1930, inrymmande magasin och f.d. uthus eller stall Fasad i blekgul liggande/stående fasspåntpanel, spröjsade fönster och krysstagade dörrar i ljusbrunt, sadeltak med tvåkupigt tegel, yttertrappa i trä till vind. I sent 1900-tal gjordes en tillbyggnad på tvåvåningslängan. Under efterkrigstiden inrymdes här lokaler för en el-firma, därefter var här klubblokaler. En i huvudsak ursprunglig exteriör från tidigt 1900-tal, inklusive färgsättning. Ur kulturhistorisk synpunkt, såväl som ur allmän stadsmiljösynpunkt, är det mycket viktigt att bevara den här kategorin lite enklare verksamhetsbyggnader.

Briggen 9 *Ordenshuset Guldkrokens ros, f.d.,* Skolgatan 13

Envåningshus med vind byggt 1891 med Ordenslokal till Godtemplarordens Guldkrokens ros samt en vaktmästarbostad. Exteriören är fortfarande mycket välbevarad, frånsett sentida plåttak. Fasadens blekgula spåntade panel, listverk, korspostfönster etc. är original. OBS den ena skorstenen som är en attrapp för symmetrins skull, gjord i trä. En liten vindskupa tillkom senare och entrépartiet byggdes in troligen 1930-1940-tal. Bod från ca 1900-talets början med spåntad panel. Ordenshuset är av mycket stort kulturhistoriskt värde i egenskap av välbevarad äldre folkrörelsebyggnad, här inkluderas även den exteriört oförändrade boden.

Briggen 9 från 1891.

Gamla folkskolan från 1910.

Folkskolan 2 m.fl., Skolgatan 10, *Guldkroksskolan*

Skolmiljö med ett par generationer skolbyggnader med f.d. folkskola och centralskola samt successivt tillkomna institutionsbyggnader såsom t.ex. gymnastiksal. Åt V ligger den sent tillkomna yngre skolanläggningen som inte uppmärksammas här. S om gamla folkskolan står högvuxna lövträd. Den monumentala f.d. folkskolan, med en rikt utformad exteriör bl.a. sockelparti i huggen sten, samt fasad i ofärgad kalkputs och gult ”göteborgstegel”, ritades av arkitekten Lars Kellman och invigdes 1910. Nya fönstertyper från 1900-talets senare del har i våra dagar ersatts med fönster som mer påminner om de ursprungliga som funnits, frånsett de bytta källarfönstren. En separat stor tidstypisk centralskola, uppfördes efter ritningar av arkitekt Vilhelm Andersson, Skövde, daterade 1947 men utvecklade och kompletterade i samband med att bygglov beviljades 1950. Skolhuset har hög källarvåning, två våningar och vind med fasad i gult skiftningsrikt tegel, samt tvåluftsfönster och flackt sadeltak med enkupigt tegel. Mellan skola och gymnastiksal finns regnskydd i form av ett tidstypiskt motfallstak på ett betongstativ. 1953 uppfördes gymnastikhus m.m. i två våningar och källare med fasad i gult skiftningsrikt tegel, upptill stora fönsterband i vitt och enkupigt taktegel. Entrén har originaldörrar i ek/glas från 1950-talet. Gymnastikhuset ritades av arkitekt Bo Boustedt, Kungälv, (konstruktionsritningar och situationsplan av Titus Kvist Konsulterande Ingenjörsbyrå, Göteborg). Liten yngre tillbyggnad. Pulpettaktäckt länga i gult tegel från ca 1960-talets mitt med uppglasad vägg med endast bröstningar/fönsterband i blått o vitt. Enstaka andra byggnader, bl.a. några i sen tid förändrade mindre bostadshus, ligger i skoltomtens utkant. De två skolhusen och gymnastikhuset står för mycket stort kulturhistoriskt värde, i övrigt uppmärksammas främst helhetsmiljön i stort.

Folkskolan 2, skolhus fr. 1950.

Folkskolan 3, Gärdhemsvägen 20

Villa byggd 1923 med mycket välbevarad exteriör med torn med flöjel, fasad i liggande fasspåntpanel i brutet vitt, och inbyggd spröjsad glasveranda i original. Sadeltak och torntak täcks fortfarande av grönmålad skivplåt. Uthus från 1920-talet med fasad av liggande fasspåntpanel. Villatomten med fruktträd, blomster och buskage avgränsas av ett falurött spjälstaket mot gatan. Folkskolan 3 är ett av Hjos finaste exempel på en ursprungligt bevarad liten villa i sitt slag och är mot den bakgrunden av mycket stort kulturhistoriskt värde, vilket inkluderar även villamiljön i stort.

Folkskolan Söder 11:3, Gärdhemsvägen 16

Bostadshus från 1920-talet med tegeltäckt brutet tak, fasad av blekgul fasspåntpanel samt stora fönster med två mittposter och vita bågar och gröna karmar, samt gavelförstukvist med gallerverk i trä. Uthus från 1920-talet med blekgul fasspåntpanel, gröna krysstagade dörrar och tvåkupigt taktegel. Söder 11:3 ger med bostadshus och uthus ett gott helhetsintryck av en egnahemspräglad lite enklare utformad villamiljö från 1920-talet och är därmed av stort kulturhistoriskt värde.

Folkskolan 3 fr. 1923.

Folkskolan Söder 11:3 fr. 1920-talet.

Fregatten 16 fr. 1918-1919.

Fregatten, Söder 3:26 16 fr. 1920-1940-tal.

Fregatten 16, Skolgatan 17

Litet bostadshus från 1919-1920 byggt i en våning med vind och med fasad i vitgul liggande fasspåntpanel, samt engelskt röda originalfönster från 1919-1920 och olivgröna foder, allt under brant spetsigt sadeltak med tvåkupigt tegel. Huset har en sentida men anpassad tillbyggnad som anknyter till ursprungshusets utformning. Liten villaträdgård från tidigt 1900-tal med smidesgrind och nätstaket. Välbevarad villamiljö från tidigt 1900-tal.

Fregatten, Söder 3:26, Skolgatan

I tomtgräns innanför handelsträdgården ligger en tät grupp av små byggnader, troligen främst från 1920-1940-tal med ursprung som drivhus, magasin, uthus, verkstad och brygghus. Exempelvis finns en liten tegelbyggnad under avvalmat sadeltak med hög tegelskorsten och tvåkupigt taktegel. En länga har faluröd stående och liggande panel, stor murstock och skorsten i rött tegel. Ett magasin har fasad i faluröd liggande fasspåntpanel, vita småspröjsade fönster och tvåkupigt tegeltak.

Galeasen 1 Gärdhem fr. 1890-talet.

Linnean 5 från 1962.

Galeasen 1 *Gärdhem,* Gärdhemsvägen 15

Gärdhem fanns som jordbruksfastighet innan staden expanderade åt detta håll i tidigt 1900-tal. Det stora bostadshuset från sent 1800-tal påminner om en manbyggnad på en bondgård från den tiden. Huset har bl.a. ljusgul spåntad panelfasad och stor spröjsad glasveranda samt mot baksidan frontespis och utbyggt trapphus. En bodlänga från ca 1900-talets början har ljusgul pärlspåntpanelfasad. Husen inramas av en stor gammal trädgård med grusgång, fruktträd, blomster och rosenbuskar. Gärdhem har med sin lokala historia och byggnader med välbevarad utformning från sent 1800-tidigt 1900-tal mycket stort kulturhistoriskt värde.

Linnean 5, Vinkelgatan 5

Liten villa ritad 1962 av Yvon Holmbäck, Hjo, som även var byggherre. Villan har en sen 1950-talsprägel med fasad i gult tegel, sidoindraget entréparti och vita en- och tvåluftsfönster i bruna karmar samt ett stort fyrdelat fönsterparti med ram av fjällpanel.

Rönnen 4, Falköpingsvägen 10

Villa med stark 1920-talsprägel men byggd så sent som 1934, i en våning med källare och inredd vind som påminner om grannhuset Rönnen 19 men är mindre. Byggmästare var Tage Johansson. Huset har fasad i ofärgad spritputs (kalkputs), slätputsade hörnpilastrar och fint profilerad taklist i slätputs. De spröjsade fönstren är engelskt röda. Brutet takfall med frontespis och tvåkupigt tegel. Uthus under rödmålat plåtavtäckt svängt valmat tak, med fasad i grå liggande spåntad panel. Tomten omfattar en fin gammal villaträdgård med frukt- och kökskrädgård samt blomsterrabatter och planteringar, inklusive stora cypresser, den inramas av häckar. Sirlig järngrind mellan granitstolpar. Mycket fint sammanhållen helhetsmiljö med 1920-talets prägel, av stort kulturhistoriskt värde.

Rönnen 18 Falköpingsvägen 6

Bostadshus som trots vissa senare förändringar behåller en egnahemsprägel från 1920-1930-tal: Huset har bl.a. fasad i gulmålad locklistpanel och fönster med småspröjsade överdelar samt brutet tak med tvåkupigt tegel. Gårdshus/bod med locklistpanel, spröjsade fönster i grönt/vitt och sadeltak med flacktegel. Gulmålat garage. Allt omges av en trädgårdstomt.

Rönnen 4 från 1934.

Rönnen 18 med prägel av 1920-1930-tal.

Rönnen 19 fr. ca 1920-tal.

Rönnen 19, Falköpingsvägen 8

Rönnen 19 inrymmer dels en större villamiljö dels f.d. bilgarage- och verkstadsbyggnader, allt från ca 1920-talet. Här har även funnits en bensinmack. F.d. verkstadsbyggnad i en våning med vind och fasad av faluröd liggande fasspåntpanel med stora småspröjsade olivgröna fönster. Längan har förhöjt mittparti med frontespis med brutet tak, i övrigt sadeltak med tvåkupigt tegel. I tomtgräns står ett stort f.d. bilgarage byggt 1927 i tegelarkitektur med bl.a. plåtavtäckt pulpettak, stora spröjsade stickbågiga fönster, välvd frontespis och hög tegelskorsten. Byggnaderna är av mycket stort kulturhistoriskt värde i egenskap av välbevarade småskaliga industriminnen från industristaden Hjos tidiga 1900-talshistoria. Villan ligger indragen på en stor villatomt, med almhäck och huggna grindstolpar mot gatan. Husets karaktär är ca 1920 men det tillkom först 1929, med Birger Andersson som byggmästare. Orörd exteriör med fasad i ofärgad spritputs (kalkputs), sexspröjsade engelskt röda fönster och entré med släthuggna kolonner. Avvalmat sadeltak med enkupigt tegel och små halvrunda takkupor. Villan är av mycket stort kulturhistoriskt värde, exteriören är mycket ursprunglig och ett av Hjos bästa exempel på en tidstypisk villa från den här perioden.

Rönnen 19, villan från 1929.

Skonaren 1 från 1924.

Skonaren 1, Skolgatan 9

Villa ritad av stockholmsarkitekten Jacob J:son Gate 1924, i en våning och stor inredd vind under valmat brutet tak med glaserat brunrött tegel. Huset har sockel i huggen sten, fasad i vit spritputs med släta hörnlisener och kraftfull taklist med tandsnitt samt småspröjsade stora tvåluftsfönster. Entréparti med kolonner och originaldörr samt balkong med smide och sten. Mycket hög detaljeringsgrad med stor ursprunglighet. Stor gammal villaträdgård med syrenhäck och gjuten mur med kullersten mot gatan. Väl bevarad villamiljö av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Skonaren 2, Skolgatan 11

Villaliknande vinkelbyggt bostadshus uppfört 1904, med C-G Johansson som byggmästare, i två våningar och vind med sockel av huggen sten, fasad i gul liggande fasspåntpanel, listverk i ljust grått, fyrdelade fönster med bred mittspröjs i brunt/vitt, plåtavtäckt sadeltak. Tomt med lövhäck mot Snickaregatan. Bod med liggande fasspåntpanel och valmat papptak samt profilerad röd tegelskorsten. I tomtens inre del en gammal trädgård. Välbevarad villamiljö från tidigt 1900-tal av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Skonaren 2 från 1904.

Skonaren 3, *Hagaberg,* Repslagaregatan 7

Bostadshus från ca 1900 med liggande fasspåntpanel, senare renoverat men i stort med ursprunglig karaktär i behåll. Mycket ursprungligt uthus från ca 1900 med liggande fasspåntpanel och krysstagade dörrar i blekgult och ljusbrunt. Stort uthus med liggande fasspåntpanel och skorsten i rött tegel. Äldre villaträdgård mot Snickaregatan. Gott helhetsintryck av äldre villamiljö. De välbevarade äldre uthusen och deras höga grad av ursprunglighet ur kulturhistorisk synpunkt är mycket betydelsefulla för villamiljöns karaktär från tiden runt 1900.

Skonaren 3, uthus fr. 1900-talets början.

Skutan 11, fr. 1900-talets början.

Skutan 11, Skolgatan 23

Vinkelbyggd villa från 1900-talets början med fasad av benvit liggande fasspåntpanel, profilerat listverk och gavelsnickerier samt rikt spröjsat entréparti. Fönstren är delvis bytta och huset är i sen tid tillbyggt bakåt med uterum. Om- eller nybyggt gårdshus. Villan ligger i indraget läge och omges av en trädgårdstomt med bl.a. tuktade lövträd, syrener, spjälstaket och en sirlig smidesgrind mellan huggna stenstolpar.

Skutan 12, *Vegaholm,* Skolgatan 21

Stor villa i panelarkitektur från 1914 med representativt indraget läge i stor villaträdgård. Huset uppfördes för en av ägarna till Johanssons vagnsfjäderfabrik, (i kvarteret Vallgården), byggmästare var Sandel Johansson. Det karaktäriseras bl.a. av avvalmat brutet tak, framskjutande mittparti, en tvåvånings glasveranda, fasad i fasspåntpanel och stora fönster med två mittposter. Två jämngamla gårdshus med bl.a. liggande fasspåntpanel och spröjsade fönster under tegeltak. Vegaholm är i sin helhet en av områdets främsta villamiljöer från tidigt 1900-tal och är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Söder 3:19 Hjo kyrkogård och begravningskapell, Falköpingsvägen o Linnégatan

Den rektangulära kyrkogården från 1890-talet med högresta gamla lövträd avgränsas dels mot V och O av ett trästaket, dels mot N och S av höga gjutna murar med rullsten och krön av kalkstenshällar. Entréerna har klotkrönta eller toppiga grindstolpar av huggen sten som bär upp smidda grindpar. Gångsystemet präglas av en öst-västlig huvudaxel som korsas vinkelrät av grusgångar som delar in gravkvarteren. Kyrkogårdens karaktär är fortfarande välbevarad inklusive många äldre gravanläggningar, ofta med tidstypiska vårdar med inskrifter och titlar typiska för livet i Hjo stad. Det klassicerande vita slätputsade begravningskapellet uppfördes 1898 och försågs 1930 med en gravkällare. 1971 utvidgades byggnaden åt söder med en fönsteraxels längd och en sakristia tillbyggdes. Tillbyggnaden ritades av O. H. Olofsson arkitektkontor i Skövde. Renovering har även gjorts i början av 2000-talet. Kyrkogården är en av Skaraborgs välbevarade stadskyrkogårdar från sent 1800-tal och är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Skutan 12 Vegaholm fr. 1914.

Söder 3:19 Hjo kyrkogård Kapell fr. 1898.

Violen 6, Falköpingsvägen 3

Liten villa från 1960-talets början i gult tegel med vita tvåluftsfönster i gröna karmar och entré med smidesräcke under sadeltak med tvåkupigt tegel och gul tegelskorsten. Tidstypiskt öppen villaträdgård, som med sin karaktär förstärker det goda intrycket av bostadshusets tidstypiska sena 1950-talsexteriör.

Violen 8, Falköpingsvägen 5

Bostadshus ritat 1929 av Petrus Boman, Andersfors snickerifabrik, Hjo. Mindre förändringar exteriört har utförts på 1980- och 1990-talen. 1920-talsprägeln består dock som helhet med ljusgrå lätt profilerad locklistpanel, entré med vita kolonner samt sex- och niospröjsade fönster under brutet tegeltak. Öppen villatomt.

Violen 6 fr. 1960-talets början.

Violen 8 fr.1929.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

-

Områdets avgränsning

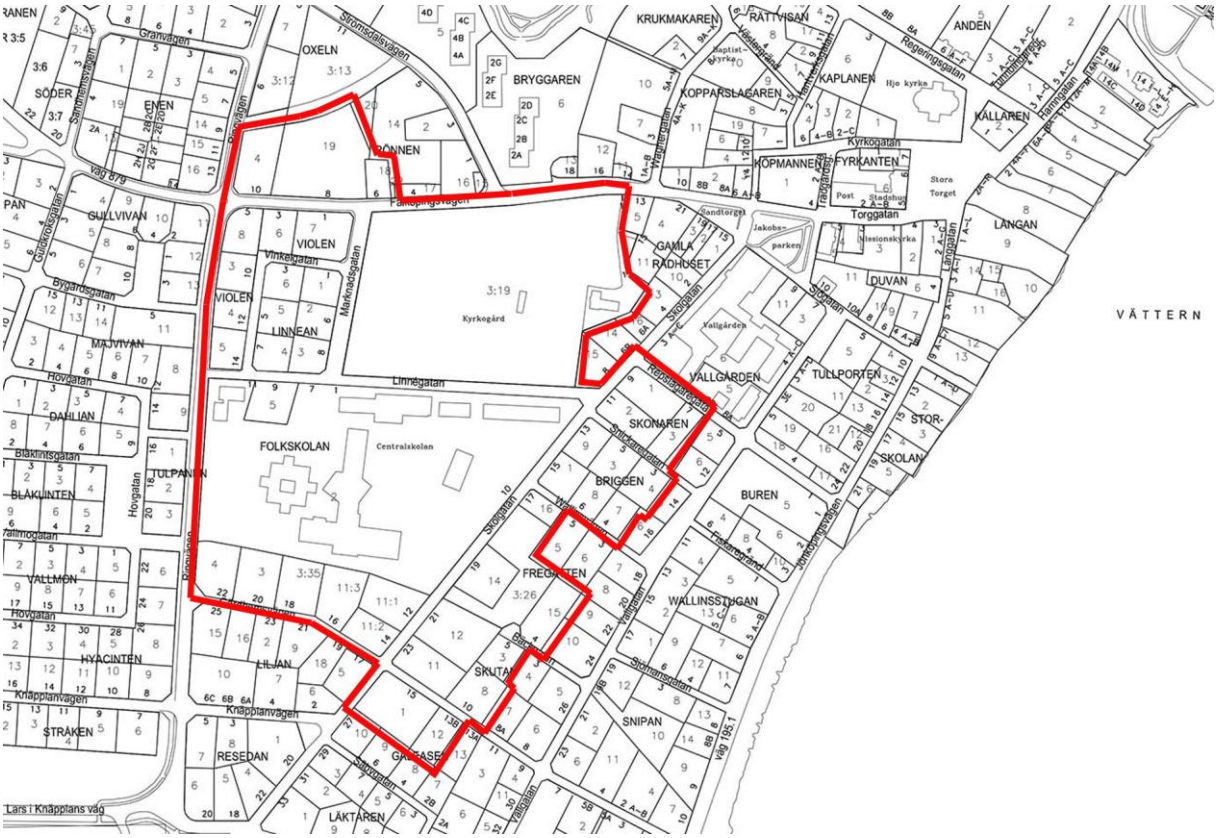

Nubben 7 m.fl. vid Styrmanvägen.

20. Skruven m.fl.

Motiv och värdering

Kulturmiljö av stort värde som ett gott exempel på stadsplanering och bostadsbyggande under andra halvan av 1970-talet. Planens utformning är mycket karaktäristisk för tiden med bostadshusen rytmiskt placerade utefter säckgator. Helheten är mycket väl sammanhållen, vilket bl.a. beror på att området och dess bebyggelse är planerat och uppfört i ett sammanhang, medan de enskilda byggnaderna i olika hög grad genomgått förändringar. Sammanhållande karaktärsdrag är bl.a. enfamiljshusens utformning och volymer i 1 eller 1 ½ våningar med putsade bottenvåningar och panelklädda gavelrösten. Grupphusområdet speglar tydligt såväl arkitektoniska strömningar som andra förutsättningar som styrde bostadsbyggandet under 1970-talet. För den sammanhållna karaktären är det av stort värde att husens fasad- och takmaterial bevaras, liksom de ursprungliga balkongernas, fönstrens och entrépartiernas utformning. Det är även viktigt att områdets utvändiga miljö med säckgator, låga staket och häckar och omgivande grönområde i nordväst mm bibehålls.

Bakgrund

Ända fram till mitten av 1900-talet sträckte sig åkrar och betesmark norr om Hjo stad ända fram till Hjo – Stenstorps bågformade sträckning i stadens norra del. I takt med stadens utvidgning norrut fick tidigare jordbruksmark ge plats för bostäder, industrier och annan verksamhet. På äldre åker- och betesmark strax norr om Almedal och Sjöryd, planerades och

byggdes i slutet av 1970-talet ett grupphusområde med småhus på nordvästra sidan om landsvägen mot Karlsborg. Området kallas ibland Almedalsområdet. Småhusen uppfördes i ett par olika etapper med början 1976 och i ett par olika modeller, såväl enplanshus som 1 ½-plansvillor. Grupphusområdet uppfördes av J Wennergren Byggnads AB efter ritningar av Hagebratt Arkitektkontor, Hjo.

Beskrivning/Karaktärisering

Grupphusområdet från 1970-talets andra halva med friliggande villor i 1 eller 1 ½ våningar ligger nordväst om Karlsborgsvägen, mitt emot infarten till Hjo campingplats. Kulturmiljön utgörs av kvarteren Bulten, Nubben, Spiken och Skruven samt nordöstra delen av kvarteret Niten. I kvarteret Niten finns dessutom två äldre bostadshus, under senare tid ombyggda och utan koppling till grupphusen från 1970-talet. Grupphusområdet inramas av grönområden med gräsytor och uppvuxna träd samt i sydväst en liten bäck.

Området karaktäriseras av enfamiljsvillor uppförda i slutet av 1970-talet som nyckelfärdiga bostadshus i ett grupphusområde, där man trots att bostadshusen endast utgörs av ett par typer medvetet eftersträvat variation i planläggningen och utformning av villorna. I områdets centrala del påbörjades 1976 ungefär tjugo villor i form av 1 ½-plansvillor vid Styrmansvägen, Kaptensvägen och Lotsvägen. Villorna ligger i kvarteret Nubbens nordöstra del och i kvarteren Skruven och har likartad utformning, där varannan villa placerades med långsidan mot gatan och varannan med gaveln mot gatan. Ett par år senare följdes dessa av ungefär tio enplansvillor i kvarteren Nubben och Spiken på var sida om Matrosvägen. I kvarteret Spiken ligger dessa hus med långsidan mot Matrosvägen, medan villorna i kvarteret Nubben vänder gavlarna mot samma gata. Även i kvarteret Bulten, som avgränsar området mot nordost, uppfördes friliggande villor i 1 ½ våning, något snett placerade med gavlarna mot Kaptensvägen och med garage mellan bostadshusen, vilket nästan ger intryck av kedjehus. I denna del av området har de enskilda bostadshusen genomgått relativt stora förändringar, medan planläggningen är intakt och alltjämt ett fint exempel på ambitionen att skapa omväxlande gaturum i grupphusområdet. I kvarteret Niten ligger tre villor med samma grundutförande som områdets villor i övrigt, men av lite annorlunda detaljutformning, dock sinsemellan lika och uppförda vid samma tid som övriga grupphus. De tre villorna är liksom flertalet bostadshus i området byggda i 1 ½ våning, men utmärker sig genom att taket skjuter ut över ena gavelns balkong, vilket ger ett originellt intryck.

Kulturmiljöns kärna utgörs av bebyggelsen i kvarteren Nubben, Skruven och Spiken. Karaktäristiskt för småhusen i denna del av grupphusområdet är fasadernas spritputsade bottenvåningar och gavelrösten klädda med lockpanel, små fribärande skärmtak samt tak täckta med mörka cementpannor, såväl vad gäller enplansvillorna som 1 ½-plansvillorna. Ett annat gemensamt drag är att bostadshusen i grupphusområdet byggts utan källare, vilket är mycket typiskt för tiden efter oljekrisen 1973-74, då oljepriserna steg mycket kraftigt och många bostäder istället började värmas upp med billig elektriskt ström. Oljeeldning, som under efterkrigstiden varit den dominerande värmekällan i Sverige, krävde pannrum och oljetank, vilket nästan uteslutande förlades i villornas källarvåning. Uppvärmning genom

direktverkande el krävde inga sådana utrymmen, vilket var en av orsakerna till att källarlösa hus fick stort genomslag under 1970-talets andra hälft. De uteblivna utrymmena i källarvåningarna kompenserades många gånger med en halv övervåning, därav de allt vanligare 1 ½-plansvillorna vid denna tid. På några av villorna i området kan man även ana romantiserande drag som spröjsade fönster och träbalkonger, en reaktion mot modernismens ideal från föregående decennier. 1 ½-plansvillorna har plåtklädda takkupor, medan enplansvillorna saknar detta, utom i något enda fall där en takkupa tillkommit i sen tid. De fönster som upplevs som ursprungliga i området är mörkmålade/laserade och utförda med spröjs. Många fönster är dock utbytta mot vita enluftsfönster. Fribärande skärmtak utan stödjande stolpar skjuter ut framför bostadshusens entréer och är liksom de stora takytorna täckta med mörka cementpannor. Trädgårdarna utgörs till stor del av gräsmattor med prydnadsbuskar och mindre träd, och avgränsas från gatorna genom låga trästaket eller häckar. Det mest sammanhålla intrycket ger enplansvillorna i kvarteret Nubben vid Matrosvägen, med sina vita bottenvåningar, rödmålade gavelrösten, mörka takpannor och rödmålade garage. I övrigt har områdets bostadshus idag olika kulörer och har genomgått förändringar i olika hög grad. Bland de mest välbevarade villorna bör följande nämnas: Niten 1, 2 och 3, Nubben 6 och 7, Nubben 8-13, Skruven 4, 5 och 6 samt Spiken 2.

Grupphusområdet präglas i mycket hög grad av det sena 1970-talets idéer om variation i planering och utformning av bostadsbebyggelse, i sig en reaktion mot modernismen, liksom av andra omständigheter som styrde bostadsbyggandet. Bostadshusen i området har i olika hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär, men området som helhet uppvisar en väl sammanhållen karaktär.

Karaktärsdrag

Grupphusområdet karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med friliggande villor uppförda i en eller 1 ½ våning utan källare. Bostadshusen utgörs endast av ett fåtal typer, men genom medveten variation i planläggning har ett varierat gaturum åstadkommits, samtidigt som de likartade bostadshusen ger området en sammanhållen karaktär. Det sammanhållna intrycket hänger till stor del samman med att grupphusområdet är planerat och uppfört som en helhet, en helhet som bevarats väl fram till våra dagar. Bostadshusen präglas av bottenvåningarnas spritputsade fasader med gavelrösten av lockpanel, takytornas mörka cementpannor och de enkla skärmtak över entréerna. I spröjsade fönster och träbalkonger kan man ana en reaktion mot modernismens ideal, typiskt för tiden efter miljonprogrammet. Den sammanhållna karaktären förstärks av den varierade men samtidigt regelbundet upprepade planläggningen där villornas långsidor respektive gavlar vänder sig mot de tidstypiska säckgatorna.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av väl sammanhållet grupphushusområde från 1970-talets andra hälft bevaras. Även garage och trädgårdar bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

• Fornlämningar

-

• Byggnadsobjekt

Här uppmärksammas inte några enstaka byggnader. Det är områdets helhet som är mest betydelsefull. De mest välbevarade byggnadsobjekten nämns under rubriken Beskrivning/ Karaktärisering.

Niten 1

Nubben 8 m.fl.

Skruven 5 och Skruven 4

Spiken 2

- **Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt**

-

Kulturmiljöns avgränsning

Villa Viktoria och Hotel Bellevue i den sydvästra delen av stadsparken.

21. Stadsparken

Motiv och värdering

Kulturmiljö av mycket stort värde då anläggningen är en mycket god representant för de vattenkuranstalter som var verksamma under 1800-talet och 1900-talets början. Vattenkuranstalten i Hjo var en av de främsta i sitt slag i Sveriges inland och representerar en verksamhet som vid sekelskiftet 1900 fanns på många håll i landet. Såväl park som bebyggelse är i en nationell jämförelse välbevarade, och anläggningen har genom sin ålder och genuina prägel ett stort symbolvärde för trästaden Hjo. Parken är ett vackert exempel på den s.k. tyska trädgårdsstilen, som var vanlig under 1800-talets senare del. Kurortsbebyggelsen är väl sammanhållen, såväl vad gäller placering som utformning, och innehåller många välbevarade exempel på tidens rika panelarkitektur. Dessutom är villor och kurortsbyggnader bevarade i samklang med den omgivande parken, vilket bidrar till en fin helhetsupplevelse. Senare tiders tillskott bland bebyggelsen utgör en kontinuerlig fortsättning på kurortens verksamhet och speglar på ett mycket tydligt sätt senare tiders ideal vad gäller rekreation, bad och nöjesliv, men även modernismens genomslag inom arkitekturen.

Bakgrund

Hjo Vattenkuranstalt grundades 1876 och planerades strax norr om hamnen på rådman Goldkuhls lantegendom. År 1873 hade Hjo – Stenstorps järnväg invigts, och i kombination

med ångbåtstrafik till hamnen innebar de förbättrade kommunikationerna ett uppsving för Hjo, vilket även kurorten drog nytta av. De goda förbindelserna med övriga delar av landet, det vackra läget vid Vätterns strand och den pittoreska miljön med anlagd park för rekreation och flanerande och tilltalande bebyggelse för olika bad och behandlingar samt boende lockade välbeställda till vattenkuranstalten. Varmbadhus med societetssalong, schweizeri samt kallbadhus vid norra hamnpiren utgjorde den första tiden grunden i anläggningen, som inom några år kompletterades genom förvärv av det sedan tidigare uppförda järnvägshotellet (sedermera Hotell Bellevue) och ett par befintliga bostadshus (Villa Idun och Villa Götha). Fler bostadshus för kurortens gäster uppfördes (Villa Viktoria, Villa Flora, Villa Guldkroken, Villa Svea och Villa Eira) under 1880- och 90-talen, och placerades på rad mellan varmbadhuset och hotellet. Under denna expansiva period utvidgades även parken söderut. Utöver de byggnader som uppfördes i kurortens regi låg andra bostadshus och ekonomibyggnader i kurortens omedelbara närhet, t.ex. Villa Olga och Doktorsvillan samt magasin och uthus, som delvis hade koppling till den närbelägna järnvägen.

År 1903 förvärvades den s.k. tegelbruksjorden vid Vätterns strand så att en sammanhängande strandpromenad till Vindarnas udde i norr kunde anläggas och badhusparken fick den utbredning den sedan hade fram till nedläggningen 1935. Eirapaviljongen uppfördes 1906 och i mitten av 1910-talet ersattes kallbadhuset i hamnen med badhytterna vid strandbadet. Kurortens guldålder varade ungefär 1880-1920, då man vissa år hade upp till 700 gäster, men trots det ofta gick med förlust. Under 1920-talet minskade intresset för kurortsvistelse i inlandet. År 1932 brann Hotell Bellevue ned och tre år senare lades kurortsverksamheten ned.

Efter nedläggningen av verksamheten övergick området till att bli stadspark för Hjo stad och byggnaderna fick olika nya funktioner, bl.a. startade folkhögskolan i Hjo sin verksamhet i Villa Svea. Några byggnader försvann från området och andra byggdes om. Dessutom uppfördes nya byggnader, som t.ex. det nya varmbadhuset 1940. Efter det att Hjo – Stenstorps järnväg lagts ned 1967 revs stationshuset och en ny busstation byggdes strax intill stadsparken. Strandbadet levde vidare efter kurortstiden och 1969 anlades Guldkroksbadet med simbassäng. År 1971 uppfördes det nya Hotel Bellevue, en modernistisk skapelse i skarp kontrast till villorna i parken, som utvidgades till nuvarande storlek fem år senare. I mitten av 1980-talet byggdes en utomhusscen i parkens norra del, och det har även uppförts mindre byggnader för wc mm. Under senare år har värdet av stadsparken uppmärksammats och park och byggnader tagits om hand på ett ansvarsfullt sätt. Fråga har väcks om byggnadsminnesförklaring av Hjo stadspark och ett positivt beslut väntas inom kort.

Beskrivning/Karaktärisering

Kulturmiljön omfattar det parkområde med tillhörande bebyggelse som anlades för Hjo Vattenkuranstalt under senare delen av 1800-talet och tidigt 1900-tal, och sträcker sig från hamnen i söder till Vindarnas udde i norr, alltså det område som efter kurortens nedläggning kom att omvandlas till Hjo stadspark. Området omfattar även villor och annan bebyggelse i

direkt anslutning till kurortens västra del, Strandbadet med badhytter och Guldkroksbadet, Hotel Bellevue, det yngre varmbadhuset samt den f.d. busstationen. Kulturmiljön avgränsas sålunda av Bangatan och Karlsborgsvägen i väster och Vätterns strand i öster.

Området karaktäriseras av såväl den anlagda parken som den bebyggelse som uppförts i samklang med parken under kurortsperioden och därefter. Parken är utformad på 1870-talet av den tyske trädgårdsarkitekten Sternemann i den s.k. tyska trädgårdsstilen, men utvecklades efterhand som mark förvärvades. Den centrala delen av parken finns vid det f.d. varmbadhuset/societetshuset och präglas av välklippta gräsmattor, slingrande grusgångar, fontän och blomsterplanteringar. Viktig för parkens karaktär är även den stora mängden lövträd och den rika variationen i form av björk, bok, ek, lönn, hassel, alm mm. Parken utvidgades några år senare söderut mot hamnområdet i samma anda. Norrut avtar den välansade karaktären och i anslutning till bäcken och bäckravinen samt norr därom är miljön mer naturbetonad och frodig än den mer parkmässiga centrala och södra delen. I den norra delen av parken förekommer en del barrträd, till skillnad från den södra delen av parken. Till parkmiljön hör även utomhusscenen, anläggningar för idrott och rekreation i from av tennisbanor och bangolf, lekplatser, broar, parkbänkar och sittplatser, broar och lyktstolpar m.m.

Kurortsbebyggelsen karaktäriseras till stor del av det sena 1800-talets påkostade panelarkitektur, med träpanel i olika ledder, stora taksprång, plåttak och rik tillgång på snickeridetaljer, där exteriörerna är målade i en tidstypiska kulörer. Varmbadhuset med societetssalonger byggdes till invigningen 1878 och var anläggningens kärna, vid 1900-talets mitt reducerad i storlek genom rivning av sidoskeppen. Bostadshusen i parken fanns i ett par fall redan innan vattenkuranstalten anlades (den befintliga manbyggnaden på egendomen, sedermera Villa Idun samt Villa Götha), medan andra byggdes under 1880-talet (Villa Flora 1882, Villa Viktoria 1882 och Villa Guldkroken 1885) efter P.A. Pettersons ritningar. De två något större byggnaderna Villa Svea och Villa Eira, ritade av göteborgsarkitekten Adrian C. Peterson, stod färdiga 1892. Kurortshusen från slutet av 1800-talet är utformade enligt tidens villaideal med torn, balkonger och verandor. I enstaka fall (Villa Götha) är fasaderna putsade istället för panelklädda, och några tak täcks av tegel (Villa Idun och Villa Guldkroken) istället för av plåt. Det finns även exempel på nyttobyggnader som uppförts i anslutning till den mer påkostade kurortsbebyggelsen (uthuset vid Villa Eira), liksom byggnader som är uppförda en bit in på 1900-talet och därmed i en något annorlunda stildräkt (Eirapaviljongen i jugendstil från 1906 av arkitekt Lars Kellman).

Utöver de byggnader som uppförts för vattenkuranstaltens verksamhet finns i området andra äldre byggnader; de två bostadshusen Villa Olga och Doktorsvillan samt magasinet strax intill Villa Olga. Såväl kurortsvillorna som övriga byggnader från vattenkuranstaltens storhetstid är av hög kvalitet, välbevarade, välvårdade och ambitiöst renoverade. Utöver de olika byggnadernas utformning bidrar även placeringen av husen på rad mellan anläggningens två centrala delar, societetshuset och hotellet, till intrycket av sammanhållen bebyggelsegrupp. Badhytterna vid Strandbadet, uppförda i mitten av 1910-talet efter skisser av arkitekt Lars Kellman, utgör en väl sammanhållen helhet som präglas av enhetligt utformade träbyggnader med plåttak. Genom Guldkroksbadet från slutet av 1960-talet med

simbassänger och omklädningsrum finns en logisk kontinuitet vad gäller anläggningar och byggnader avsedda för friluftsbad i denna del av området, och som bidrar till hela områdets karaktär.

Mot Bangatan finns bebyggelse som ansluter väl till de funktioner och användningsområden som präglat området sedan 1870-talet; kommunikation och rekreation. Strax väster om Villa Eira ligger den f.d. busstationen från 1971, numera fritidsgård. Byggnaden uppfördes efter det att järnvägstrafiken till Hjo lagts ned och ersatts av busstrafik, med förlades till den tidigare järnvägen bansträckning mot Stenstorp. Arkitekturen är med sina vitslammade tegelväggar, brunmålade fjällpanel och platta tak med plåtinklädd takforssarg ett mycket tydligt exempel på modernismens formspråk och materialval. Söder om dagens busshållplats ligger det nya varmbadhuset, uppfört 1940 efter arkitekt Vilhelm Anderssons ritningar, alltså några år efter kurortens nedläggning och vid den tid som det gamla varmbadhuset genomgick stora förändringar. Badhuset, som var avsett för tvagningsbad, är uppförd i en för tiden karaktäristisk modernism med putsade fasader och ett flackt, valmat tegeltak. Strax intill det nya varmbadhuset ligger Hotel Bellevue, ett av Skaraborgs mest utpräglade modernistiska byggnadsverk. Hotellet ritades av arkitekt Hans-Erland Heineman, och den första etappen uppfördes 1971, senare tillbyggd fem år senare. Hotellkomplexet är utformat i en konsekvent modernistisk stil och står dessutom genom sina stora volymer, moderna materialval och kulörer i en stark kontrast till den övriga bebyggelsen i stadsparken. Anläggningen är uppbyggd med en utpräglad vertikal sträckning, vilket förstärks genom fönsterpartier och bröstningar samt det säregna taket som skjuter ut i vinkel från fasadlivet. På platsen hade det äldre f.d. järnvägshotellet, sedermera omvandlat till Hotell Bellevue, legat tills det brann ned 1932.

Stadsparken präglas av liv och rörelse i vissa delar av parken, medan andra delar andas lugn och fridfullhet. Påtagligt är den ymniga grönskan, de vackra vyerna mot Vättern, frånvaron av motortrafik och den väl sammanhållna och välbevarade bebyggelsemiljön. Bebyggelsen i området har i olika hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär, men påtagligt är helhetsintrycket av ovanligt välbevarade byggnader. De flesta byggnaderna är mycket välbevarade exteriört sedan de uppfördes, medan enstaka objekt har genomgått förändringar. Det finns även exempel på förändrade byggnader som genom restaureringsinsatser under senare år återfått mycket av sin forna karaktär. Bland de mer välbevarade objekten, som uppmärksammas nedan som enskilda objekt, har de flesta byggnaderna genomgått mindre förändringar, men det finns goda exempel på fastigheter som har bevarat sin ursprungliga karaktär även på detaljnivå.

Karaktärsdrag

Stadsparken karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö från kurortens tid i samklang med den parkanläggning som anlades på 1870-talet för Hjo Vattenkuranstalt. Parken präglas av de slingrande grusgångarna, den ymniga grönskan i form av gräsmattor, buskar, blomsterplanteringar och det stora antalet träd och små dammar som både bildar vackra rum, men även skapar förutsättningar för rekreation, liv och rörelse. Viktiga element i

landskapsbilden är även inslaget av broar, parksoffor och lyktstolpar. Kurortsbebyggelsen karaktäriseras främst av 1800-talets villaideal och panelarkitektur, medvetet anlagd på linje och vända mot parken och Vättern. Parkvillorna är i sig olika, men med gemensamma drag vad gäller formspråk, skala och karaktär. Ett av stadsparken viktiga karaktärsdrag är närheten till Vättern, och där är Strandbadet med badhytterna och Guldkroksbadet en betydelsefull länk, både till kurortsepoken och till modernare tider. Stadsparken karaktäriseras även av modernismens avtryck, där främst Hotel Bellevue med sitt djärva formspråk i hög grad avviker från kurortsvillorna, och genom denna kontrast samtidigt tydligt framhäver olika tiders ideal.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

Kulturmiljön ligger i sin helhet inom avgränsningen för riksintresseområde för kulturmiljövården (R 32)

Östra delen av kulturmiljön (Vätterns strand) ligger inom avgränsningen för riksintresseområde för naturvården (NRO 14078)

Vårdprogram för Hjo stadspark och dess byggnader, 2008

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av kurortsmiljö från 1800-talets senare del och 1900-talets början bevaras, i enlighet med de målsättningar som formuleras i vårdprogrammet från 2008, vilket omfattar såväl park som bebyggelsen. Hur området skall vårdas och bevaras för framtiden styrs även av de skyddsbestämmelser som utarbetas i samband med byggnadsminnesförklaring av Hjo stadspark. Det är även viktigt att yngre bebyggelse som utgör en kontinuerlig fortsättning på områdets historiska användning bevaras. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som i enlighet med framtida skyddsbestämmelser för byggnadsminnet placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör invänta byggnadsminnesförklaring med tillhörande skyddsbestämmelser, som beskriver hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

• Fornlämningar

-

• Byggnadsobjekt

Norr 3:59

F.d. busstation

Villa Eira

Den f.d. busstationen, uppförd 1971 efter ritningar av Boustedt och Heineman Arkitekter AB, Skövde. Tidstypisk arkitektur med vitslammade tegelfasader, brunmålad fjällpanel och platt tak. Används numera som fritidsgård.

Villa Eira. Uppförd 1892 i rik panelarkitektur efter ritningar av Adrian C. Peterson. Idag vandrarhem.

Eirapaviljongen

Uthus/handelsbod

Eirapaviljongen. Paviljong i jugendstil ritad av Lars Kellman 1906. Numera restaurang.

Uthus vid Villa Eira, även benämnd handelsbod. Ritad av Adrian C. Peterson.

Villa Svea

Villa Götha

Villa Svea. Uppförd 1892 i rik panelarkitektur efter ritningar av Adrian C. Peterson.

Villa Götha. Putsad villa, troligen från 1870-talet. Idag förskola.

Badhytterna

Guldkroksbadet

Badhytterna vid Strandbadet från 1910-talet.

Guldkroksbadet med friluftsbad med simbassäng och plastdamm, omklädningsbyggnad mm från 1966. Anläggningen ritades av Svenska Industribyggen AB (SIAB) åt Hjo stad. Tillbyggd med café och friskvårdsanläggning 1998-99.

Societetshuset

Societetshuset. Vattenkuranstaltens kärnbyggnad, uppfört som varmbadhus 1878 av A. Petterson i panelarkitektur. Sidoskepp m.m. revs under 1940-talet.

Norr 5:5

Doktorsvillan

Doktorsvillan. Villa med klassicerande drag, troligen uppförd på 1920-talet. Tillbyggd med förstuga, källarutrymmen mm 1946. De panelklädda fasaderna täcktes 1953 med eternitskivor. Privatbostad.

Norr 5:6

Villa Flora

Villa Viktoria

Villa Flora. Uppförd 1882 efter ritningar av P.A. Petterson. Rik panelarkitektur.

Villa Viktoria. Uppförd 1882 efter ritningar av P.A. Petterson. Rik panelarkitektur.

Villa Guldkroken

Villa Idun

Villa Guldkroken. Uppförd 1885 efter ritningar av P.A. Petterson. Rik panelarkitektur.

Villa Idun. Uppförd före kurortens anläggande som manbyggnad på rådman Goldkuhls lantegendom. Omgestaltad i jugendstil i början av 1900-talet.

Hotel Bellevue

Magasinet

Hotel Bellevue. Hotellkomplex i modernistisk stil uppfört 1971 och tillbyggt mot norr 1976. Arkitekt Hans-Erland Heineman, Skövde.

Magasinet. Troligen uppfört som godsmagasin för järnvägen. Inrymmer idag butikslokal.

Nya varmbadhuset

Nya varmbadhuset. Uppfört i lågmäld modernism 1940 efter arkitekt Vilhelm Anderssons ritningar. Idag föreningslokal.

Norr 9:4

Villa Olga

Villa Olga. Bostadshus i rik panelarkitektur, möjligen uppförd 1883. Har inte ägts av kurorten, men har anpassats i stil och funktion efter kurortsvillorna och kurortens behov.

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

Norr 3:59

Parkanläggningen

Strandbadet med Guldkroksbadet

Parkanläggning framvuxen från 1870-talet och framåt som en fundamental del av Hjo Vattenkuranstalt.

Strandbadet med Guldkroksbadet.

Kulturmiljöns avgränsning

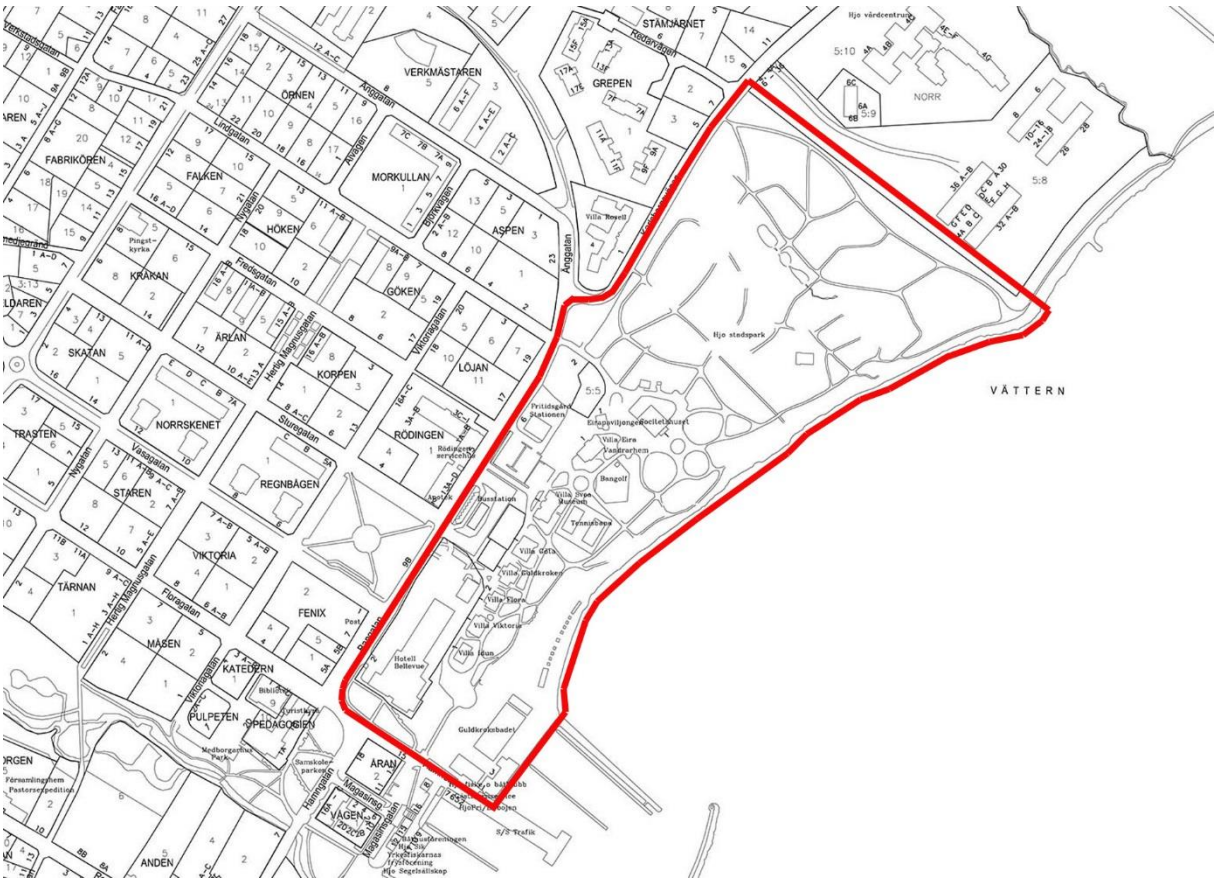

Vallgatan vid det välbevarade Briggen 5 från 1946.

22. Vallgatan

Motiv och värdering

Kulturmiljö med stark förankring i stadens expansion söderut under 1900-talets första hälft. Vallgatan är den enda del av Hjo där stadens expansion under efterkrigstiden präglas av mer sammanhållen villabebyggelse från 1940-talet. Inslag finns även av något äldre villor och egnahem men 1940-talets ljusputsade små flerbostadsvillor och framför allt enfamiljsvillor dominerar. Kulturmiljön har i stort en väl bibehållen karaktär från främst 1940- och tidigt 1950-tal. Särskilt i norra och södra delarna av kulturmiljön dominerar starkt villor med mycket ursprunglig exteriör. Dessa är direkt viktiga för upplevelsen av kulturmiljöns karaktär av 1940-1950-talets efterkrigstid. Mot denna bakgrund är Vallgatan i all dess småskalighet ett viktigt uttryck för stadens bebyggelsehistoria under efterkrigstiden. Sammantaget är Vallgatan därför av stort kulturhistoriskt värde.

Bakgrund

Runt 1900 hade Hjo börjat växa ut över sina gamla gränser och små byggnadsgrupper följde utfartsvägarna bl.a. söderut. Tomter kring Skolgatan och Jönköpingsvägen var bland de först bebyggda. 1877 års stadsplan styrde endast mer begränsat stadens expansion åt detta håll.

1931 års stadsplan reglerade sedan den fortsatta utbyggnaden av Söder. Vallgatans bebyggelse har till stor del förankring i 1931 års plan även om en del spridda egnahem och mindre villor tillkom redan på 1910- och 1920-talen. Vallgatan kom i större utsträckning än granngatorna att präglas av 1940-och det tidiga 1950-talets villabebyggelse. Några skarpa avgränsningar i tid mot angränsande villabebyggelse kring Skolgatan och Jönköpingsvägen finns dock inte.

Beskrivning/Karaktärisering

Området är litet och sträcker sig längs en del av Vallgatan. Det berör framför allt delar av kvarteren Briggen, Wallinsstugan och Skutan samt i viss mån Fregatten, Snipan och Galeasen. Bebyggelsen utgörs av friliggande villor, med indraget läge på omgivande ganska öppna trädgårdstomter, i regel med fruktträd och planteringar, ofta avgränsade av häckar eller nätstaket mot gatan. 1940-talets och det tidiga 1950-talets villor ger kulturmiljön dess huvudkaraktär. Inslag finns även av mer egnahemspräglade små villor från 1920-1930-tal men de är mer sporadiska. Små uthus från samma tid som bostadshuset står på flera tomter. Garagen är i en del fall från 1940-eller 1950-talet såsom på Briggen 5 och Skutan 5, medan andra är yngre.

I kvarteret Briggen ligger två flerbostadsvillor, den mer 1930-talspräglade Briggen 5 från 1946 och det endast några år yngre Briggen 6 från 1950. Båda har nog från början inrymt även små handels- eller verkstadsverksamheter i källare eller inne på gården. Gatan är här bredare och en grästäckt refug bidrar till intrycket av en tänkt liten platsbildning som dock inte fullföljts i 1940-talsplaneringen. De två ljusputsade flerbostadsvillorna under tegeltäckta sadeltak står som en fond till denna, vilket förstärker det intryck av 1930-1940-talets lätta funktionalism som vilar över kulturmiljöns norra del. Särskilt den mycket ursprungliga Briggen 5 kan vara det bästa exemplet i Hjo stad på en flerbostadsvilla från 1940-talet och spelar en nyckelroll för upplevelsen av kulturmiljön vid Vallgatan.

I övrigt dominerar mindre enfamiljsvillor. 1940-talet präglar även villor i berörda delar av kvarteren Skutan, Snipan och Wallinsstugan. Generellt har dessa en ursprunglig exteriör såsom Skutan 5, Skutan 6 och Snipan 12, från 1946-1947. Samtliga dessa tre hör till Hjos främsta prov på mindre 1940-talsvillor med ursprunglig exteriör bevarad. Gemensamt är att de har rektangulär plan i en våning med inredd vind på gjuten sockel samt ljus slätputsad fasad i brutet vitt, ljusbeige, eller ljusgult och har tvåluftsfönster gärna med vita bågar i mörkare karm. Någon har även hela treluftsfönster i funkisens anda. Entréer är utformade med gjutna trappor, smidesräcken, små skärmtak, i ett fall även med kolonner, samt t.ex. dörr med karosseripanel och glasruta. De relativt flacka sadeltaken har tvåkupigt tegel och i några fall en liten takkupa som anknyter till exteriörens utformning samt en rektangulär skorsten i rött tegel. Skutan 5 som har en helt ursprunglig 1940-talsexteriör har en mycket typisk balkongskärm i finkorrugerad plåt.

Tidiga 1950-talsvillor i gult tegel finns bl.a. i Skutan 4 och Skutan 7, båda från 1954-1955. De representerar olika typer av 1950-talsvillor: Den ena är långsmal och låg med garage i källaren under flackt sadeltak. Den andra är mer kvadratisk och byggd i 11/2 våning under

ett högt spetsigt sadeltak. Gemensamma drag är målad grå sockel, fasad i nyansrikt gult slätt tegel, entré med smidesräcke och att tvåkupigt tegel ligger på sadeltaket. Endast någon enstaka villa till i grannskapet påminner om Skutan 4 men är mer av en solitär som är utförd i rödbränt tegel.

Kvarteret Fregattens villor ligger skiljer sig från övriga kvarter inom kulturmiljön genom att de ligger längre indragna på större tomter, med ett ganska stort avstånd ut till Vallgatan samt att alla har spjälstaket. Generellt präglas de mer av 1920-1930-tal med sadeltak eller brutet tak med tvåkupigt tegel, samt fasader med puts eller spåntad panel. Några av de villorna där är mer förändrade på senare år.

I det angränsande villakvarteret Galeasen finns dock ett fint prov på en tidstypisk välbevarad ljusputsad villa från 1933 med klassicistiska fasaddetaljer (Galeasen 4). Villan på Galeasen 4 står på hörntomt och vetter ut mot korsningen Vallgatan/Gärdhemsvägen och markerar kulturmiljöns avslut mot söder.

Karaktärsdrag

Området karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med dels två lite större flerbostadsvillor med 1930- 1940-talsprägel, dels och framför allt mindre villor från främst 1940-talet, i en tidstypisk planläggning med relativt luftiga trädgårdstomter. 1940-talsprägeln dominerar stort även om inslag finns av villor från 1930- och 1950-talet. Gemensamma drag vad gäller planläggning, skala, volym och karaktär sätter stark prägel som ett tema med en viss variation. Utformning och fasadmaterial hos flertalet av de enskilda byggnadsobjekten varierar mer måttfullt, vilket bidrar till en sammanhållen karaktär. Området binds dessutom samman av de överblickbara gaturummen med sin grönska, liksom genom de rymliga trädgårdarna. Komplementbyggnader i form av uthus och garage är i förekommande fall ofta placerade på tomternas inre del vid tomtgräns.

Gällande skydd enligt KML

- **Fornlämningar**

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av egnahemsområde och villabebyggelse från 1940-tidigt 1950-tal bevaras, (inklusive enstaka 1930-talsinslag) med särskild tonvikt på områdets 1940-

talskaraktär. Äldre uthus, häckar, hägnader och trädgårdar bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas. En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

- **Byggnadsobjekt**

Briggen 5 från 1946.

Briggen 6 från 1950.

Briggen 5, Vallgatan 14
Ljusbeige slätputsad flerbostadsvilla (av sen 1930-talstyp) från 1940-talet med helt ursprunglig exteriör. Arkitekt är Vilhelm Andersson, Skövde, 1946. Bottenvåningen uppfördes i återanvänt timmer från ett äldre hus medan övervåningen byggdes i stående plank. Vid ena gavelsidan står ett vidbyggt välbevarat garage i en våning med balustrad ovanpå. Sidobyggnaden finns med redan på ursprungsritning från 1946 men 1952 inrättades den för både garage och kontor. 1947 tillkom staketet. Briggen 5 är av kulturmiljöns viktigaste och mest karaktärsfulla byggnadsobjekt. Detta kan vara Hjos bästa och mest ursprungliga exempel på en flerbostadsvilla från 1940-talet, vilket medför att huset är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Briggen 6, Vallgatan 16
Vit slätputsad flerbostadsvilla i två våningar, ritad 1950 av Erik Lindblom, Skövde. Vinden inreddes 1961. Exteriören har renoverats på senare år men har fortfarande i allt väsentligt 1940-talskaraktären i behåll. År 1973 tillbyggdes garaget. Staketet tillkom 1951.

Galeasen 4 är en av de äldsta villorna (1933).

Skutan 4 i gult tegel, ritades 1954.

Galeasen 4, Gärdhemsvägen 9
Vitputsad mindre villa, uppförd 1933 med Englund från Tibro som byggmästare. Välbevarad tidstypisk exteriör med klassicistiska fasaddetaljer under tegeltäckt sadeltak.

Skutan 4, Bäckgatan 3
Liten villa i en våning med vind och med garage i källaren. Villan med sin tidstypiska fasad i gult tegel och omsorgsfullt utformade exteriördetaljer ritades 1954 vid dåvarande Lantbruksförbundets Byggnadsförening, LBF, (sedermera K-konsult).

Skutan 5, Vallgatan 26
Villa ritad av Olle Enell 1947 och med ursprunglig exteriör helt i behåll. Mot fasadens karaktäristiska ljusa släta kalkputs står exteriörens många tidstypiska originaldetaljer, såsom fönsterformerna, entrépartiet med dörr, trappa och smide, samt balkongskärmen i finkorrugerad plåt. En av kulturmiljöns viktigaste och mest karaktärsfulla villor som därmed är av mycket stort kulturhistoriskt värde. Garage byggdes 1959. Hela villamiljön är välbevarad.

Skutan 5 - oförändrat sedan 1947.

Skutan 6 ritades 1946.

Skutan 6, Gärdhemsvägen 8
Ljusputsad liten villa ritad 1946 av Petrus Boman, Andersfors snickerifabrik, Hjo. Huset renoverades 1986 men exteriören är fortfarande mycket ursprungligt 1940-tal. En av kulturmiljöns viktigaste och mest karaktärsfulla villor, dessutom centralt beläget på hörntomt vid gatukorsning.

Skutan 7, Gärdhemsvägen 8A
Villan i gult tegel ritades 1954 vid Borohus AB, Landsbro. 1955 beviljades bygglov för villan som har ursprunglig exteriör i behåll. Ett av kulturmiljöns viktigaste och mest karaktärsfulla byggnadsobjekt. Garaget från 1968 tillbyggdes 2001.

Snipan 12, Vallgatan 19
Ljusputsad liten villa med en starkt ursprunglig karaktär från 1947. Villan ritades vid Wennergrens Byggnads AB och byggmästare var P.J. Carlsson, Missveden. Husets byggherre var skrivmaskinsreparatören Thor Persson. En av kulturmiljöns viktigaste och mest karaktärsfulla villor, dessutom centralt belägen på hörntomt vid gatukorsning.

Skutan 7 uppfördes 1955.

Snipan 12 från 1947.

Wallinsstugan 2, Vallgatan 15
Liten benvit slätputsad villa ritad 1945 av Erik Pettersson, Wennergrens Byggnads AB. År 1962 inreddes vinden. Villan har senare genomgått viss modernisering men ger fortfarande ett gott helhetsintryck av 1940-talets små villor.

Wallinsstugan 3, Vallgatan 13
Liten ljusgul slätputsad villa ritad 1946 av Olle Enell. Villan genomgick viss modernisering vid 2000-talets början men ger fortfarande ett gott helhetsintryck av 1940-talets små villor.

Wallinsstugan 2 från 1945

Wallinsstugan 3 från 1946

•Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

-

Områdets avgränsning

Radhusen i kvarteret Vega från norr.

23. Vega

Motiv och värdering

Kulturmiljö av mycket stort värde då den har en mycket väl bibehållen helhet. Den sammanhållna karaktären speglar i såväl utformning som materialval det expansiva bostadsbyggandet som präglade rekordåren under 1960-talet redan före miljonprogrammet. Radhus som bostadstyp blev vid denna tid allt mer vanlig, och utformningen i kvarteret Vega är mycket tidstypisk. Av stort värde är att individuella förändringar endast skett mot innergården, medan fasaderna mot de omgivande gatorna fortfarande är enhetligt behandlade, något som är särskilt viktigt i radhusområden med sammanhållen karaktär. Att även garagelängor, förrådsbyggnader och plank mm är ursprungligt bevarade och enhetligt behandlade styrker värdet ytterligare.

Bakgrund

På tidigare åkermark uppförde HSB radhusen i kvarteret Vega 1961 efter ritningar av HSB:s Riksförbunds Arkitektkontor. Totalt byggdes tre längor i en våning och en länga i två våningar, som totalt omfattade 23 lägenheter. De två envåningslängorna mot norr och väster uppfördes med 12 lägenheter om vardera 3 rum och kök, medan det i envåningslängan mot öster och i tvåvåningslängan planerades 11 lägenheter om 4 rum och kök. År 1984 tillkom en garagelänga med nio bilplatser på den nordvästra delen av fastigheten. Mot innergården har uteplatser mm tillkommit under årens lopp och nyligen har

fönstren ersatts med moderna i samma format som de ursprungliga, men i övrigt har inga noterbara förändringar skett. Fastigheten ägs alltjämt av HSB.

Beskrivning / Karaktärisering

Radhuslängor i en respektive två våningar byggda kring en grönskande innergård. De tre långsträckta envåningsbyggnaderna sluter kvarteret Vega i norr mot Kvarngatan, Vekagatan och Hammarsvägen, medan den något kortare tvåvåningsbyggnaden avgränsar radhusområdet mot villatomterna i söder. Envåningsradhusen vänder entrén mot gatorna och uteplatser mot innergården, där uteplatser av olika slag med åren uppförts. Innergården utgörs av gräsytor, blomsterplanteringar och mindre träd, varav flera är hamlade. Till gårdens norra del leder en hårdgjord gång till en cirkulär yta med beläggning av marksten, planteringar och en lyktstolpe. Framför radhuslängorna finns mot gatorna små förgårdar med förrådsbyggnader i rött tegel och grönmålad träpanel. Mot Hammarsvägen i väster är området mer slutet än mot övriga gator genom den röda tegelmur som binder samman förrådsbyggnaderna framför bostadshusen. Mot den trädplanterade Vekagatan i öster är intrycket mer öppet och välkomnande. De tre norra radhusen binds samman med garagelängor med fasader av träpanel och plank, allt målat i samma gröna nyans som förrådsbyggnaderna. Den södra bostadsbyggnaden i två plan vänder sin entréfasad mot norr, och har en vidbyggd förrådslänga vid den västra gaveln. Bostadshusen i en resp. två våningar har fasader av rött tegel och flacka papptäckta tak. Tvåvåningshuset har ett ordinärt sadeltak, medan envåningshusen har pulpettak i två olika nivåer, där de två takfallen möts i ett vertikalt fönsterband. Ytterdörrarna är utförda av mörkt träslag med sidoljus under enkla skärmtak. Fönstren utgörs av vita enluftsfönster, utbytta i sen tid mot nya i ursprungligt format men med modern konstruktion.

Karaktärsdrag

Radhusområdet karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med ett par olika typer av bostadshus, sammanlänkade med garagelängor, plank och förrådsbyggnader. Bostadshusen kringgärdar en stor, grönskande innergård med gräsytor, planteringar och träd. Karaktäristiskt för området är de enhetliga fasad- och takmaterialen, liksom fönstrens och ytterdörrarnas utformning, allt mycket typiskt för 1960-talets bostadsbyggande. Särskild karaktär ger envåningshusens förskjutna takfall och fönsterbanden på den övre delen av dess gatufasader. Områdets sammanhållna karaktär är särskilt tydlig mot omgivande gator, medan de delar som vänder sig mot gården är mer individuellt förändrade.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

-

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets enhetliga karaktär från 1960-talet bevaras. Bebyggelsen bör behandlas som en sammanhållen bebyggelseenhet och individuella förändringar minimeras, för att behålla det väl sammanhållna helhetsintrycket. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse i kvarteret bör undvikas.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

- **Byggnadsobjekt**

Här uppmärksammas inte några enstaka byggnader. Det är områdets helhet som är mest betydelsefull.

Radhusen vid Vekagatan

Radhusen vid Hammarsvägen

Radhusen i två våningar vid Vekagatan

Radhusen vid Kvarngatan

• Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt

-

Kulturmiljöns avgränsning

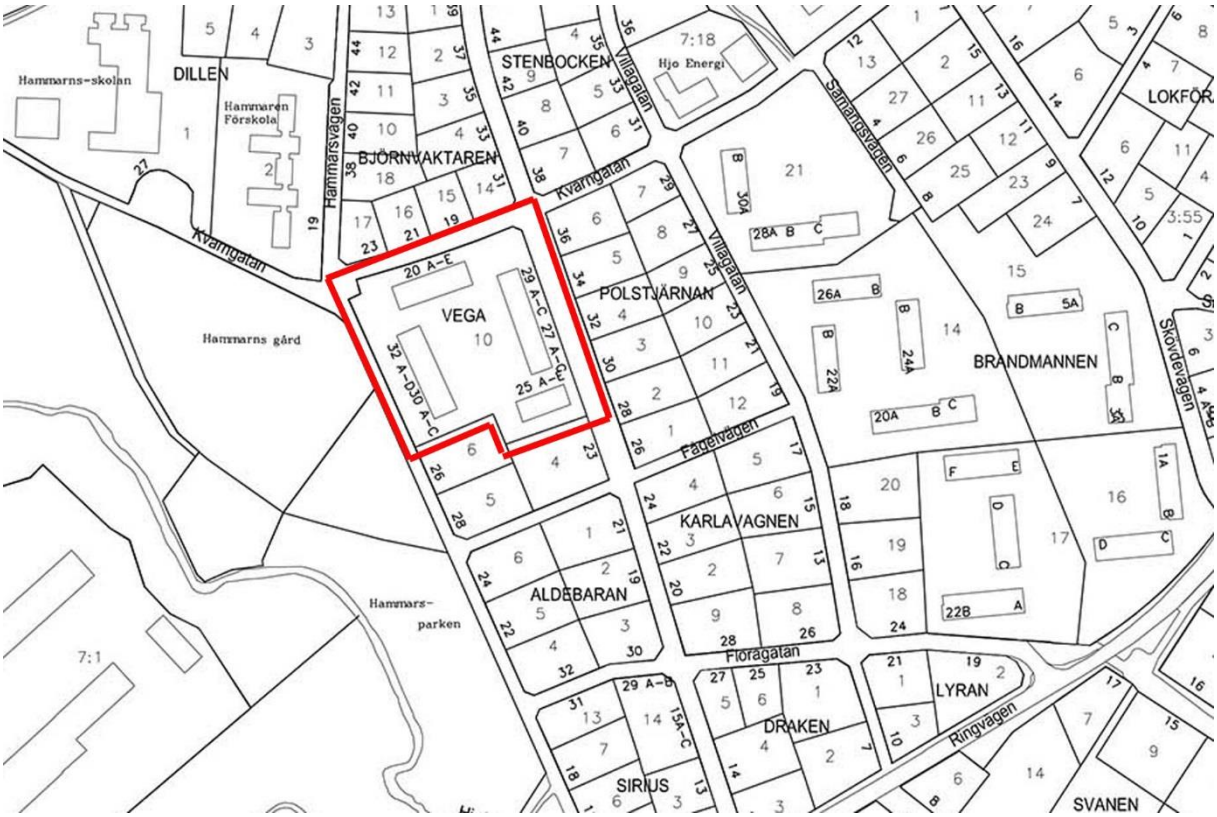

Ådalsvägen från norr.

24. Ådalsvägen m.fl.

Motiv och värdering

Kulturmiljö av mycket stort värde då den på ett mycket tydligt sätt visar på det tidiga 1900-talets ideal och tankar vad gäller bostadsbyggande, liksom de olika arkitekturstilar som avlöste varandra under 1900-talets första halva. Området har trots byggnadsobjektens olika arkitekturstilar en mycket väl bibehållen helhet. Den sammanhållna karaktären speglar i såväl utformning som materialval egnahemsbyggandet och de framväxande villakvarteren som präglade det tidiga 1900-talet. Av stort värde är att husens fasad- och takmaterial bevaras, liksom fönstrens utformning. Likaså är uthusens placering långt in på trädgårdarna vid tomtgräns en bidragande del av områdets karaktär och värde. Att trädgårdarnas fruktträd och bärbuskar mm fortfarande berättar om vikten av ett stort mått av självförsörjning under 1900-talets början, styrker värdet ytterligare.

Bakgrund

Veken var namnet på en av Hjo stads donationsgårdar, och Vekagärdet började bebyggas under tidigt 1900-tal. De första egnahemmen i området byggdes närmast stadskärnan åren 1912-14, och från 1918 finns ett planförslag över området som omfattade ett sextiotal tomter på ett tiotal kvarter. Tomterna avyttrades till privatpersoner som här uppförde egnahem med hjälp av byggmästare eller snickare. De tidiga egnahemmen var i regel ganska anspråkslöst utformade bostadshus i 1 ½ våning med T- eller L-formad plan, fasader klädda

med liggande fasspontpanel och måttfull snickarglädje. På de rejält tilltagna tomterna fanns vanligen ett uthus samt grönsaksland, fruktträd och bärbuskar. Med tiden uppfördes något större villor i olika stilar och fasadmaterial, allt från panelklädda villor i 20-talsklassicism till 50-talsvillor i gult tegel. Denna del av Vekagärdet bebyggdes med något enstaka undantag under decennierna fram till 1900-talets mitt.

Beskrivning/Karaktärisering

Området vid Ådalsvägen utgör den södra delen av stadsdelen Veka, och är det parti av Vekagärdet som tidigt började bebyggas med egnahem. Kulturmiljön omfattar kvarteren kring Ådalsgatan, samt de delar av Hammarsvägen, Vekagatan och Villagatan som ligger sydost om Ringvägen, d.v.s. kvarteren Orion, Rigel, Pegasus, Kastor , Pollux samt den sydvästra delen av kvarteret Svanen. Kvarteret Svanen räknas normalt till stadsdelen Nya Staden, men upplevelsemässigt hör den södra delen av kvarteret samman med villorna och egnahemmen i den södra delen av Veka.

Området karaktäriseras av friliggande egnahem och villor från 1900-talets första halva, med tyngdpunkt på tidigt 1900-tal. Egnahemmen från 1900-talets första decennier utgörs i de flesta fallen av bostadshus i 1 ½ våning, fasader klädda med liggande fasspontpanel och tak täckta med tegelpannor. Fönstren utgörs ofta av spröjsade tvåluftsfönster eller korspostfönster. Bostadshusen ligger på väl tilltagna tomter, som även rymmer uthus på tomternas inre del, ofta vid tomtgräns mot granntomterna. Husen är i regel anspråkslöst utformade med måttfull snickarglädje och på tomterna finns i olika hög grad grönsaksland, fruktträd och bärbuskar kvar som karaktäristiska element. Många av tomterna avgränsas mot gatorna av häckar och/eller staket av trä eller smide. Insprängt bland de tidiga egnahemmen finns bostadshus med mer av villakaraktär i 1920-talsklassicism och olika varianter av modernism. Utmärkande för dessa villor är att de i regel är något större än egnahemmen, att fasaderna ofta utgörs av puts eller i något fall av tegel, att de fortsatt rymliga trädgårdarna mer har karaktär av prydnads- än nyttoträdgård och att uthus ersatts av garage för hushållets bil. Takmaterialen utgörs på tidstypiskt vis av tvåkupigt tegel och fönstren är representativa för de olika stilar som husen är byggda i, från 1930-talet och framåt i ospröjsat utförande.

Gaturummen i området präglas av lugna villagator, som i ett par fall numera utgörs av säckgator. Påtagligt är den ymniga grönskan i form av häckar mot gatorna, träd, buskar och blomsterplanteringar. Trafiken i området är begränsad, och utgörs till stor del av trafik till och från fastigheterna i området.

Bebyggelsen i området har i olika hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär. Några byggnader är mycket välbevarade exteriört sedan de uppfördes, medan andra har genomgått större förändringar i form av nya fasad- och takmaterial, utbytta fönster och ytterdörrar samt tillbyggnader. De mest välbevarade objekten finns i kvarteren Orion, Pollux, Rigel och Svanen. Området som helhet uppvisar dock en väl sammanhållen karaktär, trots att bostadshusen uppförts under en relativt lång period. Bland de mer välbevarade objekten, som uppmärksammas nedan som enskilda objekt, har de flesta byggnaderna genomgått

mindre förändringar, men det finns goda exempel på fastigheter som har bevarat sin ursprungliga karaktär även på detaljnivå.

Karaktärsdrag

Egnahems- och villaområdet karaktäriseras av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med olika typer av bostadshus från 1900-talets första halva, men med gemensamma drag vad gäller planläggning, skala och karaktär. De olika byggnadsobjektens arkitekturstilar och fasadmaterial varierar beroende på husens ålder, men området binds samman av de överblickbara gaturummen med sin grönska, liksom genom de rymliga trädgårdarna med komplementbyggnader i form av uthus och garage, ofta placerade på tomternas inre del vid tomtgräns. Karaktäristiskt för de olika tidsepoker som avspeglas i området är de enhetliga fasad- och takmaterialen i form av liggande fasspontpanel på de äldsta husen och puts på de något yngre samt tegel på taken, liksom fönstrens och ytterdörrarnas utformning som varierar beroende på husens ålder. Särskild karaktär åt området ger de välskötta och väl tilltagna trädgårdarna med sin variation i vegetation. Områdets sammanhållna karaktär är särskilt tydlig mot gatorna i området, medan de delar som vänder sig mot trädgårdarna är mer individuellt förändrade.

Gällande skydd enligt KML

-

Ingår också i

Östra delen av kulturmiljön (Kvarteren Kastor, Pegasus, Pollux och Svanen) ligger inom avgränsningen för riksintresseområde för kulturmiljövården (R 32)

Södra och östra delen av kulturmiljön (Kvarteren Kastor, Orion och Pollux) ligger inom avgränsningen för riksintresseområde för naturvården (NRO 14078)

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets karaktär av egnahemsområde och villabebyggelse från 1900-talets första halva bevaras. Äldre uthus, häckar, hägnader och trädgårdar bör beaktas. Bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse bör främst utgöras av mindre komplementbyggnader som placeras med stor hänsyn till befintlig bebyggelse och ges en god utformning.

Åtgärder

Kommunen bör utreda hur kulturmiljövärdena skall säkerställas.

En mer ingående byggnadsinventering bör utföras, för att få en fördjupad kunskap om bebyggelsens kulturvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla objekt

- **Fornlämningar**

-

- **Byggnadsobjekt**

Orion 2

Orion 6

Orion 2, Hammarsvägen 11

Välbevarad slätputsad villa med karaktäristisk 1940-talskaraktär under tvåkupigt tegeltak, uppförd 1948 efter ritningar av FA Neuendorf & Son Arkitektfirma, Skövde. Tidstypiska, mycket fina glasade ytterdörrar av fernissat trä till entré och balkongdörr samt tvåluftsfönster i grågrön kulör. Räcke till entré och balkong i tidstypiskt, svartmålat smide. Tillbyggnad mot trädgårdssidan. Putsat garage från 1961 med två träportar ansluter fint till bostadshusets karaktär. Uppvuxen trädgård inramas av meterhögt spjälstaket av trä.

Orion 6, Hammarsvägen 13

1 ½-plansvilla av 1940-talskaraktär med slätputsade fasader och tegeltäckt tak. Stor takkupa på framsidans takfall. Välbevarat entréparti med ytterdörr av fernissat trä med glasad överdel och dörromfattning av röd kalksten. Skärmtak över entré av senare datum. Tidstypiska fönster, grupperade med olika många lufter, från två till fem fönsterbågar. Ovanlig utformade fönsterfoder av trä vid fönstrens sidor. Vidbyggt garage vid ena gaveln och lummig trädgård i terrasser på baksidan.

Orion 7

Pollux 3

Orion 7, Hammarsvägen 7

Spritputsad villa i 1920-talsstil med slätputsade hörn, omfattningar och listverk samt brutet tak under tvåkupigt tegel. Ovanligt kraftig taklist utmärker bostadshuset, som är ett fint exempel på 20-talsklassicism. Frontespis och balkong med smidesräcke, som mer för tankarna till funktionalism, över entrén. Tidstypiska fönster, men sentida dörr. Nordvästra delen av bottenvåningen upptas av garage med två portar, vilket förtar intrycket av bostadshus. Uthus av trä vid tomtgräns.

Pollux 3, Ådalsvägen 14

Flerbostadshus i två våningar utformad i funktionalistisk stil med spritputsade fasader och mycket flackt, nästan helt platt, tak. Byggnaden är uppförd 1939 efter ritningar av Edv. Neuendorf, Skövde, och tillbyggt 1958. Exteriören är i sann funktionalistisk anda sparsmakad på detaljer, som i stort sett begränsas till den välbevarade entrédörren med glasrutor i ett sinnrikt mönster. Över entrédörren finns ett enkelt skärmtak, även det typiskt för stilen. Även husets fönster är karaktäristiska för tiden och placerade i grupper om två resp. tre bågar. En av stadens mest karaktäristiska funkisvillor.

Pollux 5

Pollux 6

Pollux 5, Ådalsvägen 16

1 ½-plansvilla från 1938, med vita, spritputsade fasader och ett valmat, tegeltäckt tak. Arkitekt var Petrus Boman, Andersfors. Takfallen har en mjukt sluttande linje, som tillsammans med de små, plåtklädda takkuporna och det klassiskt utformade entrépartiet för tankarna till kvardröjande 20-talsklassicism. Samtidigt finns inslag av modernism, bl.a. i

fönstrens form som är av 1930-talstyp, och försedda med fönsterluckor. Villan är ett fint exempel på hur olika arkitektoniska stilar smält samman till en harmonisk helhet. Tomten avgränsas mot gatan genom en låg, putsad mur.

Pollux 6, Ådalsvägen 12

Litet bostadshus med fasader av grå eternitplattor och brutet tak med tvåkupigt tegel, sannolikt byggt under mellankrigstiden. Förstuga under skivtäckt plåttak. Fasaderna har i likhet med uthuset troligen haft liggande fasspontpanel, men genomgått en renovering vid 1900-talets mitt, vilket även fönstrens utseende antyder. Sedan renoveringen i mitten av 1900-talet har husets inte förändrats nämnvärt exteriört.

Rigel 6

Rigel 9

Rigel 6, Hammarsvägen 8

Egnahem med L-formad planform och fasader av liggande fasspontpanel och tak täckt med tvåkupigt tegel, typiskt för Hjo från 1900-talets första decennier. Fönster av modernare modell, troligen från 1900-talets mitt, liksom ytterdörr och balkongdörr. Bra ambition vid genomförd renovering, bl.a. vad gäller färgsättning och detaljutformning på plåtarbeten. Putsad uthuslänga vid tomtgräns med garage.

Rigel 9, Vekagatan 9

Mycket tidstypisk och välbevarad enplansvilla med fasader av gult tegel och enkupigt tegel på taket, uppförd 1955 efter ritningar av Boustedt och Heineman Arkitektkontor, Skövde. Villan benämns på ritningen ”Villa Hall” efter byggherren, polisassistent Sture Hall. Villan består av två förskjutna byggnadskroppar, där den indragna entrén ligger i skarven mellan dessa. Ytterdörren av fernissat trä med glasad överdel, karosseripanel på nederdel och sidoljus är mycket välbevarad, och liksom de ursprungligt bevarade fönstren viktiga för husets karaktär. Fönstren utgörs av ett par olika modeller, där tvåluftsfönster dominerar, och har på tidstypiskt sätt olika kulör på karm (grön) och båge (vit). Ett av stadens mest karaktäristiska och mest välbevarade exempel på 1950-talets villaarkitektur. Uterum och carport tillbyggt 1993.

Svanen 6

Svanen 11

Svanen 6, Villagatan 8

Bostadshus i 1 ½ våning med fasader av rödmålad, liggande fasspontpanel och tvåkupigt tegel på taket. Huset har huvudsakligen stildrag från perioden 1910-20-talen, men har vid senare renovering fått fönster och ytterdörrar som för tankarna till 1940-50-talen. Trädgården präglas av ymnig vegetation med hög häck mot gatan.

Svanen 11, Nygatan 1

Enplansvilla med modernistisk prägel, ritad av Skövdearkitekten Vilhelm Andersson och uppförd 1946. Karaktäristiskt är de putsade fasaderna och det valmade, flacka tegeltaket. Även fönstrens form och den indragna entrén är tidstypiska stildrag, som bidrar till bostadshusets karaktär, även om några fönster och ytterdörren förefaller vara utbytta. Trädgården präglas av frodig grönska med olika typer av träd och buskar.

Svanen 12

Svanen 13

Svanen 12, Villagatan 2

Stor trävilla i 1 ½ våning med karaktär från 1900-talets första decennier. Fasader av ljust oljemålad liggande fasspontpanel, korspostfönster och utbyggnaden mot nordost med småspröjsade fönster antyder 1910-tal, medan den väl tilltagna volymen och det brutna taket snarare talar för att huset uppförts under 1920-talet. Mot Ådalsvägen en större frontespis med balkong, troligen tillkommen vid 1900-talets mitt. I den fina, uppvuxna trädgården ligger ett gårdshus vid tomtgränsen i karaktäristiskt läge.

Svanen 13, Villagatan 4

Välbevarad villa med funktionalistiska drag, uppförd 1940 efter ritningar av Petrus Boman, Andersfors. Spritputsade fasader och valmat tegeltak samt små takkupor på alla fyra takfallen. Volym och utformning gör villan lik bostadshuset på Pollux 5 av samme upphovsman, men något mer modern i sin karaktär. Bl.a. bidrar de större enluftsfönstren på huvudfasaden till den modernare framtoningen. Den uppvuxna trädgården avgränsas mot gatan genom ett vitmålat smidesstaket.

Svanen 14

Svanen 14, Villagatan 6

Villa i 1 ½ våning, enligt uppgift uppförd 1922 i 20-talsklassicistisk stil. Karaktäristiska drag är fasadernas stående locklistpanel, det tegeltäckta taket med valmade gavelspetsar, klassiska element som pilastrar vid hörn och huvudfasad samt fönstrens utformning. Även entrépartiet med pardörrar under en öppen veranda hör tiden till, men antyder kvardröjande nationalromantiska drag. Långt in på tomten finns ett uthus, från gatan väl dolt av vegetation. Uppvuxen trädgård med olika träd och buskar, och mot gatan ett spjälstaket.

- **Övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt**

-

Kulturmiljöns avgränsning

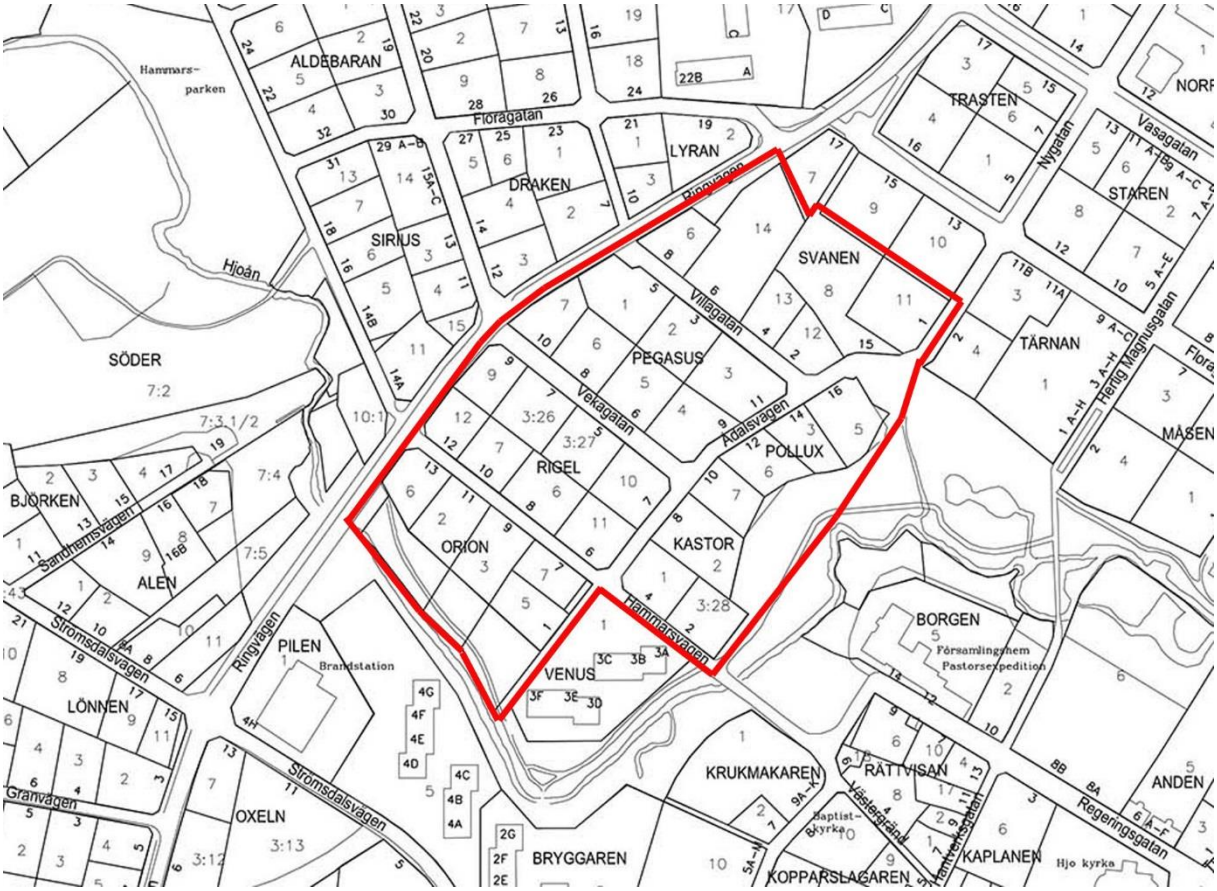

Kulturhistoriskt värdefulla byggnadsobjekt utanför större kulturmiljöer i Hjo stad

NORR

Aldebaran 2

Aldebaran 3

Aspen 1

Aspen 3

Aspen 5

Banmästaren 1

Banmästaren 3

Dillen 2

Dillen 3

Draken 1

Draken 3

Draken 6

Falken 6

Falken 10

Fabrikören 1

Fabrikören 8

Fabrikören 9

Fabrikören 12

Grepen 2

Grepen 3

Gräslöken 5

Gräslöken 6

Gurkan 3

Göken 2

Göken 5

Göken 8

Göken 9

Hackan 6

Hammaren 1:7 Hammarns gård

Höken 2

Höken 6

Höken 10

Karlavagnen 5

Karlavagnen 9

Kryddgården 1

Kryddgården 3

Lyran 2

Maskinisten 2

Maskinisten 7

Maskinisten 8

Maskinisten 9

Maskinisten 10

Morkullan 1

Moroten 3

Moroten 4

Moroten 5

Norr 3:59 Almedalsgatan 9

Norr 5:1 Karlsborgsvägen 42

Norr 7:13 Skövdevägen 45

Norr 7:14 Skövdevägen 43

Norr 10:1 Hammarsvägen 15

Persiljan 1

Polstjärnan 1

Polstjärnan 10

Polstjärnan 12

Sirius 3

Sirius 4

Sotaren 1

Sotaren 3

Stenbocken 8

Stenbocken 13

Stenbocken 14

Stenbocken 15

Stämjärnet 2

Stämjärnet 3

Stämjärnet 4

Stämjärnet 13

Timmermannen 4

Vattumannen 5

Vega 6

Verkmästaren 2

Verkmästaren 5

Åkaren 2

Åkaren 5

Åkaren 9

Örnen 2

Örnen 3

Örnen9

Örnen 13

Örnen 14

Örnen 15

SÖDER

Abborren 9

Abborren 11

Abborren 12

Alen 9

Alen 10

Backsippan 2

Backsippan 3

Backsippan 7

Björken 2

Björken 3

Blåbäret 3

Blåklockan 1

Borrbäck 1:4

Borrbäck 1:5

Borrbäck 1:10

Dahlian 5

Dahlian 6

Enbäret 1

Enen 2

Enen 3

Enen 4

Enen 19

Galeasen 4

Galeasen 5

Galeasen 9

Galeasen 15

Gulsippan 1

Gulsippan 2

Gäddan 8

Gäddan 9

Hagen 1:1

Hagen 1:1 (Ö om väg mot N Fågelås k:a)

Hagen 1:3

Hallonet 3

Hinden 4

Hinden 7

Hjortronet 1

Hyacinten 4

Knäpplan 1:16

Knäpplan 1:17

Kornetten 5

Krusbäret 2

Krusbäret 3

Krusbäret 4

Laxen 2

Liljan 7

Lutan 3

Lutan 4

Lutan 5

Läktaren 2

Läktaren 3

Läktaren 7

Läktaren 8

Läktaren 9

Lönnen 4

Lönnen 9

Lönnen 11

Mosippan 2

Mosippan 3

Mosippan 11

Mosippan 16

Mörten 3

Mörten 4

Mörten 5

Noten 10:4

Oxeln 3:12

Oxeln 3:13

Pelargonian 4

Pilen 1, Brandstation

Poppeln 1

Prästkragen 8

Prästkragen 9

Påskliljan 3

Påskliljan 4

Påskliljan 12

Påskliljan 15

Resedan 1

Resedan 4

Resedan 5

Resedan 6

Råbocken 1

Råbocken 2

Råbocken 3

Råbocken 5

Smörblomman 11

Smörblomman 13

Söder 3:43 (Ö om Estrid Ericssons väg)

Söder 3:43 (V om Estrid Ericssons väg)

Söder 5:4 Kvarnvägen 16

Söder 5:6 Kvarnvägen 12

Söder 5:8 Kornvägen 5

Söder 5:9 Kvarnvägen 8

Söder 7:3 Sandhemsvägen 19

Söder 7:8 Strömsdalsvägen 35

Söder 9:3 Knäpplanvägen

Söder 14:3 Strömsdalsvägen 20

Söder 14:4 Strömsdalsvägen 39

Trumpeten 8

Trumpeten 9

Tulpanen 2

Tulpanen 3

Vallmon 2

Vallmon 3

Vinbäret 3

Vitsippan 1

Vitsippan 2

Vitsippan 9

Ålen 10

Älgen 1

Älgen 2

Älgen 3

Älgen 4

Älgen 6

Älgen 7

Älgen 8

Älgen 10

Älgen 13